BIBLIOTHECA SACRA

POST

CL. CL. V.V.

JACOBI LE LONG

ET

C. F. BOERNERI

ITERATAS CVRAS

ORDINE DISPOSITA, EMENDATA, SVPPLETA,

CONTINVATA

AB

ANDREA GOTTLIEB MASCH,

SERENISS. DVCI REGN. MEGAPOL. A SACRIS ET CONSIL. ECCLES., ET ECCLESIAR. CIRCVLI STARGARD. ET DVCATVS RACEBVRG. SVPERATTENDENTE.

PARTIS SECVNDAE

DE

VERSIONIBVS

LIBRORVM SACRORVM

VOLVMEN PRIMVM

DE

VERSIONIBVS ORIENTALIBVS.

HALAE,

SVMTIBVS JOANNIS JAC. GEBAVERI,

MDCCLXXXI.

PRAEFATIO.

Annuente clementia divina, quae vitam vireſque, et otium benigniſſime nobis largita eſt, in ſtadio illo, quod nobis transcurrendum ante biennium ſumſimus, ita progredimur, ut Bibliothecae ſacrae partis ſecundae initium Lectoribus benevolis ante oculos ponere poſſimus. Expectarunt fortaſſe, qui Bibliothecae noſtrae, et hiſtoriae ſacrorum Voluminum litterariae favent, integram de Verſionibus ſacri Codicis partem ſecundam; et id non ſine jure expectarunt. Integrum enim opus in duas ſeſe commode diſtinguit partes; et prima pars cum publice prodiit, ut et ſecunda ſubſequatur, omni ex parte fas eſt. Verum hic tantummodo partis ſecundae Volumen primum offerimus. Cur vero Fautorum expectationi, non ita uti ipſi optavimus, ſatis factum ſit, ut rationem reddamus, et iis et nobis ipſis debemus. Praemonenda itaque nonnulla ſunt, quae tum partem operis ſecundam attinent, tum vero ad ejus primam partem reſpiciunt, ut L. B. tum generalem operis, quod expectat, ideam, tum vero prioris partis quaedam emendanda atque ſupplenda ſuppeditemus.

In Bibliothecae noſtrae parte prima editiones oraculorum divinorum, quae textum ſacrum habent authenticum, Hebraicas Veteris et Graecas Novi Teſtamenti recenſuimus: nec, uti nobis perſuademus, plane inutilem aut ſuperfluum ſuſcepimus laborem. Jam vero novus nobis aperitur campus; ad recenſendas enim Verſionum ſacri Codicis editiones vocamur.

Ita enim ſummo rerum humanarum moderatori, qui regnum ſumma et ſapientia et juſtitia adminiſtrat, placuit, ut vera religio ſalutarisque rerum divinarum cognitio non intra unius regionis limites arceretur, ſed, ut ab illa gente, cui oracula divina primum concredita erant, ad alias tranſiret, et cognitio Dei verbique ejus totum per orbem divulgaretur. Juſtum vero quoque eſt judicium divinum, ſi tenebrae illae, quibus occidentales populi olim obfuſcati erant, ad populos redeunt, qui luce divinitus concredita, non, uti par erat, uti voluerunt. Floruit in Oriente olim ille cultus Dei, quem ipſe inſerviente et miniſtrante Moſe inter Judaeos ſtabilierat, atque oracula divina Veteris Foederis Palaeſtinae incolis ſervanda et obſervanda tradita fuerunt. Eidem populo, et quidem jure promiſſionum divinarum, a ſervatore ipſo verus Dei cultus in ſpiritu et veritate eſt annunciatus, et miniſtri ejus ſeu diſcipuli oracula divinitus inſpirata eidem populo conſecrarunt. Sed et hi ſpreti et rejecti, ad gentes extra Veteris Foederis eccleſiam viventes, tunc vero divina ita volente gratia, in communionem regni divini et eccleſiae colligendas tranſiere. Sic miniſtrorum divinorum opera collectae ſunt variae in diverſis regionibus eccleſiae divino verbo exaedificandae.

Natae exinde ſunt variae ſacrarum litterarum in linguas vernaculas verſiones. Non una diverſis in terrae partibus fuit lingua vulgaris, ſed quaelibet fere regio propriam habuit vel dialectum vel linguam, eamque vel plane ſingularem et ab aliis diverſam, vel cum alia lingua cognatam. Cujusvis itaque eccleſiae mos fuit, oracula ſacra, verae religionis et fidei fundamenta, in vulgares transferre linguas, ut cuivis ad ſacras litteras aditus pateret. Nec ab iſto more olim abhorruit Eccleſia Romana, quae quamvis recentioribus temporibus membra ſua a lectione Codicis ſacri in linguas vulgares translati prohibeat, antiquitus tamen liberum translationum omnibus permiſit uſum. Sic S. Patres primitivae Eccleſiae lingua, quae ipſis vernacula fuit, ſacras veritates docuerunt; S. Hieronymus codicem ſacrum in linguam vernaculam transtulit, et Italae quin et hodiernae Vulgatae idioma tunc temporis vulgare fuit. Sic et Biblia Italica, Gallica et Germanica jam ante Reformationis tempora typis exſcripta teſtes hujus rei ſunt locupletes. Quae vero repurgatae addictae ſunt religioni Eccleſiae, non ſolum omnibus et ſingulis liberum verbi divini concedunt uſum,

ſed

ſed quoque, ut cuivis populo lingua nativa oracula divina traderentur, omni ſtudio allaborarunt.

Verum non de injuria, qua laici, ut ajunt, qui a lectione librorum ſacrorum prohibentur, afficiuntur, hoc loco diſputandum eſt. Sufficiant haec annotata, ut variarum Codicis ſacri tralationum originem oſtendamus.

Ingens vero verſionum multitudo, diverſo idiomate confecta, pro ratione regionum ſeu plagarum mundi, in duas diſtinguitur claſſes. Aliae ſunt verſiones orientales, aliae vero occidentales. Priores iterum duplicis ſunt generis, nimirum antiquiores et hodiernae. Utriusque generis Verſiones, tam antiquiores, quam recentiores, quae inprimis ad propagandam religionem Chriſtianam inter orientales populos ſunt confectae, hoc primo partis ſecundae Bibliothecae noſtrae volumine ſiſtimus, ordine, quem in ſciagraphia indicavimus, ut antiquiores praecedant, recentiores ſubſequantur.

Occidentales verſiones, ſi ipſa idiomata, quibus diverſis in locis divina oracula exponuntur, inter ſeſe comparantur, ad certas claſſes reduci poſſe, qui tum linguarum diverſitatem, tum earum cognationem curate penſitabit, cuivis facile patebit.

Quatuor exiſtunt inter populos terrae occidentales linguae cardinales, quarum quaelibet amplam quaſi ducit familiam, aliasque habet linguas cognatas, e cardinali vel primigenia cum tempore ortas. Ad quatuor itaque claſſes, ut ſingula ordine diſponamus, occidentales Codicis ſacri referimus verſiones. Claſſis *prima* continet verſiones graecas, tum antiquas illas Veteris Teſtamenti, tum recentiorem Novi Teſtamenti Neograecam. Claſſis *ſecunda* recenſet verſiones latinas, et linguis cognatis conſcriptas, nimirum Italicas, Gallicas, Hiſpanicas, Luſitanicas et Romanenſes. *Tertia* claſſis ſiſtit Biblia Germanica, tum antiquiora Gothica et Theotiſca, tum recentiora, una cum Bibliis in linguas cognatas converſis, Belgicis, Danicis, Suevicis, Anglo-Saxonicis et Anglicanis. Claſſis *quarta* denique enumerat Biblia in Linguam Slavonicam converſa, ut Slavica, Bohemica, Polonica, Ruthenica, Croatica, Hungarica. Remanent vero, ſi hisce Claſſibus ſua adſcribuntur, Biblia nonnulla in linguas converſa, quae ſingulis provinciis ſeu terrae regionibus tantummodo propriae ſeu vulgares ſunt, quae *quintam* Claſſem appendicis loco occupabunt.

Haec ſunt, quae bono cum Deo enumeranda et exponenda nobis propoſuimus: Haec ſunt quae meditamur. Studium amplum eſt percurrendum, et meta, quam propoſuimus, ſatis eſt remota: ſed utrum metam propoſitam attingere nobis liceat, an vero curriculum citius nobis finiendum ſit, antequam quod coepimus opus ad finem perducere poſſimus, hoc ſummo rerum noſtrarum Arbitro ejusque voluntati cum omni veneratione conſiliorum ejus humillime ſubmittimus. Interim dierum noſtrarum fugacitas, celerque annorum decurſus, nec non ultimi dierum noſtrarum incertus adventus, ut conſilium noſtrum aliquantulum immutemus, nobis ſuaſit. Statueramus primo partem operis noſtri ſecundam, ſeu verſionum ſacrarum hiſtoriam ſimul eodemque tempore praelo ſubmittere. Sed id ſi fieret, plures certe ad integrum opus elaborandum requirerentur anni, quibus nobis rei litterariae vacare liceret. Quis vero nobis, qui jam quinquageſimum et ſextum agimus annum, quis nobis, quis operi elaborando plures certe pollicetur annos? Jam dudum, quemlibet, quem vivimus annum, vitae ultimum numerare, aeternaque meditari didicimus. Ne itaque, ſi ſummo vitae noſtrae Auctori placeret, ad aeterna nos evocare, opus adfectum relinquatur, et plane derelictum videatur, in minora partem ſecundam diſſecandam duximus volumina. Quodlibet horum per ſe completum erit opus: et, ſi non ſingula orbi erudito tradere licebit volumina, quodlibet tamen in ſe conſummatum erit. Qui vero noſtra poſt fata operi fortaſſis derelicto manum admovebit, novum fere opus ordiri poterit, dum novum de verſionibus quas recenſere nobis non permiſſum fuit, praelo parabit volumen. Accipiant itaque Lectores, qui partem primam, ſeu recenſiones editionum textus ſacri authentici, calculo ſuo approbarunt, Partis ſecundae volumen primum de Verſionibus Orientalibus librorum ſacrorum. Proxime et ſecundum volumen de Verſionibus Graecis praelo mandabitur. Atqui ſimili modo et reliqua volumina, ſi modo vivimus, ſunt ſequutura.

Sed de prima hujus Bibliothecae parte nonnulla nobis dicenda ſunt. Publice cum opus noſtrum expoſuimus, plurium cenſuras atque judicia exſpectavimus; nec defuerunt, qui Bibliothecam noſtram tum laudarunt, tum quaedam emendarunt, tum et vituperarunt: et ſicuti illis gratias referimus, ſic et his dicam ſcribere nolumus. Liberum ſit cuique, quae ſibi viſa ſunt, dicere; no-

nostrum erit, quae dicta sunt, in nostros lectorumque conferre usus. Non sine omni errore integrum volumen conscriptum esse, nullibi aliquid humani nobis accidisse, nec ullam unquam editionem praetermissam esse, hoc nobis ipsi nunquam sumsimus. Grates itaque publicae reddantur Viris doctis, qui qua in re erratum, quidve haud accurate descriptum, quidve omissum sit, nobis indicarunt. Ejusmodi censurae rei litterariae inserviunt, editionum historiam illustrant, errores removent, veritatemque confirmant. In elaborando opere nihil, quam veritatem quaesivimus; gratum itaque nobis, qui errores emendare studuerunt, praestiterunt officium. Eamque ob causam et Berolinensibus Censoribus gratum significamus animum, quod nobis errorem commissum indicarunt. Laudavimus parte prima p. 63. Cl. *Schnurreri* Diss. de Codicum Libr. V.T. aetate difficulter determinanda, et recte monent Censores, *) quod ejusdem Diss. in Canticum Deborae nominanda fuisset. Erravimus fatemur, dum utramque Dissertationem uno volumine junctam ante oculos habuimus. Reliqua vero omnia, integrum opus, ejus oeconomia, dispositio, Berolinensibus sese haud approbarunt; vix quidquam ipsis rectum; singula alio modo disponenda fuissent. Non aliud ab hisce Censoribus exspectare potuimus judicium. Interim, quae ipsi de *Editione Bibliorum hebraicorum principe Neapolitana anni* 1487. (quam nemo mortalium unquam vidit,) de *Editione Socinensi anni* 1488. (quae *Soncinensis* dicenda) et de *Pesarovienſi anni* 1495. (quae in Bibliothecis sublunaribus frustra quaeritur) scripserunt, **) ipsis ut singularia et propria relinquimus, nec in nostram transferimus Bibliothecam.

Recentiora scripta philologica et critica, et inprimis Cl. *Michaelis* Bibliothecam exegeticam et orientalem, nos non consuluisse, publice nobis vitio versum est. Verum Censores aequitate ducti, qui tempora consulunt, et integri voluminis, ut praelo tradi possit, adaptationem non paucorum dierum opus esse, experientia edocti norunt, quin et volumen nostrum per integrum annum inter amici nostri, *Gebaueri* manus fuisse non ignorant, facile, si recentissima scripta, quae fere eodem anno prodiere, aut aetate volumen nostrum aliquantulum superant, consulere haud potuimus, nobis condonabunt. Bibliothecam exegeticam et orientalem

*) Allgemeine deutsche Biblioth. vol. 37. p. 577.

**) Ibid. p. 573.

talem Cl. *Michaelis* ſtudioſe evolveramus, ſed exemplar omni tempore non ad manus erat. Maxime veneramur Viri Celeberrimi ſcripta exegetica, critica, geographica. Verum, uti experientia nos docuit, in hiſtoria litteraria et in dijudicandis antiquioribus editionibus illum ducem haud ſecure ſequitur, qui alias veſtigia ejus quam feliciſſime premit. Sequuti ſumus una cum aliis, inprimis Cl. *Hufnagelio*, in recenſendis Bibliis Hebraicis Niſſelianis Bibliothecam exegeticam et orientalem Cl. *Michaelis*, et etiamſi non ignoraremus, Niſſeliana quam maxime cum Hutterianis convenire, tamen cum Cl. *Michaelis*, *Niſſelium* e MSto quodam ſua hauſiſſe aſſerere maluimus. Verum imponi ſibi paſſus eſt V. Cl. circellis quibusdam vocibus in Bibliis Niſſelianis adſcriptis, quibus variantem e MSto aliquo codice hauſtam lectionem indicari ſibi perſuaſit. Sed circelli iſti, frequentiores tum in Bibliis Rabbinicis, tum in editionibus minoribus, ut *Munſteri* ſecunda, *Stephani*, *Hutteri*, *Clodii* aliisque, nihil aliud ſunt quam indicium, maſoram marginalem aliam annotaſſe lectionem. Quae vero ſingularia editionis Niſſelianae dicuntur, aut non ſunt, aut ad claſſem vitiorum typographicorum referenda ſunt. Singula in Bibliotheca exegetica et orientali in medium prolata exempla ad triginta ſeptem revocavimus editiones, quarum plurimae Niſſelianam aetate ſuperant; et *Niſſelianam* tantummodo aperto errore ab antiquioribus recedere certo adfirmare poſſumus. *)

De Bibliis Hebraicis *Roberti Stephani* in forma quarta, itidem a V. Cl. adfirmatur, quod in illis formandis MSta Regiae Bibliothecae in ſubſidium vocaverit editor. Sed et hoc adſertum conjecturis omni fundamento deſtitutis adnumeramus, ſiquidem *Stephanum Bombergi* ſecundam accurate expreſſiſſe editionem ſatis conſtat, adeo ut Variantes ex editione *Stephani* colligere, nil aliud ſit, quam aberrationes et vitia typographica numerare. **)

De iisdem Bibliis monet Cl. Cenſor, qui in muſeo litterario ***) Bibliothecam noſtram annunciavit, laudavit et emendavit, quod exemplar, quod ipſi ad manus, non accurate cum recenſione

ne

*) *Michaelis* oriental. und exeget. Biblioth. vol. 10. p. 214. *W. F. Hufnagelii* Variarum lectionum e Bibliis a Niſſelio curatis excerptarum ſpecimen, Erlangae 1777. Repertorium für bibliſche und morgenländ. Litteratur, part. 2. p. 180. part. 5. p. 283.

**) Oriental. und exeget. Biblioth. vol. 14. p. 79.

***) Litterariſch. Muſeum, vol. 2. p. 418.

ne noſtra conveniat; ſiquidem duodecim Prophetarum minorum editio aliter comparata ſit. Concedimus et Cl. Cenſori grates referimus, quod ipſi haec monere placuerit. Non unius ſunt exemplaria horum Bibliorum, ſed duplicis, et, ſi nos non omnia fallunt, triplicis generis, ſi Prophetae minores et Pentateuchus ſpectantur. Alia exemplaria habent Pentateuchum cum titulo notam anni M. D.XLIII. oſtendente, alia vero oſtendunt nomen *Caroli Stephani* et annum MDLVI. attamen unius ejusdemque ſunt editionis, et *Carolus Stephanus* tantummodo novum ſubſtituit locupletiorem titulum, cum antiquior titulus ſolum Geneſeos Librum annunciaret. Prophetis minoribus duodecim, *Robertus Stephanus* titulum dedit: ספר תרי עשר „Duodecim Prophetae cum commentariis „R. David Kimchi, Hebraei doctiſſimi, a Franciſco Vatablo Hebraicarum literarum Profeſſore Regio accuratiſſime emendatis et „locorum ſcripturae paſſim citatae annotatione illuſtratis, nunc „primum Lutetiae Pariſiorum in lucem editi, favore et auſpiciis „Chriſtianiſſimi Galliarum Regis, Franciſci primi, qui in linguarum et ſtudioſae juventutis gratiam amplis ſtipendiis profeſſorum „operas redimit et labores compenſat. Ex officina Roberti Stephani, typographi Regii. MDXXXIX.„ Singulis, praeter Hoſeam, ſpecialem praefixit titulum, ex quo apparet, Joelem MDXL. menſe Schebat, Amoſum, Obadiam et Jonam eodem anno et menſe, Micham MDXXXIX. menſe Abh, Nahum eodem anno menſe Elul, Habacucum eodem anno menſe Cislev, Zephaniam eodem anno menſe Thammutz, Haggaeum eodem anno menſe Elul, Zachariam MDXL. menſe Adar, et Malachiam eodem anno menſe Niſan prodiiſſe. Pater vero *Robertus* Genevam abiens filio exemplaria Bibliorum hebraicorum vendenda reliquit, qui ut ſingula exemplaria redintegraret, Prophetas minores de novo praelo ſubjecit. Diverſa ſunt exinde Bibliorum exemplaria, alia enim habent Prophetas minores ex editione patris, alia ex editione nova a filio procurata. Nec ſine omni veritatis ſpecie adſirmare vellemus, dari et exemplaria mixta, quibus vel plagulae nonnullae vel folia ex nova editione inſerta ſunt. Rariora ſunt ſingula hujus editionis exemplaria, ut vix cui duo exemplaria inter ſeſe conferre contingat.

De ſupplementis Bibliothecae noſtrae nonnulla dicenda ſunt. Tam completum et abſolutum opus eſſe noſtrum, ut nullis ſupple-

mentis indigeat, nec addenda et emendanda ulla admittat, ipſi nunquam credidimus: et qui hoc a nobis poſtulare vellet, plura, quam ipſe praeſtare poteſt, a nobis exigeret. Accepta nobis et pergrata ſunt ſupplementa, quae Viri Eruditi et ſacrae litteraturae fautores nobiscum tam publice quam per litteras privatim ſcriptas communicarunt. Varia in uſus noſtros jam hoc volumine transtulimus: alia vero ad aliud tempus transferimus, ut ſupplementa emendandaque uno in lectorum gratiam conjungi poſſint volumine. Utinam Cl. *Lorckio* Hafnienſi Theologo meritiſſimo manus auxiliatrices hunc in finem conferre placeret. Debemus illi elegantem et ſummo acumine elaboratam Bibliorum hiſtoriam, quae per partes prodit, ita ut ſingulae partes certis conſtent capitibus. Quod ſi Vir nobis Amicus cuilibet parti caput adderet, in quo Bibliothecae noſtrae ſupplementa ſuppeditaret, iis quae hisce publice rogamus benevole annueret. Hoc modo certe, etiamſi et poſt fata noſtra fieret, Bibliotheca ſacra tandem quam abſolutiſſima et perfectiſſima redderetur.

Codicum MStorum recenſiones, quamvis Auctor illos recenſeat, ſtudioſe omiſimus. Non omnia enim, inprimis quod Codices Hebraicos attinet, nobis ita comparata erant, ut illa publice producere audere potuiſſemus. Satius enim nulla, quam jejuna ſcribere duximus. Interim varia et in hunc finem a nobis ſunt annotata, congeſta, conſcripta, et in ſcriniis noſtris repoſita. Et fortaſſis, ſi Bibliothecam noſtram ad finem perducere licebit, ſingulari volumine De Codicibus MStis Bibliorum ſacrorum deſiderio Doctorum ſatisfacturi ſumus.

Quod reliqua, benevolentiae Summi Numinis, cui vivimus et laboramus, Lectores, nos et labores noſtros commendamus. Scribebam Neoſtrelitzii in Ducatu Mecklenburgico die XX. Septembris M.DCC.LXXX.

A. G. Maſch.

CON-

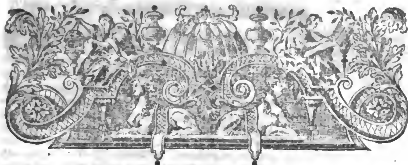
CONSPECTVS
VOLVMINIS I. PARTIS II. BIBLIOTHECAE SACRAE.

γ. Psal-

XI. Se-

PAR-

PARTIS II.
VOLVMEN I.
DE
VERSIONIBVS ORIENTALIBVS.

SECTIO I.

DE
VERSIONIBVS LIBRORVM SACRORVM HEBRAICIS.

§. I.
Verſiones hebraicae.

Inter ſacri codicis verſiones orientales merito verſiones librorum ſacrorum hebraicae primum occupant locum. Veteris quidem Foederis libri ſacri, quoad maximam partem lingua hebraica divinitus conſignati ſunt, adeoque nulla illorum datur verſio hebraica. Interim ſunt tamen nonnullae Danielis, Eſdrae et Nehemiae ſectiones, non lingua Hebraica, ſed Chaldaica olim conſcriptae, quae eam ob cauſam verſionem hebraicam admittunt. Viris itaque eruditis, ut illae ſectiones eadem cum Veteris Teſtamenti libris lingua in publicum prodirent, conſultum viſum eſt; *Johannes* itaque *Leusdenus* circa finem ſeculi praeteriti, ea omnia quae in codice ſacro Chaldaice ſcripta erant, hebraica veſte donavit; ut hujus viri induſtria integer nunc ſacer codex lingua hebraica conſcriptus proſtet. Quod vero Novi Foederis libros attinet, ut illi vel omnes vel ſinguli in linguam hebraicam translati prodirent, plures ſuperioribus temporibus allaborarunt.

§. II.
L i n g u a.

De lingua Hebraea tam varia diſputata ſunt, ut, ſi ſingula recenſere vellemus, integrum nobis de illa volumen conſcribendum foret. Quem vero in finem hoc

fieret, ipsi ignoraremus. Liceat itaque nobis tantummodo quae generaliora sunt, paucis exponere. Distinguimus linguam Hebraicam antiquam Israelitarum vernaculam, quam cum *Stephano Morino* [a]) aliisque linguam mundi primaevam facile credimus, ab illa lingua Hebraica, qua recentiores interpretes usi sunt, qui dum quae Chaldaice vel Graece scripta erant, in idioma hebraicum transferre cuperent, antiquam illam linguam imitando, quantum fieri potuit, proxime accedere, atque e vocibus et locutionibus Veteris Testamenti, novam Novi Testamenti versionem componere allaborarunt. Priorem seu antiquiorem illam linguam Hebraicam si respicimus, „extant duo, judice *Alberto Schultens* [b]), Systemata, directis sese frontibus „arietantia, Rabbinicum, quod et *Buxtorfianum*, et Criticum, quod et *Cappellianum*. „Schola *Rabbinica* hanc majorum suorum linguam titulo לשון הקדש linguae sanctae ornat non solum, sed etiam vere divinam sanctitatem ei inesse contendit; quae „sese exerat miris perfectionibus et virtutibus, perspicuitatis, gravitatis, verecundiae, sapientiae, majestatis, et ad coelestium oraculorum pondus, ac decus sustinendum, capacitatis, atque exaggerationis, ut sic dicam: qua reliquas orbis terrarum linguas immensum quantum exsuperet, atque prae se, haud secus ac sol lumina minora, deleat. Schola *Critica* nulli Linguae, qua Linguae, eminentem quandam sanctitatem competere judicans, coelestibus quidem oraculis nihil detractum „cupit, sed tamen pronunciare non dubitat, Linguam Hebraeam admodum esse imperfectam, pauperem, salebrosam, incultam, asperitatibus et anomaliis infinitis „implicitam, quae cum cultissimis linguis nulla ex parte comparari queat.„ Gravissima est illa quaestio de origine et auctoritate punctorum, unde universa grammatica hebraea, atque adeo interpretatio legitima Mosis et Prophetarum dependet. Schola *Rabbinica* omnia hic consecrat, non litteras solum et puncta, verum etiam figuras, notasque omnes sine ulla exceptione, una cum accentibus, quin et variantes lectiones, atque mutationes ex ignorantia vel superstitione profectas, ad Deum auctorem refert. Ex adverso schola *critica* haec omnia explodit, et litteras e Samaritano charactere in Chaldaicum quadratum, Esdra auctore transfusas; puncta tam vocalia, quam reliqua minora, esse inventionem Masoretharum; accentuum farragine nihil cum molestius esse, tum inutilius; variantes lectiones certissimum praebere indicium textus Hebraei passim adfecti et corrupti mala Librariorum manu, et grammaticam Hebraeam, a Rabbinis constitutam, nihil aliud esse quam vastum et coecum aliquod Chaos punctaturae confusissimae, quod ad vera et certa principia revocare, et regulis subjicere velle, nihil aliud esse, quam cum ratione insanire, statuit. Atque haec sunt palmaria capita, de quibus jam per seculum et quod excurrit inter eruditos disputatum est. Quod recentiorem vero ab interpretibus usitatam linguam hebraeam attinet, *Johannes Leusdenus* in vertendis Veteris Testamenti sectionibus propius ad genium veteris linguae accessit, quam *Eliae Huttero* in interpretando Novo Testamento contigit. Multum operae et impensarum vir ille linguarum orientalium studiosissimus, tum elaborandae, tum et edendae versioni Novi Testamenti impendit; cujus et usum et utilitatem non omnino negamus; attamen satis exiguum esse exinde proveniens emolumentum adfirmare haud dubitamus; siquidem ipsa versio

a) Exercitationes de lingua primaeva. Ultrajecti 1694. 4.

b) Institutiones ad fundamenta Linguae Hebraeae. Lugd. Bat. 1737. 4. praefat.

sio erudiendis convincendisque Judaeis parum est accommodata. Stylus enim hebraicus, quo usus est *Hutterus*, minime ad antiquum illum Veteris Testamenti formatus est, ipsaque loquendi forma a genio linguae Hebraicae et Rabbinicae ita recedit, ut et inter Judaeos doctiores sensum effatorum vix ac ne vix quidem adsequi possint. Singulas praeterea voces *Hutterus* non ubivis accurate pensitavit, graecisque exprimendis hebraicas, quae ipsis non conveniunt, voces dicavit. Idem et de antiquioribus interpretibus sentiendum est, qui ante *Hutteri* tempora partes Novi Foederis nonnullas in eandem linguam transtulerunt; nec, qui post illum eidem operi insudarunt, feliciori progressu viam suam prosequuti sunt. Singula vero in Hebraicum idioma translata ita ordine recensebimus, ut primo quae ad Vetus Testamentum referenda sunt, secundo Novi Testamenti ejusque partium editiones, et tertio denique Libros Apocryphos Hebraica veste ornatos enumeremus. Subjungimus hisce, qui carmine Hebraico sacros libros expresserunt.

§. III.

Vet. Testament.

תרגום עברי של דניאל ועזרא

Sive Translatio Hebraica omnium Textuum Chaldaicorum, qui in Daniele, Ezra et in Jeremia inveniuntur, auctore Johanne Leusden. Lugduni Batavorum apud Jordanum Luchtmans, Bibliopolam. Anno cIↃIↃCLXXXV. 4.

Operis hujus, quod primo per disputationes publicas ab anno 1665. ad annum 1684. eruditorum examini subjectum est, historiam jam supra, dum de Polyglottis nobis agendum fuit, exposuimus, quia in priori editione Textus Chaldaicus cum versionibus Hebraica et Latina expressus est. Recentior vero haec editio omittit textum Chaldaicum, et tantummodo duplicem sistit versionem Hebraicam et Latinam duobus columnis inscriptam. Ex praefatione: „Vetus Testamentum conscriptum in gratiam Judaeorum, exaratum est a Prophetis Lingua Hebraica, exceptis „versiculis chaldaicis ducentis et sexaginta octo, quorum in Daniele extant ducenti, „scil. a versu quarto capitis secundi usque ad caput octavum exclusive; in Ezra vero sexaginta septem, scil. in capite quarto 17, in quinto totidem, in sexto 18. et „in septimo 15, et denique in Jeremiae capite decimo extat unicus versiculus undecimus chaldaice. Hi versiculi nunquam quod scio, in linguam Hebraicam sunt „translati; ideoque volens Philohebraeis inservire, judicavi me non absonum esse „facturum, si omnia Capita Chaldaica, Biblico dicendi genere, quantum Emphasis „vocum Chaldaicarum permittit, in linguam Hebraicam, verbotenus fere translata, „in lucem emitterem. Jam totum Vetus T. hebraice legi a quovis potest.„ c)

§. IV.

Novum Testamentum Hebr.

* Novum Testamentum Hebraicum, studio Eliae Hutteri. Norimbergae 1599. fol. [I.]

* Novum Testamentum Hebraicum, studio Eliae Hutteri. Norimbergae 1599. 4. [II.]

* Novum Testamentum Hebraicum studio Eliae Hutteri. Norimbergae 1602. 4. [III.]

 [De

c) v. Part. I. Cap. III. §. XXXII.

[De triplici hac Novi Teftamenti Hebraici editione fupra inter Polyglotta diximus. Prima editio in forma majori praeter textum graecum habet verfionem Hebraicam et decem aliarum linguarum verfiones. Secunda eft inchoata, fed ad finem non perducta, fiquidem folus Matthaeus et Marcus in lucem exiere. Tertia cum textu authentico conjungit verfiones tres, Hebraicam, Latinam et Germanicam. Ultima haec editio, obfervante *Joanne Leusdeno*, non accurate priori refpondet. „In hoc pofteriori Volumine Hutterus nonnulla quoad verfionem Hebraicam muta„vit et emendavit, e. g. Matth. II. 4. vocem *γραμματεῖς* (fcribae) in priori editione „verterat per שׁוטרים, *gubernatores*, feu *moderatores* populi, cum proprie de„beat verti סופרים *fcribae*, prout etiam transtulit in pofteriori editione.„ Verfionem Hebraicam Hutterianam fub examen vocavit, eamque emendationem exfpectari juffit *Chriftianus Theophilus Ungerus;* fed morte praeventus, promiffis ftare haud potuit. Specimen emendationum ab ipfo paratarum exhibet *Wolfius.* d)

[IV.] Novum Teftamentum Hebraicum: ftudio Eliae Hutteri. Amftelodami apud Johannem Walfchaert. MDCXV. 4.

Eadem editio Norimbergenfis quadriglotta. Titulo enim prioris editionis, in cujus pagina verfa initium Evangelii Matthaei hebraice et graece expreffum eft, agglutinatum eft folium novum exhibens titulum, cum figura ligno incifa, junctisque verbis: *vine Druck en Lyden ewig verblyden.* e)

[V.] * Novum Teftamentum lingua Hebraea fcriptum et exhibitum ab Elia Huttero cum undecim aliis evulgatum linguis atque duobus voluminibus Noribergae primum editum: nunc autem in volumen portatu facile redactum: atque centenis quibusdam in locis poft diligentem ipfius recognitionem, emendatum atque caftigatum; absque caeteris iftis in editione Hutteriana linguis, onerofum fcilicet illud, et multo minus ufitatum tantummodo reddentibus, per fefe feparatim et puro puto idiomate folummodo Hebraico publicatum opera et induftria Guilielmi Robertfonii. Londini, typis Th. Roierofft. MDCLXI. 8.

Robertfonus fini editionis fuae adjecit decem folia, in quibus annotat nonnullas mendas, quas judicat effe in priore, praefertim editione emendandas. Licet ipfe Hutterus in fecunda editione multa correxerit, ea tamen annotat ex priori editione Robertfonus, et vult illa fecundum pofteriorem editionem effe emendanda. Nonnulla etiam occurrunt in utraque editione, quibus medicam manum adhibet Idem Robertfonus. Hujus editionis exemplaria pleraque in nupero incendio Londinenfi funt Vulcano tradita et penitus fere confumpta. f)

[Unica eaque rariffima eft editio, quae folam Novi Teftamenti verfionem fiftit Hebraicam. Quae enim ab aliis recenfentur editiones, Cracovienfis anni 1540. fol. et Francofurtana anni 1700. 4. nullo modo huc in cenfum venire poffunt, quippe quae Novum Teftamentum non Hebraice verfum, fed lingua judaeo-germanica fcri-

d) Bibl. hebr. vol. 2. p. 416. Conf. *Le Long* p. 81. col. 1. C. *Joh Leusdeni* Philolog. graecus p. 53. *Sammlung* von Alten und Neuen theologifchen Sachen A 1722. p. 308. *Joh. Alb. Fabricii* biblioth. gr. vol. 3. pag. 196. vid. fupra, Part. I. cap. III. §. XI.

e) Conf. Part. I. cap. III. §. XI. n. 14.

f) *Joh. Leusdeni* Philolog. graec. p. 54. 57. *Le Long* p. 81. col. 1. D.

scriptum exhibent: eamque ob caussam ad versiones germanicas referendae sunt. Multa quidem *Robertsonus* in ipsa versione emendavit; multa tamen, quae a genio linguae sanctae recedunt, emendanda et expolienda supersunt. Saepissime nomina Affixa et Constructa cum *He* demonstrativo apparent. Matth. I, 22. nomen Prophetae *Esaiae*, quod a textu abest graeco, insertum legitur. Interim laude sua haud orbandus est *Hutterus*, qui primus integrum Novum Testamentum lingua hebraica prodire jubens conversioni Judaicae gentis inservire voluit. Eundemque sibi finem proposuit *Robertsonus*, qui *Hutteri* grande volumen minori forma emendatius emisit. g)

§. V.

Evangelia Hebraice.

* Quatuor Evangelia Hebraice, opera Johannis Claji. Lipsiae 1610. 8. h) [I.]

* Quatuor Evangelia Hebraice per Eliam Hutterum. Norimbergae, 1660. 4. i) [II.]

[Utraque editio commemorata *Claji* et *Hutteri* satis dubia est. Posterioris notitiam procul dubio Auctor noster hausit ex R. *Schabtai siphte Jeschinim*, ubi hebraice legitur: *Evangelium lingua Hebraea per manum Hutteri, Norimbergae 1660.* Verum editionem hancce non exstare, sed ex editione Evangeliorum anniversariorum Norimbergensi anni 1601. confictam esse sibi persuadet *Wolfius*. k)

* Quatuor Evangelia Novi Testamenti ex latino in Hebraicum sermonem versa a Joanne Baptista Jona. Romae, typis S. Congregationis propagandae fidei, 1668. fol. [III.]

Cum prolixa ejus praefatione Hebraice et Latine Clementi IX. Pont. Max. dicata, quae sic incipit. „Plurima fuere B. P. quae me ad sacrosancta Evangelia He„braicis verbis exprimenda sollicitarunt. In primis mea erga Christianam religio„nem, cui ex animo semper studere quantum potui, conatus sum, sincera fides tot „annorum laboribus — constanter exantlatis contestata, et plane videbatur Chri„stianae Religionis dignitati, sanctitatique necessarium, ut haec primaria ejus instru„menta, Arabicis, Syriacis, Graecis atque Latinis vocibus jam expressa, etiam „Hebraicis exprimerentur, cum praesertim instrumenti veteris omnes fere libri He„braica lingua conscripti fuerint. Deinde iniqua et impia Hebraeorum mens in „Christum, cujus gloriae invidentes omnia fere testimonia, quae de eo habentur, „mutatis vel vocibus vel significationibus corrumpunt: est enim hoc coecae impie„tatis studium ea corrumpere, quae non potest refellere. Hac autem Evangeliorum „versione in verum Hebraicum sermonem tantae audaciae occurrimus. — Profe„cto habeo aliquod meae audaciae incitamentum, quod jusserit sanctitas Vestra ho„rum librorum impressionem absolvi.„ l)

[Ver-

g) Conf. *Wolfii* Biblioth hebr. vol. 2. p. 416. Bibliotheca Solgeriana tom. 3. p. 3. *Joh. Vogtii* catalog. libror. rarior. p. 668. *Baueri* Biblioth. univers. libr. rar. tom. 4. p. 170. *Joh. Alb. Fabricii* Biblioth. gr. vol. 3. p. 126. Ejusd. Codex Apocryphus N. T. tom. I. p. 355.

h) v. Part. I. cap. III. §. XXXVII. n. 1.

i) *Le Long* p. 82. col. 2. A.

k) Biblioth. Hebr. vol. 2. p. 416. v. Part. I. cap. III. § XXXVIII. n. 5.

l) *Le Long* pag. 81. col. 2. A. conf. p. 62. col. 1. D.

[Versionem adornavit auctor non ex fonte, sed ex rivulo, nimirum ex Versione Vulgata, quam versioni hebraicae ad latus poni curavit; quae cum saepius a Graeco recedat textu, et haec ex illa formata versio non adcurate textum sacrum exprimit, ideoque operi Hutteriano postponenda est. Reliquos Novi Testamenti libros in Hebraeum transtulit sermonem, eosque propria manu praelo adaptavit. Verum mors, quae ipsum anno 1668. e vita evocavit, quo minus coeptum opus ad finem perduceret, eum impedivit. m) Haud dissimili fato et alia intereidit Novi Testamenti e Versione Vulgata versio Hebraica, quam pararat *Georgius Mayr*, qui Romae quoque eam publici juris facere decreverat; verum et ibidem, antequam opus praelo committi potuit, Anno 1623. ex hac vita abiit. n)

§. VI.

Matthaeus Hebraice.

[I.] • Sanctus Matthaeus Hebraice ex dispositione Eliae Hutteri. Norimbergae 1599. 4. o)

[II.] • Evangelium secundum Matthaeum Hebraice, studio Henrici Kellermanni. Moscovii 1712. 4. p)

[III.] * תּוֹרַת הַמָּשִׁיחַ Evangelium secundum Matthaeum in lingua Hebraica, cum versione latina atque succinctis annotationibus Sebastiani Munsteri. הנה לכם המשיחיים והיהודיים תורת האלהים חרשה וקרושה ותמימה הנכתבה על ידי מַתִּי המבשר בלשון הקורש על לימוד ועל חיים של ארנינו ישוע המשיח עם עתקה בלשון רומיים ועם קצר הפירושים: Ad invictissimum Angliae Regem Epistola Sebast. Munsteri. Opus antiquum, sed jam recens ex officina Henrici Petri typis evulgatum. Basileae anno restitutae salutis M.D.XXXVII. Mense Martio. Fol.

Ex praefatione Munsteri: D. Matthaei Evangelium in nativa sua, hoc est Hebraica lingua, non qualiter apud Hebraeorum vulgus, lacerum inveni, sed a me redintegratum, et in unum corpus redactum emittimus. q)

[Ad calcem legitur: „Basileae apud Henricum Petrum anno salutis „M.D.XXXVII. mense Februario, qui est annus mundi juxta Judaeorum supputa„tionem 5297. et mense Adar.„ Incidit *Munsterus* in antiquum, uti scribit, Evangelii exemplar, quod mutilum et lacunosum erat; quod quidem redintegravit, sed ita, ut quae ipse hebraice verterit aut emendarit, ab iis quae ex antiquo exemplari descripta sunt, distingui haud possint. Addidit praeterea versionem Latinam et annotationes singulis Capitibus subjectas, quae textum ex antiquitate Hebraica Rabbinorumque effatis illustrant. Epistolam nuncupatoriam excipit tractatus Hebraice et Latine scriptus, sub titulo: *Haec est fides Christianorum sancta recta et perfecta atque indubitata, interprete Sebastiano Munstero*, et alius tractatulus: *Haec est fides Jehudaeorum, quam ipsi credunt hoc aevo atque diebus istis*; cum *Censura fidei imo errorum Jehudaeorum per Sebast. Munst.* et *Responsionibus quibusdam et rationibus* con-

m) *Wolffius* biblioth. hebr. vol. 2. p. 417.
n) *Le Long* p. 61. col. 2. A. *Phil. Alegambe* biblioth. script. Soc. Jesu p. 157.
o) v. Part. I. cap. III. §. XI n. 11.
p) v. Part. I Cap III. §. XXXVII. n. 2.
q) *Le Long* p. 81. col. 2. D. coll. p. 101.

contra vanitates et errores Jehudaeorum, quibus objectionibus e libris Judaeorum Toldos Jefehu, Nizzachon, Sepher Emunath, Sepher Haggaluj et Sepher Berith tachat tefchubhah defumptis refpondetur. Haec omnia Hebraice cum Latina verfione. Ipfum denique Evangelium Hebraicum fequitur divifis columnis infcriptum, ita ut in interiori Textus hebraicus punctatus, in exteriori vero Latina appareat verfio. Annotationes *Münfteri* Criticis Anglicanis infertae funt. Celebris eft illa de Evangelio *Matthaei* Hebraico inter eruditos quaeftio, *Matthaeus* nimirum utrum Hebraice an Graece fuum fcripferit Evangelium? Loquuntur Patres de Evangelio Hebraice fcripto, et de Evangelio Nazaraeorum Hebraico; et exinde *Matthaeum* hebraice fcripfiffe inferunt, qui Textum Graecum verfionem ex Hebraeo effe adfirmant. Secus ftatuunt alii, et olim Evangelium inter Ebionitas fuiffe Hebraicum concedunt, illud vero interpolatam verfionem fuiffe e Graeco contextu, argumentis confirmant. Quae ab utraque parte in medium proferuntur argumenta, ante viginti quatuor annos peculiari tractatu de lingua Matthaei authentica recenfuimus. Verum *Matthaeus* five Hebraice, five Graece fcripferit, Evangelium a *Munftero* editum non authenticum, fed e Graeco effe verfionem, quam certiffime conftat. r)

* תורת המשיח Evangelium fecundum Matthaeum in lingua Hebraica cum verfione latina atque annotationibus Seb. Munfteri. — Una cum Epiftola D. Pauli ad Hebraeos Hebraice et Latine. Cum Gratia et Privilegio Caefareae Majeftatis. Bafileae, apud Henrichum Petrum. (1557.) 8. s) [IV.]

[Editio fecunda, quae ab auctore noftro et *Wolfio* per errorem typographicum ad annum 1537. refertur. Sic enim ad calcem Evangelii Matthaei: „Bafileae „per Henrichum Petri Anno M. D. LVII. Menfe Augufto.„ Priori editioni in omnibus fola excepta forma externa refpondet, et in utroque titulo hebraica ad Lectorem hujus tenoris legitur allocutio: „Videte Chriftiani et Judaei novam fanctam et per„fectam legem Domini, a Matthaeo Evangelifta lingua fancta fcriptam, de doctrina „et vita Domini noftri Jefu Meffiae, cum verfione latina et brevioribus annotationi„bus.„ Typi Hebraici huius editionis minoris funt formae et parum diftineti. Acceffit Epiftola Pauli ad Hebraeos Hebraice et Latine. t)

* תורת המשיח Evangelium fecundum Matthaeum. — Bafileae apud Sebaft. Henric. Petri. MDLXXX. 8. u) [V.]

[Editio tertia praecedenti omni ex parte refpondens, quam vero Auctor nofter ad annum 1581. refert. In fingulis editionibus eadem eft verfio hebraica, ab Hutteriana diverfa, quam vero ex incorrecto exemplari Latino confectam effe, exinde

r) v. Tractatum noftrum von der Grundfprache des Evangelii Matthaei, Halae, 1755. 8. *J. D. Michaelis* Einleitung in die Bücher des neuen Bundes, tom I. p. 956-1145. *Wolfii* Biblioth. Hebr. vol. 2. p. 417. *Joh. Alb. Fabricii* Biblioth graec. vol. 3. p. 126. *Rich. Simon* hift. crit. des Verfions du N. T. p. 231. *J. G. Pritii* introduct. in N. T. p. 301. *Joh. Millii* prolegom. in N. T. p. 116. *Knochii* hiftor. crit. Nachrichten p. 553. *J. G. Hagemanni* Nachrichten von den Uebeṛf. der H. S. p. 92.

s) *Le Long* p. 81. col. 2. E.

t) *Wolfii* biblioth. hebr vol. 2. pag. 417. *J. M. Goezii* Verzeichnis feiner Bibelfammlung p. 294. Beyträge zur Gefchichte merkwürd. Bücher p. 31.

u) *Le Long* p. 81. col. 2. E.

inde apparet, quod quoties eadem vox graeca aliter in latina versione redditur, etiam in hebraica versione diversa occurrant vocabula: et contra, ubi diversae voces graecae eodem modo in latino exemplari redduntur, in Hebraica versione eadem vox recurrat. v)

[VI.] תורת המשיח Evangelium secundum Matthaeum — 1582. 8.

Ad calcem notatur typographus: „Basileae per Sebastianum Henricpetri a „christo MDXXCII. Mense Augusto.„ Editio accurate cum editione anni 1557. et 1580. consentiens. In ipso libri titulo Epistola ad Hebraeos expresse nominatur. Interim haud raro inveniuntur hujus editionis exemplaria, a quibus Epistola ad Hebraeos abest. Fortassis varia exemplaria publice distracta sunt, antequam Epistola ad Hebraeos finita est. w)

[VII.] * Evangelium secundum Matthaeum Hebraice, cura Johannis Quinquarborei. Parisiis apud Martinum Juvenem. MDLI. 8.

Ex praefatione Quinquarborei: Contextus Hebraici Evangelii, quod D. Matthaei nomine circumfertur, omnino sensu cum latino convenit Evangelio, quod tandem Ecclesia probavit et recepit. — Quod vero hoc ipsum sit Evangelium, quod D. Matthaeus hebraice scripsit, ambigere quis possit; nam illud quod citatur ab ipso D. Hieronymo in Capite Matth. XII. diversum esse ab hoc deprehendet, et a plerisque (ait ille) Matthaei authenticum vocatur. Itaque tametsi Sebastianus Munsterus hoc mutilum et lacerum afferat se extorsisse a Judaeis, et pro sua virili, quod lacerum erat, resarcisse, nihil ausim de eo aliud affirmare, quam quod opus esse putem meo judicio satis antiquum; si tamen Münsterus, quae in eo restituit, vel de suo addidit, asterisco vel signo quovis alio notasset, multo certe melius nobis consuluisset: nam ita cognosceremus antiqui auctoris stylum et phrases, meliusque de ipso auctore judicaremus. x)

[Recusam dedit *Quinquarboreus* primam *Sebastiani Munsteri* editionem; hinc Epistola ad Hebraeos, quae sequentibus editionibus auctarii loco accessit, ab hac Parisiensi quoque abest. Quo vero aliquomodo auctior prodiret haec editio, Psalmos VII. poenitentiales, Psalmum CXIX, Orationem Danielis et Decalogum ei addidit. y)

[VIII.] * בשורת מתי עד היום הזה כמוסה עם היהודים ונחבאה במעלותם ועתה באחרונה מתוך חדריהם ומחושך מוצאת לאור שנת הנך הרה וילדת בן לפק סגאולתנו פה. כפאריס הא בצרפת

Evangelium Hebraicum Matthaei, recens e Judaeorum penetralibus erutum, cum interpretatione Latina, ad Vulgatam quoad fieri potuit accommodata. Cum Privilegio. Parisiis apud Martinum Juvenem sub insigni D. Christophori e regione Gymnasii Cameracensium. M.D.LV. 8.

Joannes Mercerus auctor est translationis latinae. Praefixa est Epistola Joannis Tilii tunc Episcopi Briocensis, deinde Meldensis.

Ex

v) *Wolfii* Biblioth. hebr. vol. 2. p. 417. vol 4. p. 160. *Joh. Jac. Wetstenii* prolegom. in Nov. Test. p. 279.

w) Catalog Biblioth. Baumgart. p. 45. n. 173. 174. Conf. infra §. XII.

x) *Le Long* p. 81. col. 2. E.

y) *Wolfii* Biblioth hebr. vol. 2. p. 417. *Maittaire* annal. typ. tom. 3. part. 2. p. 545. v. Part. I. Sect. I. §. LXVII. not. p.

Ex praefatione Tilii: Anno superiore (sc. 1553.) profectus in Italiam, hoc D. Matthaei Evangelium reperi, quod equidem ut non ausim affirmare de eo, quod sua illa lingua divinitus conscripsit, expressum, ita ex eruditorum hominum testimonio atque praedicatione possim asserere a Rabbinica dictione plurimum abesse, eaque conscriptum orationis puritate, quam nulla post desolatam hanc gentem scripta redoleant. Longe enim aliud ab eo est, quod nobis Munsterus plerumque ineptum et barbarum obtrusit. Hoc nitidius est, praeterquam quod phrases nobis hebraicas multis in locis dilucidiores facit. — Itaque — ut verbum de verbo religiose converteretur, curavi, ad hancque rem sacram Joannis Merceri opera sum usus.

Ex praefatione Joannis Merceri: Quum Matthaeum Hebraicum nuper a Judaeis Romanis extorsum opera observandissimi Episcopi Briocensis sciebamus cum vulgata et recepta editione multis locis dissidere, de ea re hic te paucis admonere, Lector, visum est. Scito ergo hic omissa nonnulla — pleraque addita et luculentius explicata, non pauca immutata et in diversum sensum expressa — Ut ut sit, haec satis pure scripta, si diligenter evolvas, nec a veteris instrumenti nitore procul abesse, etsi nonnihil Rabbinismi interdum adjunctum comperies.

Illud quidem Hebraicum Evangelium (*inquit Grotius*) [z]) quod a Tilio, et alterum, quod a Munstero est editum, non esse Matthaei adeo certum est, ut nullis indigeat argumentis.

Hodie Hebraica Matthaei duplex extat editio (*ut scribit Heideggerus*) [a]) quarum prior Sebastiani primum Munsteri, atque iterum Joannis Quinquarborei opera in lucem venit, altera a Joanne Mercero Latine explanata Joannis demum Tilii beneficio publicata est. Utraque tamen a Judaeis e Latina interpretatione conversa creditur.

Incomptior est (*ait Huetius*) [b]) prior illa Munsteri editio, et aliquando etiam ubi lacerus deficeret codex, ab illo resarta; cultior altera Tilii et nitidior, sed levi tamen et exiguo inter eas discrimine.

Latebat hoc tempore (*anno* 1554, *inquit Joh. Millius*) [c]) apud Judaeos, qui Romae erant, inter alios libros Evangelium Hebraicum Matthaei, Munsteriano nonnihil dissimile, et ad codicem vitiosum expressum. In eo nonnulla praetermissa erant incuria scribae: Addita erant plurima et luculentae adhibitae explicationes: haud pauca plane immutata erant, et in alienum sensum expressa. Librum hunc a Judaeis istis impetratum edidit Joannes Tilius an. 1555. cum lat. Jo. Merceri versione, in qua omissa, addita, mutata, in hoc Evangelio suis quaecunque notulis designavit interpres. Sed parum ad nos varietates istae, vel enim errores scribarum sunt, vel fortasse ipsorum Judaeorum assumenta. Certe Evangelium ipsum expressum erat ad latinum aliquod exemplar. [d])

[Duabus partibus absolvitur editio. Prior continet textum Hebraeum sine punctis expressum. Posterior vero pars titulum habet sequentem: „Evangelium „Matthaei ex Hebraeo fideliter redditum. Parisiis apud Martinum Juvenem sub insi„gni D. Christophori e regione Gymnasii Cameracensium. 1555.„ *Joh. Mercerus*, cui

z) In initio Annotat. in Matth.
a) Enchirid. biblic. lib. 3. cap. 2. §. 5. pag. 461.
b) De claris interpretibus § 12.
c) Prolegom in N. T. p. 27.
d) *Le Long* p. 42. col. 1. B.

cui plures, inprimis ex Chaldaiſmo, debemus verſiones latinas, auctor eſt Verſionis Latinae. Septem Pſalmi Poenitentiales, aliaque, quae teſte *Cl. Knochio*, exemplari, quod in Bibliotheca Biblica Brunſuicenſi adſervatur, adſuta inveniuntur: fato aliquo ex editione *Quinquarborei* in hanc *Tilii* tranſiere. e)

§. VII.

Partes Evang. Matth.

Matthaei Caput I. et II. et ſex primi verſiculi Capitis III. Hebraice, per Antonium Margaritam. Lipſiae 1533. 8.

Prodiit hoc fragmentum ex verſione *Antonii Margaritae* ex Judaiſmo converſi una cum Pſalterio Hebraico Lipſiae ex officina *Melchioris Lottheri.* Totius Evangelii verſionem hebraicam auctor, ſi ſpecimen hocce eruditis ſeſe probaret, publici juris facere voluit. Sed promiſſis ſuis haud ſtare potuit. f)

§. VIII.

Marcus hebraice.

[I.] Sanctus Marcus Hebraice ex diſpoſitione Eliae Hutteri. Norimbergae 1600. 4. g)

* בשורה המשיח ביד מרקוס המבשר:

[II.] Evangelium divi Marci. Hebraice converſum opera et ſtudio Waltheri Herbſt, Hannoverani. Witebergae Anno M.D.LXXV. 8. h)

[Schediaſma quinque plagulis conſtans, in cujus epiſtola nuncupatoria Senatui Hannoverano inſcripta interpres, qui a Judaiſmo ad Chriſtianorum ſacra tranſiit, ſe quanta omnino diligentia fieri potuerit, confeciſſe, ac potiſſimum ſtuduiſſe in hac ſua infantia, ut vocabula eſſent biblica, profitetur. i)

§. IX.

Lucas hebraice.

[I.] * S. Lucae Evangelium, Hebraice ex verſione Friderici Petri. Wittebergae 1574. 8. k)

[Interpretem, *Fridericum Petri*, Paſtorem Eccleſiae Brunſvicenſem, ob eximiam linguae Hebraicae cognitionem commendat optime *Michael Neander*, qui de hoc ejus ſpecimine addit: „Atque de illo teſtatum faciunt Evangelia ejus dominicalia de Graeco Hebraea facta, Lucae etiam Evangeliſtae Evangelium, quod ipſe primus hac noſtra aetate oratione Hebraea plana atque facili adeo perſpicue planeque Hebraeum de Graeco fecit, ut ex ſola illa translatione facili ac plana, modo praecepta quis mediocriter teneat, linguam ſanctam eruditam ſine magna moleſtia „bre-

e) Conf. *Wolfii* Biblioth Hebr. vol. 2. p. 417. vol. 4. p. 161. *Joh. Alb. Fabricii* biblioth. gr. vol. 3. p. 126. *Rich. Simon* hiſtoire crit. des Verſ. du N. T. c. 20. p. 231. *Hagemanni* Nachrichten von den fürnehmſten Ueberſ. p. 93. *Knochii* hiſt. crit Nachrichten p. 556. *Mattaire* annal typogr tom. 3. part. 2. p. 652. *J. M. Goezii* Verzeichnis ſeiner Bibelſamml. p. 295.

f) Conf. *Wolfii* Biblioth. hebr. vol. 4. p. 162. *J. M. Goezii* fortgeſetztes Verzeichnis ſeiner Bibelſamml. p. 5. vid. Part. I. cap. I. ſect. I. § XCVII.

g) v. Part I. c. III. §. XI. n. 12.

h) *Le Long* p. 82 col 2. D.

i) Conf. *Wolfii* Biblioth. Hebr. vol. 3. num. 560. b. vol. 4. p. 162. Allgemeines Gelehrtenlexicon, ſ. v. *Herbſt.*

k) *Le Long* p. 82. col. 2. D.

„brevi temporis ſpatio addiſcere poſſit. Caetera ejus, quae in eadem lingua nunc „meditatur, tempus producet tandem in apertum et occaſio.„ Quod tamen neque tempus neque occaſio praeſtitit. Auctor ex Judaiſmo ad noſtra acceſſit ſacra. l)

Evangelium Lucae. Pars prior. Ab Erudito Proſelyto Henr. Chr. Imman. Frommanno Doct. Med. in linguam ebr. transferri ac explicari curavit ediditque Jo. Henr. Callenberg, Phil. Prof. P. Halae in typographia inſtituti judaici. 1735. 8. [II.]

Evangelium Lucae. Pars poſterior — 1737. 8.

Eleganti ſplendidoque ſermone hebraico ſiſtit interpres utramque Evangelii Lucae partem, qui tamen operi non omni ex parte ultimam adhibere potuit manum. Nam uti editor in praefatione latine ſcripta refert, interpres, eum opus ſub praelo ſudaret, ad ſuperos evocatus eſt. „Pervenit beatus vir in recognoſcendo ſub editione libro uſque ad capitis XII. finem. Hoc priori comprehendo parte.„ Textus prioris partis punctis animatus eſt, cui ſatis amplae accedunt annotationes ſermone Rabbinico conſcriptae. In parte poſteriori Textus procedit ſine punctis, annotationes vero deſinunt ad Cap. XXII, 16. Antiquior recenſetur Evangelii Lucae verſio per *Erhardum Schiggium*, et Evangelium Johannis ab eodem in Hebraeum ſermonem translatum, ex *Imbonato* ab Auctoribus Lexici Eruditorum. Verum verſio iſta quamvis ad finem perducta, lucem nunquam adſpexit. m)

Evangelium Lucae Pars prior — Pars poſterior — Halae in typographia inſtituti Judaici 1737. 8. [III.]

Titulus quidem cum antiquiore accurate conſentit editione: ſed ipſum opus ab illa probe eſt diſtinguendum; ſolus enim textus hebraicus antiquioris editionis ſine punctis et annotationibus hic iterum exhibetur.

§. X.

Acta Apoſt. hebr.

Acta Apoſtolorum Hebraice, interprete H. C. J. Frommanno. Halae 1737. 8.

Acceſſit haec verſio Evangelio Lucae eodem interprete. v. §. praeced.

§. XI.

* Epiſtola D. Pauli ad Romanos, Hebraice. Leidae 1616. 4. n)

§. XII.

Epiſt. ad Hebr. hebraice.

* Epiſtola Divi Pauli ad Hebraeos cum Latina verſione Alfonſi de Zamora. Compluti 1526. 4. [I.]

V. ejus Introductio artis grammaticae Hebr. o)

[Ita Auctor noſter, quem ſequutus eſt *Wolfius* in ſecundo Bibliothecae Hebraicae volumine. Verum Epiſtola illa Hebraice et Latine edita non eſt Divi Pauli,

 ſed

l) Conf. *Mich. Neandri* orbis terrae partium explicatio p. 95. b. *Wolfii* Biblioth. hebr. vol. 3. p. 946. vol. 4. p. 162.

m) Catal. Biblioth. Baumgart. p. 45. n. 175. Conf. *Wolfii* biblioth. hebr. vol. 4. p. 159. et 162. et vol. 3. p. 88.

n) *Le Long* p. 83. col. 1. A. *Wolfius* vol. 2. p. 418.

o) *Le Long* p. 83. col. 1. 8.

sed ipsius *Zamorae*, quam ad infideles Hebraeos urbis Romae ad redarguendam illorum perfidiam hebraice et latine conscripsit. p)

[II.] * Beati Pauli Apostoli epistola ad Hebraeos, hebraice et latine. (Basileae 1557. 8.)

[III.] * Beati Pauli Apostoli — Basileae 1580. 8.

[IV.] * Beati Pauli Apostoli — Basileae 1582. 8. q)

[Appendicis loco adjecta est Epistola duplici sermone, Hebraeo et Latino, at fine annotationibus, tribus istis Evangelii Matthaei editionibus, quas supra §. VI. n. 2. 3. 4. recensuimus. Negat quidem *Carpzovius* in Epistola editioni Lipsiensi anni 1676. addita, Epistolam ad Hebraeos ad calcem Evangelii exstare. Sed ille usus est vel editione prima *Sebast. Munsteri*, vel editione *Quinquarborci*; vel denique exemplar ejus mutilum fuit, quod quam facillime ignorari potuit. Evangelium enim Matthaei, a dextera ad sinistram manu, Epistola ad Hebraeos vero a sinistra ad dexteram aperitur, et in pagina intermedia seu ultima Epistolae vox expressa est *Finis*: in ultima vero Evangelii proxime sequenti, conspicitur Emblema *Henrici Petri* typographi. r)

[V.] * Epistola ad Hebraeos ex Graeco in purum idioma Ebraeorum verbotenus et accurate translatum a Friderico Alberto Christiano, quondam Judaeo, nunc per Dei gratiam Proselyto, ante triennium anno Christi MDCLXXIII. Argentinae per Baptismum in ecclesiam cooptato. Accessit auctoris Vita cum praecipuis momentis conversionis. (Lipsiae 1676.) 4.

Cum praefatione Jo. Bened. Carpzovii, qui hanc versionem ob styli elegantiam et insignem eum phrasi veteris instrumenti convenientiam magnopere commendat. s)

[Praemittitur Epistola nuncupatoria *Joh. Georgio* II. Elect. inscripta, praefatio prior ad Protosynedrium electorale, et posterior ad Academiam Lipsiensem, omnia Hebraice et Latine. Sequitur Epistola Pauli ad Hebraeos sine punctis cum versione Latina, quam excipit Epistola *Carpzovii*, in qua de lingua authentica Epistolae ad Hebraeos disputat, et *Munsterum* quidem Epistolam ad Hebraeos Hebraice versam promisisse, attamen non edidisse adfirmat. Accedit vita et historia conversionis auctoris, cujus jam supra mentionem fecimus, hominis malae fidei, qui ad pristinum rediisse vomitum videtur. t)

[VI.] Epistola ad Hebraeos ex graeco in purum idioma Ebraeum verbotenus et accurate translata a Friderico Alberto Christiano — Halae 1734. 8.

Editionem iteratam ex Instituto Judaico procuravit D. J. H. Callenbergius. u)

§. XIII.

p) Conf. *Wolffius* vol. 2. p. 418. et 1047. vol. 4 p. 163.

q) *Le Long* p. 83. col. 1. B.

r) *Wolffii* Bibl. hebr vol. 2. p. 418. *Fabricii* biblioth. gr. vol. 3. p. 196.

s) *Le Long* p. 83. vol. 1. B.

t) Conf. *Wolffii* biblioth. hebr. vol. 2. p. 418. *J. M. Goezii* Verzeichnis seiner Bibelsamml. p. 86. *Fabricius* l. c. v. supra Part. I. cap. I. sect. II. §. XLIV. n. 3.

u) Catalog. Biblioth. Baumgart. pag. 45. n. 177.

§. XIII.

Evangelia anniv. hebr.

Evangelia Anniversaria, Hebraice studio Joannis Claji. Lips. 1576. 8. [I.]
* Evangelia Anniversaria Hebr. — Claji. Lips. 1578. 8. [II.]
Evangelia Anniversaria Hebr. — Claji. Lips. 1586. 8. [III.]
Evangelia Anniversaria Hebr. — Claji Lips. 1665. 8. [IV.]
* Lectiones Evangeliorum et Epistolarum anniversariae Ebraice, editae ab Elia Huttero. Noribergae 1601. 8. v) [V.]
Lectiones Evangeliorum et Epistolarum — ab Elia Huttero. Lipsiae 1663. 8. [VI.]

De hisce editionibus conferenda sunt, quae supra de Polyglottis annotavimus: polyglottae enim sunt, et cum textu Graeco versiones, Hebraicam, Latinam et Germanicam conjungunt. w)

Evangelia anniversaria, quae Dominicis diebus et in Sanctorum Festis leguntur, Ebraice conversa a Friderico Petri. Witebergae apud Joh. Cratonem 1573. 8. [VII.]

Editio prima versionis Hebraicae Evangeliorum anniversariorum ejusdem auctoris, cujus versionem Hebraicam Evangelii Lucae supra §. IX. laudavimus. Versioni *Joh. Claji* hanc, quia propius ad phrasin biblicam accedat, praeferendam censet *Reimmannus* x) et hoc quidem non fine ratione. In eo enim laboravit Interpres, ut stylo concinno et biblico sacra effata eloqueretur, de quo ipse in Epistola dedicatoria ad Senatum Brunsuicensem: „Quae mea est tenuitas, operam dedi, ut vocabula essent biblica. — Propria tamen nomina, et qnaedam vocabnla alia, quae non extant in Bibliis, descripsi ex Evangelio D. Matthaei, quod olim Basileae Seb. Munsterus edidit. Quodsi cognovero, hanc meam qualemcunque operam hujus linguae studiosis non esse ingratam, dabo aliqnando, si feret occasio, vel passionem Christi ex 4 Evangelistis congestam, vel Evangelium Lucae. etc."

* Evangelia anniversaria — hebraice conversa per Fridericum Petri. Antwerpiae ex officina Christoph. Plantini 1581. 8. [VIII.]

Praefatio: Habes, Lector, Evangelia Dominicalia et de Sanctorum Festis, ita Hebraice conversa et emendata, ut ad primam editionem collata, pene nova videantur, et ad Biblicarum historiarum locutiones propius accedant, quantum fieri potuit et lienit phrasis perspicuitate et facilitate et observata propria vocum significatione, collatis scilicet verbis Evangelistarum ad graecam versionem LXX. Interpretum. y)

Evangelia anniversaria — Hebraice conversa per Fridericum Petri. Cantabrigiae 1648 8. z) [IX.]
Evangeliorum Lectiones anniversariae edente Guill. Robertsonio. Londini 1661. 8. [X.]

Idem

v) *Le Long* p 81. col. 2. E.
w) v. Part I. cap. III §. XXXVIII n. 1-6.
x) Catal. Biblioth. theolog. tom. I. pag. 253.
y) *Le Long* p. 82. col. 2. E. *Wolfius* vol. 4. pag. 162. 163.
z) *Wolfius* ibid.

Idem *Robertsonius*, cui editionem Novi Testamenti Hebraici debemus §. IV. ex editione Polyglotta Hutteriana, Evangelicas lectiones seorsim hebraice exscribi curavit. [a])

§. XIV.

Epistolae anniverf. hebr.

[I.] Lectiones Epistolarum anniversariae Ebraice editae ab Elia Huttero. Norimbergae 1601. 8. Lipsiae 1663. 8. §. XIII.

[II.] * Epistolae anniversariae Ebraice ex Graeco et Syro sermone a Conrado Neandro. Lipsiae 1586. 8. [b])

Vide inter Polyglotta. [c])

§. XV.

Fragmenta hebraica.

[I.] Oratio Dominica et Magnificat, hebraice et latine, interprete Matthaeo Adriani. (Tubingae 1513.) 4.

Prostat libellus sub titulo: „Libellus horam faciendi pro Domino scilicet filio virginis Mariae, cujus mysterium in prologo legenti patebit.„ Ad calcem notatur: „Tubingae in aedibus Thomae Anshelmi Badensis Anno Domini M. D. XIII. „Mense Januario.„ *Matthaeus Adriani*, Hispanus Exjudaeus, Orationem Dominicam, Canticumque Mariae, nec non Symbolum Apostolicum aliasque preces in honorem Mariae compositas, in hebraicam transtulit linguam, et ita exscribi curavit, ut prima linea textum latinum, secunda versionem hebraicam, tertia lectionem hebraicam typis latinis expressam exhibeat. Ex hac opella *Boschenfteinius* sua sequentibus editionibus inserta hausit. [d])

[II.] Decem Praecepta Exodi XX. Oratio Dominica Matth. VI. Luc. XI. Salutatio Angelica Luc. I. Symbolum Apostolorum. Canticum Mariae Luc I. Canticum Simeonis Luc. II. Ann. Veni Sancte. Ann. Salve Regina. Canticum Zachariae Luc. I. Augustae Vindel. per Erh. Oeglin. 1514. 4.

Libellus inscribitur: „Contenta in hoc libello nuper a Joanne Boeschenstein „Eslingensi edito: Elementale introductorium in hebraeas litteras teutonice et hebraice legendas: Decem praecepta decalogi etc.„ Praemittitur Epistola dedicatoria ad Johannem Reuchlinum IV. Non. Junii 1514. data. Quae hic hebraice exhibentur, partim a *Boeschensteinio* sunt versa, partim ex *Adriani* opella superiori mutuo sumta. *Boeschensteinii*, cujus inter interpretes Librorum sacrorum fata paucis enarrabimus, singula scripta sunt rarissima. [e])

[III.] Introductio utilissima hebraice discere cupientibus cum latiori emendatione Joh. Boeschenstein. Oratio Dominica. Angelica Salutatio. Salve Regina

a) *Wolfius* vol. 2. p. 418. *Fabricius* l. c. p. 196.

b) *Le Long* p. 83. col. 1. A.

c) v. Part. I. Cap. III. §. XXXVIII. n. 8.

d) Conf. *Hirtii* oriental. und exeget. Biblioth. vol. 3. p. 320.

e) Conf. *Fr. Ant. Veithi* diatribe de origine et incrementis artis typograph. in urbe Augusta Vindelica p. 56 *G. G. Zapfii* annales typographiae Augustanae p. 58. *Baueri* biblioth. univerf. libror. rar. vol. I. p. 130.

gina Hebraice. Matthaeo Adriano equite aurato interprete. Auguftae Vindel. in officina Sigism. Grimm Medici ac Marci Wirfung. 1520. 4.

Quae hic hebraice exhibentur, eodem modo expreffa funt, uti in prima editione Tubingenfi. f)

Introductio utiliffima Hebraice difcere cupientibus. Oratio Dominica. Angelica Salutatio. Salve Regina. Hebraice, Matthaeo Adriano equite aurato interprete. (Apud inclytam Bafileam menfe Februario An. MDXX.) 8. [IV.]

Boefchenfteinii introductionem recufam dedit *Joh. Frobenius*, qui in ultimo opellae folio fequentia notat: „Praeterea Dominicam Orationem et falutationem Angelicam et alteram Evae filiorum ad Mariam, a Matthaeo Adriano pridem hebraifmo donatas addidimus. Bafileae Idibus Martiis Anno MDXX.„ Singula ex editione praecedente eodemque modo expreffa funt. g)

Introductio utiliffima, hebraice difcere cupientibus, cum latiori emendatione Jo. Böfchenftein. Oratio Dominica. Angelica Salutatio. Coloniae apud Joannem Gymnicum. An. M.D.XXXIX. 8. [V.]

Quarta editio, in qua quae in titulo enumerata funt, typis hebraicis et latinis expreffa funt. Prima editio eft locupletiffima; fecunda vero, tertia et quarta ejusdem funt generis. Editionem ultimam vero non ipfe *Böfchenftein* procuraffe videtur. Ex loco editionis, editorem ad Romanos rediiffe collegit *Baumgartenius*. h)

Oratio Dominica hebr. interpr. Auguft. Pfeiffero. Lipf. 1707. 8. [VI.]

Speciminis loco, ut tyrones habeant, quibus fefe exerceant, adjecit *Pfeifferus* interpretationem hebraicam Orationis Dominicae ad calcem grammatices hebraeae. Proftat illa fub titulo: Παδιομαθεια five Methodus Ebraea iis impertita, qui linguam fanctam vel vivo praeceptore deftituti fuo marte difcere, vel facili opera docere geftiunt. Saepius in publicum prodiit, tefte nimirum *Wolfio* i) Mifenae 1678. 1680. 1685. et Lipfiae 1689. 1694. 1702. 8. Addimus editionem Lipfienfem anni 1707. 8. quae ad manus eft, ubi Oratio Dominica p. 178. legenda exhibetur: verum brevis ille contextus vitiis deformatus eft typographicis: lin. 1. שמף pro שמך et lin. 4. לאשמותינו pro לְאַשְׁמוֹתֵינוּ.

§. XVI.

Libri Apocryphi.

In Librorum Apocryphorum numero nonnulli proftant, quorum et verfio Hebraica typis exfcripta eft. *Siracidis* librum, qui Ecclefiafticus dicitur, hic omnium primo nominandum cenfemus. Extat inter Judaeos Hebraicus Libellus fub nomine *Ben-Syrae*, quem ipfi Judaei eundem effe, qui a Chriftianis Ecclefiafticus dicitur, adfirmare audent; id quod a nonnullis ad-

f) *Hirfchii* millenar. III. p. 20. *Zapfii* annales p. 78.

g) Conf. Critifche Sammlungen, Buzovii. 1775. vol. 2. p. 165.

h) Nachrichten von merkw. Büchern vol. 3. p. 118. Conf. *Wolfii* biblioth. hebraica, vol 4. p. 840. et p. 278.

i) Biblioth. hebr. vol. 2. p. 614. vol. 4. p. 297.

adfirmatur, ab aliis vero negatur. Utcumque vero fit, id tamen certum est, libellum Hebraicum Judaeorum, qui *Ben-Syrae* tribuitur, et Graecum textum nostrum adeo a se invicem dissentire, ut alter alterius versio minime esse possit. Qui itaque libelli hebraici historiam, fata et editiones scire cupiunt, *Wolfium* consulant, qui, uti solet, singula accurate pertractavit. [k] De reliquis vero Libris Apocryphis ex *Hieronymo*, *Huetio* et *Heideggero* sequentia annotavit Auctor noster. [l]

* Praefatio in Librum Tobiae: Chromantio et Heliodoro Episcopis Hieronymus Presbyter in Domino Salutem. Mirari non desino exactionis vestrae instantiam; exigitis enim, ut librum Chaldaeo sermone conscriptum ad latinum stylum traham; librum utique Tobiae, quem Hebraei de catalogo divinarum scripturarum secantes, his, quae Apocrypha memorant, nuncuparunt. Feci satis desiderio vestro, non tamen meo studio. Arguunt enim nos Hebraeorum studia: et imputant nobis, contra suum canonem latinis auribus ista transferre. Sed melius esse judicans Pharisaeorum displicere judicio, et Episcoporum jussionibus deservire, institi, ut potui. Et quia vicina est Chaldaeorum lingua sermoni Hebraico; utriusque linguae peritissimum loquacem reperiens, unius diei laborem arripui; et quidquid ille mihi Hebraicis verbis expressit, hoc ego accito notario sermonibus latinis exposui. Orationibus vestris mercedem hujus laboris compensabo, quum gratum vobis didicero me, quod jubere non estis dedignati, complesse. [m]

Apud Judaeos liber Judith inter Apocrypha legitur, cujus authoritas ad roboranda illa, quae in contentionem veniunt, minus idonea judicatur. Chaldaeo tamen sermone conscriptus, inter historias computatur. — Hinc unam lucubratiunculam dedi, magis sensum e sensu quam ex verbo verbum transferens. Multorum codicum varietatem vitiosissimam amputavi. Sola ea, quae intelligentia integra in verbis Chaldaeis invenire potui, latine expressi. [n]

Tobiae et Judith libros, priusque Macchabaeorum volumen Ebraico primum, hoc est Chaldaico et Syriaco sermone conflata fuisse, Origenes Epist. ad African. et Hieronymus prodidere; inde graeca, quam terimus, interpretatio, et Vulgata Hieronymi latina ortae sunt; utramque vero si invicem contuleris, tanta apparebit dissensio, ut vel e diversis eas profluxisse exemplaribus, qualia multa sua fuisse aetate scribit Hieronymus, vel summa alterutram libertate fuisse accuratam fateare. [o]

Id vero apertum est, multum discrepare editionem Graecam, Syriacam et Latinam, non parcitate verborum duntaxat, sed etiam differentia sensuum. [p]

§. XVII.

k) Biblioth. hebr. vol. I. et III. n. 410.
l) p. 92. col. 1. C.
m) Hieronym. in praefat. ad Libr. Tobiae.
n) Idem in praefat. ad Libr. Judith.
o) *Huetius* de claris interpretibus p. III.
p) *Joh. Henr. Heideggerus* lib. 2. Enchirid. bibl. cap. 7. Conf. infra de versionibus graecis libr. Apocryphorum.

§. XVII.

Liber Tobiae hebr.

* Tobiae Liber, Hebraice fine punctis Constantinopoli 1517. 4. [I.]
Editio rariſſima, quae in Bibliotheca Bodlejana adſervatur. q)

Liber Tobiae Hebraice. Venetiis apud Cornelium ben Baruch Adelkind. 304. (1544.) [II.]
Textus ſine punctis expreſſus eſt. Adjuncta habet alia judaica opuſcula. r)

* Liber Tobiae, Hebraice. Veneta apud Joh. de Gara. 365. (1605.) [III.]
Iterata praecedentis editio. s)

* Liber Tobiae, Hebraice. Venetiis, apud Hieronymum Albrizzi 467. (1707.) [IV.]
[Editio figuris ligneis exornata. t)

§. XVIII.

Liber Tobiae hebr. lat.

* Liber Tobiae Hebraice et Latine, ex translatione Pauli Fagii. Iſnae 1542. 4. u) [I.]

[Textus ex editione Conſtantinopolitana deſcriptus ad latus habet translationem latinam *Fagii*, qui et in ſtudioſorum gratiam textum punctis animavit: ipſum vero textum e Graeco exemplari eſſe formatum, Graeciſmi frequentiſſime obvii ſatis produnt. Quae connumeratur editio *Jenae* 1542. 4. vitio typographico nititur. x)

* Liber Tobiae, Hebraice et Latine ex translatione Sebaſtiani Munſteri. Baſileae 1542. 4. y) [II.]

[Accepit *Munſterus*, uti ipſe profitetur, Textum Hebraicum ab *Oſwaldo Schreckenfuchſio*, huic a Judaeis Conſtantinopolitanis ſuppeditatum; qui tum ab Hieronymi verſione Latina, tum a Graeca verſione diverſus eſt, ad poſteriorem tamen aliquantulum accedit. Textus Hebraeus punctatus ad latus habet *Munſteri* verſionem, ejusque ad calcem notas. z)

* Liber Tobiae Hebraice et Latine ex verſione Seb. Munſteri. Baſileae 1549. 8. a) [III.]

[Ad calcem operis grammatici ex variis Libris Elianis concinnati. In titulo libri Tobiae, ad modum hebraicorum librorum expreſſi, unica apparet vox hebraica טוביה ligno inciſa. b)

* Liber Tobiae, Hebraice et Latine — Munſteri. Baſileae 1556. 8. [IV.]

Liber Tobiae Hebraice et Latine — Munſteri. Baſileae 1563. 8. [V.]

Singulari titulo diſtinguitur ab grammatica hebraica: „Hiſtoria Tobiae per Sebaſtianum Munſterum juxta Hebraiſmum verſa. Una cum ſcholiis ejusdem in-

C 2 ter-

q) *Le Long* p. 80. col. 2. B. Conf *Wolffii* biblioth. hebr. vol. 2. p. 413. Conf. vol. 1. p 655.

r) *Wolffius* vol 1. p 393. vol. 2. p. 414.

s) *Le Long* et *Wolffius* l c.

t) *Le Long* ibid. *Wolffius* vol. 4. p. 154.

u) *Le Long* p. 80. col. 2. B.

x) *Wolffius* vol. 1. p. 392. vol. 2. p. 413.

y) *Le Long* p. 80. col. 2 C.

z) v. *Wolffius* vol. 2. p. 414.

a) *Le Long* ibid.

b) *Wolffius* ibid.

terpretis. Basileae per Henrichum Petri. Anno MDLXIII.„ Liber secundum morem Latinorum exscriptus est, textus hebraicus est punctis animatus.

[VI.] * Liber Tobiae Hebraice et Latine — Munsteri. Basileae 1570. 8.

[VII.] * Liber Tobiae Hebraice, et Latine, e duplici editione Pauli Fagii et Sebastiani Munsteri. Londini 1657. fol.

Extant Libri Tobiae Hebraicae duae editiones a Munstero et a Fagio vulgatae, si modo duae, non eaedem eredi possunt, quae in multis licet dissentientes, maximam tamen inter se affinitatem habent, nec minorem cum tertia quadam, quae manuscripta penes me est, (*inquit Dan. Huetius*) quaeque ad illam Münsteri propius accedit, quam ad Fagianam. Multum illae discrepant tum a Latina Hieronymi, tum et a Graeca, quam pressius tamen affectantur; et si minus ab hac, ab aliis certe, quae ad illam accuratae sunt, propagatam credere dignum sit. Utcumque est temerarium, et falsum liquet, quod a R. Davide Gans in Chronologia traditum. „Scias „autem, inquit, Librum Tobiae, qui inter nos extat lingua hebraica, versum esse e „lingua Latina in Hebraeam opera Sebast. Munsteri in urbe Basilea, ferme centum „abhinc annis, prout intelliges ex stylo hujus cum errore labiorum suorum conse„cto; adeo ut quilibet prudens primo intuitu animadvertat compositionem ejus non „esse a filiis Israelis.„ Quod judicium quam vanum sit, ex editione Fagiana et exemplari nostro msc. intelligitur; sed Judaeum puduit non ineptire. [c])

Falso haec asserit David Gans p. 170. siquidem eam Constantinopoli prius editam una cum versione Latina Munsterus duntaxat recudit. Utrosque codices Hebraeos exercitationis gratia confictos esse, non ita pridem Doctiss. Junius, praefatione in libros apocryphos, asseverat merito; adeo variant libere, et ab utraque Graeca et Latina editione pro lubitu discedunt. Quin et tertiam editionem Hebraeam ad Munsteri editionem propius accedentem se habere doctissimus Huetius innuit. Inter Latinam quoque et Graecam editionem discrimen immane, uti obiter conferenti liquet. Quae porro in Anglicanis Polyglottis extat Syriaca versio, cum Graeca editione potius quam cum Latina convenit. [d])

[Omni jure ab *Dan. Huetio* et *Joh. Henrico Heideggero* scriptor Judaeus falsi accusatur: verum posterior non ab omni errore immunis est, siquidem *Munsterum* editionem Constantinopolitanam recudi fecisse tradit; quod de *Fagii* editione dicendum fuisset. Utraque editio cum a se invicem maxime recedat, Londinensibus, cum Biblia pararent Polyglotta, utramque editionem Munsterianam et Fagianam cum duplici versione simul operi inserere, quam quae eligenda alterique praeferenda sit, discernere consultius visum est. [e])

§. XIX.

Liber Judith hebr.

מעשה יהודית. Historia Judithae, Hebraice. Venetiis apud Vendraminum per Johannem Imberti. 8.

Editio typis exscripta Auctori nostro ignota fuit. Sequentia enim tantummodo e *Pfeifferi* Critica sacra in medium produxit: „Extat et tersa editio Hebraica libri

c) Ita Clariss. *Huetius* propos. 4. de Libro Tobiae in demonstratione evangelica pag. 212.

d) *J. H. Heideggerus* lib. 1. Enchiridii biblici cap. 4. *Le Long* pag. 80. col. 1. D.

e) v. Part. I. c. III. §. VI.

libri Judith, sed a recentiori procul dubio manu Judaei cujusdam.„ f) Iam ante *Sebastiani Münsteri* aetatem versionem hancce innotuisse, ex ejus verbis in praefatione ad Tobiam Hebraicum conjici potest: „Utinam et Hebraicum Judith exemplar liceret invenire, quod absque dubio Constantinopoli a Judaeis, aeque ut Tobiae exemplar typis est multiplicatum.„ Editio Constantinopolitana vero hactenus sese eruditorum oculis subduxit. Veneta vero adjuncta habet Danielis apocrypha hebraice translata. g)

§. XX.

Carmina Hebr. V. T.

Rithmi Hebraici Psalmis, Jobo aliisque Veteris Testamenti libris restituti. Hafniae 1685. 4. [I.]

Huncce *Joannis Pauli Resenii* foetum inter poetas sacros, qui libros Veteris Testamenti Hebraeo carmine ediderunt, refert Auctor noster, atque simul ad Bibliothecam Academiae Hafniensis provocat. Respicit vero Librum *Resenii* rarissimum, sub titulo: Bibliotheca Regiae Academiae Hafniensi donata, cui praefixa est ejusdem *Resenii* vita. Hafniae 1685. 4. Continet illa catalogum librorum Academiae a *Resenio* donatorum, quorum in numero sunt Rithmi isti; qui vero lucem non conspexerunt, sed manuscripti adservantur. h)

Psalmi Rithmis hebraicis expressi, per R. Chananja ben Jakar. Constantinopoli. [II.]

Utrum hunc librum poetis hebraicis annumeret, an vero inter Commentarios in Psalmos recenseat, incertus est ipse *Wolfius*. *Buxtorfius* et *Hottingerus* illum poetas referunt. R. *Schabtai* vero auctorem tantummodo commentarium in Psalmos scripsisse asserit. i)

Psalmi septem poenitentiales Hebraeo carmine redditi per Martinum Mayerum a Schoenberg Francofurti 1624. [III.]

Jam supra inter Polyglotta hunc Mayeri foetum recensuimus, quia triplici carmine Hebraico, Graeco et Latino Psalmi expositi sunt. Verum et Poetis hebraicis annumerandus est auctor: textum enim Psalmorum ipsum ad metrum revocavit. k)

Canticum Canticorum Salomonis paraphrasi tum ligata Hebraea et Danica, tum prosa Latina adornatum a Laurentio Petraeo. Hafniae 1640. 12. l) [IV.]

§. XXI.

Carmina hebr. N. T.

Libellus Christiados. Wittebergae 1573. 8. [I.]

Quadruplici carmine exhibetur summa Evangeliorum, Latino a *Joachimo Justo*, germanico ab *Ambrosio Lobwassero*, Graeco et Hebraeo ab *Abdia Praetorio* elaborato.

Gemmae Evangelicae, seu sententiae insigniores ex Evangeliis anniversariis collectae per Martinum Thaborem, Magdeburgi 1610. 8. [II.]

f) *Aug. Pfeifferi* critica sacr. p. 797. *Le Long* bibl. col. 2. C.

g) *Wolfius* vol. 2. p. 414. 1360.

h) *Le Long* p. 924. 1098. 1104.

i) *Wolfius* vol. 1. p. 315. Conf. *Buxtorfii* bibl. rabb. p. 470. *Hottingeri* Bibliotheca oriental. p. 50. *Fabricii* Biblioth. gr. vol. 7. p. 678.

k) v. Part. I. Cap. III. §. XXXI. n. 6. Conf. *Fabricii* biblioth. gr. vol. 7. p. 672.

l) v. Part. I. Cap. III. §. XVI. n. 3.

[III.] Tetrasticha Hebraea in textus Evangelicos per universum annum Jacobi Eberti. Lipsiae 1628. 8.

[IV.] Historia Passionis et Resurrectionis Christi, germanice, graece, latine et hebraice per M. T. Fabricium. Wittebergae 1595. 8.

Opellas hasce addit *Wolfius* versionibus hebraicis Novi Testamenti. m)

§. XXII.

Emendationes.

Recenset *Joh. Georg. Hagemannus* versiones Novi Testamenti vel partium ejus hebraicas, sed ita ut fere omnibus, quae in medium profert, medela quaerenda sit; quam hic, ne nobis quis, varias ab illo celebratas editiones nos omisisse, objiciat, coronidis loco parabimus. Asserit ille: n)

1) *Sebastianum Munsterum* Basileae anno 1537. edidisse Evangelium Matthaei et Pauli Epistolam ad Hebraeos, hebraice cum versione latina. Sed solum Matthaei Evangelium hebraice et latine prodiit (§. VI n. 3); Epistola ad Hebraeos demum secundae editioni anni 1557. 8. accessit (§. VI. n. 4. §. XII. n. 2.).

2) Epistolam ad Hebraeos prodiisse anno 1526. cum latina versione *Alphonsi* de Zamora: quem errorem jam supra §. XII n. 1. refutavimus.

3) *Eliam Hutterum* in suis Bibliis Polyglottis Norimbergae 1600. fol. edidisse Novi Testamenti versionem Hebraicam. Multoties vero a vero dicta aberrant. Nulla prostant Biblia Polyglotta *Hutteri* Norimbergae 1600. evulgata: et quae ejus sunt Biblia Polyglotta, notam habent anni 1599. et in hisce nulla est Novi Testamenti Versio Hebraica; siquidem Libro Ruthae jam desinunt. Exstat vero versio Novi Testamenti Hebraica tum in Novo Testamento dodecaglotto anni 1599. §. IV. n. 1.; tum in Novo Testamento tetraglotto anni 1602. et 1615. 4. § IV. n. 3. 4.

4) *Johannem Mercerum* imprimi curasse Hebraicum Evangelium Matthaei cum Versione Latina Parisiis 1553. 8. Scribendum vero fuisset, Evangelium Matthaei Hebraicum prodiisse 1555. 8. *Mercerum* esse ejus interpretem, *Joannem Tilium* vero ejus editorem. §. VI n. 8.

5) Lucae Evangelium Wittebergae hebraice in 8. expressum esse. Addendum fuisset, interpretem esse *Fridericum Petri*, qui illud anno 1574. typis evulgavit. §. IX. n. 1.

6) *Guill. Robertsonii* editionem Novi Testamenti Hebraici prodiisse Londini 1681. Prodiit vero Anno 1661. §. IV. n. 5.

7) *Christianum Moellerum* Francofurti ad Oderam Anno 1700. 4. Novum Testamentum Hebraicum et Germanicum edidisse. Sed nulla est versio hebraica; solam Novi Testamenti Germanicam versionem typis Judaeo-germanicis exscribi curavit.

8) *Callenbergium* Evangelium Lucae et Epistolam ad Hebraeos hebraice edidisse: quae quomodo intelligenda sint, supra §. IX. n. 2. 3. et §. XII. n. 6. exposuimus.

SE-

m) v. *Wolfii* biblioth. hebr. vol. 4. p. 163. vol. 3. pag. 440. *Reimmanni* Catal. Biblioth. p. 253.

n) Nachricht von den fürnehmsten Uebersetzungen der heiligen Schrift. edit. 2. 1750. 8. p. 92-94.

SECTIO II.

DE VERSIONIBVS CHALDAICIS.

§. I.

Targumim.

Versionibus Librorum sacrorum hebraicis proxime summo jure junguntur Versiones Chaldaicae, Targumim dictae, cum quia quoad idioma proxime ad linguam sanctam accedunt, tum quia et antiquitate et celebritate inter caeteras maxime eminent versiones. Variae sunt illarum editiones; plures una cum textu hebraeo prodiere, quas jam supra Part. I. Cap. I. Sect. I. descripsimus; aliae in Bibliis Polyglottis prodiere: rarissime vero Chaldaicae Paraphrases sine Textu hebraeo exscriptae sunt. Singulas ordine recensebimus. Verum visum est auctori nostro varia, quae ad linguam, qua conscriptae sunt Paraphrases, ad numerum Paraphrasium, historiamque auctorum illarum spectant, recensioni editionum praemittere, quae hic itaque una cum nostris additamentis primum occupabunt locum.

§. II.

Lingua Chaldaica.

De Lingua, qua chaldaicae Paraphrases conscriptae sunt, sequentia notanda excerpsit auctor noster:

"Lingua Chaldaica seu Aramica vigebat olim in Assyria, in regione Babylonica, in Mesopotamia, Syria et Palaestina, qua etiamnum scripti sunt in Oriente libri Nestorianorum et Maronitarum ecclesiastici. [a])

Merito primam [b]) et praecipuam Aramicae Linguae Dialectum facimus *Babylonicam:* in qua edoctus Daniel, item et Hezras, in eaque aliquot suorum scriptorum paginas exararunt. Secundam ejus dialectum appellamus *Chaldaicam* seu Syriacam: qua priores Bibliorum Paraphrastae usi sunt, quales sunt Onkelos in legem et Jonathan in utrosque Prophetas tam priores quam posteriores. Tertiam dialectum constituimus *Jerosolymitanam*, qua scriptae sunt posteriores Paraphrases in Legem et Librum Esther. Atque haec ideo Jerosolymitana dicta videtur, quod vulgus Israelitarum reducum ex Babylonico exilio multa vocabula Ammonitica, Moabitica, Persica et Graeca linguae Chaldaicae permisceret. Quartam Aramicae linguae dialectum facimus mediam quandam inter Chaldaicam illam secundam et tertiam hanc Jerosolymitanam: qua scriptae sunt Paraphrases seu Targumim in quinque Volumina, quae vocant: in Psal-

a) Euseb. Renaudot. praefat. in Comparationem Grammaticae
b) Inquit Bonav. Cornelius Bertramus Hebraeae et Aramicae.

Pſalmos, Proverbia et Job. Atque ex hac ſuperiorum dialectorum Aramicarum differentia duplex Targum conſtituitur ab Hebraeorum doctoribus, Babylonicum et Hieroſolymitanum. Utrumque videlicet ita vocant, non quod illud lingua Babylonica conſcriptum fuerit, hoc vero Jeroſolymitana, ſed quod illud puriore ſtylo conſtet, hoc impuriore. Quintam addimus Aramaeorum dialectum, nimirum *Talmudicam*, quae mixta videlicet eſt non ex ſuperioribus ſolis, ſed et ex Hebraica ejusque idiotiſmis, et vocabulis Latinis, Graecis, Arabicis, et Barbaris aliis audacius paulo adſumptis. Sextam et poſtremam Aramicae linguae dialectum conſtituimus *Syram* Antiochenam ſeu Comagenam, ſeu etiam Maroniticam. Illam ſexto et poſtremo loco ponimus, non quod velimus, poſt alias illas omnes ortam fuiſſe, ſed quod omnium poſtrema uſum ſuum conſtanter retinuerit, atque omnibus illis ſucceſſerit, omnesque illas antiquaverit. Illa enim eſt, cujus uſus fuit non ſolum in Eccleſia illa Antiochena, ut et in reliquo illius regionis agro; ſed et tandem in toto Patriarchatu, qui illi Eccleſiae aliquando adjudicatus eſt. c)

[Non ſine omni jure variae conſtituuntur dialectorum Chaldaicarum claſſes; quarum aliae aliis propius accedunt, et magis inter ſeſe cognatae ſunt. Non deſunt tamen, qui varia Dialectorum nomina non tam ex diverſitate linguae, quam ex diverſitate locorum derivant, in quibus eodem ſermone uſi ſunt incolae, et Babylonicam ab urbe Babylone, Syriacam a regione Syriae etc. nominatam eſſe ſtatuunt. Linguam vero Chaldaicam non linguae hebraeae dialectum, ſed plane ab illa diverſam eſſe linguam, quamvis multa Chaldaica a radicibus hebraicis derivanda ſint, ſtatuit *Br. Waltonus*. d) Specimina vero variarum dialectorum exhibet *Heinr. Opitius*. e)

§. III.

Nomen et Origo.

* Chaldaicae univerſae Paraphraſes voce communi Targumim dicuntur. Targum enim idem eſt apud Chaldaeos, ac interpretatio. Poſtquam e Captivitate Babylonica reduces fuerunt Judaei, qui per id tempus linguae ſuae obliti, Babyloniorum linguam didicerant, tum neceſſarius fuit apud eos Chaldaicarum Veteris Teſtamenti Paraphraſium uſus. Eſdras itaque cum legem coram populo legeret, alios exhibebat interpretes, qui eam chaldaice explicabant: Facta libri legis in quinquaginta ſectiones diviſione, ut ſingulis hebdomadis una ſaltem legeretur ſectio, tunc poſt lectionem Textus Hebraici ſequebatur Chaldaica ejusdem interpretatio; ita ut populus Textum Hebraicum et Chaldaicum alternis verſibus audiret. Inde nati ſunt Targumim, qui hisce temporibus tam ad ſolamen interpretum quam ad familiarum utilitatem concinnati ſunt. Pentateuchus primum in Chaldaicam Linguam converſus eſt, utpote qui ſolus tum in Synagogis legebatur, ſed poſt perſe-

qui-

c) *Le Long* p. 87. col. 2. B. — pag. 88. col. 1. A.

d) Prolegomen. XI. p. 378.

e) Ad calcem Chaldaiſmi targumico-talmudico-rabbinici. p. 169-184.

quotionem Antiochi Epiphanis coepit fieri lectio Prophetarum, et facta est subinde Chaldaica eorundem interpretatio. *f*)

[Distinguendi sunt Targumim a Versione textus, quae Hebraeis העתקה audit; et potius Paraphrases seu Expositiones dicuntur, quia non accurate sacri textus verba exprimunt, sed haud raro ampliori sermone brevius dicta illustrant. Quod originem Paraphrasium attinet, plane non audiendi sunt Judaei, qui vel istas ipsas integras, vel singulares locorum certorum explicationes per oralem traditionem e Monte Sinai derivare voluerunt. Scriptores Christiani vero in quatuor potissimum abeunt sententias. Plerique iis adstipulantur, quae Auctor noster ex *Humfredi Prideaux* historia Judaica hausit. *g*) Aliter visum est *J. C. Wolfio*, cujus verba hic transscribimus: „Mihi quidem re accuratius expensa, ita videtur statuendum. Judaei, Baby- „loniorum potestati subjecti, et hinc inde per eorum regionem dispersi, tum „dominis suis blandiendi causa, tum commodis nonnullis externis suadenti- „bus, tum ob affinitatem, quae inter Hebraicam et Chaldaicam Linguam in- „tercedit, procul dubio in ipsa captivitate ad discendam Chaldaeorum Lin- „guam animum adjecerunt: Illius vero studium procedente tempore inter „ipsos crevit, postquam magna eorum pars in patriam redeundi potestatem, „quae omnibus facta erat, negligerent, rerumque suarum sedem in Chaldaea „collocarent. Ibi vero externae rerum suarum conditioni rectius consulturi „linguae dominorum suorum magis magisque se tradebant. Ex quo fieri non „potuit, quin vulgus inprimis, postea vero et alii, in oblivionem difficilio- „rum Hebraismi Phrasium vocumque inciderent, atque adeo necesse haberent, „easdem ex lingua notiore et vernacula illustrandi. Hoc autem rectius et „facilius perfici non poterat, quam si a rerum et Linguae utriusque gnaris vel „in privatum vel aliorum etiam usum expositiones Chaldaicae, nunc comma- „tum integrorum, nunc vocum singularium, glossematum instar, ad margi- „nem Codicis sacri referrentur. Hae illustrationes cum tempore ipso vario- „rum curis auctae et amplificatae excitasse deinde alios, v. c. Jonathanem, „Onkelosum etc. videntur, ut et his, aliorum industria partis, uterentur, et „quae deerant, de suis supplerent. Hac via et methodo Commentarios in „antiquos Scriptores Graecos posteris subnatos esse norunt, quibus comper- „tum est, ex glossis scholia, ex scholiis paraphrases, et ex his Commenta- „rios denique prodiisse„ *h*) Quibus vero conjecturis, quas multa eruditione variisque testimoniis auctor stabillre et confirmare studuit, adsensum denegavit *J. G. Carpzovius*, qui originem Paraphrasium ad tempora *Antiochi Epiphanis* restringit. Syris permisti Judaei hoc tempore vernaculum idioma insigniter primo corruperunt, hinc demum successu temporis prorsus amiserunt, et cum Syra lingua, nec tamen pura permutarunt. Ab illo tempore, cen-

f) *Le Long* p. 88. col. 1. A-D.

g) *Waltoni* proleg. XI. p. 380. *Job. Leusdeni* philol. hebr. mixt Diss. V. p. 33. Adde infra laudatos plures scriptores.

h) Biblioth. hebr. vol. 2. p. 1141.

censet *Carpzovius*, in sacris publicis interpretem adhiberi coeptum esse, qui rudi populo vel in vernacula et Aramaea, vel in Babylonica s. Chaldaea Lingua redderet, quae ex fontibus Hebraeis ab Anagnoste praelegebantur. Orales vero istae interpretationes posteriori tempore a *Jonathane* et *Onkeloso* aliisque litteris commissae sunt, non ut publice praelegerentur, sed ut privatae piorum, ast linguae Hebraeae rudium ac imperitorum auditorum lectioni inservirent, hinc et ab interpretibus publicis in subsidium vocarentur, cum domi se ad hanc operam accingerent et praepararent. [i]) Non vero audiendus est *Joh. Morinus*, qui Paraphrases istas, de quibus Judaei, eos ante Christum duobus aut tribus seculis vixisse jactitant, quinque aut sex seculis post ipsum vixisse statuit. [k]) Silentio denique non praetermittenda est Cl. *Tychsenii* sententia, qui jam tempore Esdrae officium interpretis, Methurgeman dicti, fuisse statuit, ut singula commata publice hebraice praelecta, secundum morem pronunciandi Chaldaicum repeteret, quin et Judaeis, quibus sermo familiaris redditus erat Chaldaicus eodem modo exponeret, uti ipse multis argumentis demonstravit. [l])

§. IV.

Numerus Paraphrastum.

* Plures erant antiquitus apud Judaeos Targumim, quorum octo duntaxat supersunt, scilicet triplex in Legem, Onkelosi, Pseudo-Jonathanis et Hierosolymitanum, Targum Jonathanis in Prophetas, Targum in quinque Megilloth, Targum alterum in Volumen Esther, Targum in librum Job, in Psalmos, et in Proverbia, denique Targum in libros Chronicorum. [m])

§. V.

Judicia de Targumim in genere.

* Scito (*inquit Elias Levita*) in nihilo discrepare linguam Paraphraseos Onkelosi a lingua Paraphraseos Jonathanis, quia utraque lingua Babylonica est, pariter tanquam Danielis et Esrae; sed hujus lingua longe purior est ac nitidior quam caeterorum Targumim. Valde autem Targum Hierosolymitanum differt a Babylonico, idque quia illud conflatur ex pluribus linguis, Babylonica videlicet, Graeca, Romana et Persica. — Verum tempus, quo scriptum est Targum Hierosolymitanum in Legem et Hagiographa, nobis est incognitum; utrum scilicet fuerit ante vel post Talmudis Hierosolymitani compositionem. Adducor ut credam Targum Hierosolymitanum non extare nisi in Jobum, Proverbia et Psalmos, non vero in quinque volumina; quia non idem est orationis character, licet in his multae sint voces ex Targum Hierosolymitano. [n])

Jam

i) Critica sacr. part. 2. c. 1. p. 436.

k) Exercitat. bibl. lib 2. exercitat. 8. c. 2. p. 321.

l) Appendix I. ad befreytes tentamen p. 77. etc.

m) Haec excerpta sunt ex Humfredi Prideaux historiae Judaicae lib. 2. sicut et quae inferius allegantur de unoquoque Targum.

n) *Elias Levita* praefat. in Meturgeman ex versione Rich. Simonis.

Jam ex his cognoscere est: (*scribit Rich. Simon*) quam parum certa sint ea, quae de scriptoribus Targumim afferunt Judaei; primo enim qui fuerint Onkelos et Jonathan, quave aetate vixerint, compertum non habetur. De illorum antiquitate etiam disputant Christiani, dum alii, ducti potissimum Judaeorum testimoniis, illorum Paraphrases circa tempora Christi confecta fuisse existimant: alii vero has Origene atque Hieronymo posteriores esse affirmant, quod hi illarum nusquam meminerint. Fieri tamen potest, ut jam inde ab illis temporibus Judaeis Babylonensibus fuerint cognitae, apud quos natae esse videntur; sed nondum in unum veluti corpus Paraphraseos redactae, in vulgus abierant: quomodo etiam incidi in exemplaria quaedam Pentateuchi, quibus Gallica contextus Hebraei expositio ad singulas fere voces adjungebatur: Gallica tamen Legis Mosaicae Paraphrasis a nemine Judaeorum hactenus laudata fuit Verisimile est itaque Doctores quosdam scholarum Babylonensium in usum gentis suae dictiones hebraicas Chaldaice exposuisse; ex quibus longo post tempore, integra demum Paraphrasis composita fuerit. Et ut ita sentiam, facit Chaldaeus sermo purus et non inquinatus, quo scriptae sunt. Quae quidem intelligenda sunt de Paraphrasi duntaxat, quae sub nomine Onkelosi extat in legem Mosis, et de altera in omnes Prophetas, quae Jonathani tribuitur. o)

[Quo tempore olim paraphrases Chaldaicae publici juris factae sint, certo quidem nemo unquam determinabit. Ex remotissimis enim illis temporibus nulla nobis supersunt documenta, unde illarum originem certo definire possimus. Interim post versionem septuagintaviralem illas demum natas esse, exinde conjici potest, quia variis ex locis. Paraphrastes Chaldaeos illam versionem graecam respexisse, quin et in subsidium vocasse, abunde apparet: uti variis argumentis demonstravit *Capellus*, p) nec negare voluit Cl. Michaelis. q)

§. VI.
Emendatio Textus chaldaici.

* Vulgo tribuuntur Complutensibus castigationis punctationis Chaldaicae exordia, quae deinde ab Aria Montano exculta, demum a *Joh. Buxtorfio* in Bibliis Basileensibus perfecta fuerit: sed haec longe adhuc perfectior apparet in Exemplari msc. r)

[Quae hic a *Rich. Simon* brevius dicta sunt, ampliorem exigunt expositionem. Primo tempore Paraphrases istae sine punctis expositae fuere, uti statuit *Elias Levita: Procul dubio interpretes scripserunt versiones suas absque punctis, et demonstrant id exemplaria valde vetusta; longo post tempore demum punctatae sunt per manum unius aut alterius Anonymi, singulae pro arbitrio*

o) *Rich. Simon* c. 13. Disq. crit. de variis biblior. editionibus p. 100. *Le Long* p. 88. col. 1. E. col. 2. E.

p) Critica sacra p. 325.

q) Praefat in Chrestomath. Syriac. p. 59.

r) *Rich. Simon*, Disquisit. crit de variis Bibl editionibus c. 13. p. 104. *Le Long* pag. 88. col. 2. E.

bitrio suo. [s]) Ipsa vero puncta codicibus antiquioribus adjecta minus sunt accurata, et punctatio ipsa satis imperfecta. Complutenses itaque, cum Biblia polyglotta ederent, id opus summa cura aggressi sunt, et tum Paraphrasin in Pentateuchum, quam typis expresserunt, et repurgatam et secundum regulas punctatam, exhibuerunt, tum reliquas in reliquos Veteris Testamenti libros Paraphrases sub examen vocarunt, fabulas Rabbinorum ejecerunt, codicemque punctatum addita versione latina, de novo descriptum jussu Cardinalis Ximenii in Bibliothecam Complutensem reposuerunt. Spectant hunc codicem, quae Auctor noster subjungit:

* Targum in totum Vetus Testamentum ad primum candorem redactum juxta Exemplar msc. Syriace conscriptum et latine redditum ab Andrea de Leon Zamorensi: de quo *Eusebius Renaudot* ita scribit. [t]) De Paraphrasi Chaldaica, quam Rabbini Targum appellant, quid loquar? Vitiata et corrupta nimis, degenerans ab illo primo nitore et candore; plena Talmudicis fabulis, impietatibus sacrilegis foedata, in quo conveniunt omnes. Ipse Cardinalis Ximenius, ut in praefatione Complutensi, qui Pentateuchum tunc in lucem prodidit vindicatum a mendis et erroribus, reliquos libros post editionem Complutensem corrigere et emendare fecit, quos vidi in Complutensi collegio pergamenis chartis exaratos exactissime correctos — Exemplaria ista non obtinuit, imo neque vidit, (recondita enim erant) Arias Montanus, ut testatur Raphelengius in variis lectionibus. — Inter praecipua et exactissima Paraphrasis Chaldaicae exemplaria mihi occurrit exemplar Syriace conscriptum, quod erat apud Joannem Baptistam Raymundum, (*quo devenerit ille singularis codex, rogantur, ut indicent, penes quos est*) traditum a Gregorio XIII. ad eum inter plurima alia exemplaria ab Oriente missa, ut testantur testimonia authentica, quae penes me sunt. Exemplaria ista sunt integra et incorrupta, quae mala manus Rabbinica characteris ignara vitiare non potuit — Universam Paraphrasin Chaldaicam Veteris Testamenti ad primum candorem redactam et latine redditam tradidi Paulo quinto Summo Pontifici. — Et cum hic minime a veritate Hebraica discrepat Textus, nec a Vulgata latina translatio; quibus omnibus consideratis mihi facultas concessa fuit, ut typis mandaretur opus a me elaboratum.

[Post Complutenses *R. Chajim*, qui *Danielis Bombergi* Typographiae praefuit, omni quidem studio eo laboravit, ut Biblia Rabbinica quam emendatissima prodirent, verum non tam de punctando textu Chaldaico, quam de revocando ad Masorae praecepta Textu hebraeo sollicitus fuit. *Arias* itaque *Montanus* in Bibliis Regiis, multa emendavit et expolivit: multa tamen *Buxtorfio* reliquit, quae hic feliciori successu ita emendavit, ut fere omnia ad analogiam Danielis et Esdrae reducerentur. Non omne ubique tulit punctum, aliisque in melius reddenda nonnulla reliquit. Codex ille hebraeus Msc. ad quem supra provocatur, extat in Bibliotheca Cantabrigiensi cod. 2484. Integrum vero hoc punctationis opus esse arbitrarium et vix quid-

s) in Praefat. in Methurgeman. Antiquit. Eccl. Orient. *Le Long* p. 88. col. 2.
t) *Eusеb. Renaudot* an. 1618. in Epist. 3. E. et p. 89. col. 1.

quidquam certum in eo esse, sed magis ab arbitrio, quam a certa linguae ratione petendum esse, observarunt eruditi. *)

§. VII.
Partitio tractationis.

Reliqua, quae de Paraphrasibus Chaldaicis disputari solent, de illarum auctoritate inprimis apud Judaeos, qui in locis sensus dubii eum plerumque eligunt, qui auctoritate Paraphrastae suffulcitur, nec non apud Christianos, qui quamvis varias easque insulsas rejiciant interpretationes, eas tamen testium loco habent, qui de sententia veteris ecclesiae Judaicae testimonium ferunt; nec non de usu Paraphrasium, quia nihil ad historiam editionum faciunt, intacta praetermittimus: quae si quis scire cupit, infra adeat citatos scriptores. x) Placuit Auctori nostro recensiones editionum Paraphrasium ita ordinare, ut primo loco editiones istas recenseat, in quibus plures Paraphrases conjunctim exhibentur; quibus deinde singulas Paraphrases subjungit, una cum notis historicis, quibus fata et indolem cujusvis Paraphraseos exponit. Vestigia ejus prementes eodem fere ordine recensionem instituendam esse duximus; sed ita tamen, ut editiones ad primam classem relatae triplici modo distinguamus. Insertae leguntur Paraphrases tum Bibliis Polyglottis, tum vero Bibliis Rabbinicis, tum denique Triplex in Pentateuchum Targum cum Textu sacro in vulgus exiit.

§. VIII.
Biblia Chaldaic. Rabbin.

* Biblia Chaldaica. Venetiis. Dan. Bombergi. 1518. Fol. [I.]

[Prima editio Paraphrasium Chaldaicarum cum Textu Hebraeo in Bibliis Rabbinicis, quae *Felici Pratensi* et *Danieli Bombergo* debemus. Habemus hic Targum Onkelosi in Pentateuchum, Targum Jonathan b. Usiel in Prophetas priores et posteriores, Targum Josephi in Psalmos, Proverbia, Jobum et Megilloth. Appendicis loco ad calcem rejectus est Targum Hierosolymitanus et Targum secundus in Esther. Duplex itaque legis Mosaicae hic exhibetur chaldaica Paraphrasis. y)

* Biblia Chaldaica. Venetiis. Dan. Bombergi. 1525. 1526. F. [II.]

[Eaedem Paraphrases huic editioni Bibliorum Rabbinicorum a *R. b. Chajim* procuratorum, quae in priori fuere editione, insertae leguntur. Targum vero Hierosolymitanus, qui in superiori ad calcem rejectus erat, hic cum Onkelosi Paraphrasi Pentateucho hebraeo junctus est. Varia in hisee Paraphrasibus leguntur, quae

*) *Br. Waltoni* proleg. p. 380.

x) Conf. *Wolfii* biblioth. hebr. vol. 2. p. 1135. etc. *J. H. Hottingeri* thesaur. philolog. p. 252. etc. *J. Leusdeni* philolog. hebr. mixt. p. 33. etc. *Br. Waltoni* proleg. XI p. 377. etc *Rich. Simon* hist. crit. du V. T. lib. 2. c. 18. p. 296. etc *Christ. Kortholt* tract. de variis Scr S. editionibus c. 3. p. 34. *Joh. Fr. Buddei* isagog. histor. theol. p. 1512. etc. Ejusd. hist. eccles. V. T. passim. *J. G. Walchii* biblioth. exeget. pag. 133. *Hagemanni Nachrichten* p. 46. Plures qui desiderat, adeat *Carpzovii* critic. sacr. part. 2. cap. 1. p. 430 - 481. ubi singula de Paraphrasibus capita accurate exponuntur, perpluresque citantur de iis scriptores.

y) *Le Long* p. 89. col. 1. E. Conf. Part. I. c. 1. Sect. II. §. III.

quae Romanae Ecclesiae ita displicuerunt, ut posteriori tempore prorsus erasa sint. a)

[III.] * Biblia Chaldaica. Venetiis. Dan. Bombergi. 1547-1549. F.

[Editioni praefuit *Cornelius Adelkind*, qui editionem praecedentem recognovit. a)

[IV.] * Biblia Chaldaica. Venetiis. Johannis de Gara. 1568. F.

[Typis Bombergianis ad praecedentem de verbo ad verbum formata. b)

[V.] * Biblia Chaldaica. Venetiis apud Petrum et Laurentium Bragadinos. 1617. F.

[Cum praefatione R. *Leonis de Modena*, qui singulari cura eo invigilavit, ut singula emendatiora prodirent. E Paraphrasibus multa ejecta sunt, quae ab Ecclesia Romana fidei christianae adversa judicata sunt; remanserunt tamen nonnulla, quae postea in quibusdam exemplaribus atramento obducta sunt. c)

[VI.] * Biblia Chaldaica. Basileae. Ludovici Königii. 1618. 1619. F.

[Biblia Rabbinica a *Joh. Buxtorfio* procurata exhibent quidem Paraphrases Chaldaicas e praecedentibus editionibus, una cum Targum Hierosolymitano. Sed singulae ita sunt recognitae, ut ad veram et perpetuam priscae linguae chaldaicae analogiam libris Esdrae et Danielis pulcherrime praemonstratam redactae sint. Id inprimis editori curae fuit, ut vera et genuina punctatio a sequioris aetatis corruptione repurgaretur et in sua integritate restitueretur. d)

[VII]. Biblia Chaldaica. Amstelodami. Mosis Francofurtensis. 1724. F.

Singulae quidem hic exhibentur Paraphrases e praecedentibus editionibus; desiderantur tamen Targum Hierosolymitanus et Targum secundus in Esther. e)

§. IX.

Biblia Chald. Polygl.

[I.] * Biblia Chaldaica. Antwerpiae. Christophori Plantini. 1569-1572. F.

[In Bibliis Polyglottis Antwerpiensibus, seu opere Biblico Regio exhibentur Targum Onkelosi in Pentateuchum; Targum Jonathanis in Prophetas priores et posteriores, et denique Targum in Hagiographa, exceptis Libris Chronic. Esdrae, Nehemiae et Danielis. Onkelosi Paraphrasin ex editione Complutensi una cum versione latina *Alphonsi de Zamora* transcripsit, posterioremque recognovit *Arias Montanus*; reliquas vero Paraphrases ex editionibus Venetis desumsit et ad Codices Complutenses recognovit, iisque latinam adjecit versionem. f)

[II.] * Biblia Chaldaica. Parisiis. Michaelis le Jay. 1645. F.

[Paraphrases Chaldaicae ex opere Antwerpiensi recusae datae sunt, una cum versione latina ex eodem opere. Verum ipse textus Chaldaicus non solum ad alias editiones et Codices MStos est recognitus, sed et vario modo interpolatus et immutatus; hinc latina versio sine omni mutatione retenta variis in locis textui Chaldaico minime respondet. g)

* Bi-

a) Conf. Part. I. c. 1. Sect. II. §. IV.
a) l. c. §. V.
b) l. c. §. VI.
c) l. c. §. VII.
d) l. c. §. VIII.
e) l. c. §. IX.
f) *Le Long* p. 89. col. 1. E. Conf. Part. I. c. III. §. III.
g) Conf. l. c. §. IV.

* Biblia Chaldaica. Londini, cura Waltoni. 1657. F. [III.]

[Paraphrases Chaldaicae in Polyglottis Londinensibus ex editione Basileensi magno studio et cura a *Joh. Buxtorfio* elaborata, expressae sunt. Elegit *Waltonus* hanc editionem, tum quod quae in aliis editionibus resecantur, hic ex MStis restituuntur, tum quia punctatio textus ad analogiam linguae Chaldaicae est revocata. Accedit Versio latina, quae in Bibliis Antwerpiensibus primo, deinde in Parisiensibus excusa est. Quae cum non exacte Chaldaeo respondeat, multis in locis, et maxime post Pentateuchum, cum discrepantia illa versionis latinae et Textus Chaldaei non nisi post impressum Pentateuchum obseruata sit, ita immutata est, ut illi exacte respondeat. Haud accurate de hac editione scribit *Le Long*: „Targum Tri„plex in Legem, Onkelosi, Pseudo-Jonathanis, et Hierosolymitanum. V. Biblia Po„lyglotta 1657.„ Nam quadruplex hic exhibetur Targum. Tom. I. Targum Onkelosi in legem; Tom. IV. vero appendicis loco Targum Hierosolymitanus cum versione *Cevalerii*, Targum Jonathanis cum ejusdem versione latina repurgata et emendata, et denique Targum Persicus *Jacobi Tusensis* seu *Tawosi*, ex editione Constantinopolitana, typis hebraicis cum versione latina *Thomae Hyde.* [h])

* Biblia Chaldaica. Norimbergae Eliae Hutteri. 1599. F. [IV.]

[Biblia *Hutteri* Polyglotta sunt opus inchoatum, sed non ad finem perductum. Habemus itaque hic Onkelosum in Pentateuchum, et Jonathanem in libros Josuae, Judicum et historiam Ruthae. [i])

§. X.

Targum triplex c. Pentateucho.

* Targum Onkelosi, Pseudo-Jonathanis et Hierosolymitanus. Amstelodami per Menasse b. Israel. 1640. 4. [I.]
— Amstelodami apud Uri Veibsch. 1670. 4. [II.]
— Amstelodami apud eund. 1674. 4. [III.]
— Amstelodami cura Seligman b. Mose Schneior. 1703. 4. [IV.]
*— Berolini typis Jablonskianis. 1705. 4. [V.]
— Francofurti ad Oderam in domo Doctoris et Professoris Grillo. 1736. 8. [VI.]
*— Hanoviae apud Hans Jacob Häne, cum adjecta vocum difficiliorum in Targum obviarum expositione. 1614. 8. [VII.]

[Editionem Pentateuchi hebraici et chaldaici supra inter Hebraica descripsimus, editoremque *R. Pheibel* nominavimus. Quibus sequentia hoc loco subjungenda videntur. Titulus promittit integrum codicem sacrum: חמשה חומשי תורה uti et latina tituli verba indicant: „Biblia Hebraea cum triplici Targum in Penta„teuchum, Onkeli, Jonathan, et Jerosolymitano: et Commentario R. Salomo Jar„chi in omnes 24. S. Scripturae libros.„ Opus coeptum est 1611. finitum 1614. sed non consummatum. Accesserunt Pentateucho tantummodo Megilloth hebraice et chaldaice, cum commentario, et Haphtharoth, hebraice. Ad calcem editores nominantur Eliеser Bar Chajim et Elias בן ל״אא. Quae de R. *Pheibel* olim scripsimus, dum

h) *Le Long* p. 89. col. 1. E. Conf. Part I. c. III. §. V. et §. XII.

i) l. c. §. XI. n. 1.

dum alios fequuti fumus, exinde orta effe videntur, quod in rubro hebraice, aufpiciis Regis פיליפו *Philippi Ludovici* opus in publicum exiiffe, fcriptum fit. Titulo libri feductus *Wolfius* hoc anno Biblia hebraica integra prodiiffe fcribit. Opus conftat tribus voluminibus. k)

[VIII.] *— Pragae 1646. 8.
[IX.] — Pragae 1687. 4.
[X.] *— Venetiis apud Joh. de Gara. 1590. 8.
[XI.] — Venetiis apud eundem. 1594. 8. l)

[XII.] Pentateuchus cum triplici Targum, cum Commentariis Rafchi, Rafchbam, Aben Efrae, Baal Hatturim, Comment. in Targum Hierofolym. et Jonathanis, Toledoth Aharon, Mafora parva, excerptis Criticis e libro של״ה et Tozeoth Chajim. Amftelodami apud Fratres Jofeph, Jacob et Abraham, filios Samuelis Proops. 524. (1764.) 4 maj.

Ultimo hic loco nominamus Pentateuchum, quem fuo loco praetermifimus, jam vero rebus noftris annumeramus, cujus integrum hic damus titulum:

חמשה חומשי תורה עם תקון סופרים הוגה על פי הגהת חומש ברוך
רחא ועל פי חומש מהור״ר יצחק פרעמשל זצ״ל ומשאר חומשים מדויקים
על צד היותר טוב· ושלשה תרגומים פרוש רש״י רשב״ם עבן עזרא
בעל הטורים· פירוש על תרגום ירושלמי· ועל תרגום יונתן ותולדות
אהרן· ומסורה קטנה· המה מוגהים ומנוקים ביגיעה גדולה בשלש
עשרה נפה יפה וברה ונוסף לזה תוכחת מוסר מספר של״ה על כל סדרא
וסדרא ודבר חדש אשר לא היה לעולמים ספר תוצאות חיים שמו כשם
המחבר הרבני מהורר חיים באסקוויץ נרו אמרי נועם מושכים לב האדם
כמים והוא תוכחת מוסר היוצא ממקראי קודש למצוא נחת ולמשיבת
נפש נדפס באמשטרדם בבית ובדפוס האחים כהו״ר יוסף כהו״ר יעקב וכהו״ר
אברהם בני המנוח המפורסם כהו״ר שלמה פרופס כ״ץ זצ״ל לסדר ולפרט ראה
נתתי לפניך את החיים לפק׳

Praemittuntur approbationes Synagogarum Amftelodamenfium Germanicorum et Hifpanicorum Judaeorum, Hagenfium, et Roterodamenfium aliorumque Doctorum. Singula fequenti ordine difpofita funt. In exteriori paginae primae margine Mafora parva, et in textu circelli, qui ad marginem remittunt. Columna prima habet textum Hebraicum cum fubjecto commentario Rafchii, fecunda columna habet Onkelum cum fubjecto commentario Aben Efrae, et margo interior Toledoth Aharon. In fecunda pagina e regione exhibetur in margine interiori Baal Turim, columna prima Targum Hierofolym. fecunda Targum Jonathanis, et in margine exteriori annotationes vel in Targum Hierofolym. vel in Targum Jonathanis. Subjiciuntur hisce reliqui commentatores fupra nominati, Rafchi in Targum Hierofolym. Tozeoth Chajim, et excerpta e libro שלה. Accedunt Haphtharae cum brevi commentario litterali feu פירוש המלות, et V. Megilloth hebraice et chaldaice, cum Commentariis Aben-Efrae et Rafchi, in Efther Targum fecundum cum explicatione.

k) Litterarifches Mufeum volum. 2. pag. 426.

l) Recenfentur hae editiones Part. I. c. I fect. II. §. XIX.

tione. Pentateuchus in quinque volumina est distinctus, et Haphtharae ut et Megilloth ita sunt dispositae ut singulis voluminibus Haphtharae et liber parvus adjungi possint.

* Geneseos c. IV. cum triplici Targum. Francofurti 1702. 8.

[In *Othonis* palaestra linguarum orientalium. m)

§. XI.

Targum duplex cum Pentateucho.

* Targum Pseudo-Jonathanis et Hierosolymitanus. Amstelodami apud Joseph Athias 1671. F. n)

§. XII.

Targum Onkelosi.

* Targum Onkelosi in legem antiquitate sua caeteros praecellit, magis enim quam alii ad Danielis et Esdrae puritatem accedit. Onkelos non ubique paraphrasten agit, sed tantum quibusdam in locis, alias veritati hebraicae fere ad verbum respondet. Ob hoc etiam aliis a Judaeis praefertur, dum sua se diligentia Judaeum prodit. Communis est opinio tam apud Judaeos quam apud Christianos hoc Targum exstitisse ante Christum natum; nihil enim in eo reperitur, quod hanc antiquitatem non sapiat, vocibus exoticis est prorsus immunis; ideo jure creditur editus fuisse antequam Romani Judaeae tanquam provinciae potirentur. Vix tamen a trecentis annis ejus notitia ad Christianos pervenit o)

Onkeloso paraphrasin in universum vetus Testamentum tribuit Galatinus de Arcanis Catholicae Veritatis lib. 1. c. 3. quod tamen nullis idoneis testibus probare potuit. p)

[De *Onkeloso* varia disputantur, quorum plurima satis sunt incerta. Quis qualisve ille fuerit, diversimode determinatur. Summo jure distinguitur *Onkelos* ab *Aquila* Pontico, qui versionem V. T. graecam edidit; an vero idem sit, qui in scriptis Rabbinorum antiquorum et in Talmude Hierosolymitano celebratur *Aquilas*, non tam accurate definiri potest. Ex mente Judaeorum fuit *Titi Vespasiani* Sororius, qui post excidium Hierosolymae ejurato Gentilismo factus est Judaeorum proselytus. Sed et haec illorum opinio ab aliis rejicitur, qui *Onkelosum* jam ante Christum natum ad Judaeorum sacra transiisse statuunt. Paraphrasis ejus est omnium praestantissima, et contextum de verbo ad verbum exprimit, hinc et captui plebis accommodatissima et a fabulis insulsis immunis q) Legitur Paraphrasis ejus in Bibliis Rabbinicis et Polyglottis, nec non in Pentateuchis triplici Paraphrasi vestitis, §. VIII. - X. Qui-

m) Conf. Part. I. c. III. §. XIV. n. 2.

n) Part. I. c. I. Sect. II. §. XX.

o) *Humfr. Prideaux* lib. 2. historiae Judaicae.

p) *Joh. Heinr. Hottingerus* lib. 1. Thesauri *Biblioth. Sacr. Pars II.* philolog. c. 3. Sect. 1. p. 255. *Le Long* p. 89. col. 2. A.

q) *Wolfii* Biblioth. hebr. vol. 2. p. 1147. *Carpzovii* Critica sacra p 441. *Leusdeni* philolog. hebr. mixt. p. 43.

Quibus hic editiones subjungimus, quae solam *Onkelosi* habent chaldaicam Paraphrasin.

§. XIII.

Targum Onkelosi Polyglott.

[I.] * Targum Onkelosi in Pentateuchum. Compluti. 1517. F.

[In Bibliis Polyglottis Complutensibus auctoritate Cardinalis *Ximenii* evulgatis exhibetur tantummodo Targum in Pentateuchum, cum versione latina de verbo ad verbum confecta, a viris ejus linguae peritissimis, inter quos primas sustinuit *Alphonsus de Zamora.* Ipse vero textus Chaldaicus haud purus est, sed variis in locis, e. g. Gen. XLIX, 18. insertis ex Jonathane additamentis adulteratus. Reliquorum V. T. librorum Paraphrasis Chaldaica ad manus quidem fuit, sed eam Talmudicis nugis conspersam, quae libris sacris inferatur, haud dignam judicavit editor, sed ut in latinum transferatur idioma et in Bibliotheca publica reponatur, curavit. r)

[II.] * Targum Onkelosi in Pentat. Constantinopoli 1546. F.

[Rarissima editio, quae una cum textu hebraeo, et Chaldaicam Paraphrasin, *Tawosi* Persicam, et R. *Saadiae Gaonis* arabicam exhibet Paraphrasin. s)

[III.] * Targum Onkelosi. Constantinopoli 1547. F.

[Praeter Textum hebraeum et Chaldaicam Paraphrasin habet et Hispanicam et Barbaro-graecam versionem. t)

§. XIV.

Targum Onkelosi c. Textu hebr.

[I.] * Targum Onkelosi cum Pentateucho hebraeo, Amstelodami, cura Menasse b. Israel. 1631. 4.
[II.] — Amstelodami. 1642. 4.
[III.] — Amstelodami ap. Salom Proops. 1719. 8.
[IV.] — Constantinopoli 1739. 4. u)
[V.] *— Hamburgi, typis Georgii Rebenlini. 1663. 12.
[VI.] — Sabionettae apud Tobiam Pua. 1557. 12.
[VII.] *— Venetiis apud Dan. Bombergum. 1527. 8.
[VIII.] *— Venetiis apud eund. per manus Cornelii Adelkind. 1543. 8.
[IX.] *— Venetiis apud Marcum Anton. Justiniani. 1547. 8.
[X.] *— Venetiis apud Joh. de Gara. 1597. 8.
[XI.] *— Venetiis. 1621. 8.
[XII.] *— Venetiis. 1671. 8.
[XIII.] — Venetiis apud Vendramini. 1684. 8.
[XIV.] — Venetiis apud eund. 1702. 8.
[XV.] — Wilmersdorffii, apud Isaac b. Juda Judels. s. a.
[XVI.] — Sine loco. 1606. 8. x)

§. XV.

Targum Onkelosi cum Textu h. et Comment.

[I.] * Targum Onkelosi cum Textu hebraeo Pentateuchi, et commentariis Rabbinicis. Amstelodami apud Uri Veibsch. 1680. 4.

Tar-

r) *Le Long* p. 89. col. 1. E. Conf. Part. I. cap. III. §. II.
s) *Le Long* ibid. Conf. l. c. §. XII. n. 1.
t) *Le Long* ibid. Conf. l. c. §. XIII.
u) v. Part. I. c. I. Sect. II. §. XI.
x) Recensentur hae editiones Part. I. c. I. Sect. II. §. XXI.

Targum Onkeloſi cum Textu hebraeo Pentateuchi, et commentariis Rabbinicis. Amſtelodami per David b. Aharon Jehuda, ex officina Uri Veibſch. 1685. [II.]
— Amſtelodami per Uri Veibſch b. Aharon. 1685. 4. [III.]
— Amſtelodami apud Salom Proops. 1726. 4. [IV.]
— Amſtelodami apud eund. 1728. [V.]
— Amſtelodami apud R. Lebh et R. Süſman. 1768. 8. [VI.]
*— Baſileae apud Conrad Waldkirch. 1606. F. [VII.]
*— Cracoviae apud Iſaac b. Aharon Proſtitz. 1587. F. [VIII.]
*— Dyrenfurthi 1693. 8. [IX.]
— Francofurti ad Moenum ap. Joh. Kelner. 1727. F. [X.]
— Francofurti, ſumptu Salomon Aphtrod. 1730. 4. [XI.]
— Sine anno et loco. 4. [XII.]
— Pragae apud Moſen b. Joſua Bezaleel 1618. 4. [XIII.]
*— Rivae Tridenti. 1561. F. [XIV.]
*— Venetiis apud Dan. Bombergum. 1524. F. [XV.]
*— Venetiis apud eundem 1548. F. [XVI.]
*— Venetiis apud Marc. Anton. Juſtiniani. 1547. 4. [XVII.]
— Wilmersdorffii per R. Hirſch b. Chajim. 1713. F. [XVIII.]
— Wilmersdorffii apud Iſaac b. Juda Judels. ſ. a. 4. [y]) [XIX.]

Pentateuchus Hebraicus et Chaldaicus cum Megilloth et Haphtharoth ac Commentario Raſchi et Siphthe Chachamim cum excerptis ex Baal Turim et locis Talmudicis — Metz de l'imprimerie de Joſeph Antoine Imprimeur ordinaire du Roi. 527. (1767.) V. Vol. 4. [XX.]

Editio, quam in Parte prima Sect. II. §. XXII. ſilentio praetermiſimus, cujus vero notitiam debemus Viro Cel. qui dum partem primam annunciavit, acceſſiones nonnullas nobis pergratas ſuppeditavit. [z])

§. XVI.

Targum Onkeloſi c. Textu h. et Raſchi.

Targum Onkeloſi cum textu hebraeo Pentateuchi et Commentario Raſchi. Altonae apud Aharon b Eliae. 1746. 4. [I.]
*— Amſtelodami in domo Moſis b. Abraham Mendes cura Seev Wolff b. Schemuel et Jacob b. Joel. 1701. 12. [II.]
— Amſtelodami apud Salom Proops. 1712. 12. [III.]
— Amſtelodami apud Moſe Bärman Wing. ſ. a. [IV.]
— Berolini apud Salomon Sanvil et Gerſon Jacob. 1770. 8. [V.]
— Berolini. ſ. a. 8. [VI.]
— Bononiae. 1482. Fol. [VII.]
*— Dyrenfurthi cura Schabtai. 1706. 4. [VIII.]
*— Dyrenfurthi cura ejuſdem. 1711. 4. [IX.]
*— Francofurti ad Moenum cura Moſe Wag apud Joh. Kelner. 1712. 4. [X.]

 *Tar-

y) v. Part. I. c. I. Sect. II. § XXII.

z) Litterariſches Muſeum vol. 2. p. 419.

[XI.] * Targum Onkelosi cum textu hebraeo Pentateuchi et Commentario Raschi. Francofurti ad Oderam apud Michael Gottschalck. 1708. 4.
[XII.] — Furthi apud Joseph Fetschau et filium Mendel Baer. 1765. 4.
[XIII.] *— Sine loco. 1490. 4.
[XIV.] *— Sine loco. 1515.
[XV.] — Pragae. 1695. 4.
[XVI.] — Pragae apud Juda Bak, cura Beer Perlhefter. 1696. 8.
[XVII.] — Solisbaci per R. Salomon b. Aharon. 1741. 4.
[XVIII.] *— Venetiis apud Dan. Bombergum 1523. F.
[XIX.] — Venetiis apud Joh. de Gara. 1567. 4.
[XX.] — Venetiis apud Joh. Martinelli. 1642. 4.
[XXI.] *— Ulissiponae. 1491. F. [b])

§. XVII.

Partes Pentateuchi.

[I.] * Geneseos c. IV. chaldaice. Witebergae excudebat Johannes Crato. 1563. F.
In Johannis Draeonitis Polyglottis tentatis. [c])

[II.] * Quatuor priora capita Targum Onkelosi, cum versione latina Pauli Fagii. V. *ejus Versio latina Onkelosi.* Isnae 1542. 4.

[Ita *Le Long* [d]) et quidem minus recte. Versio latina *Onkelosi* a *Paulo Fagio* adornata sine textu prodiit 1546. et ab hac opella distinguenda est. Adjecit enim *Fagius* Expositioni dictionum hebraicarum litterali et simplici in capita IV. priora Geneseos, ea loca ex *Onkeloso* cum versione latina, quae textum hebraeum praemissum amplius explicant. [e])

[III.] Exodus chaldaice. Constantinopoli. 1545. F.

Pro parte Pentateuchi polyglotti merito habetur, qui in fronte annum 1546. ostendit, et cum textu hebraeo chaldaicam, persicam et arabicam versionem conjungit. [f])

[IV.] Decalogus chaldaice. Parisiis apud Robertum Stephanum. 1566. 4. [g])

§. XVIII.

Targum Pseudo-Jonathanis.

* Targum secundum in legem Jonathani filio Uzielis tribuitur a quibusdam, sed perperam ob diversam ipsius et Paraphraseos in Prophetas, cujus auctor merito habetur, loquelam. Praeterea plurimis scatet glossematibus, fabulis et additamentis; ac in eo fit mentio rerum ac nominum, quae post Jonathanem cognita sunt, verbi gratia Exodi 26, 4. sex ordinum Mishae, Num. 29, 19. urbis Constantinopolitanae, et Num. 24, 24. regionis Lombardicae. [h])

Joan-

b) v. Part. I. c. I. Sect. II. §. XXIII.
c) v. Part. I. cap. III. §. X. n. 3.
d) p. 89 col. 2. C.
e) v. *Wolfii* biblioth. hebr. vol. 2. p. 396. et 1158.
f) v. Part. I. c. III. §. XII. n. 2. et supra §. XIII.
g) Ibid. c. I. Sect. II. §. XXVIII.
h) *Prideaux*, ubi supra.

Joannes Morinus putat [i]) omnes Targumim multis feculis posteriores esse eo tempore, cui a Judaeis et Christianorum permultis tribui solent; quinque enim aut sex seculis post Christum natum vixerunt illorum auctores, siquidem in Origene, S. Epiphanio et S. Hieronymo nulla eorum fit mentio; e contra hi Paraphrastae meminerunt Mifnae, et fabularum Talmudis, Turcarum et urbis Constantinopolitanae. [k])

A quo et quo tempore, pergit D. Prideaux, facta fuerit haec Paraphrasis in Legem, penitus ignoratur: videtur etiam per plurima secula apud Judaeos profundis obvelata fuisse tenebris; siquidem Elias Levita, qui prae aliis Judaeis multus est in recensendis Targumim, nullam hujus mentionem facit.

Idem confirmat Joh. Henr. Hottingerus his verbis: Rabbini ipsi fatentur Jonathanis Targum in Legem non vidisse, dubii etiam utrum extaret. Galatinus de Arcanis lib. 1. c. 3. affirmat, se semel vidisse. Paulus Fagius et Mercerus de hoc altum silentium, nisi quod hic in Genesim 3, 21. ejus meminerit, affirmat tamen non exstare. Burgensi videtur innotuisse in Lyrani additamentum. Gen. 4, 41. [l])

Haec paraphrasis multum cum sequente stylo convenire observatur, imo alicubi eadem fere verba habet; unde infert Jo. Drusius hoc Targum idem esse cum Hierosolymitano, quod quidem si de fragmentis Hierosolymitani, quod nunc habemus, loquatur, a vero alienum esse puto. [m])

[Argumenta, quibus evincitur Paraphrasin in Legem perperam *Jonathani* Paraphrastae Prophetarum adscribi, ad sequentia revocari possunt capita: 1) impuritas et inaequalitas styli: paraphrasis enim in Prophetas ad stylum *Onkelosi* proxime accedit; haec vero est longe diffusior; 2) manifesta novitatis vestigia variis in locis obvia; et 3) denique fabulae manifeste e Talmude positae. [n])

§. XIX.

Editiones Paraphraseos.

Ad editiones hujus Paraphraseos refert Le Long: Biblia polyglotta Londinensia §. IX. Editiones Pentateuchi cum triplici Targum §. X. et Pentateuchum Hebraeum anni 1671. ex editione Josephi Athiae, in quo Textui sacro duplex Targum, Pseudo-Jonathanis et Hierosolymitanus additus est, §. XI. Addit postea:

"Typis tantum prodiit Venetiis anno 1590, et ut celebrior redderetur, [I.]
Jonathanis nomen ei praefixum est. [o])

[Prodiit editio e Typographia Joh. de Gara in forma octava, quam idem anno 1594. recudi fecit.

 Tar-

i) lib. 2. exercitat. biblicarum, exercitat. 8. c. 13.

k) Haec postrema vera sunt de posterioribus Targumim, sed non de Targum Onkelosi in Legem, et Jonathanis in Prophetas.

l) Differt. 3. de translat. Bibliorum in linguas vernaculas p. 93.

m) *Waltoni* Proleg. XI. §. II. *Le Long* p. 89. col. 2. D.

n) Conf. *Wolfii* bibl. hebr. vol. 2. pag. 1161. *Carpzovii* Critica sacra p. 446.

o) *Le Long* p. 90. col. 1. B. Conf. Part. I. c. I. Sect. II. §. XIX. n. XI.

[II.] Targum Jonathanis. Basileae 1607. vide infra §. XLI. n. V.

§. XX.

Targum Hierosolymitanus.

* Targum tertium in legem, Hierosolymitanum dicitur eadem ratione, qua Talmud ejusdem nominis, scilicet quod utrumque sit eadem dialecto Hierosolymitana conscriptum. Hujus auctor nescitur, et quo vixit tempore. Haec quidem Paraphrasis, non sicut aliae textum integrum continet, quandoque unum duntaxat versiculum, vel etiam unius partem aliquam, quandoque duos consequentes versus exprimit; at integra quoque capita prorsus omittit; plurimis in locis Targum Pseudo-Jonathanis in Legem exscribit: multis etiam utitur locutionibus, quae leguntur in Novo Testamento, quae quidem tempore Christi et multo post fuerunt apud Judaeos in usu. p)

Notandum est, *inquit Waltonus*, q) illud Targum Hierosolymitanum, quod hodie habemus, haud integrum esse, sed interruptum et mutilum, cum non continua serie, sed hic illic versus quidam transferuntur, imo saepe in versu medio desinit et posteriorem ejus partem interpretatur; unde recte ajunt multi, fragmentum esse paraphraseos magnae, quae olim extabat. r)

[Inter varias eruditorum de Paraphrasi Hierosolymitana sententias, ea forte sese maxime commendat, qua statuitur, illam post Talmud Babylonicum e commentariis variorum, inprimis Pseudo-Jonathanis, esse conscriptam; atque adeo ad Classem Collectaneorum exegeticorum esse referendam. Probatur hoc cum multitudine vocabulorum Babylonicorum, Graecorum, Romanorum et Persicorum in illa obviorum, tum vero, quod variis in locis Pseudo-Jonathanis verba exhibeat, in aliis vero iterum ab illis recedat. s)

§. XXI.

Editiones Paraphraseos.

Targum Hierosolymitanum nunquam seorsim prodiit, sed semper cum aliis Paraphrasibus simul est excusum. Remittimus itaque, qui editiones ejus scire cupit, ad Biblia Rabbinica §. VIII. Polyglotta §. IX. Pentateuchos cum triplici Targum §. X. et ad Pentateuchum cum duplici Targum §. XI.

§. XXII.

Targum Jonathanis.

* Jonathan ben Uziel Targum tum in Prophetas priores, scilicet in libros Josuae, Judicum, Samuelis et Regum, tum in Prophetas posteriores, vel Isaiam, Jeremiam, Ezechielem et duodecim minores scripsit, minus pure quam Onkelos, variisque Glossematibus ex suo marte adjectis opus suum inferſivit et foedavit; sed et plura hujusmodi glossemata in posterioribus Prophe-

p) *Prideaux* ibid.
q) Proleg. XI. § 13.
r) *Le Long* p. 90. col. 1. D.

s) Conf. *Wolffius* vol. 2. p. 1168. *Carpzovius* p. 448. *Leusdeni* philol. hebr. mixt. pag. 45. *Hottingeri* thesaur. philol. p. 160.

phetis, quam in prioribus inveniuntur. Hunc solos interpretatum esse Prophetas vulgo creditur, Lex enim jam ab Onkelofo conversa fuerat. Utriusque Targum ejusdem est antiquitatis et auctoritatis; nam ut ait Waltonus Proleg. XI. §. 16. apud Judaeos aequalem cum Textu Hebraeo auctoritatem habent Targumim, praecipue Onkelosi et Jonathanis, unde nemo audet eis contradicere; apud Christianos vero minimae sunt auctoritatis, alicujus tamen utilitatis. s)

[Tempus, quo *Jonathan b. Usiel* vixit, non adeo incertum est. Eum enim e numero discipulorum *Hillelis* fuisse, adeoque eum jam ante Christum natum claruisse, communi Judaeorum comprobatur testimonio. Magnae est apud suos auctoritatis, ita ut non pauca sibi ipsis fingant miracula, ut huic eo majorem concilient auctoritatem. Stylus Paraphraseos ab ipso concinnatae est simplex et tersus, atque ipsa interpretatio simplex. Adsunt quidem nonnulla, quae recentiorem aetatem produnt; verum illa non *Jonathani* sunt tribuenda, sed ad glossemata referenda sunt, quae posteriori tempore operi inserta sunt. Testimonia de Messia ita interpretatur, ut veritatem Christianam contra Judaeos confirment. u)

§. XXIII.

Editiones majores.

Editiones Paraphraseos Jonathanis vel majores sunt vel minores. Quae prioris sunt generis, integram in Prophetas priores et posteriores complectuntur paraphrasin. Habemus illas in Bibliis Rabbinicis §. VIII. et Polyglottis §. IX. Minores vero secundum ordinem Librorum sacrorum recensebimus.

§. XXIV.

In Proph. priores.

Targum Jonathanis in librum Josuae et Judicum, cum textu Hebraeo et Commentario R. D. Kimchi et Levi b. Gerson. x)

§. XXV.

In Proph. majores.

Esaiae c. VI. Chaldaice, cura Joh. Draconitis. Lipsiae excudebat Joh. Rhamba. 1563. F. y)

§. XXVI.

In Prophetas minores.

Hosee cum Thargum, id est Chaldaica Paraphrasi Jonathan. Parisiis per Rob. Stephanum. 1556. 4. [I.]

Solus in rubro nominatur Hoseas, adsunt vero quoque Joel, Amos, Obadias et Jonas. z) *Tar-

s) *Prideaux* ibid. *Le Long* p 90. col. 2. A.
u) Conf. *Wolfii* biblioth hebr. vol. 2. pag. 1159. *Carpzovii* critica sacra p. 449. *Hottingeri* thesaur philol. p. 256. *Leusdenus* p. 50. *Waltonus* proleg. XI. §. 10. p. 382.
x) Part. I. c. I. Sect. II. §. XXXVIII. n. 2.
y) Part. I. c. III. §. X. n. 3.
z) Part. I. c. I. Sect. II. §. XLI. n. 1.

[II.] * **Targum in duodecim Prophetas minores. Parisiis. Caroli Stephani.** 1557. 4.

[III.] * Targum in Abdiam et Jonam. Parisiis. Caroli Stephani. 1557. 4.

[IV.] * Targum in Michaeam, Nahum, Sophoniam, Aggaeum, Zachariam et Malachiam, per Jo. Mercerum. Parisiis. Caroli Stephani. 1558. 4.

[Tres hasce opellas a se invicem distinguit *Le Long* a) et primae notam addit: *seu potius in Hoseam et Joelem:* in quo quidem non erravit: prodiit primo solus Hoseas et Joel chaldaice. Conjunctae vero sunt sub titulo generali: תרגום יונתן בן עזיאל על תרי עשר מוגה בעיון רב ומנוקד על פי דקדוק הארמי על ידי יוחנן מירקירוס המורה לשון הקודש במצות המלך הנריקוס יר״ה: הושע ויואל עם ביאור המקומות הקשים של תרגום ע״י המחבר הנזכר: Chaldaea Jonathae Uzielis Filii interpretatio in duodecim Prophetas, diligenter emendata, et punctis juxta analogiam grammaticam notata per Joh. Mercerum. Hoseas et Joel cum explicatione locorum obscuriorum Targum, per eundem. Parisiis ex officina Caroli Stephani. 1557. 4. Accessit eodem anno pars opellae secunda: תרגום עמוס עובדיה ויונה מנוקד על פי דקדוק הארמי עם שינוי הקריאה על ידי יוחנן מירקירוס המורה לשון הקודש בעיר פאריס במצות המלך האדיר הינריקוס יר״ה: Chaldaea interpretatio Amos, Abdiae et Jonae, punctis juxta analogiam grammaticam notata cum varia lectione per Joh. Mercerum. Accesserunt ejusdem Scholia in loca difficiliora Targum. Parisiis ex officina Caroli Stephani. 1557. 4. Et denique anno proximo: תרגום מיכה נחום חבקוק צפניה חגי זכריה ומלאכי מנוקד על פי הדקדוק ומוגה בעיון רב עם שינוי הקריאה מהנסחאות ע״י יוחנן מירקירוס המלמד את לשון הקודש בישיבת פאריס במצות המלך הינריקוס יר״ה: Chaldaea interpretatio Michaeae, Nahum, Habacuc, Sophoniae, Haggaei, Zachariae et Malachiae, punctis juxta analogiam grammaticam notata, diligenter emendata, adjecta etiam exemplarium hinc inde collatorum varia lectione. Parisiis ex officina Caroli Stephani. 1558. 4. b)

[V.] * Targum in XII. Prophetas minores cum versione latina Joannis Merceri. Parisiis, Caroli Stephani. 1559. 4. c)

[Bipartita est opella, in qua Textus Chaldaicus e praecedenti editione recusus datur: Jonathae Uzielis filii Chaldaica interpretatio Hoseae, Joelis, Amos, Abdiae, Jonae et Haggaei, latine Joanne Mercero interprete. Parisiis apud Guil. Morelium. 1559. 4. Chaldaica Jonathae interpretatio, in Michaeam, Nahum, Habacuc, Sophoniam, Zachariam et Malachiam, latinitate nunc primum donata et scholiis illustrata per Joh. Mercerum. Parisiis apud Carolum Stephanum. 1559. 4. In priores Prophetas, Hoseam, Joelem et Amosum interpretationis chaldaicae versionem latinam jam anno 1556. emiserat *Joh. Quinquarboreus.* d)

[VI.] * Targum in XII. Prophetas minores cum versione latina Emanuelis Tremellii. Heidelbergae 1567. 4. e)

[Edi-

a) *Le Long* p. 90. col. 2. D. E.
b) *Maittaire* annal. tom. 3. part. 2. p. 689. 706. Catal. Biblioth. Bunav. tom. I. p. 7. *Wolfii* bibl. hebr. vol. 2. p. 1166.
c) *Le Long* p. 90. col. 2. D.
d) *Maittaire* annal. tom. 3. part. 2. p. 710.
e) *Le Long* p. 90. col. 2. D.

[Editio dubia. Eodem anno *Tremellius* verfionem latinam Chaldaicae Paraphrafeos in XII. Prophetas minores in forma octava edidit.

§. XXVII.

In Prophetas fingulos.

* Hofeas chaldaice, cum verfione Latina Alphonfi de Zamora. Lugduni Batav. typis Raphelengianis. Proftat apud Ioh. Maire. 1621. 4. f) [I.]
* Hofeas chaldaice, cura Hermanni von der Hardt. Helmftadii, typis Wolffg. Hammii. 1702. 4. g) [II.]
Hofeas chaldaice, cura I. D. Michaelis. Göttingae typis viduae Abrah. van den Hoeck. 1775. 4. h) [III.]
* Hofeas chaldaice. Parifiis. 1554. 4. i) [IV.]
* Ioel chaldaice cura Ioh. Draconitis. Witebergae excudebat Ioh. Crato. 1565. F. k) [V.]
* Ioel chaldaice cura Joh. Leusdeni. Trajecti ad Rhenum, apud Ioh. a Waesberge. 1657. 8. l) [VI.]
* Ioel chaldaice cum verfione latina Gilberti Genebrardi. Parif. 1565. 4. m) [VII.]
* Ioel chaldaice, cura Hermanni von der Hardt. Helmftadii. 1706. 8. n) [VIII.]
Chaldaea translatio Abdiae et Ionae cum Johannis Merceri Latina verfione et fcholiis. Parifiis apud Martinum Juvenem. 1550. 4. o) [IX.]
* Obadias chaldaice ftudio Matth. Wasmuthi. Ienae apud Ioh. Iac. Bauhofer. 1678. 8. p) [X.]
* Obadias chaldaice cura Mich. Crocii. Bremae. 1673. 4. q) [XI.]
* Ionas chaldaice ftudio Seb. Munfteri. Bafileae ex officina Frobeniana. 1524. 8. r) [XII.]
* Ionas chaldaice cura Ioh. Leusdeni. Trajecti ad Rhen. Typis Gilb. a Zül. 1656. 8. s) [XIII.]
* Ionas chaldaice — Trajecti — 1692. 8. t) [XIV.]
* Ionas chaldaice cura Frid. Alb. Chriftiani. Lipfiae Typis Iuftini Brandii. 1683. 8. u) [XV.]
Ionas chaldaice cura M. F. C. Burcklini. Francofurti ad Moen. 1697. 8. x) [XVI.]

*Mi-

f) *Le Long* p. 90. col. 2. E. Conf. Part. I. c. III. §. XXI.
g) *Le Long* ibid. Conf. Part. I. c. I. Sect. II. §. XLI. n. 2.
h) ibid. §. XLI. n. 3.
i) *Le Long* p. 90. col. 2. E.
k) *Le Long* ibid. Conf. Part. I. c. III. §. X. n. 6.
l) Conf. Part. I. c. III. §. XXII.
m) *Le Long* p. 90. col. 2. E.
n) *Le Long* ibid. Conf. Part. I. c. I. S. II. §. XLII. n. 3.
o) *Maittaire* annal. typ. t. 3. part. 2. p. 584.
p) Conf. Part. I. c. I. Sect. II. §. XLIII.
q) *Le Long* p. 91. col. 1. A. Conf. Part. I. c. III. §. XXIV. n. 2.
r) *Le Long* ibid. Conf. Part. I. cap. III. §. XXIII. n. 1.
s) *Le Long* ibid. Conf. Part. I. cap. III. §. XXIII. n. 6.
t) Ibid. §. XXIII. n. 7.
u) *Le Long* ibid. Conf. Part. I. c. I. Sect. II. §. XLIV. n. 2.
x) Conf. Part. I. c. I. Sect. II. §. XLIV. n. 3.

[XVII.] * Micheas chaldaice cura Joh. Draconitis. Witebergae excudebat Ioh. Crato. 1565. F. y)

[XVIII.] * Targum in Haggaeum, cum latina versione et scholiis Ioh. Merceri. Parisiis apud Martinum Iuvenem. 1551. 4. z)

[XIX.] * Zacharias chaldaice cura Ioh. Draconitis. Witebergae, excudebat Ioh. Crato. 1565. F. a)

[XX.] Malachias chaldaice cura Ioh. Draconitis. Lipsiae excudebat Ioh. Rhamba. 1564. F. b)

[XXI.] Malachias chaldaice cura El. Hutteri. Norimbergae 1600. 4. c)

[XXII.] Malachias chaldaice — Norimbergae 1601. 4. d)

§. XXVIII.

Targum R Joseph Coeci.

* De Paraphrasi R. Ioseph Coeci id potissimum teneas, vagam illam esse, stylo inaequabili, imo mixto ex Syriasmo, Graecismo et Latinismo conscriptam. — Reperiuntur, qui incertum esse existimant, quis genuinus translationis illius auctor existat, juxta illud R Azariae in Meor Enaim pag. 148. Targum Hagiographorum praesens auctorem habet nobis ignotum. e)

[Quis, qualisve ille fuerit, cui Paraphrasin Chaldaicam in Psalmos, Proverbia et Iobum debemus, haud certe determinari potest, communis tamen, eam a R. *Iose* vel *Iosepho* coeco esse profectam, eruditorum est opinio. Is qui seculo post Christum natum quarto vixisse creditur, paraphrasin oretenus protulisse videtur, quam discipuli memoriae commendarunt, et deinde scripto consignarunt. Plures enim esse scriptores, collatoque studio hasce Paraphrases esse compositas, variis ex locis, ubi duplex vel triplex legitur interpretatio, probari potest. f)

§. XXIX.

Editiones majores.

Duplicem olim exstitisse Hagiographorum Chaldaicam Paraphrasin, quamvis sibi nonnulli persuadeant; hodie tamen unicam illam adhuc habemus paraphrasin, quam *Iosepho* adscriptam referimus. Legimus illam in editionibus Bibliorum Rabbinicorum §. VIII. et Polyglottorum §. IX. Restant vero singulorum librorum editiones, quae illam exhibent paraphrasin, quae silentio nobis haud praetermittendae sunt.

§. XXX.

Psalmi chaldaice.

[I.] * Targum in Psalmos, cura Augustini Iustiniani. Genuae. 1516. F.

[In

y) Conf. Part. I. c. III. §. X. n. 7.

z) *Le Long* p. 91. col. 1. A. *Maittaire* tom. 3. part. 2. p. 595.

a) Part. I. c. III. §. X. n. 8.

b) l. c. §. X. n 5.

c) l. c. §. XI. n. 4.

d) ibid. n. 5.

e) *Le Long* p. 90. col. 2. C. ex *Hottingeri* thes. phil. p. 259.

f) Conf. *Wolfius* vol. 2. p. 1173. *Carpzovius* p. 452. *Waltonus* l. c.

[In *Potkenii* Pſalterio profertur quidem interpretatio, quae Chaldaica ſalutatur, ſed revera eſt aethiopica. g)

Pſalmi X. chaldaice cura Iac. Laur. Gerſchovii. Gryphiswaldiae 1640. F. [II.]

Provocat quidem *Le Long* ad editionem anni 1643. ſed illam eſſe ſuppoſititiam, iam alibi demonſtravimus. h)

Pſalmi X. chaldaice. Bremae ex officina typographica Thomae Villeriani. 1614. 8. i) [III.]

Targum Graecum Pſalmi I. R. Ioſephi Sagginahor, ex publica recenſione academica in poſterorum uſum. (Helmſtadii 1715.) 8. [IV.]

Schediaſma paginis 68. conſtans *Hermannum von der Hardt* auctorem agnoſcit. In praefatione Pſalmus I. exhibetur hebraice, graece et latine: in ipſa opella vero chaldaicae verſioni ſubjicitur verſio graeca et verſio latina, ab ipſo editore confecta. In utraque poſteriori Pſalmum de Serubabele exponit. Accedunt ampliores annotationes a pagina 9. usque ad finem. Memoriae *Reuchlini*, *Ximenis* et *Eraſmi* opellam conſecravit editor, *Reuchlini*que effigiem ligno inciſam praefixit. k)

Pſalmus I. et II. chaldaice. cura Ioh. Draconitis. Witebergae excudebat Ioh. Crato. 1563. F. l) [V.]

Pſalmus VI. chaldaice, cura I. L. Gerſchovii. Gryphisw. 1636. 4. m) [VI.]

Pſalmus XCI. chaldaice. Vitebergae 1599. 8. n) [VII.]

Pſalmus CXIX. chaldaice, cura B. Scheidii. Argentorati 1700. 4. o) [VIII.]

§. XXXI.

Proverbia chaldaice.

Proverbia chaldaice. 1497. F. p) [I.]

Proverbia chaldaice, cura Ioh. Draconitis. Witebergae excudebat Ioh. Crato. 1564. F. q) [II.]

* **Targum in Proverbia, opera Johannis Merceri. Pariſiis Guil. Morelli. 1561. 4.** r) [III.]

An deſumpta ſit Paraphraſis chaldaica in Proverbia Salomonis ex verſione Syriaca, an vero interpretatio Syriaca eorundem ex paraphraſi Chaldaica, vix definiri poteſt. Antiquior ſane de verbo ad verbum pene ab altera exſcripta eſt, et tanta inter utramque reperitur convenientia, ut in ſolo, duntaxat charactere, atque in quibusdam identidem verbis diſcrimen reperiatur. Ea de re ſic loquitur *Rich. Simon:* s) Libri quidam integri S. Scripturae, veluti Paraphraſes Chaldaicae Iudaeorum, publicati ſunt, qui Syriacas complectuntur verſiones ab ipſis Syris conſcriptas. — Hoc collatione inter utrumque inſtituta facile probari poteſt.

F 2 §. XXXII.

g) *Le Long* p. 91. col. 1. B. Conf. Part I. c. III. §. XXV.
h) *Le Long* p. 91. col. 1. B. Conf. Part. I. c. III §. XXVIII. n 1.
i) l. c. §. XXX. n 1.
k) Unſchuldige Nachrichten A. 1716. p. 179
l) l. c. §. X. n 2.
m) l. c. § XXVIII. n. 2.
n) l c. §. XXIX. n. 1.
o) l c. § XXIX n. 2.
p) Conf. Part I. c. I. Sect. II. §. LXIII. n. 1.
q) Conf. Part. I c III. § X. n. 4.
r) *Le Long* p. 90. col. 1 B.
s) In reſponſione ad judicia quorundam Theol. Batav. p. 173.

§. XXXII.

Iobus chaldaice.

* Liber Iobi chaldaice et latine cum notis. Item graece σειχηρως cum variantibus lectionibus. Opera et studio Ioh. Terentii L. A. M. et linguae sanctae Professoris ordinarii. Franeckerae ex officina Ioannis Wellens. 1663. 4.

Ex praefatione: In Chaldaeo textu describendo secutus sum punctationem cl. viri Io. Buxtorfii, prout illa in Bibliis Basileensibus reperitur. — — Latinam Paraphraseos versionem quod attinet, eam plane novam adornaveram, Chaldaeo textui e regione responsuram. At quia in translatione saepenumero ad contextus sensum magis quam ad simplicem verborum metaphrasim attenditur, sententiam mutavi. Volens enim hac vice vestrae tenuitati, (*discipulos alloquitur*) succurrere, pro mea antiquam illam, quae in utroque Regio opere nec non Anglicano Polyglotto codice conspicitur, Chaldaeo textui e regione apposui. *t*)

[Versio latina est Ariae Montani e Polyglottis Antwerpiensibus desumta. Textum chaldaeo-latinum sequuntur p. 125. annotationes, quae tum chaldaicas locutiones, tum difficilia Iobi loca illustrant. Accedit denique versio graeca s. t. Textus Ijobi σειχηρως juxta editionem Londinensem. Iohannes Terentius Frisius recensuit et variantes Lectiones adjecit. Descripsit vero versionem graecam e Catena graecorum Patrum in Iobum, quam *Patricius Iunius* Londini 1637. F. edidit. *u*)

§. XXXIII.

Targum in V. Megilloth.

* Paraphrasis chaldaica in V. Megilloth dialecto Hierosolymitana ab incerto auctore fuit edita, quae ut omnium est postrema, sic fabulis talmudicis prae reliquis paraphrasibus referta. *x*)

[Adeo incertus est hujus foetus auctor, ut neque Christiani neque Iudaei quidquam certi definire audeant. Interim Talmude istam recentiorem esse, exinde constat, quia jam sex ordines Misnae et Talmud ad Cantic. Cantic. I. et V. nominantur. *y*)

§. XXXIV.

Editiones majores.

Insertae leguntur Paraphrases in V. Megilloth, tum in Bibliis Rabbinicis, §. VIII. a quibus antiquioribus Basileensis aliquantulum recedit, siquidem nonnulla loca non integra exhibet, tum in Bibliis Polyglottis §. IX.

§. XXXV.

Editiones minores.

Quinque Megilloth prodiere vel seorsim cum textu hebraeo, vel una cum Pentateucho hebraeo.

* V.

t) *Le Long* p. 91. col. 1. D.
u) *Baumgartenii Nachrichten* vol. 1. p. 17. V. inter Graeca V. T. §. LXXII.
x) *Le Long* p. 91. col. 2. A. ex *Joh. Henr. Hottingeri* thesaur. philol. lib. 1. c. 3. Sect. 1.
y) Conf. *Wolfium* vol. 2. p. 1171. *Carpzovium* p. 452.

* V. Megilloth chaldaice, Venetiis apud Dan. Bombergum. 1524. F. z) [I.]

* V. Megilloth chaldaice cum explicatione germanica vocum difficilium per R. Jacob Kapel ben Schemuel. Friburgi Brisgoae apud Frobenium. f. a. 8. a) [II.]

[Auctorem appellat Le Long *Jacob b. Bounam*, quod rectius legendum: *ben Schemuel ben Boner*. Textus litteris quadratis rubris, commentarius judaeo-germanicus nigris rotundis est expressus. b)

Megilloth chaldaice cum Pentat. Hanoviae Hans Jac. Häne. 1614. 8. [III.]

— Amstelodami 1646. 8. c) [IV.]

§. XXXVI.

Targum in Cant. Cant.

* Canticum Canticorum et Ecclesiastes Salomonis Chaldaice et latine per Erasmum Oswaldum Schreckenfuchsium. Basileae. 1553. 8. d) [I.]

Canticum Cantic. chaldaice. Amstelodami apud David Tartas. 420. (1660.) 8. In calce extat Pirke Avoth. e) [II.]

Canticum Cant. chaldaice, cum versione italica. Venetiis per Christoph. Ambrosini. 432. (1672.) 8. f) [III.]

* Canticum Cant. chaldaice et hebraice. Amstelodami apud Dav. Tartas. 443. (1683.) 12. g) [IV.]

Canticum Cant. chaldaice et hebraice. Venetiis apud Bragadinos in domo Joh Cajon. 379. (1619.) 4. [V.]

Accedit versio hispanica et Commentarius R. Abrah. Laniado. h)

Canticum Cant. Chaldaice et hebraice. Venetiis apud Hieronymum Bragadinum 1655. 8. i) [VI.]

Canticum Cant. Chaldaice et hebraice. Amstelodami apud Salom Proops. 1712. 8. k) [VII.]

*Targum in Canticum Canticorum sine textu hebraeo. Amstelodami 471. (1701.) F. [VIII.]

Longe diversa a praecedentibus paraphrasis, quam Abraham Issachar Behrmann editioni Zenorennae adjecit. l)

§. XXXVII.

Targum in Ruth.

תרגום מגלת רות ארויך ומנוקד כפי דרכי דקדוק הארמי ע׳ יוחנן מירקירוס י״ט מלמד לשון הקדש בישיבת פריס העיר רבתי עם ושרתי במדינות [I.]

z) *Le Long* p. 91. col. 2. A. Conf. Part. I. c. I. Sect. II. §. XXIX. n. 1.

a) *Le Long* ibid.

b) *Wolfius* vol. 2. p. 1177. Conf. vol. 3. p. 523.

c) Conf. Part. I. Sect. II. §. XIX. n. 8. et 2.

d) *Le Long* p. 91. col. 2. B. *Wolfius* vol. 2. p. 1177.

e) *Wolfius* ibid.

f) id. ibid.

g) *Le Long* p. 91. col. 1. B. *Wolfius* ibid. Conf. Part. I. c. I. Sect. II. §. XXX. n. 2.

h) *Wolfius* vol. 2. p. 1177. Conf. Part. I. c. I. Sect. II. §. XXX. n. 14.

i) Conf Part. I. c. III. §. XVI. n. 1.

k) ibid n. 2.

l) *Wolfius* vol. 2. p. 1177.

במדינות צרפת כנו המלך קאולוס התשיעי יר״ה ותרבה גדולתו לעד׃

* Syriaca Paraphrasis libelli Ruth, repurgata et punctis notata, cum latina interpretatione et scholiis Jo. Merceri ac ejus annotationibus de Noemi Socra Ruth et de Boaz atque aliis, tum ex hebraeis tum ex nostris. Parisiis ex officina Roberti Stephani typographi Regii. 1564. 4. [m])

[Syriaca quidem vocatur Paraphrasis, quae vero chaldaica est. Ad calcem annus 1565. notatur.

[II.] Ruth chaldaice et latine. Lipsiae 1703. 4.

[III.] — chaldaice et latine. Traject. ad Rhen. 1710. 8.
In *Carpzovii* collegio rabbin. biblico. [n])

§. XXXVIII.

Targum in Threnos.

Targum in Threnos, cura Francisci Tayleri. Londini, 1651. 4. [o])

§. XXXIX.

Targum in Ecclesiast.

[I.] Ecclesiastes chaldaice et latine Schreckensuchsii. Basileae 1553. 8. §. XXXVI.

[II.] * Targum in Ecclesiasten emendatum per Joh. Mercerum, Guill. Morelli. 1562. 4. [p])

§. XL.

Targum in Esther.

Duplex exstat in Librum Esther paraphrasis chaldaica, quarum prior brevior est, altera vero diffusior, ut commentarii instar habenda sit. De utraque sequentia annotavit Le Long:

* In Cantico, Ecclesiaste et Esther Targum maxime vagatur, praesertim in Esther, cujus alterum Targum omnium recentissimum et fabulis refertum instar prolixi commentarii esse possit. [q])

* Targum in librum Iob, in Psalmos et in Proverbia, a quibusdam Judaeis Josepho Coeco tribuitur; at qua vixerit aetate non dicitur; alii et ejus autorem non minus quam sequentium ignotum assevera t. Hoc Targum, sicut et Targum in quinque parva volumina et Targum alterum in volumen Esther, quod in priori plus una vice amplius est, impurissima dialecto Hierosolymitana conscripta sunt; at ultimi stylus adeo est barbarus, ut longe post alios Targumim exaratum esse censendum sit. In Targum quinque Megilloth mentio sit Misnae et Talmudis, utique Babylonici, quod ad minimum seculo V. post Christum natum prodiit in lucem. [r])

§. XLI.

m) *Le Long* p. 91. col 2. C. *Wolffius* vol. 2. p. 1177. *Maittaire* annal. tom. 3. part. 2. p. 730.

n) Part. 1. Cap. I. Sect. III. §. XXXVI. n. 4. 5.

o) Part. 1. c. III. §. XVIII. n. 2.

p) *Le Long* p. 91. col. 2. C. *Wolffius* vol. 2. p. 1178.

q) *Joh. Buxtorfius* in praefat. Lexici chaldaico-syriaci.

r) *Prideaux* ibid. *Le Long* p. 91. col. 2. D.

§. XLI.
Editiones.

Targum ſecundum in Eſther Bibliis Rabbinicis inſertum legi jam ſupra §. VIII. annotavimus. Addantur ſequentes editiones minores, quae vel cum Pentateucho et Megilloth, vel ſine hisce prodiere.

* Duplex Targum in Eſther cum Pentat. et Megill. Venetiis apud Joh. de Gara. 1590. 8. s) [I.]

* Duplex Targum in Eſther — Hanoviae apud Hans Jac. Häne. 1614. 8. t) [II.]

* Duplex Targum in Eſther — Amſtelodami. 1640. 4. u) [III.]

Duplex Targum in Eſther — Amſtelodami. 1646. 8. x) [IV.]

Duplex Targum in Eſther cum Targum Jonathanis in Pentateuchum. Baſileae apud Conrad Waldkirch 367. (1607.) F. y) [V.]

Duplex Targum in Eſther. Francof. ad Moen. per R. Aharon ben Mordechai. 478. (1718.) 4. z) [VI.]

Addit *Wolfius*, Targum ſecundum cum Ketuvim, Venetiis 278. C. 1518. apud Dan. Bombergium fol. Verum haec editio eſt ultima pars Bibliorum Rabbinicorum a Felice Pratenſis procuratorum.

Pars Libri Eſther chaldaice et latine. Romae 1772. F. [VII.]

In editione Romana Danielis ſecundum LXX. inſerta legitur pag. 434-450. Pars libri Eſther, chaldaice et latine, cum duabus verſionibus Graecis, et verſione antiqua et Vulgata ex MSS.

§. XLII.
Targum in Paralipomena.

* Paraphraſis chaldaica primi Libri Chronicorum, hactenus inedita, et multum deſiderata: nunc vero e codice MSC. antiquo membranaceo Bibliothecae Rev. miniſterii Erfordienſis A. C. exſcripta, et juris publici primum facta, cura atque opera M. F. Beckii, Conf. et Eccleſiae Auguſtanae miniſtri. Cujus etiam verſio latina et in illam notae ſimul prodeunt, cum triplici locorum ſcripturae, auctorum atque rerum indice. Proſtat Auguſtae Vindel. apud Theophilum Goebelium, impreſſa typis Kopmaierianis. Anno 1680. 4. [I.]

Paraphraſis chaldaica II. Libri Chronicorum — Anno 1683. 4.

Ex praefatione II. voluminis: Textum non κατὰ πόδα ſequitur hic Interpres, verum paſſim extravagatur, plurimaque vel de ſuo aſſuit, vel ex antiquiori cabala ſeu traditione accerſita addit. a)

[Ab incerto auctore conſcriptae ſunt Paraphraſes chaldaicae in libros Chronicorum, et per longum tempus in MS. codice abſconditae latuerunt, donec tandem in lucem protractae ſunt. Duo exſtant Codices Paraphraſium MSti. Alter adſervatur in Bibliotheca Rev. Miniſterii Erfordienſis Auguſtanae confeſſionis, quem deſcripſit et edidit *M. F. Beckius* Confeſſionis et Eccleſiae Auguſtanae Miniſter. Alter Codex

s) *Le Long* p. 91. col. 2. C. Conf. Part. I. c. I. Sect. II. § XIX. n. 11.,

t) *Le Long* ibid Conf. l. c. n. 8.

u) *Le Long* ibid. Conf. l. c. n. 1.

x) Conf. l. c. n. 2.

y) *Wolfius* vol. 2. p. 1178.

z) id. ibid.

a) *Le Long* p. 91. col. 2. E.

dex Cantabrigiae adservatur, quem *Joh. Lightfootus* in Horis hebraicis et Talmudicis, antequam ederetur, ad partes aliquoties vocavit. Loca illa diligenter *Beckius* annotavit, et cujusnam Codicis lectio praeferenda sit, diligenter ostendit. Duobus voluminibus absolvitur editio, quorum prius 1680. posterius 1683. in vulgus exiit. [b])

[II.] * Paraphrasis Chaldaica in librum priorem et posteriorem Chronicorum auctore R Josepho, Rectore Academiae in Syria, nunc demum e MS. Cantabrigiensi descripta ac cum versione latina in lucem emissa a Davide Wilkins. Amstelodami apud Joh. Boom. 1715. 4. [c])

[Iam eo tempore, quo Biblia Polyglotta Londinensia exirent, statuerat *Samuel Clericus*, paraphrasin chaldaicam Librorum Chronicorum ita edere, ut septimum Operis una cum aliis opellis constitueret; eumque in finem codicem descripsit, et latina versione donavit. Sed tomus ille septimus nunquam in lucem exiit. Aggressus opus deinde est *D. Wilkins*, Memela-Borussus, inter Anglos S. Th. D. et e MS. codice Cantabrigiensi, qui olim Erpenianus fuit, paraphrasin edidit. Multo correctior est editio ac praecedens Beckiana, quin et locupletior; sed nudum exhibet Textum cum versione latina, cum Beckiana editio eruditis ornata sit observationibus. *Jonathanem*, cui Targum in Legem a quibusdam tribuitur, a *Samuele Clerico* Paraphrasinm constituitur auctor, *Wilkins* vero eandem R. *Iosepho coeco* tribuit, cumque Rectorem Academiae in Syria appellat, qui rectius Academiae Soranae in Babylonia Rector dicendus fuisset. [d])

[III.] Paraphrasis chaldaica in librum priorem et posteriorem Chronicorum. — Amstelodami apud Io. Baum. 1725. 4.

Editio certe eadem est ac praecedens, et nisi anni nota vitium typographicum involvit, nova tantummodo ornata est titulo. [e])

§. XLIII.

Novum Testamentum chaldaicum.

* Novum Testamentum chaldaice cum Epistolis Canonicis et Apocalypsi.

Horum meminit Andr. de Leon, p. 133. antiq. Eccl. Orient. [f])

[Multa mecum Judaeus quidam de Novo Testamento lingua Targumica conscripto loquutus, quod se legisse, omni fide asseverabat. Multum rogatus denique illud monstravit. Vidi et evolvi: nec aliud quidquam erat, quam Novum Testamentum Syriacum in forma minori a *Christophoro Plantino* typis hebraicis excusum. Exemplar illud vero, de quo *Andreas de Leon* scribit, non typis est expressum. Sed est pars codicis MSti Bibliothecae Vaticanae, qui V. et N. T. continet, lingua quidem Chaldaica, at litteris Syriacis scriptum. [g])

§. XLIV.

b) *Wolfius* vol. 2. p. 1178. *Carpzovius* p. 453. Catal. Biblioth. Baumgart. p. 21. n. 55. Litterarisches Museum vol. 2. p. 378.

c) *Le Long* p. 92. col. 1. B.

d) *Wolfius* et *Carpzovius* l. c. Catal. Biblioth. Baumgart. p. 21. n. 56. *Unschuld. Nachrichten* 171.. p. 556.

e) Index Bibl. Wernigerod. p. 12.

f) *Le Long* p. 92. col. 2. E.

g) id. p. 96. col. 1. B.

§. XLIV.

Loca singula.

Restant adhuc Collectanea Chaldaica, quae ab Eruditis eum in finem prolata sunt, ut inprimis tironibus in addiscenda lingua Targumica subvenire possint; quorsum sequentes referendas opellas esse censemus.

Epitome Bibliorum Polyglottorum cura Val. Schindleri. Witebergae 1578. 8. h) [I.]

* Selecta Targumim, cum versione latina et annotationibus Caroli Schaaf. Leidae 1686. 8. [II.]

Vide ejus opus Aramaeum. i)

Excerpta ex variis Targumim, in usum praelectionum edidit Hermannus von der Hardt. Helmstadii 1714. 8. k) [III.]

Selecta loca ex Targumim. Basileae 1650. 8. [IV.]

In *Joh. Buxtorfii* grammatica Chaldaica et Syriaca p. 324. etc.

Selecta loca ex Targumim. Basileae 1527. 4. [V.]

In Sebast. Munsteri grammat. Chald. p. 142. etc.

Deut. VI. 3. Chaldaice. Jenae 1692. 8. [VI.]

Jam supra inter polyglotta descripsimus *Krebsii* libellum, qui sub titulo prostat: Quinque priora capita Geneseos cum aliis dictis Biblicis idiomate Hebr. Chald. Syr. Arab. Aeth. Persico. Jenae 1692. 8. Libellus vero tantummodo priora capita Geneseos hebraice sistit. Dicta vero bina Deut. VI. 3. et Matth. IV. 10. sunt polyglotta. l)

§. XLV.

Emendationes.

De variis Targumim editionibus *Joh. Georg. Hagemannus* nonnulla retulit, quae hic sub examen vocanda et emendanda sunt. Refert ille Paraphrases Chaldaicas variis in locis editas esse, nimirum in Bibliis *Bombergii* Venet. 1515. in Bibliis *Plantini*, in *Buxtorffii* Bibliis magnis hebraicis 1620. in Bibliis polyglottis Antwerpiensibus, Parisiensibus, Anglicanis: In Complutensibus solummodo exstare Onkelosum, reliquarum vero Paraphrasium tantummodo ibidem exhiberi versionem Latinam. Haec ille. m) Quocirca sequentia notanda sunt: 1) Nulla prostant Biblia *Bombergi* cum nota anni 1515. prima enim editio prodiit anno 151x. §. VIII. n. 1. 2) Nulla sunt Biblia *Plantini* ab Antwerpiensibus Polyglottis diversa, in quibus Paraphrases Chaldaicae quaeri possent. Reliquae enim, quae ex officina *Plantini* emissae sunt editiones, vel solum habent Textum Hebraeum, aut textum archetypum cum versione Latina. 3) Biblia Rabbinica *Buxtorfii* male ad annum 1620 referuntur: in parte enim prima annus 1618. et in titulo Prophetarum posteriorum et Hagiographorum annus 1619. in fronte apparet. 4) Verum quidem est, in Bibliis Complutensibus Polyglottis solum exhiberi Onkelosum: sed reliquarum Paraphrasium versionem Latinam operi esse insertam, falsum est.

SECTIO

h) Conf. Part. I. c. III. §. XL. n. 8.
i) Le Long p. 92. col. 1. B.
k) Wolfius vol. 2. p. 1156.
l) v. Part. I. cap. III. § XIV. n. 1.
m) Nachrichten von den fürnehmsten Ueberſetzungen der H. Schrift p. 51.

SECTIO III.

DE

VERSIONE SAMARITANA.

§. I.

Versio Samaritana.

Ad versiones sacri codicis Chaldaicas proxime accedit Versio Samaritana, tum quia gens Samaritana ex commixtione Hebraeorum et Chaldaeorum orta est, tum quia lingua Samaritanorum e duplici isto idiomate Hebraeorum et Chaldaeorum est conflata. Jam vero non de Pentateucho Hebraeo-Samaritano, cujus jam supra mentionem fecimus, n) sed tantummodo de versione Pentateuchi Samaritana, quae ab ipso Pentateucho distinguenda, nobis sermo est. Varia de ipsa versione *Le Long* in medium protulit, dum codices MStos hujus versionis delineavit. Nos vero, qui non de codicibus MStis, sed de editionibus typis expressis, solliciti sumus, ea hic tantummodo exhibemus, quae ad Versionis historiam faciunt; reliqua vero, quae Codices MStos spectant, aliis relicturi sumus.

§. II.

Gens Samaritana.

Gentis Samaritanae origo a defectione decem Israelis tribuum duce Jerobeamo, a Rehabeamo filio Salomonis derivatur. Isto enim tempore, quamvis lex Mosaica ut lex divina agnosceretur, publica idololatria stabilita est, qua decem illi tribus a reliquis Israelitis satis sese distinxerunt. Accesserunt vero deinde, cum rex Hoseas in captivitatem abductus esset, novi incolae e Babylonia, Cutha, Ava, aliisque terris in Judaeam transmissi, qui cum reliquiis gentis Israelitarum, adeo coaluerunt, ut ex hac commixtione nova inde exorta sit gens Samaritana, quae antiquiorem familiam in eo sequuta est, ut Legem Mosaicam seu Pentateuchum amplecteretur. Unde tum Pentateuchus Hebraeo-Samaritanus, tum versio Samaritana originem traxit. o)

§. III.

Versio prima.

Versio Samaritanorum juxta quosdam triplex est, Samaritana, Arabica et Graeca. Prima facta est de Textu hebraico in dialectum Samaritanam,

n) Part. I c. I. Sect. I. §. LXVIII.

o) Si quis plura de gente Samaritana scire desiderat, scriptores adeat, quorum satis longum exhibet catalogum *Carpzovius* in Critica sacra part. II. c. 4. p. 585.

nam, sive in linguam Chaldaeo-Samaritanam. — De auctore versionis Samaritanae nihil alicubi est, nec apud ipsos Samaritas, nec apud Judaeos, vel alios, quos videre licuit scriptores, ut nec de tempore, quando facta est. p)

* Ab Hebraeo propius abest, magisque phrasim et genium Hebraicae linguae sapit Samaritica versio, quae nobis prae manibus est, quam Chaldaicae Paraphrases, Judaeorumque alii Libri Chaldaici. — Pentateuchum contuli cum nostro, id est, Hebraeo; interpretationem deprehendi literae adeo mordicus adhaerentem, ut hac in parte omnes interpretes superare videatur. q)

* Samaritanus interpres fere ad verbum exprimit contextum Hebraeo-Samaritanum, a quo in paucissimis discessit, maxime in fluviorum, urbium, regionum nominibus. r)

[Samaritanorum Pentateucho, hinc et ejus versioni Samaritanae nimis favet, qui illum primo publice produxit, *Johannes Morinus*, et qui cum illo facit *Rich. Simon*, qui illum pro authentico Legis Judaicae codice venditant, hancque, quae ex illo confecta est, maxime commendant. Verum et hunc textum Hebraeo-Samaritanum non ita accurate exprimere, uti volunt ejus defensores, observarunt viri, qui veram ferre poterant de hac controversia sententiam.

* Haec versio Samaritana, licet Hebraei Textus vestigia premat, non semper tamen illum exacte exprimit. Affirmat Joh. Morinus ita presse textum hebraicum ubique sequi, et verbum de verbo reddere, ut unam translationem utique textui sufficere judicaret, quod quidem utplurimum verum est, non tamen ubique, cum in multis locis textum deserat. s)

* Multorum in ore (*ait Dan. Huetius*) ea est Pentateuchi interpretatio, quam Samaritae condiderunt; hujus propter crassissimam gentis inscitiam auctorem vulgo ignorabilem esse ferunt: neque vero de ejus antiquitate quicquam posse definiri. Ante Christum quidem confectam plerique jactitant; quin et a temporibus Esdrae Nehemiaeque aetati proximis eam arcesserunt nonnulli. Id vero rei caput est, laudabilem interpretis fidem esse ac integritatem, cum fere par utrobique verborum numerus cum sententiarum consensione appareat. — — Composita est haec interpretatio ad Pentateuchi Samaritanum exemplar t)

[In naturam atque indolem Samariticae versionis accurate inquirit, eique justum statuit pretium *Frid. Imm Schwarzius* in exercitationibus in utrumque Samaritanorum Pentateuchum. u) Versionem ipsam quam saepissime cum Paraphrasi Chaldaica *Onkelosi* consentire, loquendique rationem proxime ad recentiores accedere Paraphrases Chaldaicas observarunt Eruditi.

 Unde

p) *Waltonus* proleg. XI. §. 20. *Le Long* p. 109. col. 1. A. B.

q) *Joh. Morinus* exercit 4. in Pentat. Samarit. p. 195. *Le Long* ibid col. 2. A.

r) *Rich. Simon* in disq. crit. de var. Bibl. edit. c. IX p 88. 89. *Le Long* p. 110. col. 1. D.

s) *Walton* l. c. *Le Long* ibid col. 1. B.

t) *Huetiu* in libro de claris interpr. §. 26. *Le Long* ibid col 1. C.

u) Wittebergae 1756. 4.

Unde illam primo post Christum natum seculo confectam esse conjiciendum est.

§. IV.

Lingua.

* Lingua Samaritana etsi ex Hebraica et Chaldaica ortum ducit, mixtione tamen et proprio ipsius Samaritismo, in tertium quid ab ambabus diversum degenerasse arbitror. Dictiones vero Chaldaeis et Syris tantopere insolentes, non absurde suspicari licet Arabicas esse; nam ab Arabismis non puto Samaritanos abhorrere, quippe qui hodie Arabico sermone pro vulgari utuntur. x)

* Verum ratio quam affert Petrus a Valle, non invicte probat. Arabicam nunc linguam usurpant, utpote in his regionibus omnium vulgatissimam. y)

[Samaritanorum lingua parum ab hebraea differt, et propterea, qui linguam hebraicam callet, facillime et Samaritanam addiscere potest, inprimis si hebraica sine punctis legere consueverit. Nulla enim habent Samaritani puncta vocalia; sonus itaque vel ex hebraica analogia vel e matribus lectionis, quibus utuntur, petendus est. Dialectum quod attinet, proxime ad Chaldaismum accedit; voces tamen habet haud paucas sibi proprias. Verborum et nominum formatio modo regulas Hebraeae modo Chaldaicae linguae sequitur. z) Litterae vero Samaritanorum quoad formam externam a quadrato et rotundo Hebraeorum typo quam maxime differunt. *Jod* quod Hebraeis est littera minima, apud Samaritanos una linea horizontali et tribus lineis perpendicularibus constat: et litterae, quae apud Hebraeos cognatae formae sunt, et facile scribendo et legendo permutari possunt, hic a se invicem sunt remotissimae. Celebris vero inter magni nominis viros orta est disputatio de antiquissima litterarum hebraicarum forma, utrum character ille quadratus, an vero Samaritanus antiquissimus sit: de qua instar omnium consulendus est *Joh. Gottl. Carpzovius.* a)

§. V.

Editiones Pentateuchi.

[1.] * Pentateuchi versio Samaritana, cum interpretatione latina, quae et Pentateucho Samaritano congruit, a Joanne Morino concinnata. V. Biblia Polyglotta Parisiensia 1645. F.

Samaritica Hebraei Textus Translatio textum primigenium κατὰ πόδα sequitur, atque ex eo verbum e verbo expressa est, ideo duplici versione latina opus fore non judicavimus. b)

* Pen-

x) *Petrus a Valle* in Epist. 15. Antiq. Eccles. Orient.

y) *Le Long* p. 108. col. 2. E.

z) *Joh. Leusdenus* philolog. hebr. mixt. pag. 60.

a) Critica sacra p. 227. etc.

b) *Joh. Morinus* in 2. praefat. Bibl Polyglott Parisiens. *Le Long* p. 110. col. 1. D. Conf. Part. I. c. III. §. IV.

* Pentateuchi versio Samaritana cum interpretatione latina a Joh. Morino concinnata. V. Biblia Polyglotta Londinensia. 1657. F. c) [II.]

§. VI.

Partes Pentateuchi.

תרגום שומרוני דספר בראשית:

Versio Samaritana primi Libri Mosis. (Halae Saxonum circa 1750.) 4. [I.]

Fragmentum editionis coeptae sed non ad finem perductae, constans plagulis quatuor, et capita XVIII. prima Geneseos comprehendens. Adversa tituli pagina sistit Alphabetum Samaritanum valore Hebraico respondens, nec non specimen versionis Samaritanae ex Bibliis Polyglottis Londinensibus nimirum Gen. I, 1-3. typis Samaritanis, et denique Exemplum lectionis versionis Samaritanae adhibitis Hebraeorum litteris vocalibusque additis, secundum Chaldaeorum analogiam, Gen. I, 1-5. Textus typis hebraicis expressus est. Editor, juvenis rei litterariae orientali deditus, integram ita in vulgus emittere statuit Genesin. Sed labore defessus ab opere manum removit, atque in fine ultimae paginae adscripsit: Finis capitis XVIII. Geneseos.

* Geneseos quatuor priora capita Samaritane et latine, cura Othonis. 1702. d) [II.]

Quatuor prima capita Geneseos Samaritane et latine, cura F. E. Collini. Francofurti. Typis Martini Jaqueti. 1704. 4. [III.]

Textum Hebraeo-Samaritanum sequitur versio Samaritana cum versione latina e Polyglottis Londinensibus petita, et Glossarium Samaritanum. e)

* Horae Samaritanae: hoc est, excerpta Pentateuchi Samaritanae versionis cum translatione latina, et notis perpetuis; et grammatica Samaritana, copiosis illustrata exemplis; et tandem glossarium pure Samaritanarum vocum Studio Christophori Cellarii. Cizae, typis Joh. Bielkii 1682. 4. [IV.]

* Horae Samaritanae — Studio Christophori Cellarii. Cizae 1705. 4. f) [V.]

[Selecta hic exhibentur loca, et ea potissimum, quae a *Morino* haud accurate versa sunt. Comprehensa cum aliis ejusdem generis exstat opella sub titulo: Philologicarum Lucubrationum Sylloge, hoc est, praecipuarum orientis linguarum, Ebraicae, Chaldaicae, Syrae, Samaritanae et Arabicae grammatica praecepta, quarundam etiam pericopae Biblicae, et glossaria, cum sciagraphia universae philologiae sacrae, quae singula in praefatione ordine recensentur. Jenae prostat apud Johannem Bielkium, 1683. 4. Plura de rebus Samaritanorum erudite tractavit idem Cellarius tum in Collectaneis Historiae Samaritanae, Cizae 1688. 4. tum in Exercitatione gentis Samaritanae historiam et ceremonias illustrante. Halae 1694. et 1707. 4.

§. VII.

Versio secunda et tertia.

Duplex Samaritanis adhuc adsignatur Pentateuchi versio, altera Arabica, altera Graeca. De utraque nonnulla refert *Le Long*. Sed quae de illis notanda sunt, ad Sectiones sequentes, ubi de Versionibus Arabicis et Graecis dicendum erit, reservabimus.

 SE-

c) *Le Long* ibid. Conf l. c. §. VI.

d) *Le Long* p. 110. col. 2, A. Conf. Part. I. c. III. §. XIV. n. 2.

e) Conf. Part. I. c. I. Sect. I. §. LXVIII. n. 6.

f) *Le Long* p. 110. col. 1. E.

SECTIO IV.

DE

VERSIONE SYRIACA.

§. I.

Partitio.

In recensenda Codicis sacri Versionis Syriacae historia, Versio Veteris Testamenti Syriaca a Versione Novi Testamenti probe discernenda est. Utraque enim quamvis uno eodemque idiomate sit concinnata, Veteris Testamenti versio tamen a versione Novi Testamenti tum ratione antiquitatis, tum internae conditionis maxime distinguitur. Veteris enim Testamenti est alia simplex et antiquior, alia vero recentior.

§. II.

Lingua Syriaca.

• Distinguitur Lingua Syriaca in tres dialectos, quorum elegantissima est Aramaea, quae est lingua incolarum Edessae, Haran, et Syriae exterioris (*seu Mesopotamiae*). Proxima illi est Palaestina, qua utuntur Damasci et Montis Libani et reliquae Syriae interioris incolae (*Syriam proprie dictam intelligit*). At omnium impurissima Chaldaica Nabathea, quae est dialectus populi montium Assyriae et Pagorum Arach. a)

• Quamvis linguae Syriacae usus communis sit apud distinctas diversarum religionum nationes, sacrorum tamen voluminum integritas summa semper cum religione servata est ab omnibus ita ut nulla vel minima discrepantia in eorum lectione deprehendatur. Viget autem ea lingua primo apud Chaldaeos, Mesopotamiae populos Haeresi Nestorianae misere obligatos; tum apud Syros Jacobitas, qui Dioscoridis, Eutychetis et Jacobi falsa dogmata secuti Monothelitarum nomine dignoscuntur; tertio apud Maronitas nostros, etiam Syros, qui ab avita fide Catholica Romana nunquam desciverunt." b)

• Linguam Syram certe nondum usitatam fuisse Judaeis Christi tempore, ex multis apparet, quae nimis longum esset recensere. Hoc unum afferemus, in paraphrasi Novi Test. in Joan. 19. 13. pro גבתא λιθόστρωτος, aliis Aramaeis usitato, esse כפיפתא septum: unde omnino videantur tunc Judaei secunda Aramaeorum dialecto (quae Chaldaica dicitur) usi, qua Jonathan qui 40 circiter annos vixit ante Christum, Judaeis sui temporis Vetus Testamentum

a) *Georgius Barbebraeus* in Chronico seu historia Dynastiarum edita a Pocockio.

b) *Gabr. Sionita* in praefat. Psalterii Syriaci.

m exposuit. Tantam vero hujus linguae antiquitatem arguit paraphrasis in ovum Testamentum, ut eam ausim ecclesiae illi Antiochenae primum naenti, Christianisque illis primum in ea appellatis adscribere. c)

[Linguam Syriacam tempore Christi incolarum Palaestinae vernaculam isse, summo studio defendit *Job Albertus Widmanstadius*, qui eam Chriianam idcirco nominat, quod Christo Jesu, ejusque Matri virgini domestia fuerit, aetateque illa in consuetudine Judaeae totius vulgari, ideoque a Noi Testamenti scriptoribus Hebraica dicta. d) Verum vir doctus confundit ialectum Hierosolymitanam in Targum et Talmude, utroque Hierosolymino obviam cum dialecto Aramaea, ab illa diversa. In aliam nuper abiit ententiam Cl. *de Rossi*, qui satis erudite multisque evincit argumentis, Servarem mundi, cum in terra viveret, dialecto Galileae effata sacra eloquutum sse. e) Quae de Jonathane profert *Bertramus*, duplicem involvunt errorem. Nec integrum V. T. exposuit idem Jonathan, neque certe eo, quod statuit, empore vixit.

§. III.

Codicum diversitas.

Litterae Syrorum omnes sunt consonae, ejusdem cum Hebraeis poestatis: duplicis vero sunt formae. Aliae sunt communes, uti in Bibliis Poyglottis aliisque N. T. Syriaci editionibus cernuntur; aliae vero Estrangelae, eu Peregrinae dicuntur, quibus in Titulis, Inscriptionibus et Subscriptionious librorum uti solent, quemadmodum et a Widmanstadio factum est. Puncta vocalia sunt vel antiqua, vel nova et posteriora, ex Graecorum vocaium figuris orta: quae vero non semper debito suo loco apponuntur; sed uam frequentissime subintelligenda sunt. Hinc in ipsis Syrorum codicibus ngens observatur varietas.

* Cum apud Syros nulli fuerint Masorethae, qui sicut Judaei punctis vocalibus lectionem textus determinaverint, non mirum est quod tanta it in illorum exemplaribus varietas. Ideo in quibusdam tantum praecipua puncta notantur, in optimis vero et vetustissimis omnino absunt f)

* Nullus est apud Syros Masorae locus *ut observat vir doctissimus*). A notariis enim parum diligentibus orta est punctorum varietas. Nec verum est, quod hic affirmatur, puncta in vetustissimis codicibus MSS. omnino abesse: quidam antiqui haec habent, alii contra illis destituuntur. g)

§. IV.

Duplex Versio V. T.

* Versio Syra, qua vulgo Syri omnes utuntur, ex Hebraico facta est, omniumque versionum orientalium antiquissima. In Polyglottis Parisien-

c) *Corn. Bonav. Bertramus* praefat. in comparationem linguae Hebr. et Aramaeae. *Le Long* p 90 col 2. E. ad p. 91. col 1. D.

d) Praefat ad prima Elementa Linguae Syr. Viennae 1555. 4.

e) Della lingua propria di Christo. Parmae 1772. 4.

f) *Rich. Simon* cap. 14. hist. crit. Vers. Vet. Test. p 175.

g) *Le Long* p. 91. col. 1. E.

fienfibus et Anglicanis edita eft. Altera ex Graeco exftat, fed in paucis omnino libris, cujus nonnulla reperiuntur in codice Colbertino num. 1037. h)

* Vetuftiffima eft ea Veteris Teftamenti ex Hebraeo contextu Syriaca interpretatio, qua utuntur Syri Orthodoxi, Neftoriani et Jacobitae. Juxta eandem conditae funt plurimae Verfiones Arabicae. — — Syri qui codices facros ex Hebraeo verterunt, exemplaria Maforethis antiquiora fecuti funt; pluribus enim in locis cum Hieronymiana aut feptemvirali verfione magis quam cum textu Hebraeo Maforethico convenit. — Syri translatione etiam ex graeco facta utuntur; fed cum haec in officiis divinis nunquam fuerit ufurpata, nullum ideo exemplar hujus verfionis integrum totius facri codicis textum continens in celeberrimis quoque Bibliothecis reperitur, dubitare tamen non licet, quin extiterit, cum faepe laudetur a Mofe Bar Cepha et Dionyfio Barfalibi, aliisque Syris Theologis, et partes quaedam praefertim Pfalterii in nonnullis codicibus manufcriptis legantur. i)

* Syris duplex eft Bibliorum verfio, ex graeco una facta eft, et nondum in lucem edita; ex Hebraeo altera, quam Polyglottorum opus continet, et haec aliquid admixtionis ex Graeca editione habere videtur; ifta autem fi pauciffimos libros excipias, Ebraica verba ita preffe exprimit, ut a Judaeo potius quam ab homine Chriftiano profectam fuiffe crediderim. Sufpicor illam olim in ufum Judaeorum, qui in Synagogis fuis Ebraice et Chaldaice S. Scripturam legebant, conditam fuiffe, et ab his ob Chaldaicae et Syriacae dialectorum affinitatem ad Syros tranfiiffe. k)

* Syriacarum Verfionum haud una eft. — Simplex altera et ex Hebraeo five Thaddaei five Salomonis tempore facta; altera ex Graeco LXX. Interpretum multo poft N. C. tempore concinnata. Sic etiam Maraba Magnus, et Mofes Bar Cephas facrum codicem Syriace transtuliffe feruntur, nonnullasque editiones pro Scribarum ftudiis et commodis, ex diverfis verfionibus contextas et interpolatas effe Ecchellenfis tradit. Itaque vix aliquam antiquarum verfionum integram obtinere dabitur. Damus fane antiquiffimis temporibus lectos effe facros libros, fed noftros eos effe, in quos e. g. Jacobus Syrus Nifibenfis et Ephrem commentatus eft; vel eos, quos graeci latinique Patres citant, equidem non aufim affirmare, uti Waltonus facit. l)

[Adfervatur in Bibliotheca Mediceo-Lauretana tefte *Affemanno*, *Gregorii Bar Hebr.* Horreum myfteriorum, hactenus nondum typis exfcriptum, in quo ille duplicem adhuc recenfet verfionem Syriacam, nimirum Heracleenfem et Karkaphenfem, de utraque vero, eas a fimplici haud difcedere, adfirmat. m) Nuperrime de Verfionibus Syriacis fatis accurate egit Cl. Abbas *Gabriel Fabricy.* n)

§. V.

h) Haec fcripfit doctiffimus Abbas *Eufeb. Renaudot* ad *Jac. Le Long.*

i) Idem *Renaudot* cap 7. lib. 7 de perpetua eccleliae confenfione circa facramenta, p. 537. 538.

k) Ita Author Synopfeos Nov. Bibliorum Polygl. p. 18.

l) *Andr. Mullerus* in Differt. de Syriacis librorum facrorum verfionibus p. 6. 27 28.

m) Catalog. Biblioth. Mediceo Lauretanae p. 69

n) Des titres primitifs de la revelation. Romae 1772. 8. tom. I. p. 353. etc.

§. V.

Versionis simplicis antiquitas.

Veteris Testamenti versionem Syriacam tempore Salomonis Regis Israel, et Novi Testamenti tempore Apostolorum confectam esse ab aliis adfirmatur, ab aliis vero in dubium vocatur.

* Versionis Syriacae antiquitas ea est, (inquit Gabriel Sionita in praefat. Psalt. Syriaci) ut secundum receptissimam Chaldaeorum et Syrorum traditionem, coaeva sit Salomoni: sic enim legimus in libro antiquissimo Soadedi, (alias Jesadadi) Episcopi Hadthensis (vel potius Hadithensis) veteri charactere in membranis exarato, qui inscribitur: *Locorum difficilium et vocum obscuriorum in sacris litteris occurrentium elucidatio;* sacrorum voluminum translatio hunc ordinem est adepta: Pentateuchon, Josue etc. *ut mox infra ex versione Abrahami Ecchellensis in notis ad Catalogum lib. Chald. ab Hebed confectum*: Salomon multorum Syrorum testimonio non solum sacrorum librorum habetur Interpres exhortante Hiramo amico, verum etiam characterum author. De sacrarum literarum translatione ita Jesadad Episcopus Hadithensis in elucidatione locorum difficilium Geneseos: *Ad Syriacum autem idioma translatae sunt Scripturae juxta aliquos hoc modo: Pentateuchus, Josue, Judices, Ruth, Samuel, David, Proverbia, Ecclesiastes, Canticum Canticorum, et Iob tempore Salomonis, Hiramo ejus amico deprecante. Reliqui vero libri Veteris simul ac novi Testamenti tempore Abgari Regis Edessae sollicitudine Adaei, (Thaddaei) et reliquorum Apostolorum quanquam alii aliter dicant, nempe quod ab uno sacerdote ex iis, quos miserat rex Assyriae, in Samaritanum idioma conversi sint.* Samaritanum autem idioma idem est ac Chaldaicum Ita Ecchellensis. Illud autem confirmatur a Gregorio Bar-Hebraeo lib. VI. Chronicorum.

* In versionis Syriacae antiquitate adstruenda, (*sunt verba Isaaci Vossii*) plane delirant Syri, non tantum cum Hiramum hujus autorem faciunt, sed etiam cum insignem aliquam vetustatem huic adscribunt Plurimis haec interpretatio Graecis scatet vocabulis. — Quod autem putant nonnulli versionis hujus Syriacae mentionem fieri in Catenis Graecorum Patrum, ac memorari nonnunquam a Theodoreto, Chrysostomo, aliisque, in eo omnino falluntur Si quis loca, quae a praedictis Patribus adducuntur, committat cum hodierna versione Syriaca, plurimum illam a veteri discrepare inveniet. Hinc clarum fit, diversis temporibus diversas quoque apud Syros extitisse versiones. Hodiernum quod vulgo legitur exemplar, vix puto quinque aut sex seculis esse antiquius. o)

* Quicquid hic Vossius adversus Syriacae versionis antiquitatem effutiat, id certe nullius est momenti, praeterquam quod enim ille hujus idiomatis cognitione carebat, nullus fere locus occurrit a SS. Patribus olim laudatus, quin etiamnum in hac versione legatur. v. gr. quae S. Basilius juxta Syri cujus-

o) *Vossius* c. XVIII Differt. de LXX. Interpr. p. 89. 90.

cujusdam (S. Ephrem) fententiam hom. 2. in Hexaem. p. 14. editionis Morellianae refert. p)

[Quo tempore nata fit verfio Syriaca Veteris Teftamenti, quove auctore confcripta fit, utique dubium eft. Quae Syri ipfi, qui illam ad antiquiffima tempora remittunt, gloriantur, non majoris funt ponderis, quam quae *Voffius*, qui illam ad pofteriora tempora revocat, in medium protulit. Jam aetate Apoftolorum illam extitiffe ex Ephef. IV. 5. coll. Pf. LXVIII, 19. minime probari poteft. Paulus enim non Syrum interpretem, fed Syrus Paulum fequutus eft. Difficile fane eft, aetatem celebratiffimae verfionis accurate determinare: ab utraque enim parte haud levia militant argumenta. Interim quae illam ad pofteriora referunt tempora, majoris videntur effe ponderis. *Sam Bochartus* eam recentiorem effe contendit, quod graecis vocibus tota fit interfperfa, et vocabula quaedam, quae apud vetuftiores Graecos metallorum epitheta erant, pro argento more recentiorum Graecorum reddiderit. q) Utrumque verum eft, et fatis eam non Salomonis tempore natam effe evincit: interim natales ejus in tempora Danielis incidere poffent, in quibus graecus fermo Aramaeis haud ignotus fuit. Addimus hifce filentium antiquiffimorum Patrum, qui dum verfionis Syrae mentionem faciunt, non de verfione Syriaca, fed de verfione quadam Graeca a Syro quodam confecta loqui videntur: Ephremi Syri exemplum, qui longe diverfam in medium profert verfionem; et denique teftimonium, quod *Pocockius* in praefatione ad Proph. Joel ex Libro Al Tacrit profert, quod usque ad *Ephremi* tempora inter Syros Vetus Teftamentum lingua hebraica lectum fit, Ephremus vero hoc interdixerit.

§. VI.
Indoles Verfionis.

Verfionem fimplicem olim accurate textui hebraeo refpondiffe, facile largiri poffumus iis, qui exactam cum illo convenientiam depraedicant. Verum quae hodie in Polyglottis exftat verfio, non ita intemerata deprehenditur, fed multis in locis ad verfionem feptuagintaviralem transformata videtur. Nec defunt exempla, unde concluditur interpretem aliter legiffe in codice hebraeo, fortaffis non punctato, a vera hebraearum vocum notione eum aberraffe, ordinem propofitionum transpofuiffe, et a fontibus, ut alium omnino fenfum obtrudat, eum aberraffe. Nihilo tamen fecius Philologis et Exegetis utilitate et praeftantia fefe maxime commendat. r)

§. VII.
Verfio recentior.

De verfione altera, quae recentior et e graeco textu feptuagintavirali confecta eft, teftis omnium graviffimus, qui illam manibus tractaffe, et ocu-

p) *Eufebius Renaudot* in obferv. ad *Jac. Le Long* miffis.

q) *Bocharti* opp. tom. I. p. 858. et 861. etc.

r) Conf. *J. G. Carpzovii* critica facra, part. 2. p. 621. etc. *Waltoni* proleg. XIII. p. 389 etc. *Kortholti* tract. de variis Scr S. editionibus c. 4. p 40. etc. *Rich Simon* hift. crit. du V T p. 270. etc. *Joh Henr Hottingeri* thefaur. philol. p. 261. *Joh. Leusdeni* philol. hebr. mixt. p. 67. etc.

oculis usurpasse contendit, est *Andreas Masius*, qui sequentia nobis reliquit: r)

* Habeo ab interprete Syro etiam (*praeter librum Josuae*) Judicum historias et Regum, praeterea Paralipomena, Esdram, Esther, Judith, denique Tobiae et Deuteronomii bonam partem. *Ibidem ante dixerat:* Habeo aliquot sacrae scripturae libros, qui et conversi sunt in linguam Syriacam, et scripti sunt Alexandriae anno ab Alexandro Magno 927 (anno Christi 615) h c est ante hos nongentos et quinquaginta annos; sunt inquam conversi ad verbum de Graeco exemplari, quod manu Eusebii ad Origenis libros, qui in Caesariensis Ecclesiae Bibliotheca adservabantur, fuerat emendatum, cum huic ad eam rem adjutor fuisset suus Pamphilus. In quibus libris meis Syricis — omnes ubique notae Origenianae summa cura atque incredibili diligentia sunt appositae. *Idem alio loco:* s) Extant apud me praeter alios nonnullos Vet. Test. libros, etiam quatuor libri de Regum historia e Graeco exemplari, quod manu Eusebii Pamphili ad Origenis Hexapla in celeberrima Caesariensi Bibliotheca asservata, correctum erat, traducti in linguam Syriacam anne annos circiter mille, atque tam accurate scripti, et obelis, asteriscis, limniscis, aliisque notis, ex quibus LXXII. Interpretum translatio germana possit agnosci, passim notati, ut nesciam an cujusquam industria exactius atque absolutius aliquid praestare posset.

* Hic rarissimus codex repertus est inter Codices MSS. Dn. Lentii Lingg. Orientalium professoris. u)

Hic locus est omnium qui orientales S. Bibliorum versiones spectant, difficillimus. Testimonium Masii, viri caeteroquin probatae fidei. et exquisitissimae doctrinae, in dubium vocari non posse videtur. Sed asteriscos aliasque Origenianas notas, in linguis ita diversis, Graeca nempe et Syriaca, tanta accuratione, quanta in libro Josuae Graece opera Masii edito reperiuntur, fuisse conservatos, capere quis poterit? Cur hanc translationem litteris Syriacis, quibus instructum erat Plantini typographeium, exarari non curaverit? quis unquam hunc codicem aut alium hujusmodi inspexerit? x)

* Id facile dijudicabit, qui textum Graecum ab Hesychio recensitum cum editione textus Josuae apud Masium contulerit, modoque quid sibi velint Origenis obeli et Asterisci, prius didicerit. Quid autem sibi velint eorum quos legimus, solus Masius vidit, nec videre non poterat, vir Graece, Hebraice et Chaldaice eruditissimus, qui codicem Bibliorum Syrum ex Hexaplis Origenis ante mille annos versum cum adnotatis asteriscis, obelis, lemniscis et hypolemniscis, penes se habebat. y)

[Ma-

r) In Epistola nuncupatoria Commentarii in libr Josuae, et in praefat. annotat. pag. 123.

s) In praefat. Commentarii Bar-Cephae de paradiso, quam latine convertit.

u) *Grabe* prolegom. Biblior. graec. tom. ult. cap. 4. §. 9.

x) *Eusebius Renaudot* in observationibus suis msc.

y) *Joannes Morinus* in Epist. 43. Antiq. Eccles. Orient. p. 237. quae scripta est ad Thomam Cromberum. *Le Long* p. 96. col. 2. B. ad p. 97. col. 1. B.

[*Masium* in suspicionem fraudis vocare, ac si omnibus quae de praestantissimo codice narravit, fumum vendidisset, nimis durum acerbumque in virum istum foret. Flebile quidem codicis istius fatum est, quod ita sese subduxerit, ut a nemine amplius indagari potuerit. Inter *Lentii* codices illum latere nunciatum est *Johanni Ernesto Grabio:* sed quamvis nullius rei pepercerit, compos ejus fieri haud potuit In *Jablonskii* manus eum transiisse iterum relatum est; sed, si verum est, et hic latuit, et ita latuit, ut omnium conspectui plane subductus sit. Qui vero *Masium* ab omni fraudis suspicione liberat, est ille Codex Ambrosianus, cujus notitiam nuper Cl. *De Rossi* cum orbe erudito communicavit; et qui revera alterum est integri operis volumen, cujus prius olim *Masii* fuit. Continet ille versionem Syriacam a simplici Versione diversam, quae a *Pocockio* versio *figurata* appellatur. Hausit ille notitiam ex *Abulfaragio*, vocemque ejus Arabicam, quae secundum *Renaudotum*, *Tyrium* significavit, *figuratam* vertit, unde *Waltono* aliisque versio venit *figurata*. Verum judice Cl. *de Rossi*, uterque fallitur. *Abulfaragius* enim nihil aliud indicare voluisse videtur, quam eam versionem fuisse formae septuagintaviralis, vel ad ejus normam et speciem confectam. [e])

§. VIII.

Versio Thomae Heracleensis.

Inter varias, quae olim exstitere, versiones Syriacas recensetur versio Codicis sacri a Thoma Heracleensi confecta. *Pocockius*, postquam antiquae versionis Syriacae mentionem fecerat, haec addit: [a])

" Quandoquidem posterioris aevi aliam habeamus, eam a Thoma Heracleensi concinnatam esse haud injuria mihi persuadeo. Id enim reperio in msc. quodam Syriaco (*de quo nonnihil dictum est in praefatione posterioris epistolae S. Petri Syr. Gr. et Latine anno* 1630 *editae. Haec ibi scripserat:* Alter ille interpres qui Dionysium nactus est Commentatorem, locum hunc sic effert.) Ubi inter antiquam et recentiorem Thomae Heracleensis probe distinguitur. Pari ratione versioni historiae Suzannae V. T. in codice quodam Syriaco MSC. praefixum invenio, eam esse *ex versione Heracleensis*. Binae enim sunt hujus historiae in eo codice versiones, quarum tamen neutram, antiquam eam esse simplicem, putandum. — Quo autem tempore Thomas Heracleensis vixerit nondum mihi ex quodam certo scire contigit. (*Jam scripserat in praefatione libri supra allati haec verba:* a quo et quando in linguam Syriacam translatae sint hae Epistolae, supra vires meas disquisitio est.) *Deinde addit quaedam, quae suam confirmant sententiam:* Unum tamen monere liceat, Dionysium quendam, (ita se vocat) qui commentariis Syris has una cum coeteris Canonicis et Actis Apostolorum, nec non Apocalypsi illustravit, in praefatione ad secundam Petri monere: Epistolam secundam

e) Conf. *de Rossi* specimen ineditae et Hexaplaris bibliorum versionis Syro-Estranghelae, praefat §. 2. Repertorium für biblische und morgenländ. Litteratur, Vol. I. part. 3. p. 198. *Lorckii* Bibelgeschichte part. I. p. 97. *Carpzovii* crit. sacr p. 638.

a) In praefat. generali Comment. in Joelem.

ım Petri non fuiſſe verſam in linguam Syriacam cum libris, qui in diebus ıtiquis redditi ſunt, ideoque non inveniri nisi in translatione Thomae piſcopi, qui cognominatus eſt Heracleenſis, ſecundum nomen Heracleae citatis ſuae. *Ex hujus verſione refertur hiſtoria Suzannae tom. IV. Bibl. Pogl. Londin.*

* Thomas erat Epiſcopus Heracleenſis, ſecta Jacobita vel Dioſcoınus. Ex his quae citantur locis nullo modo conſequitur hunc alicujus eſſe ɜrſionis auctorem, ſed duntaxat Aegyptum petiiſſe, ibique textum ſacrum ɔntuliſſe cum antiquis Graecis codicibus, qui in Monaſterio S. Antonii ſervaıntur. Ad hanc correctam editionem Syri fere omnes ſua. inprimis Novi eſtamenti exemplaria conformarunt. Quae vero laudati authores, ſcribunt ɜ nonnullis Veteris Teſtamenti libris, qui in aliis Syriacis editionibus abſunt, quidem verum eſt de iis libris, qui in Canone Hebraeo non exſtant. [b])

* Idem *Renaudot* ait, Thomam Epiſcopum Heracleenſem Jacobitam, ıi ſeculo VII. florebat, in corrigenda verſione Syriaca juxta vetuſtos et raecos inprimis codices operam impendiſſe, unde haec editio Heracleenſis ıncupatur. [c])

[Duplicem olim *Thomae* Heracleenſis extitiſſe Codicis ſacri verſionem, ım aliis ſtatuit quoque *Carpzovius*. Verum *Renaudoti* conjecturae cum ve› magis conſentire videntur. Verſionem antiquam ſeu ſimplicem hodie ɔn intemeratam, ſed ad verſionem ſeptuagintaviralem conformatam jam ſu·a obſervavimus. §. VI. Quo auctore, quave occaſione vero hoc factum :, ignoratur. Quid vero, quo minus hoc collationibus a *Thoma* Heracleeninſtitutis, tribuamus, prohibet? Verſio graeca certe tunc temporis inter yros frequentior erat, quam ipſe codex Hebraeus; conſilii itaque eſſe, ad lam verſionem, quae publicis ſacris dicata erat, conformare, ſtatuit *Thomas*. łec objici poteſt duplicem exſtare hiſtoriae Suſannae verſionem Syriacam, ab ıtiqua vel ſimplici diverſam. Eſt enim libellus apocryphus, quem, cum in lebraeo non inveniretur canone, forte plures in linguam Syriacam transtuːrunt.

§. IX.

Verſio V. T. Theodori Syri.

De Verſione V. T. a Theodoro Syro confecta idem *Maſius* teſtis eſt.

* Eſt et alius apud Syros Theodorus, converſo abs ſe in Syriacam nguam de Hebraea Vetere Teſtamento clariſſimus, quippe cujus interpreatione ut authentica omnes omnium Syrorum utuntur eccleſiae [d]) Haec cribebat *Maſius* anno 1567. nec ullam adducit Veterum authoritatem, ut uam opinionem ſtabiliat, de qua merito dubitare licet.

* Aberravit ſane hoc in loco doctiſſimus Maſius, hic quippe Theolorus, de quo loquitur, ipſe eſt Epiſcopus Mopſueſtenus, *Interpres* per

H 3 an-

b) *Euſebius Renaudot* in obſervat. ſuis mſc.
c) Lib. 4. c. 2. de perpetuo conſenſu Eccleſiae circa Euchariſtiam. *Le Long* p. 94. col. 1. C.

d) In prooemio Comment. Bar-Cephae de Paradiſo.

antonomasiam dictus, non quod sacras transtulerit litteras, sed quod eas commentariis suis exposuerit. A Nestorianis inter Patres Graecos numeratur. Quando eum ab aliis Syris citatum Masius invenit, id profecto factum est, ob sua in sacros codices commentaria, quae quidem Syriace scripta non videntur, cum Liberatus cap. 10. Breviarii sui asserat, ejus volumina in Syrorum linguam a Nestorianis fuisse conversa. Contraria est Nestorianorum traditio, quae nullatenus Syriacas S. Scripturae versiones ab eo factas memorat, sed tantum exarata hoc idiomate illius commentaria. e)

§. X.

Aliae Versiones.

Reliquae, quae recensentur Syrorum versiones Codicis sacri hic enumerasse sufficiat.

I. Veteris Testamenti versio Syriaca a Mar-Abba confecta.

" Mar-Abba interpretatus est et exposuit totum Vetus Testamentum ex idiomate Graeco in idioma hoc Syriacum. f)

" Conjectari licet, inquit Assemannus Maronita, g) Jacobum Episcopum Edessenum, cognomento Commentatorem, vel totam sacram scripturam, vel illius partem e Graeco in Syriacum transtulisse. Id enim Syrorum complures praestitere, ut Philoxenus Mabugensis, Thomas Heracleensis et Mar-Abba Chaldaeus.

[Vixit *Mar-Abba* seculo sexto aerae Christianae; quartus enim fuit ab Acatio Nestorianorum primate, qui sub Pheroze, Persarum Rege, *Babuaei* martyris sedem occupavit.

II. Versio Novi Testamenti Philoxeniana, quae hucusque in MS. latuit, jam vero per *Ge Ridleium* in publicum producitur. Nonnulla de ista versione jam Cl. *Lorchius* annotavit, h) quae hic non repetenda sunt, cum uberiorem totius operis nobis suppeditat notitiam *Wetstenius*: „Possessor codicis est „Vir Reverendus *Glocester Ridley* LL. B. qui eam ab amico in Mesopotamia „vel in regione Mosulorum trans Tigrim acquisitum et anno 1730. Amida „missum in Angliam (quo tamen non nisi biennio post delatus est) ad dies „quindecim, quos mihi dari petieram, humanissime mecum communicavit. „Codex scriptus est in papyro, sed spissiori, cujus singula folia ex aliis conglutinatis videntur compacta, charactere duplici, utroque ab editione *C.* „*Schaaf* diverso, ita quidem ut librarius inconstans in una eademque pagina „modo hoc modo illo charactere alternis uteretur, quod molestiam legendi „non parum auxit, cum praesertim characteri *estrangelo* dicto i. e. στρογγύλω „(quem in N. T. Syriaci Lectionibus annotandis exhibet *Widmanstadius*, in „pro-

e) *Eusebius Renaudot* in suis observat. msc. *Le Long* p. 95. col. 1. D.

f) *Hebed Jesu* in catal. libr. chaldaeorum p. 51. edit. Romanae.

g) Biblioth. oriental p. 493. *Le Long* pag. 95. col. 2. A.

h) De Syriacarum Novi Foederis Versionum indole, atque usu dissertatio; Philoxenianam cum simplici e duobus pervetustis codd. MSS ab Amida transmissis conferente Gl. Ridley, Londini 1761 4 recensetur a Cl. *Lorckio* in Bibelgeschichte part. I. p. 340.

rodromo Coptico *A. Kircherus*, et in orbis eruditi litteratura *E. Bernar-us*,) non essem assuetus. Continet hic codex totum N. T. si Apocalypsin t posteriorem Epistolae ad Hebraeos partem a Cap. XI, 27. excipias. Haet autem non solum Canones *Eusebii*, sed etiam praefationem *Cosmae* ndicoplevstae in Evangelium Joannis, una cum Prologis, Divisionibus t Subnotationibus *Euthalii*. Habet porro collationem versionis Syriaae prioris cum posteriore, quam in ipso contextu exprimit, praepoendo obelum verbis, quae in priori abundant, et asteriscum iis, quae riori desunt: ubi tamen aliquoties in ponendis istis signis a librario aberraum fuisse videtur. Denique in margine exhibet, praeter nomina vel proria vel non vulgaria, Graecis litteris charactere unciali secundae classis exrata, variantes lectiones codicum Graecorum, lemnisco praenotatas, quaum non paucae in ipsum textum adposito asterisco irrepserunt. Dici autem on potest quam vehementer perculsus atque ex magna spe deturbatus fueim, cum viderem plerasque omnes istas variantes Lectiones ex versione tala, hoc est, ut puto, ex ipsis quos supra descripsi codicibus, A. C. D. et L. esse petitas. De autore sive tempore Conversionis istius, tum notaum, quibus obeli, asterisci, et lemnisci praefixi sunt, haec habentur in fie Evangeliorum Syriace scripta partim minio partim atramento: *Est autem liber hic quatuor Evangelistarum Sanctorum, qui conversus fuit ex lingua Graeca in Syram (et litteris hebraicis) Aramaeam accuratione multa et gestatione oneris magni: primum quidem in Mabug urbe Ao.* 819. *Alexandri Macedonis in diebus sancti Domini* Philoxeni, *Confessoris, ejus urbis Episcopi: Collatus autem fuit postea multa cum diligentia a me* Thoma *paupere cum* duobus *exemplaribus Graecis valde probatis et accuratis in Antonia Alexandriae urbis magnae, in monasterio Antoniano; iterumque scriptus et collatus est in loco dicto Anno* 927 *ejusdem Alexandri, indictione quarta. Quantam autem molestiam et sollicitudinem in eo componendo habuerim, Dominus solus novit, qui retribuet unicuique secundum opera sua in judicio suo justo et recto. — Amen* — Haec ergo Versio posterior edita est A. 506. jussu *Philoxeni*, sive Xenajae episcopi Hierapoleos, et autore *Polycarpo* Philoxeni Chorepiscopo, cujus nomen ex *Mose Agheläeo*, scriptore seculi sexti, diligentia Assemanni eruit. At de auctore Variantium Lectionum et signorum appositorum disputatur, utrum duo fuerint an unus. Syri quidem scriptores apud Assemannum, nostrum *Thomam* pauperem et Thomam Germaniciae episcopum manifeste confundunt, quod ratio temporum non patitur, cum noster vixerit A. 615. hic vero Philoxeni Hierapoleos et Severi Antiocheni aequalis initio seculi sexti claruerit. Unde alii conjiciunt, Versionem hanc Syriacam bis cum codicibus Graecis fuisse collatam, semel a Thoma Germaniciae Episcopo, paulo postquam fuisset edita, et iterum centum annis postea a Thoma Heracliensi. Mihi secus videtur etc., [i])

III. Versio *Pauli*, Telae Episcopi, cui itidem versio Syriaca et quidem e Graeco contextu septuagintavirali adscribitur. Dubiae vero sunt auctoi) *Wetstenii* prolegom. in N. T. p. 112. edit. Fol. V. infra §. XXXVIII.

ctoritatis versiones, quas primo et tertio loco nominavimus, et utrum commemorati interpretes Textum sacrum vel integrum, vel partem ejus tantum aliquam transtulerint, an vero solummodo exegetice textum exposuerint, certo definiri nequit. Id tamen, non nisi unicam extare Codicis sacri versionem typis expressam, cum reliquae adhuc in MStis lateant Codicibus, quam certissime constat. k)

IV. Quod denique ad versiones Syro-Arabicas attinet, quae inprimis hodie inter orientales versantur, eas non plane diversas esse ab aliis versionibus observandum est. Differunt enim potissimum ipso scribendi modo. Aliae charactere Arabico scriptae Melchitis usui sunt; aliae charactere Syriaco minori Carschiuni seu *Ghierschouni* dicto exaratae sunt. Cujusmodi editiones Romae a Congregatione de propaganda fide in Maronitarum usum procuratae sunt.

§. XI.

Editiones.

Jam vero, praemissis iis, quae ad historiam Syriacae versionis faciunt, ad describendas editiones typis exscriptas progredimur. Sunt vero illae majores, quae integrum sacrum Codicem, minores vero, quae partem, vel partes plures ejus exhibent; quas singulas hic ordine recensebimus, ut majores minoribus praemittamus.

§. XII.

Editio Parisiensis.

* Biblia Syriaca Veteris et Novi Testamenti. Parisiis 1645. F. In Bibliis Polyglottis a Mich. le Jay editis.

Quamvis haec versio non sit eadem, quam viginti quatuor vicibus ad minimum laudat Theodoretus in Comment. suo in Hieremiam et Jonam, saepissime tamen cum illa convenit, et vix quatuor aut quinque locis ab illa discrepat. Alias Patrum auctoritates, qui τῦ Σύρε subinde faciunt mentionem a se collectas adducit Hottingerus l) et Müllerus. m) Facta est haec Syriaca translatio v. gr. Pentateuchi ex Hebraeo, quorundam aliorum librorum ex Graeco.

Haec editio Gabrielis Sionitae licet merito ab omnibus suscipienda sit, negari tamen non potest multos et graves defectus ac naevos in editione ista occurrere, tam ex msc. librorum, quibus usus est Sionita, lacunis, quas aliquando ex proprio ingenio, non ex codice msc. supplevit, et aliquando, ut invenit, reliquit, quam ex operarum erratis, quae nimis frequenter occurrunt, tum ex versione latina, quae cum Syra utique non exacte quadrat. — Etsi vero omnium versionum ad Textum Hebraicum haec Syriaca propius accedat, in quibusdam hic illic observant quidem cum Joh. Henr. Hottingero, codicem hebraicum istius interpretis aliquando cum LXX, aliquoties cum Samaritano convenire. Unde Bootius nec ex Syro ubique lectiones varias vult colligi. n)

Ut

k) Conf. *Carpzovius* l. c. p. 639.

l) Dissertat. 2. de Heptaplis Parisiensibus p. 105.

m) In dissertatione de versione Syriaca pag. 11.

n) *Waltonus* proleg. XII. §. 8.

Ut Textuum originalium vestigiis pressius insistit Syrus Interpres quam versiones aliae; sic ob linguae affinitatem Hebraeam magis emphatice et proprie exprimit. *)

Veteris Testamenti versionem intelligo, (*inquit Jac. Christoph. Iselius*) antiquiorem illam, quae in Bibliis Polyglottis Parisiensibus et Anglicanis excusa est num. Quod ad auctores et ad aetatem illius versionis attinet, satis id certum mihi videtur, auctores complures, et diversis temporibus huic operi manum admovisse. — Quod satis manifesto est indicio Pentateuchum et libros historicos coeteros non esse ab eodem interprete in linguam Syriacam conversos, quod in Pentateucho voces Graecae occurrant quam rarissime; in coeteris vero eae sint admodum frequentes; imo quod ea ipsa in iis versionibus Graecis vocibus exprimantur, quae interpres Pentateuchi Syriacis vocibus reddiderat. — Quaedam Graecae voces leviter solum in formam ac terminationem Syrorum inflexae non raro in his Syris versionibus, praesertim in Josue ac Judicibus occurrunt, quae in Pentateucho Syriaco nuspiam comparent, et interpretibus istis cum Syriacis Evangeliorum interpretibus magis sunt communes. Versio Chronicorum ideo mihi ab alio prorsus interprete facta esse videtur, quod Hebraea quidem tam presse atque accurate non exprimat, ut illae coeterorum librorum historicorum versiones Syriacae, et e contra vocibus Graecis, iisque magnam partem satis recenter in Chaldaicum atque Syriacum sermonem infarctis longe frequentius utatur. Quotiescunque autem ab Hebraeo textu et a Graeca 70 Interpretum versione discedit, habet fere imitatorem Arabem, nam cum uterque perpetuo fere iisdem in locis ab Hebraeo in diversum abeat, et in iis quae ab Hebraeo diversissime comminiscantur, secum tamen invicem egregie consentiant; et videlicet Arabs Interpres Interprete Syro sit posterior, necesse est, ut in his locis Syrum sibi imitandum proposuerit. — Dein ista versio multa transponit, quae et diligens ipsius imitator Arabs confestim transponit. Alia in Syriaca versione omissa sunt, quae rursus et Arabs omisit. Atque haec omnia argumento sunt, auctorem versionis Chronicorum versionis ab Interprete Pentateuchi et coeterorum quoque librorum historicorum esse diversum, quum nihil fere tale in iis factitetur. Praeterea ista Syriaca versio nomina propria locorum complura diversissime a coeterorum omnium librorum versionibus Syriacis reddit. Accedit ad haec, quod in ista Chronicorum versione voces Graecae longe sint quam in coeteris frequentiores. Existimarem autem ex iisdem his Graecis vocibus aliqualem conjecturam fieri posse de aetate quarumvis versionum, ac eo quasvis esse recentiores, prout plures voces Graecas, si illae ex versione 70 Interpretum non sint desumptae, admixtas habent. Unde conjicio Syriacam Versionem Prophetarum et ab alio adornatam esse, quam qui libros historicos, et praecipue Chronica in Syriacum sermonem convertit, ac esse eam iis versionibus paulo antiquiorem, et versioni Pentateuchi aetate propiorem. Fit tamen interdum fieri, ut Graecas voces aut ex Graeca versione in suam transferat, aut eas ipsi sua sponte infarciant. p)

Exem-

*) *Hottingerus* l. c. §. 11.

p) *Jac. Christoph. Iselius* c. 3. speciminis observat. et conjecturarum ad oriental. Philologiam et Critic. pertinentium. Basileae 1704. 4.

Exemplar illud verſionis Syriacae (*inquit Rich. Simon*) ex Hebraeo contextu ſumptum eſt, et quibusdam in locis ad Graecum LXX. reformatum, ita ut non omnino exhibeat antiquam illam verſionem, quam Syri ſimplicem appellavere. Pene quidem ad verbum ex Judaeorum codice hace translata fuiſſe videtur, adeo illum in plerisque locis perfecte exprimit. [q])

[Non omnes, qui ab Eccleſia Romana Veteri Teſtamento adnumerantur, libri in hac editione Syriace exhibentur. Deeſt enim verſio Syriaca Libri Tobiae, Judith, Eſther, Epiſtolae Hieremiae et Libri Baruch, fragmentorum Danielis et Libri II. Maccabaeorum. Singulis accedit verſio latina non ab uno eodemque auctore confecta. Plurimos *Gabriel Sionita* latinitate donavit libros; Libellum vero Ruth *Abrahamus Ecchellenſis*, et quinque libros, qui vulgo dicuntur Salomonis, *Johannes Heſronita* transtulit. Novum vero Teſtamentum e Bibliis Polyglottis Antwerpienſibus exſcriptum eſt, adjunctamque habet *Guidonis Fabricii Boderiani* verſionem latinam. Quae vero in Antwerpienſi opere deſiderantur Epiſtolae Catholicae et Apocalypſis huic editioni acceſſere, priores ex editione et cum verſione *Eduardi Pocockii*, poſterior vero ex editione et cum verſione *Ludovici de Dieu*. Typus Syriacus elegans eſt; ſed quam parum emaculatus ſit ipſe Syriacus contextus, ex iis, quae *Waltonus* ei praeſtitit, dijudicandum erit. [r])

§. XIII.

Editio Londinenſis.

* Biblia Syriaca Veteris et Novi Teſtamenti. Londini 1657. fol. In Bibliis Polyglottis a Waltono editis.

Omnia (*quae in editione Pariſienſi deſiderantur*) in noſtra ſupplere conati ſumus, non ex propriis conjecturis, ſed ſecundum exemplaria MSS. quorum quaedam antiquiſſima, reliqua ex authenticis apud Syros codicibus deſcripta ſunt: unde non tantum infinita vocabula, quae vel deficiebant, ſupplevimus, vel quae depravata erant, reſtituimus, ſed et in plurimis locis integros verſiculos et capita inſeruimus, qui in Pariſienſi non extabant, videlicet Librum Eſther, Judith, Tobiam, 2 et 3 Machabaeorum, et quaedam alia fragmenta, quae in noſtris lector inveniet. Duo Exemplaria nobis ſuppeditavit Reverendiſſ. Uſſerius, quorum unum ſolum Pentateuchum complectitur, aliud totum continebat Vetus Teſtamentum exceptis Pſalmis. Aliud etiam accurate deſcriptum nobis communicavit Eduardus Pocockius, in quo etiam omnes libri Veteris Teſtamenti. [s])

Conſtat errores innumeros, quibus abundat Pariſienſis editio Heptaglotta maxime in verſionibus Syriacis et Arabicis, nec non in Latinis illarum interpretationibus, adhuc in Anglica eosdem conſpici: neque etiam caſtigatos fuiſſe in animadverſionibus criticis, quae in ultimum tomum rejectae ſunt. [t])

[Judicium a *Richardo Simon* prolatum odio et invidiae magis quam veritatis ſtudio tribuendum eſt. Habet omnino editio Londinenſis ſuos naevos, ſed certe edi-

q) *Rich. Simon* cap. 21. Diſq. crit. de var. Bibl. edition. *Le Long* p. 102 col. 1. B

r) Conf. Part. I. c. III. § IV. et §. XXVII. n. 5. 6. 7.

s) *Waltoni* proleg. XII.

t) *Rich. Simon* cap. 27 ſub finem Diſquiſ. crit. de variis Bibliorum editionibus. *Le Long* p. 103. col. 1. D.

:ditione Parisiensi multo est emendatior. Pluribus instructus *Waltonus* fuit subsidiis. Praeter codices jam enumeratos ad manus fuit Codex Cantabrigiensis, mancus quidem, qui tamen Prophetas majores et Libros omnes Apocryphos exhibuit; qui vero, quantum conjicere licet, omnium est antiquissimus. Omnes isti codices cum Textu singulari studio collati, et ex iis lectiones variantes collectae sunt. Adfuerunt *Waltono* viri cujusvis generis eruditi, qui collato studio opus promoverunt, in quorum numero fuit *Edmundus Castellus*, qui omnes libros, qui in Parisiensi desiderantur, in latinum transtulit sermonem. [u])

§. XIV.

Partes Geneseos.

* Geneseos Capita quatuor priora Syriace et Latine studio Georgii Othonis. Francofurti 1702. 4. [x])

§. XV.

Psalteria.

Psalterium Syriacum, cum commentario carschiunico-arabico. Typis monasterii St. Antonii de Kuzaia Montis Libani. 1585. fol. [y]) [I.]

* Psalmi Davidis cum Canticis Veteris et Novi Testamenti Syriace et Arabice. In monte Libano. 1610. fol. [II.]

Versio Arabica, charactere Syriaco minori, qui scribendi modus vulgo Ghierschouni appellatur. Praemittitur epistola Sergii Risii Archiepiscopi Damasceni. Liber excusus in monte Libano in Monasterio S. Antonii et S. Joannis Evangelistae per Josephum F. Amima Diaconum. [z])

[Ita recenset auctor noster editionem prioris Psalterii iteratam, quae inter Maronitas procurata est. Sed parum accurata sunt, quae refert; quae, ne bis eadem dicenda sint, infra inter Arabica emendabimus.

* Psalmi Davidis Regis et Prophetae, lingua Syriaca nunc primum ex antiquissimis codicibus manuscriptis in lucem editi a Thoma Erpenio, qui et versionem latinam adjecit. Lugduni Batavorum, ex typographia Erpeniana linguarum orientalium, anno Domini CIↃIↃCXXV. Prostat apud Joh. Maire et Elzevirios. 4. [III.]

Ex praefatione Th. Erpenii, qui editionem praecedentem non viderat: Accipe B. L. Psalmos Regii Prophetae lingua Syriaca expressos ex duobus antiquis codicibus, quorum alterum ex Oriente attulit Joannes Borelius, alterum ego quoque inde sum nactus. Versionem addidi latinam, ad verbum fere e Syro expressam, ut hujus linguae minus peritis consulerem. Vocalium notas visum fuit textui non adjicere, quod intellecta analogia grammatica, haud difficile cuilibet futurum sit inter legendum eas addere, tum quod exemplaria nostra iis destituerentur. — Cum autem versio ista a textu Ebraeo (ex quo procul omni dubio, ut singuli versus clamant, expressa est,) longiuscule interdum incedat, passus ego sum mihi ab amicis quibusdam persuaderi, ut calci operis notas quasdam adjicerem. *Sed morte praeventus id praestare non potuit.* [a])

 [Ad-

u) Conf. Part. I. c. III. §. VI.

x) *Le Long* p. 103. col. 2. B. Conf. Part. I. c. III. §. XIV. n. 2.

y) *Assemanni* catal. Bibl. Med. Laur. p. 51.

z) *Le Long* p. 103. col. 2. B.

a) *Le Long* p. 103. col. 2. C.

[Additur praefationi brevis ad lectorem monitio: „Benigne lector, ita praefationem edere voluimus, uti Typothetae edendum Erpenius tradiderat: notas ea promitti vides, quibus tum diversitatis a textu hebraeo ratio exponeretur, tum difficiliora pleraque vocabula Syra explicarentur. Sed summus vir morte praeventus praestare id non potuit. Quare labore hoc uti nunc damus grato animo utere ac fruere. Vale." Typi sunt majusculi et distincti; numerus commatum in margine est notatus. Sed divisio Psalmorum in certa segmenta pro more Syrorum intra lineas Contextus Syri et latini est expressa.[b])

[IV.] Psalterium Syriacum. Recensuit et Latine vertit Thomas Erpenius. Notas philologicas et criticas addidit Joannes Augustus Dathe, Professor linguae Hebraeae ordin. in Academia Lipsiensi. Halae sumtibus Orphanotrophei MDCCLXVIII. 8 maj.

In praefatione multa disputat Editor contra Cl. *Semleri* hypothesin, secundum quam versio Syriaca ex Hexaplis *Origenis* confecta, et omnibus graecis versionibus recentior dicenda esset. Erpenianus Textus ejusque versio hic iterum exhibetur; quo vero prior emendatior exeat, Textui Syriaco puncta vocalia e Bibliis Polyglottis Anglicanis adscripsit, puncta vero diacritica Erpenianae editionis delevit, litteras *Estrangulo* in margine notatas cum usitatioribus permutavit, numerumque versuum in margine addidit, et Erpenianae et Londinensis editionis discrepantes lectiones studiose annotavit Editor. Accedunt denique notae criticae in margine inferiori. Gratum acceptumque est Philologiae sacrae studiosis oblatum munusculum: Erpeniana enim editio communi omnium usui haud est accommodata, quin et inventu est difficilis. Id vero, qui rei Syriacae student, dolebunt, quod Editor puncta diacritica prioris editionis plane deleverit. Ipsi et hoc fraudi fuit Psalm. XVI. 2. ubi punctum voci ܐܡܪܬ superne impositum secundam indicat personam. *Erpenius* haud accurate itaque interpretatus erat *Dixi*, quem sequutus est Cl. *Dathe*, notamque addit p. 27.: „*Dixi.* Ita omnes reliqui interpretes praeter Chaldaeum, qui habet, ut in textu hebr. est, secundam personam אָמַרְתְּ „ Syrus puncto diacritico secundam personam indicat.[c])

[V.] * Liber Psalmorum Davidis Regis et Prophetae ex idiomate Syro in Latinum translatus a Gabriele Sionita Doct. Theologo, et literarum Syriacarum atque Arabicarum in Academia Parisiensi Professore et Interprete Regio. Opus cum ad Vulgatam editionem tuendam aptissimum, tum sacrarum literarum et linguae Syrae studiosis utilissimum. Parisiis MDCXXV. 4.

Ex praefatione: Animus fuit Psalterium ipsum cum versione latina edere, ex tribus codicibus msc. quorum unus a Georgio Maronio Nicosianae urbis Archiepiscopo ad me missus est. Haec enim prima est editio Syriaca, (*ignorabat sane eam, quae in monte Libano fuerat excusa*) quae tum ad germanum Psalmorum sensum asse-

b) Conf. *Nachrichten von einer hallischen Biblioth.* vol. 4. p. 377. *Knochs historisch critische Nachrichten* p. 387. et de vita Editoris *Niceronii Nachrichten von berühmten Gelehrt.* vol. 6. p. 24.

c) Gelehrte Anzeigen. Göttingen A. 1769. p. 549.

equendum tum ad vulgatam plurimis in locis tuendam maxime confert. Ubi fenfus obfcurior vifus eft, notulas adjeci marginales: imo plures ipfi textui voculas parenthefi claufas inferui, vim et energiam fermonis Syri indicantes. — — Textum Syriacum, ut potuimus religiofiffime, falva latinitate, ex verbo ad verbum expreffimus. Apices etiam feu vocales, fine quibus impoffibile eft in ejusmodi linguis proficere, accuratiffime ubique adjecimus. d)

[Latina verfio non tam preffo pede de verbo ad verbum fequitur Syriacum contextum, ut Erpeniana. Tituli Pfalmorum, quae in codice hebraeo leguntur, plane ejecti, eorumque loco alii et diverfi furrogati funt: verfus vero fecundum codicem hebraeum funt diftincti. Accedit denique Pf. CLI. qui non in hebraeo fed in graeco texto legitur. Quis qualisve ille fuerit *Gabriel Sionita Edinius*, e litibus, quas cum *Mich. le Jay*, Polyglottorum Parifienfium editore, aluit, et quae alio loco, quorfum lectorem remittimus, expofitae funt, dijudicari poterit. e)

Liber Pfalmorum Syrolatinorum. (Parifiis 1625.) 4. [VI.]

Additur Titulus Syriacus. Eadem eft editio ac praecedens, eliminata latina praefatione. Exemplar e numero eorum effe videtur, quae Syris in Oriente viventibus deftinata fuere. f)

Pfalterium Syriacum. Romae 1737. 12. [VII.]

Notitiam hujus editionis debeo Cl. *de Roffi*, qui illam mihi annunciavit.

§. XVI.

Pfalmi Syriace.

Pfalmi decem Syriace, cura Gerfchovii. Gryphiswaldiae 1640. Fol. [I.]

In Polyglottis. Nominantur ab Auctore noftro: *Pfalmi Syriace V. iidem Polyglotti;* quibus *Gerfchovii* Pfalterium Hexaglotton innuitur, quod vero nunquam lucem adfpexit. g)

* Septem Pfalmi poenitentiales. Romae 1584. 8. h) [II.]

Septem Pfalmi poenitenciales. Romae. Typis congregationis de propaganda fide. 1642. 8. i) [III.]

* Pfalmi poenitentiales Syriaci, cum verfione latina V. Cl. Thomae Erpenii et punctis vocalibus atque latina interlineari expreffione in ufum facilioris et accuratioris lectionis inftructi a M. D. H. V. *Henrici Opitii* Syriafmus, Lipfiae et Francofurti 1678. 4. k) [IV.]

[Editionem procuravit *Daniel Hafenmüllerus* eum in finem, ut cum Syriafmo *Opitii* eodem anno recufo conjungeretur. Textus ex editione *Erpenii* exferiptus eft, puncta vero vocalia et quidem recentioris formae ab editore adjecta funt. Latina *Erpenii* verfio inferiorem occupat marginem, praxis vero legendi inter lineas expreffa eft. Ab recentiori Syriafmi editione anni 1691. abfunt Pfalmi, eorumque in locum idiotifmi fyntactici fubftituti funt. l)

I 3 Pfal-

d) *Le Long* p. 103. col. 2. E.
e) *Koechii Nachrichten* p. 589.
f) *Nachrichten von einer hallifchen Bibliothek.* vol. 4 p. 379.
g) *Le Long* p. 104. col. 1. B. Conf. Part. I. cap. III. §. XXVIII. n. 1.
h) *Le Long* ibid.
i) *Lorckii* Bibelgefchichte part. I. p. 423.
k) *Le Long* ibid.
l) Catal. Biblioth. Baumg. p. 22. n. 63.

[V.] Pſalmus I. Syriace, Graece, Hebraice et Latine Johan. Bern. De Roſſi. Parmae ex regio typographeo. M. DCC. LXXVIII. 4. maj.

Adſervatur in Bibliotheca Ambroſiana Bibliorum codex Syro-Eſtrangelus Hexaplaris, qui pars integri operis Biblici creditur, cujus partem priorem olim poſſedit *Andreas Maſius*, et quem poſtea, cum edendis ſeptuaginta Interpretibus inſudaret, anxie quaeſivit *Joannes Erneſtus Grabius.* Volumen, quo *Maſius* uſus eſt, exhibuit Deuteronomium, Joſuam, Judices, Reges, Chronicorum Libros, Eſdram, Eſtherem et Tobiam. Bibliothecae Ambroſianae vero volumen reliquos ordine complectitur libros, Pſalmos, Jobum, Proverbia, Eccleſiaſten, Canticum Canticorum, Sapientiam, Eccleſiaſticum, Oſeam, Amoſum, Habacucum, Sophoniam, Haggaeum, Zachariam, Malachiam, Jeremiam, Danielem, Ezechielem et poſtremo Iſaiam. Accurate codicem delineavit Cl. *De Roſſi*, eundemque deſcribit Cl. *Paul Jac. Bruns* [m]) ex litteris *Jac. Jon. Björnſtählii*, et Cl. *Joh. Bapt. Brancae* Praefecti Bibliothecae Ambroſianae. Hujus poſterioris Clariſſimi Viri benevolentia nactus eſt Cl. *De Roſſi* apographum Pſalmi primi hexaplaris, quod publici juris fecit. Columna prima ſiſtit verſionem ſeptuagintaviralem, ſecunda verſionem Syro-Eſtrangelam, ex verſione graeca confectam; tertia ejus verſionem Latinam; quarta textum Hebraeum non punctatum; quinta verſionem Syriacam ſimplicem; et ſexta ejus verſionem latinam. Prodiit ſub titulo: „Specimen ineditae et hexaplaris Bibliorum verſionis Syro-Eſtran-„ghelae cum ſimplici, atque utriusque fontibus Graeco et Hebraeo collatae, cum „duplici Lat. verſione ac notis. Edidit ac Diatriben de rariſſimo codice Ambroſia-„no, unde illud hauſtum eſt, praemiſit Johannes Bern. de Roſſi, in Reg. Parm. „Acad. Publ. Lingu. Orient. Profeſſor ac Vice-Praeſes Facultatis Theologicae, Cor-„ton. Etruſc. Acad. ſocius. Parmae. Ex Regio Typographeo M. DCC. LXXVIII. „Facultate obtenta.„ Specimen hoc ex benevolentia Cl. Editoris, cui hic publice grates referimus debitas, in noſtros tranſiit uſus.

[VI.] Pſalmus I. ex verſione Syro-Eſtrang. Hexaplari et latina interpretatione cel. De Roſſi. (Lipſiae 1778.) 8.

Binas columnas, qui verſionem Syro-Eſtranghelam et verſionem Cl. *De Roſſi* continent, omiſſis reliquis recudi curavit Cl. *Joh. Gottfr. Eichhornius.* [n])

[VII.] Pſalmus VI. Syriace cura Gerſchovii. Gryphiswaldiae. 1636. 4. [o])

[VIII.] Pſalmus CXIX. Syriace, cura Scheidii. Argentorati 1700. 4. [p])

§. XVII.

Prophetae Syriace.

Obadias Syriace cura Crocii. Bremae 1673. 4. [q])

§. XVIII.

Apocrypha Syriace.

[I.] Libri Apocryphi. Syriace et Latine in Bibliis Polyglottis Londinenſibus. Londini 1657. Fol.

Jam

m) Repertorium für bibliſche und morgenländiſche Litteratur, part. 3. p. 166.

n) v. Repertorium modo laudatum, pag. 209. ſq.

o) Part. I. cap. III. §. XXVIII. n. 2.

p) Ibid. §. XXIX. n. 2.

q) Part. I. cap. III. §. XXIV. n. 2.

Jam nonnulli Libri Apocryphi Bibliis Polyglottis Parisiensibus inserti fuerunt: quibus in Bibliis Londinensibus accedunt Liber Esther tam Canonicus quam Apocryphus, Judith, Tobias, Epist. Jeremiae, Baruchi altera. Susannae historia duplex, pars Cantici trium puerorum, et liber II. et III. Machabaeorum: quae omnia Syriace et latine prima vice in publicum prodeunt. r)

* Liber Baruch Syriace. In Polyglottis Parisiensibus. 1645. Fol. [II.]

* Liber Baruch Syriace. In Polyglottis Londinensibus. 1657. Fol. [III.]

Syriaca hujus libri editio extat gemina: altera in Parisiensi et in Anglicano opere Polyglotto extans, a Graeca et a Latina editione ita discrepans, ut alius liber videri possit: altera operi Anglicano ex Msc. Syriacis Usserii et Pocockii inserta propius cum graeca editione conveniens. s)

§. XIX.

N. T. Syriaci editiones.

Novi Testamenti Syriaci editiones non unius sunt generis, sed varias in classes redigi possunt. Sunt aliae typis Syriacis, aliae vero typis hebraicis exscriptae. Aliae vel versione carent, vel unam, vel plures ad latus habent versiones. Diversimode itaque distingui possent, pro ratione formae externae, sub qua in publicum prodiere. Verum si internae conditionis rationem habemus, duplex, ut nobis quidem videtur, statuenda est editionum periodus. Ad primam referimus editionem cardinalem et principem, Viennensem, et quae ad illam formatae sunt, iisque laborant defectibus Ad alteram vero referendae sunt editiones, quae integritati restitutae, et ad Codices MStos recognitae sunt, quarum in numero prima est Parisiensis, Polyglottis inserta.

§. XX.

Editio Viennensis.

* Liber Sacrosancti Evangelii de Jesu Christo Domino et Deo nostro. Reliqua hoc codice comprehensa pagina proxima indicabit Div. Ferdinandi Rom. Imperatoris designati jussu et liberalitate, characteribus et lingua Syra Jesu Christi vernacula, Divino ipsius ore consecrata, et a Joh. Evangelista Hebraica dicta, Scriptorio Prelo diligenter Expressa. (Viennae Austriae. 1555.) 4. [I.]

Editio prima N. T. Syriaci eaque nitidissima. 2 vol. 4. Volumen primum complectitur quattuor Evangelia Syriace cum praefatione latina unicuique Evangelio praefixa. In secundo volumine reperiuntur S. Pauli Apostoli Epistolae XIV. S. Lucae Apostolicae historiae a Jesu Christi ascensione usque ad annum Neronis IV. liber unus. Denique Sanctorum Apostolorum Jacobi, Petri et Johannis Transfigurationis Jesu Christi spectatorum Epistolae singulae: „Reliquae SS. Petri, Joannis et Ju„dae Epistolae una cum Apocalypsi etsi extent apud Syros, tamen in exemplaribus, „quae secuti sumus, *inquiunt editores*, defuerunt.„ Haec omnia ad duo vetustissima

r) v. Part. I. c. III. §. VI.

s) *Joh. Henr. Heideggerus* lib. 2. Enchirid. Bibl. cap. 5. *Le Long* p. 104. col. 1. C. Conf. Part. I. cap. III. §. IV. et VI.

ma exemplaria expreſſa, Div. Ferdinandi Rom. Imperatoris deſignati juſſu et liberalitate, characteribus et lingua Syriaca — ſcriptorio prelo diligenter expreſſa, cura et vigiliis Jo. Alberti Widmanſtadii, Moſe Meredinaeo ex Meſopotamia Catholieo ſacerdote multam operam et ſtudium navante. Adjecta eſt initio Widmanſtadii Epiſtola eruditiſſima Ferdinando I. dicata, tum et aliae ejus Epiſtolae tres, tribus Auſtriae Archiducibus inſcriptae, ac prima quidem ad Ferdinandum II. Epiſtolis Pauli, altera ad Maximilianum II. Hiſtoriae Lucae Apoſtolicae, tertia denique ad Carolum II. Epiſtolis Jacobi, Petri et Joannis praefixae ſunt. In calce autem Tabula Evangelic. et Apoſtolic. lectionum, ſicuti eae in Dominicos et Feſtoa dies anniverſarios Eccleſiae Syriacae more diſtribuuntur, Syriace et Latine annexa eſt. Ad calcem ſecundi voluminis haec leguntur: „In urbe Vienna, ampliſſimarum Orientalis Auſtriae Pro„vinciarum metropoli florentiſſima, ad hunc exitum perductum eſt divinum hoc „opus Anno a Chriſti Nativitate M.D.LV. XXVII. Septembris. Regiis impenſis. „Caſpar Craphtus Elvangenſis, Suevus, Characteres Syros ex Norici ferri acie ſcul„pebat. Michael Cymbermannus prelo et operis ſuis excudebat.„ Poſt primam vero totius operis paginam legitur: „Viennae Auſtriae excudebat Michael Zymmer„man. Anno M. D. L. XII.„

Deſunt in hac editione Hiſtoria adulterae mulieris, Evang. Johann. 8. a v. 1. ad 11. Pericope de tribus coeleſtibus teſtibus Epiſt. 1. Johann. 5, 7. quae in omnibus Syris codicibus deſideratur; Epiſtola Petri II. Joannis II. et III. Judae una, et liber Apocalypſeos.

Hiſtoriam hujus editionis Viennenſis accurate compoſuit Andreas Mullerus Greiffenhagius in pereruditа diſſertatione de Syriacis librorum ſacrorum verſionibus, deque Viennenſi Antiocheni textus N.T. editione, quae cum Moſis Mardeni et Andreae Maſii Epiſtolis Syriacis etc. prodiit Berolini ex officina Rungiana an. 1673. 4. In cujus p. 27. negat „ſe plane perſuaſum eſſe, hanc verſionem, quam ex Antioche„nis exemplaribus deſcriptam habemus, eandem ipſam eſſe, in quam Jacobus Niſi„bienſis et Ephraim Syrus commentati ſunt.„ Et p. 30. „Exempla hujus codicis „mille facta ſunt. Atque ex iis 500 Ferdinandus Imp. ad ſe recepit, 300 duobus „Patriarchis, Antiocheno et Maronitae deſtinavit, Moſen vero Mardenum cum 200 „exemplis dimiſit.„ t)

Primus qui N. Teſtamentum Syriacis typis edidit, erat Albert. Widmanſtadius — cum enim quidam Moſes Meridenaeus ex Meſopotamia ſacerdos ab Ignatio Patriarcha Jacobitarum Antiocheno, tum ob alias cauſas, tum ut N. Teſtamentum, cujus mſc. exemplar ſecum attulit, arte typographica multiplicatum in uſum Eccleſiarum ſuarum, quae inopia librorum laborabant, reportaret, et fruſtra Venetiis ac Romae laboraſſet, neminemque qui opus hoc arduum et difficile aggredi vellet, inveniſſet, tandem ad Widmanſtadium profectus eſt, qui juſſu Imperatoris Ferdinandi illud typis nitidiſſimis imprimi curavit. Primus certe liber, qui excuſus characteribus Syriacis in Europa lucem viderit, cujus ad duo vetuſtiſſima exemplaria collati et impreſſi numerum magnum ad Patriarcham Antiochenum Chriſtiani Regiique muneris loco mitti curavit Ferdinandus Imperator religioſus. u)

Hoc

t) *Guilelmus Lindanus* lib. 2. de optimo genere interpretandi anno 1558. excuſo hanc editionem laudat.

u) *Walton*, Prolegom. XII. §. 8.

Hoc teneo indubitanter, (*inquit Franciscus Lucas Brugensis*) Syriacum Novi Testamenti Textum vetustissimi exemplaris Graeci, et quidem in primis, loco habendum ac venerandum esse. x)

Antiquissimum illum N. T. paraphrastam Syrum (*sunt verba Joannis Sauberti*) lectum a nonnullis veterum, ubi a fonte deviat, aut de suo aliquid addendo paraphrastica licentia exspatiatur, in Graecis quibusdam codicibus, marginalibus observationibus dedisse ansam, et has tandem pro variis reputatas, vero est simile; cum et ipsum omnium translatorum N. T. judicante Jacobo Martini Praef. in N. T. Syr. Trost. primum et antiquissimum, lectum a multis, et ab aliis interpretibus consulum, prope extra dubium est. y)

Cum antiquissima sit Novi Testamenti Syriaci interpretatio, textus Graecus, ex quo sat accurate confecta est, potest ejus ope pluribus in locis resarciri; in quibusdam tamen paraphrasin magis quam versionem sapit. Verum praeterquam quod id raro accidit, in his etiam locis vera Graeci contextus lectio dignoscitur. Haec est praecipua veterum sacri codicis translationum utilitas, quibus Textus originales nobis exhibentur. — In hac versione raro reperiuntur additamenta, quae codicis cujusdam Graeci auctoritate non fulciantur. Cum id evenit, tum scribis potius, quam exemplarium varietati tribuendum est. — Caeterum haec traductio non tantam in Paulinis Epistolis, quantam in Evangeliis simplicitatem habet; illarum enim stylus cum sit obscurus et perplexus, liberius ideo exspatiatur in his Syriacus interpres, et a textu suo quandoque discedit. z)

Syriaca ipsa quod attinet, (*inquit Millius*) haud ea certe Graecis suis adeo accurate semper et velut ad amussim conveniunt, ut ex iis intelligi possit, quid legerit interpres. In nonnullis pro versione exhibet Syrus commentarium. — In aliis omittit Textus Graeci non modo partes quasdam minutiores, sed et insigniora quandoque vocabula, seu quod ea superflua judicarit in versione, aut quod etiam ipsa non intellexerit. In aliis inserit, addit, mutat varia, uberioris sensus et claritatis gratia, ut in versione saepius videre est. — In aliis Graeca reddit omnino perperam ac praeter sententiam loci. — Exceptis quae supra notavimus, in reliquis certe originaria Graeca pressius insequutus est Interpres et fere *κατὰ πόδας*, ita ut in universa propemodum hac versione, velut in speculo quodam, textus ipsius, unde expressa fuerat, faciem nativam, unaque etiam naevos intueri liceat. Erat autem exemplar hoc ex antiquissimis iis, quae textum sacrum exhibebant absque omni spirituum et distinctionum apparatu. — Textus in plerisque adeo mirifice congruebat cum Graeco *Vulgati*, ut uterque ex uno eodemque plane codice descriptus fuisse prima fronte videatur. Collatis certe his invicem convenisse hunc cum altero deprehendimus in lectionibus, etiam quae ab excusis variant, plus sexaginta supra mille, e quibus quadraginta (*quadringentae*) septuaginta octo genuinae sunt. a)

Quod

x) *Franc. Lucas Brugensis* praefat. in N. T. Comment. num. 6.

y) *Joban. Saubertus* prolegom. p. 10. Variant. Lect. in S. Matthaeum.

z) *Rich. Simon* hist. crit. des Versions du N. T. c. 15. p 176. et 187.

a) *Millius* prolegom. in N. T. graecum p. 128.

Quod Syrus aliique Interpretes cum Vulgata Versione tam mirifice convenerint, haud ex eo factum est, quod versiones suas ad hanc formarint, sed quod in translationibus suis concinnandis exemplaria habuerint ad manum, quae eundem in plerisque cum Vulgati codice textum exhiberent. In plerisque, inquam, neque enim in Codicibus Syri et Vulgati v. gr. tam omnimoda relucet ubique consonantia, quin ut ex accuratiori utriusque collatione ipsos in locis plus minus octingentis inter se discrepantes deprehenderis. Cumque eodex Vulgati fuerit Syri codice multo purior et emendatior, ita tamen accidit haud raro, ut hujusce textus veram et genuinam exhibuerit lectionem, ubi Vulgati alter iste minus recte se haberet. *b*)

[Quae a *Jacobo Le Long* variis e scriptis congesta sunt, sunt pererudita et frugifera; at magis ipsius Versionis Syriacae conditionem, auctoritatem et usum, quam historiam primae ejus editionis concernunt. Hanc itaque hic conscribere minime superfluum erit. Jam anno hujus seculi quinquagesimo quinto memoriam secularem hujus editionis conscripta *Historia Johannis Alberti Widmanstadii* celebravimus, *c*) quorsum lectorem, qui plura desiderabit, ablegamus. Hoc loco vero singula dicenda ad quatuor capita revocabimus. De Editore omnium *primo* dicendum est. Fuit ille *Johannes Albertus Widmanstadius*, germanice *Widmanstädter* dictus, Jurisconsultus, Senator Regius, et Provinciarum Austriae Orientalis Cancellarius. Natus fuit *Nallingae* in ditione Ulmensi, anno 1506, primaque eruditionis principia duce *Georgio Baulero* hausit, et jam puer tredecim annorum litteras graecas pingens *Capnioni* innotuit: in Gymnasio Tubingensi deinde *Jacobi Jonae* auditor fuit. Quomodo vero ipsi ad Syriaca penetralia aditus apertus sit, ipse docet in praefatione Novi Testamenti: „Cum ego Christianae Salutis anno MDXXIX. in Divi Caroli Caesaris „invictissimi, Sacri diadematis causa Bononiam proficiscentis comitatu essem, et mihi contubernalibusque meis, Regii Lepidi, a metatoribus hospitium, juxta coenobium, ubi Theseus jam senex vitam agebat, forte attributum fuisset, postridie „ejus diei templum ingressus, venerandum senem casu obvium salutavi: qui, ut me „de Coenobii Bibliotheca rarisque in ea libris sciscitari intellexit, e vestigio in conclave introduxit, et arreptis e pluteo sacrosanctis Evangeliis Syriace scriptis, Hospes, inquit ingemiscens, peregrinis his studiis deditus sum annis circiter XV. ea„que sine rivali ad hanc diem amavi. Utinam obveniat mihi aliquando prompto pa-

„ra-

b) Idem p. 129. *Le Long* p. 104. col. 1. D. — p. 105. col. 2. E.

c) Inserta legitur opella *Novae Bibliothecae Lubecensi* vol. 6. p. 53 – 108. Addatur Articulus Litterario Museo Altdorffino Vol. 2. p. 342 - 376. insertus. f. t. Etwas von Johann Albrecht Widmanstad und besonders von einer unbekannten gedruckten Vertheidigung desselben wider Ambrosius Gumpenberg: quae ibidem recusa datur: Quibus de causis quibusque modis Ambrosius Gumpebergus. Joannis Alberti Vidmestadii Ill. (et) Catholicorum Principum Guillielmi et Ludovici Utr. Bataviae Ducum ad Pont. Max. Oratoris vitae, honori et fortunis insidias posuerit, breves commentarii; una cum eorundem Principium justissima petitione. S. D. N. et Reverendissimis Illustrissimisque S. R. E. Cardinalibus oblati Anno Christi M. D. XLIII. Mens. Decembr. Conf. porro *Ferberi* progr. de Joh. Alb. Widmanstadio Jureconsulto Syriacae Novi Testam. versionis primo editore. Helmstadii 1771. 4. *Eichhornii* commentatio: von der Verbreitungsgeschichte der Syrischen Litteratur in Europa: im Magazin der Künste und Wissenschaften, Gothae, volum. 1. p. 156. 167.

„ratoque ingenio vir, qui sermonem hunc Jesu Christi sanctiss. labris consecratum, „posteris tanquam per manus tradendum, nam aetas mihi prope jam exacta est, a „me accipere velit. Cui ego, Pater, inquam, si paucarum horarum operae parce„re nolueris, auditorem me habebis in hac ipsa expeditione expeditissimum. Quo „audito Theseus, omneis in ea lingua thesauros, multo sudore sibi comparatos protulit, „manuque sua, quantum angustia temporis, ingeniique mei vires tum ferebant, ex „commentariis suis descripsit, et mihi ea obtestatione suppeditavit, ut quo me bene„ficio tum complecteretur, id olim apud Ecclesiam Jesu Christi collocarem.„ Postea anno 1533. in Bibliotheca *Lact. Ptolemaei* quatuor Evangelistarum libros invenit, quae sibi transcripsit; et denique *Symeonis* Episcopi Syrorum e monte Libano institutione adeo profecit, ut *Thesei* desiderium aliquantum leniri posse sentiret. Jam eo tempore ipsi Romae viventi in animo erat, sub auctoritate *Clementis VII.* P. S. sacra oracula Syriace edere; sed immatura Pontificis S. mors, ut et adversariorum machinationes, in Germaniam redire suaserunt; ubi meliora et secunda ipsum exspectarunt fata. Jam vero *secundo* loco recensendi sunt, qui *Widmanstadio* in opere edendo adjutores fuere; inter quos primum occupat locum *Moses Mardenus,* s. *Merdinaeus*, e Mesopotamia et urbe *Mardo* oriundus, Antiocheni Patriarchae nuncius ad Pontificem S. Romam missus, qui, (sunt verba *Widmanstadii* in praef. in N.T.) „ut in Pontificio diplomate literisque amicorum ipsi ad me datis patet, ab Ignatio „Patriarcha Antiocheno, cum ob alias gravissimas causas, tum ut N. T. volumen „prelo excusorio multiplicatum, in Syriam reportaret, Romam missus Orator fuit.— „Et cum nec Romae nec Venetiis, quamvis amplissimorum hominum favore et gra„tia niteretur, quenquam reperisset, qui magnum hoc et difficile opus attentare vel„let; tandem nonnullorum, qui eadem fere sollicitudine urgeri me norant, consilia „secuntus, in comitatu Rainaldi Poli, sanctitate vitae, Christianaque doctrina prae„stantissimi Senatoris, qui tum in Britanniam Legatus proficiscebatur, ad me con„tendit, atque in itinere, quod ipse ex Italia in Sueviam (unde me armis civilibus „pulsum fuisse adhuc ignorabat) ego ex Suevia in Pannoniam habebamus, sive casu „id accidit, sive divina aliqua commonstratione, offendit. Eum igitur ceu divini„tus mihi oblatum huc adduxi.„ Per biennium hic *Moses* Editori adfuit, et ab Imperatore 700 florenos salarii loco accepit. Redit *Moses* hic exacto labore in patriam, postquam 200 Exemplaria dono acceperat, sed homo avarus in itinere singula pro parata pecunia dissipavit. Distinguendus est vero hic *Moses Mardenus* ab *Ignatio* Patriarcha Antiocheno Legatus ad P. P. *Paulum III.* et *Julium III.* missus, a *Mose* Monacho, qui cum *Acario Josepho* sacerdote et *Elia* Hypodiacono ad Concilium Lateranense, et PP. *Julium II.* et *Leonem X.* missus fuerat, qui primus *Theseum* Syriaca docuerat. Emendanda sunt itaque, quae Cl. *Michaelis* de duplici *Mosis Mardeni* adventu in Italiam refert, [d]) siquidem e duplici *Mose* unam construit personam. Addit idem Vir Cl. *Johannem Lucretium*, qui *Widmanstadio* in opere edendo auxilio fuerit; sed ille *Johannes Lucretius* est idem ipse *Widmanstadius*, qui sub hoc nomine in Italia notus fuerat, uti *J. G. Schelhornius* multis testimoniis comprobavit. Accessit vero operi *Guilielmus Postellus*, a *Mose* litteris Venetiis

d) Einleitung in die Göttl. Schriften des Neuen Bundes, vol. 1. p. 139. edit. 2dae.

netiis evocatus, qui vero tantummodo fculptorem litteras Syriacas et Arabicas fculpere docuit, et receptis ab Imperatore ducentis aureis Venetias rediit. Sed jam ad *tertium* progredimur tractationis noftrae caput, ut accuratam ipfius N. T. editi delineationem exhibeamus. Duo ad manus funt operis rariffimi ac fplendidiffimi exemplaria: *primum*, quod ipfe editor anno 1556. ligatura donavit, et manu ipfius fignatum *Philippo Melanchthoni* dono transmifit; *fecundum*, quod poft paginam primam annum MDLXII. oftendit. Latinum operis titulum jam fupra huic articulo praemifimus. Sed in fuperiori paginae parte legitur titulus Syriacus typis *Eftrangelo* dictis expreffus: ܟܬܒܐ ܕܐܘܢܓܠܝܘܢ ܩܕܝܫܐ ܕܡܪܢ ܘܐܠܗܢ ܝܫܘܥ ܡܫܝܚܐ.
ܡܚܘܝܢܐ ܕܪ̈ܫܐ ܕܡܬܐܚܕ ܒܟܠܗ ܕܡܟܬܒܢܘܬܐ ܒܟܬܒܐ ܗܢܐ.
Liber Evangelii Sancti de Domino et Deo noftro Jefu Chrifto. Et in oppofita plaga invenitur omne illud, quod intra hunc codicem comprehenditur. In primo exemplari litterae nigro, puncta vocalia vero rubro colore, in fecundo litterae rubro, et puncta nigro colore funt expreffa. In eodem fecundo exemplari pagina prima verfa oftendit arma Michaelis Zimmermani, quae hifce verbis cincta funt: *Wan wir tetten was wir folten, So geb Gott widrum was wir wolten. Michael Zimerman.* Additis hifce verbis: Cum Rom: Caef: Mai: gratia et privilegio cautum eft, ut nemo deinceps hoc opus imprimat. Viennae Auftriae excudebat Michael Zymmerman. Anno M. D. L. XII. In primo volumine vero pagina prima verfa alba relicta eft. Poft Privilegium a Div. Ferdinando Rom. Imperatore defignato latum, ne quis intra feptennium characteres hofce imitari, et facrum codicem hujufcemodi, aut Hebraeorum ufitatis formulis expreffum exponere aut vendere audeat, fequitur defignatio contentorum: *Hoc codice comprehenfa haec funt:* I. *Ad Div. Ferdinandum Rom. Imperatorem defignatum, Joh. Alberti Widmanftadii Jurifc. et Provinciarum Auftriae Orient. Cancellarii Dedicatio, five de illuftribus fignis Chriftianae religionis Univerfo terrarum orbi denuo propagandae.* Pereruditа et fatis foecunda fub hoc rubro venit editoris praefatio pp. 45. ad cujus calcem expreffum fuit: *Viennae Auftriacae V. Id. Januarii. Anno* M, D. LV. ut itaque initium operis imprimendi in principium anni cadat. Verum in utroque exemplari, et eo ipfo quod editoris manu fignatum eft, fcalpello ultimae fyllabae et littera primae fyllabae *a* erafae, et calamo in *Junij* transformatae funt; id quod in omnibus, quae vidi, exemplaribus obfervavi. Sequitur praefationem *Authoris Editionis hujus obteftatio ad Lectorem*, et *De Erratis typographicis, in quatuor Evangeliftis emendandis. II. SSSS. Matthaei, Marci, Lucae et Johannis Evangeliorum Libri IIII. Sermone Syro.* Singulis Evangeliis praemittitur brevis tum fyriaca tum latina praefatio. Ad Calcem Evangelii Matthaei, quod ad duo vetuftiffima exemplaria exfcriptum eft, notatur p. 34. b. *Viennae Auftriacae*, XIIII. *Februarii, Anno* XVIti *a Chrifti nativitate Seculi Quinquagefimo quinto.* Ad Marcum p. 58. *Viennae Auftriacae*, XXI. *Martii, Anno Jobilaei a Chrifti nativitate* XXXIIdi *Quinto.* Ad Lucam p. 98. *Viennae Auftriacae* XXV. *Aprilis, Anno hujus feculi* LV. Ad calcem Johannis vero haec notantur: „Deo Opt. Max: Afpirante. Div. *Ferdinandi* Rom. Imperatoris defignati pietate, divinisque aufpiciis. Sacrofanctae Hiftoriae et „Doctrinae Evangelicae a SSSS. *Matthaeo, Marco, Luca* et *Johanne* confcriptae, at„que lingua et characteribus Syriacis, ad duo fingularis fidei Exemplaria eleganter

„ac-

„accurateque exprimendae, adque hunc finem perductae: *Joh. Albertus Widmansta-„dius* Jurisc. Div. *Ferdinandi* Rom. Imp. designati Senator, et Provinciarum Austriae „Oriental. Cancellarius, et *Moses* Meredinaeus ex Mesopotamia Catholicus Sacer-„dos, Dn. *Ignatii* Patriarchae Antiocheni ad *Paulum III.* et *Julium III.* Pontt. Maxx. „Nuntius, ingeniosas et eruditas operas praebuerunt. Finis excudendi factus est „die XVIII. Maij M. D. LV. Viennae Austriacae.„ III. *Ad D. Maximilianum Austriaci nominis Secundum, Divi Ferdinandi F. Bohemorum Regem Sereniss. et Potentiss. Epistolarum S. Pauli Dedicatio.* Haec dedicatio, quae in Exemplari, quod *primum* appellavimus, legitur, a secundo ut a multis aliis exemplaribus abest. Praemissum habet Titulum: *Sancti Pauli Apostoli Epistolae XIIII. Div. Ferdinandi Rom. Imperatoris designati jussu et liberalitate, characteribus et lingua Syra Jesu Christo vernacula; Divino ipsius ore consecrata, et a Johanne Evangelista Hebraica dicta, scriptorio Prelo diligenter expressae.* Ad calcem ejus notatur: *Viennae Austriacae* XXI. *Julij* M. D. LV. Additur: *De Erratis typographicis in Epistolis Pauli emendandis.* IIII *S. Pauli Apostoli Epistolae XIIII. eodem Sermone.* In fronte plagulae secundae Syriace et Latine recensentur quatuordecim epistolae, et folia notis romanis a p. I. ad LXXX. sunt notata: ad calcem vero: *Viennae Austriacae XVIII. Julii* M. D. LV. ut adeo ipse Epistolarum textus ante dedicationem et titulum e praelo exierit. V. *Ad D. Ferdinandum Austriaci nominis Secundum, Div. Ferdinandi F. Austriae Archiducem Sereniss. Historiae Apostolicae a S. Luca scriptae Dedicatio.* Quae dedicatio in omnibus exemplaribus, quorum plus quam viginti collato Eruditorum studio innotuerunt, desideratur. VI. *Historiae Apostolicae a S. Luca scriptae Liber Vnus, eodem Sermone.* Inscribitur liber: *Sancti Lucae Evangelistae, Apostolicae Historiae a Jesu Christi Ascensione usque ad annum Neronis IIII. Liber Vnus.* Ad calcem vero p. 38. b. notatur: *Viennae Austriacae* XIIII. *Augusti* M. D. LV. VII. *Ad D. Carolum Austriaci nominis Secundum, Div. Ferdinandi F. Archiducem Austriae Sereniss. Epistolarum SSS. Jacobi, Petri et Johannis Dedicatio;* quae iterum in omnibus desideratur exemplaribus. VIII. *SSS. Jacobi Petri et Johannis Epistolae III, eodem Sermone.* Quarum in fronte notatur Syriace et Latine: *Sanctorum Apostolorum, Jacobi, Petri et Johannis, Transfigurationis Jesu Christi spectatorum, Epistolae singulae, lingua et characteribus Syriacis Viennae Austriacae excusae M. D. LV. Reliquae SSS. Petri, Johannis, et Judae Epistolae una cum Apocalypsi, etsi extent apud Syros, tamen in exemplarib. quae sequuti sumus, defuerunt.* Ad calcem vero nulla temporis nota expressa est; accedit enim in eadem plagularum serie: IX. *Tabula Evangelicarum et Apostolicarum lectionum, sicuti eae in Dominicos et Festos dies Anniversarios Ecclesiae Syriacae more distribuuntur, eodem Sermone, adjecta Latina interpretatione, una cum explicatione rituum quorundam Ecclesiasticorum ad Dnn. Georgium Giengerum et Jacobum Jonam Vicecancellarium Aulicum, Jurisconss. et Regios Senatores.* Tabulae istae a *Widmanstadio* additae sunt, quamvis judice *Mose Mardeno* recentioris sint originis, et inde, quae codici sacro jungantur, haud omnino dignae. Tacemus denique de variis ornamentis editionis, lineis integris vel vocibus nonnullis colore rubro distinctis, et variis additis figuris ligno incisis, et adjicimus hic *Guil. Postelli*, cujus in ipso opere edendo partes aliquot fuere, historicam relationem, qua fata hujus operis illustrantur: „Attuleram exemplar fidelissimum Novi Testamen-

 „ti:

„ti: quam ad rem meo fuccurrens defiderio pridem etiam ejusdem linguae manife-
„ftandae ftudio incitatur Daniel Bombergius, curatore fuarum rerum Johanne Re-
„nialmo impenfas fuppeditaverat: a cujus conquirendi peregrinatione quum vix re-
„diiffem, fe ftatim mihi Venetiis obtulit Caffis ille facerdosve T. M. notus Mofes Me-
„fopotamus Syrus, vetuftis exemplaribus inftructus. Cujus opera fum ufus ad mei
„collationem, eo quod meum erat recentius fcriptum: ubi tamen nil plane nec a
„graecis exemplaribus, nec ab ipfis Syris inter eft inventum differentiae. Quum au-
„tem, poftquam triennio aut fupra, ut dicebat, Romae fuiffet in curanda editione
„typographica N. T. nec potuiffet ab illis, qui colantes ibi culicem, glutirent mille ca-
„melos una, impetrare, ut tam pium et neceffarium opus ederetur, quo totus pof-
„fet oriens reparari, aut faltem in fide retineri: et tandem rebus defperatis, reque
„infecta vellet in Syriam redire: ego una cum Renialmo illo Bombergi Curatore fui
„illi author, ut non fic difcederet re infecta. Sed quum accepiffem dudum fuiffe in
„magna authoritate penes Ducem Bavariae Joh. Albertum Widmanftadium, cum quo
„antea Romae valde magnam amicitiam, ob infignia omnium litterarum, maxime
„autem ob fecretioris inter Hebraeos doctrinae myfteria, quibus praeditus erat, con-
„traxeram: venit mihi in mentem, ut ad illum (nec enim fciebam ejus fortunas bel-
„lo germanico in Caefarem Fratrem tuum fufcepto periiffe) Mofem emitterem. Mi-
„rabilis vero Deus in operibus fuis. Ecce commodum fe offert Reginaldus Polus,
„Romanae Ecclefiae purpuratus Senator, qui e Germania iter in Angliam faciens, col-
„ligit fuppeditatis neceffariis ad illud iter ipfum Mofem. Quumque is ad Danubii
„usque confinia veniffet, audit Widmanftadium a T. M. in Cancellariatus gradum
„fuiffe accerfitum et promotum. Ut ad eum eft profectus, ftatim una DD. Glen-
„ghero et Jona apud fe hujus rei fatagentibus, Mofis, imo Christi in Mofeh nego-
„cium fuiffe ita apud T. M. difpofitum, ex ipfius litteris intellexi, ut nihil aliud ob-
„ftaret, nifi typographiae ordinandae curatio, quin ftatim res in finem fuum duce-
„retur. Admonueram enim, rogaveramque ipfum Mofen, quum illi literas illas
„ad Widmanftetterum dederam, quarum fide et fuafione hominem agnovit, et opus
„fufcepit, ut ftatim ad me fcriberet, quem fucceffum rerum fuarum ipfe inveniffet:
„quod et fecit, ut primum potuit, et expofuit, quonam in loco et aeftimatione pe-
„nes Cancellarium nuper factum, fed maxime penes Majeftatem Regis Romanorum
„res effent, ita ut non nifi difficultate ordinandae tantae molis officinae retinerentur.
„Hoc ubi audivi, non potui mihi temperare, quin ftatim meo auxilio hoc negotium
„promoturus, et curaturus advolarem. Infperantibus itaque et ipfo Cancellario et
„Mofeh — ftatim adfui, non fine divinae providentiae numine. Nam praeterquam
„quod ftatim apud Gafparum fculptorem curavi rem ipfam pro utriusque linguae ap-
„paratu (characteres enim arabicos minufculos etiam ibi exfculpi curavi, nedum
„Chriftianos fundi fuis legibus feci) Deus bone, quanta humanitate me excepit T. M.
„Vel unum hoc fidem fecerit, quod ubi vix tuae univerfitatis fummis profefforibus
„ex prifco ftudiorum ufu 80 aureos nummos in annuum falarium erogares, mihi fta-
„tim ab ipfo ingreffu 200 repraefentari ftatuifti. — quia a Cancellario acceperas,
„me vel longe majoribus effe retinendum, ut tam nobile opus ex coronae Tibi di-
„vinitus concreditae regno, cura et umbra procederet. Adfui itaque, donec ex-
„ornata fuit tua typographia; fed ftatim rogato prius Cancellario, ut ducentos fti-

„pen-

„ pendii mei aureos euraret, ex aequo a Tua Majeſtate ſaltem in finem uſque operis „ dividi in Moſem et typographum; paulo poſt coactus ſum conſcientiae vi repetere „ Venetias.„ e) Hiſce opitulantibus viris prodiit editio nitidiſſima, typis minutioribus exſcripta, ſplendida et multo aere parata, ſed non omni ex parte abſoluta. Deſunt enim non ſolum, ut ſupra jam obſervatum eſt, Epiſtolae Catholicae, et Apocalypſis, una cum Hiſtoria adulterae: ſed et alia commata deſiderantur, quae vel a MS. abfuerunt, vel incuria editorum omiſſa ſunt, ut Matth. X, 8. XXVII, 35. Luc. XXII, 16. Act. XXII, 11. Frequentiora quoque ſunt errata typographica, et puncta vocalia non ubivis, ubi ſenſus eſt ambiguus, ſunt appoſita. Exemplaria denique, quae notam anni MDLXII. oſtendunt, minime ſunt iteratae editionis, ſiquidem ne prima tituli quidem pagina iterum exſcripta eſt. Sed demum anno LXII. Typographum paginae ſecundae Tituli arma ſua, et reliqua inſcripſiſſe, collatio exemplarium manifeſte probat; hinc et illa diverſitas inter utramque paginam; in priori enim Ferdinandus ſalutatur *Romanus Imperator deſignatus*, in poſteriori vero *Romani Caeſaris Majeſtas*. Ducenta exemplaria *Moſes Mardenus* accepit in orientales plagas transportanda; quae vero in Germania in itinere diſſipavit, *Maſio*que pro parata pecunia obtulit. Horum e numero fortaſſis ſunt, quae ſine anni nota offenduntur exemplaria. Ex aliis quingentis, quae Imperator ad ſe recepit, *Cymbermannus* typographus nonnulla exemplaria anno MDLXII. emtoribus publice expoſuiſſe videtur, quibus in adverſa tituli pagina annum inſcripſit. f)

Novum Teſtamentum Widmanſtadii. Viennae Auſtriacae MDLXII. 4. [II.]
Eadem editio. §. XXI.

e) In Epiſt. dedicatoria ad *Ferdinandum* Rom. et Bohem. Reg. praemiſſa operi De Coſmographica diſciplina, ex Muſeo Joh. Balesdens. Lugdun. Bat. 1636. 16.

f) Conf. de hac editione rariſſima: *Nachrichten von einer Halliſchen Bibliothek* vol 1. p. 91. *Joh. Georg. Schelhornii* Schediaſma de eximiis Suevorum in litteraturam orientalem meritis §. 10 16. tom. 13 Amoenitat. litterar p 223. et tom. 2. amoenit. p. 399. *Sammlung von alten und neuen theologiſchen Sachen* A. 1737. p. 27. *Freytagii* apparatus litterar. tom. 2. p. 724. *Maittaire* annales tom. 3. part. 2. p. 652. *Joh Ge. Walchii* Biblioth. exeget. p. 148. *Joh. Franc. Buddei* iſagog. hiſt. theol. p. 1529. *J. C. Dornii* biblioth. theol. tom. 2. p 10. *J. M. Goezii Verzeichniſs ſeiner Sammlung von Bibeln* p. 76. *Joh. Vogtii* Catal. libr. rar. p. 671. *Joh. Jac. Baueri* biblioth. libr. rar. univerſ. tom. 4. p 173. qui vero triplicem recenſet editionem, editionem ſine anno, deinde anni 1555, et denique anni 1562. cum tamen unica ſit Bibliotheca Saltheniana p. 209. Biblioth. Solgeriana part. 2. p. 5. *J. A. Fabricii* Biblioth. gr. vol. 3. p. 201. *G. L. O. Knochius* recenſet in *hiſtoriſch critiſchen Nachrichten von der Braunſchweigiſchen Bibelſammlung* p. 569. etc. exemplar hujus editionis, miſere quidem a bibliopega diſpoſitum, et uti ex recenſione apparet mancum, quod tamen id ſingulare habet, ut ipſi peculiare folium ſit adjectum, in quo ea omnia exſcripta leguntur, quae in pagina verſa tituli noſtri exemplaris *ſecundi* expreſſa ſunt Fallitur vero V. C. quando aſſerit, Regium privilegium demum anno 1562. operi acceſſiſſe: nam proxima poſt titulum pagina jam in exemplari noſtro primo legitur. Nuper Cl. D. *J. F. Hirtius* ſtudioſe in hiſtoriam editionis hujus inquiſivit, multaque inter ſeſe contulit exemplaria in *orientaliſcher und exegetiſcher Bibliothek* vol. 1. p. 260-288. vol 2 p. 317-341. vol. 3 p. 25-40. quocum conferantur *Beyträge zur Geſchichte merkwürdiger Bücher* pag. 37. etc. Conf. quoque *Joſiae Lorckii Bibelgeſchichte in einigen Beyträgen* part. 1. ubi pag. 288. etc. inſertae leguntur *Andreae Mülleri* Diſſertationes duae ab auctore noſtro ſupra laudatae.

§. XXI.

Joannis Alberti Widmanstadii vestigiis plures institerunt Novi Testamenti Syriaci editores: verum in ipso opere edendo diversas tamen elegerunt vias. Quam utilis ecclesiae sit Versionis Syriacae divulgatio probe perspexerunt; diversis itaque modis illam lectoribus tradere studuerunt. Hinc triplex oritur editionum diversitas; quarum aliae solum Versionis habent contextum, et quidem non syriacis, sed hebraicis typis expressum; aliae cum contextu Syriaco conjungunt versionem latinam; aliae vero plures ipsi ad latus ponunt, una cum textu graeco, versiones. Singulas hasce editiones ita recensebimus, ut, quae ejusdem sunt conditionis, sibi invicem jungantur.

§. XXII.

Editiones Syriacae.

[I.] * Novum Testamentum Syriace characteribus hebraicis. Antwerpiae (1574.) 8. Ex editione Antwerpiensi Polyglotta, sine punctis adjectis ad calcem variantibus lectionibus a Francisco Raphelengio collectis. g)

[Quamvis editio rarissima sit, contigit mihi tamen, tria consulere exemplaria, et quartum reculis meis litterariis annumerare. Nullum vero horum titulo peculiari erat ornatum; nullum anni nota aut typographi nomine insignitum. In superiori primae paginae parte tantummodo haec leguntur: דיתיקא חדתא. *Christophorum* vero *Plantinum* editionem hanc procurasse, exinde patet, quia iisdem typis eademque forma cum Bibliis hebraicis non punctatis h) prodiere; quapropter hanc editionem eodem anno 1574. e prelo exiisse judicamus. Textus divisis columnis est inscriptus, duplici modo in capita vel sectiones divisus, notatis in margine commatum notis numeralibus. Desunt huic editioni eadem, quae in Viennensi editione desiderantur: quapropter ad calcem primae Epistolae Johannis sequentia notantur: *Caeterae Canonicae et Apocalypsis, etsi exstent apud Syros, tamen et in exemplaribus, quae secutus est Widmanstadius, et in antiquissimo codice manuscripto, quo usi sumus, defuerunt.* Variantes Lectiones e Manuscripto Coloniensi a *Francisco Raphelengio* collectae sex occupant paginas; contextus Syriacus vero pp. 121. Editio externo nitore insequentes longe superat. i)

[II.] * דיתיקא חדתא. Novum Domini nostri Jesu Christi Testamentum Syriace. Antwerpiae ex officina Christophori Plantini, Architypographi Regii. M D LXXV. 16. k)

[Editio priori quidem haud dissimilis; sunt enim hic iidem defectus, et eaedem variantes lectiones; quoad nitorem vero priori longe est inferior. Contextus occupat 379. pp. et variantes lectiones pp. 19. Textus integris lineis est expressus, et

g) *Le Long* p. 106. col. 2. C.
h) Conf. Part. I. Sect. I. §. XXVI. n. 1.
i) *Baumgartenii Nachrichten* vol. 2. p. 199. *Hirtii oriental. und exeget. Biblioth.* vol. 1. p. 298. *Beyträge zur Geschichte merkwürd. Bücher* p. 34.
k) *Le Long* ibid.

et versus in interiori margine sunt distincti. Typi quidem sunt iidem, verum admodum detriti. [l])

* .דיתיקא חדתא Novum Domini nostri Jesu Christi Testamentum. Syriace. Sultzbaci. Ex officina Johannis Holst. M DC.LXXXIV. 12. [III.]

Verbulo tantum meminit Rich. Simon editionis recentissimae Ebraicis typis in Germania excusae. Unde dubium est, an eam inspexerit, noritve perillustri Kabbalae denudatae auctori Christiano Knorrio Libero Baroni a Rosenroth in acceptis esse ferendam. [m])

[Nec auctor noster editionem, quae inter rariores referenda est, ipse inspexit. Substituimus titulum libri verbis iis, quibus Auctor editionem annunciat. „Idem (N. T. Syriacum) cum Lexico Gutbirii Ebraicis typis, absque vocalibus. Studio Christiani Knorrii a Rosenroth. in 8vo. Solisbaci 1684. Hamburgi 1694." Idem fortassis et aliis accidit, qui de hac editione loquuti sunt. Cl. *J. D. Michaelis*, Cl. *Knochius*, et *Walchius*, cum auctore nostro in eo consentiunt, *Knorrium* editionem *Gutbirii*, mutatis typis et omissis punctis vocalibus, iterum praelo submisisse, et *Walchius* hoc non *Solisbaci* 1684. sed potius *Hamburgi* 1694. factum esse judicat. Meliora nos docet, qui illam manibus tractavit, *Carolus Schaaf*, qui postquam undecim recensuerat editiones, demum addit: „Duodecima editio impressa est in 12. „Sultzbaci anno 1684. literis chaldaicis, absque vocalibus. Cum varias lectiones „colligerem, haec editio in manus meas nondum devenerat; postea ab amico percaro communicata est. Oculis meis eam perlustrans comperi convenire cum Plantinianis in 8. et 12. deesse quoque in ea omnia ista loca, quae in eis editionibus desunt; ideoque nullum inde detrimentum passus sum, quod serius mihi ejus copia „facta sit." [n])

.דיתיקא חדתא Novum Domini nostri Jesu Christi Testamentum Syriace. Norimbergae, sumptibus Wolfg. Maur. Endteri. 1715. 12. [IV.]

Eadem editio cum novo titulo. Quae recensetur editio Hamburgensis anni 1694. si exstat, certe non alia aut iterata, sed sub novo rubro exposita est Solisbacensis editio. [o])

§. XXIII.
Editio Syro-Latina.

* ܕܝܬܝܩܐ ܚܕܬܐ. Novum Domini nostri Jesu Christi Testamentum Syriace. Cum versione latina. Ex diversis editionibus diligentissime recensitum. Ac- [I.]

l) *Knochii Nachrichten* p. 583. *Hirtii oriental. und exeget. Biblioth.* vol. 1. p. 296. Index Bibl Wernigerod. pag. 66. Nova Biblioth. Lubecens. vol. VI. p. 107. *J. M. Goezii Verzeichnis seiner Sammlung* p. 86. Recensetur editio *Plantini*, cum nota anni MDLXXXV. 16. Sed nota anni vitium typographicum involvere videtur, nisi forte antiquiori editioni novus datus sit titulus. In mea editione anni MDLXXV. 16. pag. 85. infra 4 F. et pag. 87. itidem 4 F. signata est.

m) Acta Eruditorum Lipsiens. A. 1690. p. 97. *Le Long* p. 107. col. 2. A.

n) *Michaelis* Einleitung in die göttl. Schriften des N. B. tom I p. 144. *Knochii* historisch critische Nachrichten pag. 605. *Walchii* biblioth. exeget p. 150. *Car. Schaafii* praefat. in N. T. Syr. p. 4. *Hirtii* oriental. und exeget. Biblioth. tom. I p. 304. Acta Erud. Lips. A. 1708. p. 291. *J. M. Goezii* fortgesetztes Verzeichnis seiner Bibelsammlung p. 141. *Jos. Lorckii* Bibelgeschichte in einigen Beyträgen part. I. p. 336.

o) v. *Lorckii* Bibelgeschichte p. 336. n. 22.

Accesserunt in fine notationes variantis lectionis ex quinque impressis editionibus diligenter collectae a Martino Trostio. 1621. Cothenis Anhaltinorum. 4.

Huc usque in praecedentibus editionibus N. T. Syriaci defuerunt 4. Epistolae Canon. et Apocalypsis Joannis. Ex praefatione. „Ingentes debentur gratiae Mae„cenatibus, qui opera Martini Trostii hanc novam Syrae versionis editionem erudi„te correctam et emendatam, propriisque excusam typis, non sine magno sumptu, „cum Ecclesia communicant. Coeterum in hac editione Trostius secutus est editio„nem Widmanstadii, Viennae 1562. excusam, sed non solam. Cum aliis enim qua„tuor editionibus diversis locis impressis, summa cum diligentia contulit; ita tamen „ut nihil immutaverit, nihil addiderit, nihil omiserit, sed omnia sancte et religiose „ponderaverit, observaverit, retinuerit, uti id notae ad finem adjectae abunde satis „et evidenter demonstrabunt. p)

[Scripsit praefationem *Jacobus Martini* Professor Witebergensis. Editiones quinque, quibus usus est Editor, qui anno 1636. ad superos abiit, sunt Viennensis, Tremelliana, Antwerpiensis polyglotta, Antwerpiensis in forma octava, atque Parisiensis; quae vero posteriores ad primam formatae sunt. Typi sunt majusculi et distincti; Latina Versio a *Tremellio* confecta typis minutioribus expressa infimam paginarum occupat partem. Dispescitur opus in duas partes. Ad calcem Actuum Apostolorum expressum est: *Cothenis Anhaltinorum VII. Augusti MDCXXI.* et pagina ultima: *Finitum Cothenis Anhaltinorum* XXVI. *Septembris Anno Christi* MDCXXII. Non plura in hac editione, quam in Viennensi leguntur, quam suorum principalium mandato sequutus est *Trostius*. Inter notationes variantis Lectionis ea omnia inserta sunt, quae *Raphelengius* e Mse. Coloniensi editioni Plantinianae attexerat. Edidit idem *Trostius*: Lexicon Syriacum ex inductione omnium exemplorum novi Testamenti Syriaci adornatum, adjecta singulorum vocabulorum significatione latina et germanica, cum indice triplici. Cothenis Anhaltinorum, Anno MDCXXIII. 4. q)

[II.] ܕܝܬܩܐ ܚܕܬܐ. Novum Domini nostri Jesu Christi Testamentum — a Martino Trostio 1622. Cothenis Anhaltinorum. 4.

In modo laudatis *Beyträgen zur Geschichte merkwürdiger Bücher* ante aliquot annos, nostrum Exemplar Novi Testamenti Syriaci *Trostii* cura evulgati in fronte annum 1622. ostendere indicavimus, in quo me errasse judicat Cl. *Hirtius.** Duplex jam ad manus est exemplar, alterum in fronte nota anni 1621. alterum anni 1622. notatum. Una quidem eademque est editio: sed si anni notas respexeris, exemplaria triplicis sunt generis. Nonnulla habent in fronte 1621. ad finem Act. Apost. MDCXXI. et in fine libri MDCXXII. Alia habent in fronte, in medio et in fine numerum 1621. cujusmodi exemplar possidet Cl. *Hirtius*, de quo ipse: *Ich kan und mus mit Zuverlässigkeit sagen, dass bey meinem Exemplar, so ich vor mir habe, die Zahl*

p) *Le Long* p. 106. vol. 2. E.

q) *Nachrichten von einer Hallischen Biblioth.* vol. 8. p. 194. *Knochii Nachrichten* pag. 585. *Hirtii oriental. und exeget. Biblioth.* vol. 1. p. 305. *Reimmanni* catal. Bibl. p. 218. *Hagemanni Nachrichten von den Uebersetzungen der H. Schrift* pag. 99. *Michaelis Einleitung* tom. I. p. 141. *Beyträge zur Geschichte merkwürd. Bücher* p. 22.

Zahl 1621. sowol auf dem Titel als am Ende stehe. Ejusmodi exemplar recensetur in *Berichten von neuen theologischen Büchern.* Alia denique exemplaria in fronte et fine habent annum 1622, sed in medio annum MDCXXI. r)

§. XXIV.

Editiones N. T. Syriaci polygl.

* Η καινη διαθηκη. Testamentum novum. דיתיקא חדתא Est autem interpretatio Syriaca novi Testamenti hebraeis typis descripta, plerisque etiam locis emendata. Eadem latino sermone reddita. Autore Immanuele Tremellio, Theologiae Doctore et Professore in Schola Heidelbergensi, cujus etiam Grammatica chaldaica et syra calci operis adjecta est. Excudebat Henricus Stephanus. Anno MDLXIX. fol. [I.]

In hac editione eadem desunt, quae in Viennensi, excepta pericope S. Joannis, quae ad marginem apposita est. „Illud monere (*inquit Gabriel Sionita*) liceat, Lector Amice, longe distare a genuina linguae Syriacae legendae ratione methodum, qua Emanuel Tremellius in sua Grammatica et Novo Testamento Syro hebraeis characteribus excuso eam ad Hebraicae vel Chaldaicae analogiam extorquere conatus est. s)

[Plus egit *Tremellius*, quam solas typorum editionis Viennensis transformare formas. Recognovit contextum Syriacum ad MStum Heidelbergense, puncta vocalia, quae in Viennensi quam saepissime absunt, addidit, versionemque latinam textui Syro adjunxit, quam recusam dedit *Trostius.* Quales vero *Tremellio* lites motae sint, ac si plagium commisisset: jam alio loco exposuimus, ubi plura de hac editione polyglotta annotavimus. t)

Novum Testamentum latine, graece et syriace. Lugduni in Bibliopolio Salamandrae 1571. fol. [II.]

Eadem editio cum novo titulo. u)

* דיתיקא חדתא. Η καινη διαθηκη. Novum Jesu Christi D. N. Testamentum. Ad Christianiss. Galliae et Poloniae Regem Henricum III. Potentiss. et Invictiss. Principem, Christianae Religionis vindicem et Assertorem unicum. Parisiis. M. D. LXXXIIII. Apud Joann. Benenatum 4. x) [III.]

[Quae ad historiam et fata hujus editionis faciunt, jam alio loco suppeditavimus, hic tantummodo editorem fuisse *Guidonem Fabricium Boderianum*, contextum vero Syriacum typis hebraicis sine punctis esse expressum notasse sufficit. y)

§. XXV.

N. T. Syriacum in Bibl. Polygl.

* Novum Testamentum Syriace, charactere Syro et Hebraeo, cum versione latina et praefatione Guidonis Fabricii Boderiani. v. Tomus quintus Bibliorum Polyglottorum Antwerpiensium, 1572. Fol. [I.]

 Ex

r) Conf. Danziger Berichte von neuen theolog. Büchern part. 78. Lips. apud Heinsium 1772 p. 581. *Jos. Lorcku* Bibelgeschichte part I. p. 334.

s) *Gabriel Sionita* in praefat. Psalterii Syriaci. *Le Long* p. 105. col. 1. E

t) Part. I. c. III. §. XXXIV. n. 1. Quae a *Walchio* Biblioth. exeget. p. 152. nominatur editio Heidelbergensis anni 1568. non exstitit.

u) Conf. ibid. §. XXXIV n. 2.

x) *Le Long* p. 106. col. 2. C.

y) Conf. l. c. §. XXXIV. n. 3. Conf. *Lorckii* Bibelgeschichte part. I. p. 333.

Ex praefatione sub finem: Habes L. B. quae ante Novi Testamenti Syriaci eos libros, qui aetate nostra, Lingua Syriaca in lucem prodierunt, et a nobis in latinum conversi sunt, judicavimus praemittenda; quibus ad totius operis complementum et perfectionem Catholicae nonnullae Epistolae et Apocalypsis Johannis nobis defuerunt. Illa enim nec in antiquis exemplaribus, quae Moses Mardenus Mesopotamiae Catholicus sacerdos attulerat, nec in vetustissimo alio exemplari msc. quod cum Viennensi contulimus extiterunt; quamvis apud Syros reperiantur, ac pro sacris et authenticis habeantur. — Octodecim mensium spatio Novi Testamenti characteres Syriacos in characteres Hebraicos mutavi, et sermonis Syriaci in sermonem Latinum conversionem ante annos tres, anno videlicet Domini 1567. absolvi. — Integram translationem meam, Syrumque Novi Testamenti contextum a me litteris Hebraeis descriptum, diligenter recognovi, atque cum vetustissimo exemplari Syro, jam ab anno 1500 regni Alexandri (*hoc est anno Christi* 1188.) manuscripto religiose contuli. Illud autem vetustissimum exemplar allatum fuerat ex oriente a Postello. — quo emendatissimo codice msc. plurimum sane adjuti fuimus, ejusque fidem secuti, loca plurima partim mutila et detruncata, partim perperam et mendose in Viennensi exemplari scripta restituimus.

Caeterum in totius operis recognitione tam religiose, ut par erat in tam religiosis libris, versati sumus, ut affirmare ausim, Deumque hac de re testem invocare, me ne unicam quidem literam aut minimum apicem, proprio arbitrio immutasse, et quicquid mutatum est, ex auctoritate et fide antiquissimi msc. exemplaris Syri cum Graeco apprime congruentis mutatum esse. Quae porro vel sic immutata, vel restituta, vel addita a nobis fuerunt, seorsim collegimus et in calce hujus operis imprimi curavimus. Cum jam Epistolas Pauli recognoscerem, per literas nos monuit Andreas Masius — de quibusdam erratis, quae inter excudendum Viennense exemplar in Paulinas Epistolas irrepserant, ea sustulimus atque emendavimus. — Johannes Harlemius plurimum nos sublevavit, adjuvitque tum in translationis nostrae recognitione, tum etiam in universo Bibliorum opere ejusque appendicibus, etc.

" Egregia fuit (*inquit Huetius*) Interpretis illius diligentia, adeo fidea elucet in sententiis, et verba verbis consonant; si voculas solum aliquas, provocabula puta, articulos, ejusque generis minuta quaedam eximas, in quibus retinendis parum laboravit. [z])

[Manuscriptus ille codex, quo in parando opere usus est *Guido Fabricius Boderianus*, aliâs vocatur *Coloniensis*, cujus varias lectiones *Raphelengius* editioni N. T. Syriaci anni 1575. §. XXII. attexuit. Textus Syriacus Syriacis characteribus exscriptus ad latus habet latinam e Syro confectam versionem. Idem vero textus Syriacus typis et characteribus hebraicis expressus imam paginae occupat partem. Minus accurate itaque Cl. *Michaelis* scribit, in hac editione exstare contextum Syriacum, typis hebraicis expressum. [a])

[II.] * Novum Testamentum Syriacum integrum, charactere Ebraeo, studio Eliae Hutteri. v. Novum Testamentum Polyglotton, Norimbergae, 1599. F.

Tex-

z) *Dan. Huetius* de claris interpret. p. 101. *Le Long* p. 106. col. 1. B.

a) *Einleitung* tom. I. p. 140. Conf. Part. I. cap. III. §. III.

Textum illa editio Syriacum exhibet characteribus chaldaicis, ut habet Tremelliana. Addidit quoque de suo Hutterus Syriaca loca omnia in Mosis Meredeni msc. deficientia, historiam puta Adulterae, II. Petri Epistolam, Joannis II. et III. Epistolamque Judae et Joannis Apocalypsin. b)

[Inutilem plane, et omni ex parte superfluum in se suscepit *Elias Hutterus* laborem, qui quae in editione Viennensi, et quam proxime sequntus est, Tremelliana defuerunt, in linguam Syriacam traducta exscribi curavit. Seribit ipse in recensione illorum, quae in primo tomo Novi Testamenti dodecaglotti observatione digna fuerunt, Tomo secundo praemissa, de historia adulterae: „In septimo capite „ (*Johannis*) a versu 53, usque ad versum 12. octavi Capitis, integra adulterae hi„storia in Syriaca lingua omissa fuit, quam per Dei gratiam restitui.„ De secunda Petri Epistola: „Haec Epistola plane defuit in Syriaca Lingua, quam σὺν Θεῷ restitui.„ De secunda Epistola Johannis: „Haec quoque Epistola omissa fuit in Syriaca lingua, „ quae nunc per Dei gratiam a nobis restituta est.„ Et de tertia Johannis: „Et haec „ Epistola desiderata fuit in Syriaca lingua, quam quoque de novo restituimus.„ De Epistola Judae: „Et hac caruit Syriacae linguae exemplar, quam auxilio divino re„stituimus.„ De Apocalypsi denique: „Totus hic liber Apocalypseos Syris defuit, „ igitur eundem de novo transferre et restituere coacti fuimus.„ Fallitur vero *Hutterus*, dum Syros iis omnibus, quae restituit, caruisse asserit; defuerunt enim tantummodo iis codicibus, qui tum ad manus erant; apud Syros vero omnino exstitisse, sequentes demonstrabunt editiones. Dictum Johanneum de tribus coeli testibus ex editione Tremelliana desumsit, ubi in margine collocatum erat. Epistolam vero ad Laodicenses Syriace versam operi inseruit. Interim *Huttero* integri Novi Testamenti Syriaci editionem debemus primam. c)

Novum Testamentum Syriace. Studio Eliae Hutteri. v. N. T. Polyglotton 1599. 4. [III.]

Non integrum N. T. sed tantummodo Matthaeum et Marcum hac forma prodiisse, jam alio loco annotavimus. d)

§. XXVI.

Ad secundam Novi Testamenti Syriaci editionum classem eas referimus editiones, quae ad antiquos codices manuscriptos revocatae, recognitae et ex iis suppletae sunt. Triplicis hae editiones sunt generis: Syriacae, Syro-latinae, et polyglottae. Haec illarum diversitas ordinem, quo singulae recensendae sunt, determinat.

§. XXVII.

Editiones Syriacae.

ܕܝܬܩܐ ܚܕܬܐ ܕܡܪܢ ܝܫܘܥ ܡܫܝܚܐ. Novum Testamentum Syriacum. Punctis vocalibus animatum. Cum Lexico et institutionibus L. Syriacae. Accedunt notae difficiliora N. T. loca explicantes. Authore Aegidio Gut- [I.]

b) Acta Eruditor. Lipsiens. 1708. p. 290. *Michaelis Einleitung* p. 141. Le Long p. 2?6. col. 2. D.

c) Conf. Part. I. c. III. §. XI. n. 9. Coll.

d) Conf. Part. I. c. III. §. XI. n. 10. 11. 12.

Gutbirio. SS. Th. D. et Prof. P. Hamburgi cum privilegiis. Anno MDCLXIII. 8.

Editio fatis compta. *Ex praefatione:* In hoc laboris genere ufus fum Martini Troftii Novo Teftamento Syriaco, quod cum quorundam librorum, multarumque vocalium defectu laboraret, et conatibus ftudioforum minus effet accommodatum, in eas deveni cogitationes, ut integram paraphrafim Syriacam, poft diligentem emendationem et caftigationem, in hunc ufum formae portatili includendam exiftimarim — propriis meis fumptibus Syriacos hofce characteres aeri incidi et formari curaverim — — per aliquot autem annos diligenter in hoc circo difcurri. *Idem* p. 43. *Notarum ait:* Epiftolae I. Joannis cap. 5. verf. 7. ex notis Tremellii in aliis editionibus defideratum adfcripfimus. *)

[Titulus, quem huic articulo praemifimus, et in locum ejus, quem *Le Long* fiftit, et duabus additionibus erroneis adauxit, fubftituimus, aeri eft incifus, quo editio ad annum 1663. refertur. Accedit alius hujus tenoris: „Novum Domini noftri Jefu Chrifti Teftamentum Syriace; cum punctis vocalibus, et verfione latina Matthaei ita adornata, ut, unico hoc Evangelifta intellecto, reliqui totius operis libri, fine interprete, facile intelligi poffint: In gratiam ftudiofae juventutis et ftudii linguar. Orient. propagandi caufa plene et emendate editum: accurante Aegidio Gutbirio SS. Th. D. et Prof. Clavis operis, Lexicon, Grammaticam Syr. et notas complexa, feorfim prodit. Hamburgi cum privilegiis, typis et impenfis Autoris, Anno MDC.LXIV." Adferit *Le Long* perperam, et poft eum Cl. *Knochius*, juxta editionem *Troftii* hoc novum Teftamentum effe formatum: editor enim ipfe tantummodo adfirmat, fe illa editione in fe ipfo olim erudiendo ufum fuiffe. In edendo vero opere confuluit Polyglotta Parifienfia, Londinenfia, Antwerpienfia, et editiones Tremellianam, Troftianam, Viennenfem, Plantinianam anni 1575 et Parifienfem 1584. cum Epiftolis Catholicis a *Pocockio*, et Apocalypfi a *Lud. de Dieu* evulgatis. De Parifienfi et Londinenfi polyglotta editione ipfe in praefatione notis criticis praemiffa fcribit: „Ignorare enim te nolo, editiones illas fecundum omnes et fingulas dictiones, earumque literas et vocales cum noftra exacte convenire, exceptis illis tantum, quae in his notis figno A. et A. P. notatae funt." Hiftoria Adulterae ex opere Anglicano, Teftimonium vero Johanneum de tribus coeli teftibus ex editione Tremelliana defcripfit. Addita eft Evangelio Matthaei latina verfio in infima cujusvis paginae parte, quam *Le Long* perperam *Tremellio* tribuit, ab ipfo enim editore confecta eft, qui integrum N. T. Syriacum in latinum traduxit fermonem; cujus vero fpecimen, nimirum Matthaei Evangelium, tantummodo typis exfcriptum exftat. Impenfas editor fculpendis typis Syriacis et operi imprimendo lubenter dicavit, quin et, ut operi femper adeffe poffit, prelum una cum operariis domi fecum habere voluit. Accedunt operi Lexicon Syriacum, continens omnes N. T. Syriaci dictiones et particulas, cum fpicilegio vocum quarundam peregrinarum, et in quibusdam tantum Novi T. Codicibus occurrentium, et appendice, quae exhibet diverfas punctationes, a praecipuis hujus linguae Doctoribus, in Europa, circa Novum T. Syr. hactenus ufurpatas. Adjecto indice latino accuratiffimo, et catalogo nominum propriorum, brevif-

*) *Le Long* p. 107. col. 1. D.

vissima et discentium studiis accommodata methodo in usum Novi Testam. Syr. olim ita concinnatum, ut simul latinae versionis vicem explere possit; nunc vero in lucem demum editum auctore Aegidio Gutbirio, Gymnasii Hamburg. Prof. P. Hamburgi Typis et impensis Auctoris. Anno M. DC. LXVII. Et porro: Notae criticae in Novum Testamentum Syriacum, quibus praecipua variae punctationis exempla, aliaeque variantes Lectiones, quae observationem merentur, inter se conferuntur; ex optimis quibusque exemplaribus olim collectae, nunc vero in gratiam studiosae Juventutis editae ab Aegidio Gutbirio Profess. Publ. Hamburgi Typis et sumptibus Autoris. Anno M. D. LXVII. Typi, quos edendo operi adaptari curavit editor, sunt quidem minores, sed distincti et elegantes, et puncta vocalia debitis addita sunt locis: adeo ut quotidiano usui maxime sit accommodata editio. *f*)

* Novum Domini nostri Jesu Christi Testamentum Syriace, cum omnibus vocalibus — Accurante Aegidio Gutbirio SS. Th. D. et Gymnas. Hamb. Prof. P. Clavis operis, quae Grammaticam, Lexicon et Notas N. T. Syr. dabit, seorsim prodit. Hamburgi cum privilegiis, Typis et sumptibus Authoris Anno MDCLXIV. 8. [II.]

[Distinguimus hanc editionem, quamvis eandem anni notam in fronte gerat, et paginae paginis in utraque respondeant, a praecedenti: eamque eandem esse credimus, quam *Le Long* Hamburgensem anni 1694. appellat. *g*) Haeredes enim *Gutbirii*, qui typographiam Syriacam haereditario jure possidebant, priorem editionem iterum exscribi curarunt, quae vero iterata editio priori longe est inferior, et multis scatet mendis typographicis. Distinguitur editio iterata a prima archetypa triplici charactere. 1) In Editione prima notae numerales versuum in margine in Evangelio Matthaei sunt minutiores; in reliquis libris vero sunt aliquantulum majores; in secunda vero notae illae ubique sunt ejusdem magnitudinis; 2) in priori legitur in titulo: *Aegidio Gutbirio SS. Th. D. et Prof. P.*; in posteriori: *SS. Th. D. et Gymnas. Hamb. Prof. P.* 3) in priori ibidem in titulo: *Clavis operis, Lexicon, Grammaticam Syr. et notas complexa seorsim prodit*; in posteriori: *Clavis operis, quae Grammaticam, Lexicon et Notas N. T. Syr. dabit, seorsim prodit*; 4) prioris editionis praefationis pagina prima habet lineas triginta. Secunda haec editio a Cl. *Knochio* recensetur, qui vero in eo fallitur, quod adfirmet, Evangelium Matthaei prima vice tantis vitiis fuisse maculatum, ut plagulae sint rejectae, et de novo impressae. Integrum enim N. T. tempore posteriori recusum datum est. *h*)

No-

f) Conf. *Nachrichten von einer hall. Biblioth.* vol. 8. p. 197. *Joh. Fabricii* histor. biblioth. vol 6. p 376. *Mich. Liliembalii exegetische Biblioth.* p. 72. *J. G. Walchii* Bibliothec. exeget. p. 150. Catal. Biblioth Bunav. tom. 1. p. 8. Index Bibl Wernigerod p. 66. Acta erud. Lips. 1708. p. 291. *Michaelis Einleitung* p. 143. *Hagemanni Nachrichten* p. 98. *Jos. Lorckii* Bibelgeschichte part. I. p. 335. n. 15.

g) *Le Long* p. 107. col. 2. A.

h) *Knochii Nachrichten* p. 602. *J. M. Goezii Verzeichnis* seiner Bibelsamlung p. 85. ubi editio recensetur, cujus in titulo legitur *Accurante Gutbirio SS. Th. D. Log. Metaph. et Linguar Orient. Prof. P.* quam primam illam esse ab ipso editore procur tam idem adfirmat, cujusmodi exemplar etiam ad manus est, cujus tamen praefatio de novo expressa est.

[III.] Novum Domini noſtri Jeſu Chriſti Teſtamentum Syriace — accurante Aegidio Gutbirio. — Hamburgi — 1667. 8.

Editionem recenſet *Walchius*; ſed non niſi ſecunda ſeu iterata eſt editio, cum nova anni nota 1667. quo anno Lexicon et notae criticae in publicum exiere. [i])

[IV.] Novum Domini noſtri Jeſu Chriſti Teſtamentum Syriace. — accurante Aegidio Gutbirio — Francofurti 1731. 8.

Eadem editio cum novo titulo et de novo recuſa praefatione.

[V.] Novum Domini noſtri Jeſu Chriſti Teſtamentum. Syriace. — accurante Aegidio Gutbirio. — Hamburgi apud Joh. Adolph Martini. 1749. 8.

Eadem editio cum novo rubro, una cum Lexico et notis Criticis cum nota anni 1706. Editio Lipſienſis anni 1748. a *Walchio* commemorata eadem eſt. Additur a *Hagemanno* editio Genevenſis anni 1669. typis hebraicis, et cum verſione latina, quae omnes N. T. libros, et illos quoque contineat, quae ab editione Viennenſi abſunt. Sed duplicem erravit *Hagemannus* errorem. Genevenſis illa editio non alia eſt, quam Tremelliana anni 1569. quam ſupra §. XXIV. laudavimus. [k])

§. XXVIII.

Editiones Syro-latinae.

[I.] ܕܝܬܩܐ ܚܕܬܐ Novum Domini Noſtri Jeſu Chriſti Teſtamentum Syriacum, cum verſione latina; cura et ſtudio Johannis Leusden et Caroli Schaaf editum. Ad omnes editiones diligenter recenſitum; et variis Lectionibus, magno labore collectis, adornatum. Lugduni Batavorum, Typis Joh. Mülleri, Joh. Fil. Apud Cornelium Boutefteyn et Samuelem Luchtmans. 1708. 4.

Ex Praefatione: Hanc decimam tertiam N. T. editionem conjunctis viribus initio aggreſſi ſunt Leusdenius, Carolusque Schaaf; aſt illo, cum ad comma 20. cap. 15. Evangelii Lucae deventum eſſet, e vivis erepto, hic ſolus coeptum opus perficere coactus eſt. Ut autem haec editio eo prodiret accuratior, ad omnes editiones antea editas eandem Schaafius diligentiſſime recognovit; N. T. integrum repraeſentavit; verſionem latinam, ex Tremelliana inprimis, ſuoque ingenio compoſitam textui Syriaco adjunxit; denique variantes lectiones ex omnibus editionibus magna induſtria collectas ſubnexuit. Quin et Lexicon Syriacum Concordantiale adjecit, in quo omnes dictiones, quotquot occurrunt in N. T. Syriaco, additis quibusdam illuſtrationis cauſa vocibus ex Syra V. T. verſione aliisque Libris Syriacis depromptis exhibentur pariter atque explicantur. [l])

[Tredecim editiones N. T. Syriacas ſe recenſuiſſe, adeoque hanc Schaafianam decimam quartam eſſe numerandam monet *Le Long*. Enumerantur in praefatione duodecim editiones, dum duplex Gutbiriana pro una habetur; quas vero *Le Long* diſtinguit, et poſteriorem ad annum 1694. remittit, quamvis annum 1664. oſtendit. Communi ſtudio duorum Virorum *Leusdeni* et *Schaafii* debetur quidem editio; at cum

i) *Walchii* biblioth. exeget. p. 150.

k) Conf. *Lorckii* Bibelgeſchichte part. I. p. 336. *Hagemanns* Nachrichten von den Ueberſetz. der H. S. p. 98.

l) *Le Long* p. 107. col. 1. B.

cum illi parumper inter se de punctatione dissentirent, ille cum *Tremellio*, *Masio*, *Buxtorfio*, *Wasero* aliisque Hebraizantibus et Chaldaizantibus, hic vero cum ipsis Syris sentiret; ut diversa punctatio in hoc Novo Testamento deprehendatur, hebraizans ab initio ad Luc. 18, 27. Syra vero usque ad finem, factum est. Consuluit *Schaafius* omnes, quotquot typis exscriptae fuere editiones, quarum e numero ipsi maximae utilitatis fuere Viennensis, omnium prima et originaria, quae primaria norma fuit, Parisiensis major et Anglicana, quae genuinam Syrorum punctationem perfectissime plenissimeque exprimunt, et ipsi exemplaria in punctando prorsus imitanda exstiterunt. Versio latina, maxima ex parte Tremelliana, occupat columnam interiorem, exterior vero eaque aliquantulum latior habet Contextum Syriacum typis claris et distinctis, medium inter typos Trostianos et Gutbirianos magnitudine tenentibus, expressum. Variae accedunt ad calcem lectiones ex omnibus editionibus magna industria collectae, ut earum ope et ductu omnes quasi editiones ex diversis manuscriptis multo studio formatae uno fere intuitu in hac editione contemplari, et non tantum juxta consonantes, verum etiam secundum puncta examinari et inter se conferri possint. Adjunctum habet haec editio „Lexicon Syriacum concor„dantiale, omnes novi Testamenti Syriaci voces et ad harum illustrationem multas „alias Syriacas et linguarum affinium dictiones complectens, cum necessariis indicibus, „Syriaco et Latino, ut et catalogo nominum propriorum ac gentilium N. T. Syr. „indefesso labore elaboratum a Carolo Schaaf. ibid. eod. 4.„ Lexicon Trostiano longe est praeferendum, siquidem tum omnes et singulas recenset particulas a *Trostio* transmissas, tum ex *Edmundi Castelli* Lexico heptaglotto maxime adauctum est. m)

ܕܝܬܩܐ ܚܕܬܐ. Novum Domini Nostri Jesu Christi Testamentum Syriacum — Joannis Leusden et Caroli Schaaf — Lugduni Batavorum — Samuelem Luchtmans. 1709. 4. [II.]

Prodiit Novum Testamentum Syriacum Schaafianum jam anno 1708, et ipsa praefatio Kal. Martii ejusdem anni data est: quapropter editionem ad annum praecedentem retulimus, dum prima exemplaria annum 1708. in fronte ostendunt. Frequentiora sunt ejusdem editionis exemplaria, quibus novus titulus cum nota anni 1709. praemissus est. Addit *J. G. Hagemannus* tertiam, eamque antiquiorem editionem anni 1706, quae vero commentitia est. n)

ܕܝܬܩܐ ܚܕܬܐ. Novum Domini nostri Jesu Christi Testamentum Syriacum — Johannis Leusden et Caroli Schaaf — adornatum. Secunda editio, a mendis [III.]

m) Acta Eruditor. Lips. 1708. p. 289. *Walchii* Biblioth. exeget. p. 151. Vita editoris recensetur in Actis Eruditorum Lips. germanicis, tom. 14. p. 346. Ad historiam hujus N. T. vero faciunt, quae in *Unschuldigen Nachrichten* 1715. p. 95. inseruntur, Epistola Caroli Schaaf ad *Thomam* Indum, Christianorum Syrorum in Malabaria Episcopum, et ejusdem *Thomae* Epistola latine versa, quae e *Caroli Schaaf* relatione historica, cum Epistola a *Maha Thome* ad Patriarcham Antiochenum scripta, Lugdun. Bat. 1714. 4. desumtae sunt. Conf. Thesaur. Epist. Lacrozian tom. 2. p. 286. Plures de hac editione scriptores vid. ad numerum sequentem.

n) *Hagemanni Nachricht* p. 98. *Michaelis Einleitung* p. 144. *Knochii Nachrichten* p. 605.

dis purgata. Lugduni Batavorum, Typis Joh. Mulleri, Joh. Fil: apud vid: et fil: Corn: Boutefteyn, Samuelem Luchtmans. 1717. 4.

Editio fecunda, priori adeo conformis, ut paginae paginis refpondeant, ipfaque prioris editionis praefatio fine ulla immutatione hic iterum expreffa fit: ipfe tamen *Schaafius*, qui ad annum 1729. adhuc inter vivos fuit, illam emendavit, mendasque prioris editionis fuftulit. Variae lectiones hic funt eaedem; Lexicon vero Syriacum, quod iterum eodem anno editum eft, in rubro emendatius et auctius falutatur: Lexicon Syriacum concordantiale — a Carolo Schaaf. Editio fecunda, priori emendatior et auctior. Lugduni — 1717. o)

§. XXIX.

Editiones Polyglottae.

[I.] * Novum Teftamentum integrum, Syriace, literis Syriacis, cum punctis vocalibus a Gabr. Sionita appofitis et verfione latina Boderiani. v. Biblia Polyglotta Parifienfia 1645. F. p)

[Quae ad hiftoriam hujus editionis, in qua tamen hiftoria Adulterae Joh. VIII. defideratur, faciunt, jam alio loco funt expofita. Addimus hic judicium *Caroli Schaafii* ex praefatione in N. T. „Editionem nonam typis edidit Michael de Jay „in opere fuo fplendido Heptaglotto Parifienfi anno 1645. ufus praecipue hac in re „opera viri Clariffimi Gabrielis Sionitae Maronitae S. T. D. qui primus vocales „omnes ex ipfo Syriafmo fuae eufque Syllabae appofuit, et interpretatione quoque „Latina adjuncta. In Viennenfi, Regia, et Troftii editionibus una ejusdem dictio„nis Syllaba interdum vocali notata, alia ea privata eft; et in dictionibus quoque in„numeris vocales prorfus omiffae funt, vel non femper litteris illis, ad quas perti„nent, adfcriptae, fed nonnunquam praecedentibus aut fequentibus appofitae funt, „ita ut a Lectore ex analogia grammatica et linguae peritia, quae deficiunt, fupplen„dae; aut quae alienis litteris additae, propriis reftituendae fint. Neglexerant et„iam dictae editiones lineam occultantem, quam Sionita ubique fubduxit literis jux„ta Syros occultandis. Praeterea editioni huic additi funt libri in editionibus Vien„nenfi, Tremelliana, Regia, Plantinianis, Parifienfi minore et Troftiana defiderati; „fcilicet epiftola fecunda Petri, fecunda et tertia Johannis, et Epiftola Judae; quas „Edwardus Pocockius ex celeberrimae Bibliothecae Bodleianae Oxonienfis MS. „exemplari exfcriptas charactere Syro et Chaldaeo verfione Latina et notis infignitas „ediderat Lugduni Batavorum anno 1630; addita quoque eft huic editioni Parifienfi „Apocalypfis Johannis, quam Ludovicus de Dieu ex MS. e Scaligeri Legato de„promptam charactere Syriaco et Chaldaico cum verfione latina et Animadverfioni„bus in lucem ediderat Lugduni Batavorum anno 1627.„ q)

[II.] * Novum Teftamentum integrum, Syriace, cum verfione latina Tremellii recognita a Sam. Clerico. v. Biblia Polyglotta Londinenfia. 1657. F.

Haec

o) *Nachrichten von einer hall. Biblioth.* vol. 8. p. 292. *Hirtii oriental. und exeget. Biblioth.* vol. 1. p. 323. *Hagemannus, Michaelis* et *Walchius* ll. cc.

p) *Le Long* p. 107. col. 1. C.

q) Conf. Part. I. cap. III. §. IV.

Haec editio praeter 4. Epiſtolas et Apocalypſin a Pocockio et Lud. de Dieu mſſ. editas, quaeque in praecedenti editione Pariſienſi jam additae erant, hiſtoriam Adulterae ex MSto Uſſeriano ſuppletam continet. r)

Novum Dn. Jeſu Chriſti Teſtamentum juxta editionem Bibliorum Polyglottorum, in qua Textus Graecus cum verſione interlineari et vulgata Latina, translationes antiquae Syriaca, Arabica, Aethiopica totius Novi Teſtamenti, Perſica Evangeliorum, et ſingularum verſiones Latinae. Omnia eo ordine diſpoſita cum variis Lectionibus, ut Textus cum verſionibus uno intuitu conferri poſſint, cum variis Lectionibus et annotationibus Graec. Lat. Syr. Aethiop Perſic. etc ex MSS. antiquiſſimis undique conquiſitis optimisque exemplaribus impreſſis ſumma fide collatis edidit Brianus Waltonus S. T. D. Epiſcopus Ceſtrienſis. Londini apud Sam. Smith et Benj. Walford Regiae Societatis Typographos. 1698. Fol. maj. [III.]

Inter Polyglotta brevi hujus exemplaris, cujus hic integrum damus titulum, mentionem fecimus. Non eum auctore noſtro erravimus in aſſertione, non eſſe editionem iteratam, ſed illam ipſam, quae eſt pars Operis Polyglotti Anglicani. Jam vero, ipſum *Waltonum* eo proſpexiſſe, ut Novum Teſtamentum ſeorſim divendi compararique poſſit, addimus. Id enim ex breviori apparet praefatione: „Quod in Bibliis Polyglottis per univerſum oraculorum divinorum Syſtema praeſtitum eſt, Textus originarios cum antiquis verſionibus ab Eccleſia approbatis eo ordine edendo, ut Textus cum verſionibus uno intuitu conferri poſſint: idem per Novum Teſtamentum, illud ſeorſim imprimendo, quo potiſſima ſacrorum voluminum pars paratu facilior ſit, et in plurium uſum ceſſura, ut eorum votis faciamus, qui omnia iſta volumina fortaſſe comparare nequeunt, exhibemus.„ In eadem praefatione de verſione Syriaca haec annotavit *Waltonus:* „Syriacam verſionem, quam antiquam et ſimplicem vocant, ut ab alia recentiori diſtinguatur, prope Apoſtolorum tempora confectam, per Eccleſias Orientales celebratiſſimam, quamque ſolam in ſacris uſurpant, (edimus). Exemplar MS. ex Meſopotamia in Europam attulit Moſes Meridenaeus, Sacerdos Syrus, ab Ignatio Patriarcha miſſus, ut inter alia, typis (quibus deſtituti Jacobitae) mandaretur in Eccleſiarum orientalium uſum: hoc primum typis Syriacis Maroniticis ſumtibus et auſpiciis Ferdinandi Imperatoris Viennae edidit Johann. Albertus Widmanſtadius J. C. Anno 1555. Quod ſummo doctorum applauſu ut magnus Orientis theſaurus acceptum, a variis Latinitate donatum, variisque formis, Typis Syriacis, et Hebraicis ſaepius recuſum eſt. Epiſtolas autem Petri 2. Johann. 2. et 3. et Judae, quae ex Bibliotheca Bodlejana edidit D. Pocockius, et Apocalypſin, quam ex Bibliotheca Scaligeriana deprompſit Lud. de Dieu, et Hiſtoriam de muliere adultera Joh. 8. quam ex MS. Uſſeriano habuimus, quae omnia in antiqua editione nunquam exſtarant, ejusque magnam antiquitatem probant, collatis quibusdam libris MSS. et impreſſis adjecimus.„ Accuratam operis recenſionem nobis dedit Cl. *Lorckius,* s) profuſiorem vero ejus delineationem ſuppedi-

r) *Le Long* p. 107. col. 1. C. Conf. Part. I. Cap. III. §. VII.

s) Bibelgeſchichte part. I. p. 72.

peditat Cl. *Joh. Frid. Hirtius*, [t]) qui, etiamsi auctor noster jam anno 1723. Novum hocce Testamentum polyglotton indicarat, se, sub novo titulo partem Bibliorum Polyglottorum Londinensium prostare, ignorasse fatetur.

[IV.] * Novum Testamentum Syriacum accurante M. Christiano Reineccio. v. Biblia Polyglotta Lipsiensia, Lipsiae 1713. et 1750. Fol. [u])

[Jam anno 1713. Novum Testamentum Polyglotton typis exscriptum est, eamque ob causam editio Contextus Syriaci ad hunc annum referenda est. Ipsa vero versio Syriaca ex opere Anglicano in hanc translata est editionem. [x])

§. XXX.

N. T. Syriacum.

Novum Testamentum Syriacum et Arabicum. Romae Typis Congregationis de propaganda fide. 1703. Fol. Vol. II.

Superiores Novi Testamenti editiones ad certas classes reduximus, et quidem secundum internam, ut ita dicamus, cognationem. Hanc vero, quam hic nominamus, ab aliis distinguimus; procurata enim est Romae eum in finem, ut inprimis rebus Maronitarum sacris inserviat. [y]) Non plures nobis innotuerunt, quam hactenus descripsimus, Novi Testamenti Syriaci editiones. Plures sunt, quam hactenus a Viris Eruditis, qui historiae Novi Testamenti Syriaci condendae operam dederunt, recensitae fuere: si Cl. *Lorckium* excipimus, qui easdem, et non plures recenset. Cl. *Hirtius* in eo est, ut Novi Testamenti Syriaci historiam condat in Bibliotheca Exegetica et Orientali Volumine primo. Recenset ille Vir Doctus alias editiones, quas ante oculos habet, alias vero ex aliorum recensione. Sunt in numero illarum. 1) N. T. Syriacum *Widmanstadii*, Viennae Austriae 1555. 4. 2) N. T. Syriacum polyglotton *Jmman. Tremellii*, 1569. fol. 3) N. T. Syriacum Antwerpiae ex officina *Christoph. Plantini*, typis hebraicis sine punctis, sine anni nota, (circa 1574.) 4) N. T. Syriacum ex eadem officina iisdem typis 1575. 16. 5) N. T. in Polyglottis Antwerpiensibus. 6) N. T. *Guidonis Fabricii Boderiani.* Parisiis 1584. 4. 7) N. T. Syriacum Hutteri in Novo Testamento duodecim Linguarum. Norimbergae 1599. Fol. 8) N. T. Solisbaci. 1684. 12. typis hebraicis. 9) N. T. Syriacum Trostii, Cothenis Anhalt. 1621 4. Addit idem Vir doctus eodem Volumine pag. 494. 10) N. T. in Bibliis Polyglottis Parisiensibus et 11) in Polyglottis Londinensibus, 12) Editionem Gutbirii, 13) duplicem *Schaafii* editionem, et denique 14) editionem *Reineccii.* Alio loco vero idem Vir doctus incertus est, utrum aliqua exstet Coloniensis N. T. editio, typis expressa, an vero tantummodo MStum quoddam Coloniae adservatum intelligendum sit, nimirum in Volumine secundo pagina 38. Nos vero, nullam exstare editionem Coloniensem, sed codicem illum Coloniensem esse codicem MStum, quo usus est olim in colligendis lectionum Varietatibus *Franciscus Raphelengius*, quam certissime adfirmare possumus.

§. XXXI.

t) Wittenbergische neue exegetische und oriental. Biblioth. part. 4. p. 296.

u) *Le Long* p. 107. col. 2. E.

x) Conf. Part. I. cap. III. §. VII. *Hirtii* oriental. und exegetische Biblioth. Vol. I. p. 316. *Lorckii* Bibelgeschichte part. I. p. 330. *J. D. Michaelis* Einleitung in die göttl. Schriften des N. B. tom. I p. 144.

y) Conf. *Lorckii* Bibelgeschichte part. I. p. 426.

§. XXXI.

Evangelia Syriace.

* S. Matthaeus Syriace et Latine. Hamburgi 1621. 8. z) [I.]

[Editio valde dubia et fuspecta. Fortaffis error latet in nota anni, ut loco 1621. legendum fit 1663.

* S. Matthaeus Syriace et Latine. Cothenis Anhalt. 1621. 4. a) [II.]

[Prodiit eodem tempore et eadem in forma cum Novo Teftamento Syriaco *Troftii*, et fine dubio ejusdem eft impreffionis, ut in Scholarum ufum Matthaei Evangelium feparatim emiffum et peculiari titulo ornatum fit.

Evangelium S. Matthaei Syriacum una cum punctis vocalibus et verfione latina, ita adornata, ut unico hoc Evangelifta intellecto reliqui totius N. T. libri fine interprete facile intelligi poffint, feparatim editum accurante Aegidio Gutbirio, olim impreffum Hamburgi typis et impenfis Autoris 1663. nunc invenitur Longofaliffae Thuring. apud haeredes Gutbirianos. 8. [III.]

Aegidium Gutbirium anno 1663. Evangelium Matthaei typis exfcriptum, fed multis mendis mifere foedatum repofuiffe, aliamque paraffe hujus Evangeliftae editionem in Novo Teftamento, refert Cl. *Knochius*. Hifce exemplaribus haeredes ejus novum dedere titulum, atque ita Longofaliffae expofuerunt. b)

S. Marci Evangeliftae Evangelium Syriace, literis et punctis hebraicis, appofita e regione verfione Latina in gratiam linguarum orientalium Tyronum feorfim excufum. Cothenis Anhaltin. 1622. 4. [IV.]

Nomen *Troftii* quamvis nullibi appareat, ipfi tamen debetur editio, quae cum Novo ejus Teftamento confentit excepta externa typorum forma. *Plantinum* enim imitatus eft editor, feu *Tremellium*, qui characterem Syrum in Hebraicum transformarunt. c)

§. XXXII.

Act. Apoft. Syr.

Acta Apoftolorum Syriace. Seorfim recudi curavit D. Jo. Henr. Callenbergius — Halae in typographia Orientali Inftituti Judaici. 1747. 8.

Ad normam editionis Plantinianae charactere hebraeo, in ufum Chriftianorum orientalium editionem procuravit, una cum Epiftolis Paulinis, quas infra nominabimus, *Callenbergius*. d)

§. XXXIII.

Epift. Apoftol.

* Epiftola S. Pauli ad Romanos Lingua Syriaca Jefu Meffiae et Sofpitatori noftro vernacula, ex Teftam. Syr. Viennenfi defumpta, inque gratiam [I.]

z) *Le Long* p. 108. col. 1. A.
a) *Le Long* ibid.
b) *Knochii* hift. crit. Nachrichten p. 604. Catal. Biblioth. Baumgart. p. 46. n. 182. *Lorckius* Bibelgefchichte part. I. p. 335.
c) Catal. Biblioth. Baumgart. p. 22. n. 64. *Lorckius* l. c. p. 334.
d) Acta hiftorico-ecclef. vol. XIII. p. 278. *Lorckius* l. c. p. 737.

tiam φιλιερογλώττων publici juris facta. Studio M Christoph. Crinesii, Schlaccowaldo-Bohemi, collegii philosophici Wittebergae adjuncti. Wittebergae, impensis Zachariae Schureri, Typis Gormannianis, anno aerae Christianae 1612. 4. e)

[Textus Syriacus typis majusculis a *Trostio* postea in edendo Novo Testamento Syriaco adhibitis exscriptus est: ipsa vero editio accurate ad Viennensem formata est, adeo ut et puncta vocalia haud raro desiderentur. Commatibus notae numerales additae sunt. Editoris varias opellas philologicas recenset Cl. *Hirtius*. f)

[II.] Epistola S. Pauli ad Romanos Syriace. Seorsim recudi curavit D. Jo. Henr. Callenbergius — Halae in typographia orientali Instituti judaici. 1747. 8.

Litteris hebraicis sine punctis. g)

[III.] Epistola Prior et Posterior ad Corinthios Syriace. Seorsim recudi curavit D. Jo. Henr. Callenbergius. — Halae — 1747. 8.

Seorsim prodiit epistola prior, ut et posterior, typo hebraico exscripta. h)

[IV.] * Epistola D. Pauli ad Galatas, Syriace, litteris hebraicis cum versione latina Antonii Cevallerii. v. ejus Grammatica hebraica, Genevae 1567. 4. 1550. 1592. i)

[Rudimenta hebraicae Linguae *Anton. Rudolphi Cevalerii* prodiere Genevae ex officina Henrici Stephani 1567. 4. Epistola vero *Cevalerii* praevia jam 1559. data est; antiquior fortassis itaque exstat editio, et loco 1550. legendum 1559. est. Prodiit iterum Witebergae 1574. 4. et Lugd. 1575. fol. k)

[V.] * Epistola D. Pauli ad Galatas, Syriace et Latine studio Tremellii. Genevae. Perrin. 1570. 4. l)

[VI.] * Epistola S. Pauli ad Galatas, Syriace. Bremae. 1614. 8. m)

[Prodiit cum Duodecade aureorum Psalmorum Davidicorum, typis Villerianis, et a *Le Long* per errorem typographicum ad annum 1612. remittitur. vid. Polyglotta.

[VII.] Epistola S. Pauli ad Colossenses, Syriace, edita ab J. C. W. Vitebergae, 1702. 4.

Editore *Joh. Christophoro Wichmanshausenio*. n)

[VIII.] * Epistola S. Pauli ad Titum, Lingua Syriaca, cum interpretatione latina. In Gratiam Studiosorum φιλογλώττων publicata a M. Christophoro Crinesio Schlaccowaldo-Bohemo. 1613. E Typographia Johannis Gormanni. 4. o)

[Editioni Epistolae ad Romanos, quam idem auctor anno praecedenti procuravit, omni ex parte conformis est haec opella; excepta tamen latina versione, quae

e) *Le Long* p. 108. col. 1. A.

f) Neue oriental und exeg. Biblioth. vol 1. p. 1. Nachrichten von einer hall. Biblioth. vol. 8. p. 204.

g) Acta histor. eccles. vol. XIII. p. 228. *Lorckius* l. c. p. 337.

h) Acta hist. eccl. et *Lorckius* l. c.

i) *Le Long* p. 108. col. 1. B.

k) Conf *Wolfii* Biblioth hebr. vol. 2. p. 604. vol. 4. p. 281.

l) *Le Long* p. 108. col. 1. B.

m) *Le Long* ib. Conf. Part. I. cap. III. §. XXX. et XXXVII. n. 4.

n) Catal. Biblioth. Baumgart. p. 22. n. 66.

o) *Le Long* p. 108. col. 1. C.

quae in superiori opella desideratur, hic vero textui Syriaco opposita et lineis Syriacis inserta est. p)

* Epistola S. Pauli ad Titum. Syriace. Hafniae 1626. 8. q) [IX.]

* Epistolae S. Pauli ad Titum et Philemonem, Syriace, adjunctis versione latina, literis, vocalibus et ligaturis Syrorum, edi curante Balt. Scheidio. Argentorati 1668. apud G. A. Dolhopfium et J. E. Zetznerum. 4. [X.]

* Epistolae S. Pauli ad Titum et Philemonem cum adjuncta versione latina, — Balthazaris Scheidii. Argentorati 1700. 4. r) [XI.]

[Utraque editio una eademque est, et posterior novum tantummodo accepit rubrum. r)

* Epistola D. Pauli ad Hebraeos, Syriace. (Viennae Austriae 1555. 4.) [XII.]

Juxta haec verba Matthaei Galeni in prolegom. enarrationum in hanc epistolam. „Curatum est non ita pridem a Summo Pontifice Julio III. et Ferdinando Im„peratore, quorum imperio nuper *(haec epistola)* elegantissimis typis excusa, *(una cum aliis ejusdem Pauli, quatuor Evangeliis et Actis Apostolorum, Viennae anno 1555.)* „teritur nunc passim studiosorum manibus.„ s)

[Scripsit *Matthias Galenus* Commentarium in Epistolam Pauli ad Hebraeos, eique versionem ejus latinam e Syro confectam addidit, qui Duaci 1518. 8. et Lovanii 1599. 8. excusus exstat. Exemplar hujus Epistolae Syriacum, de quo loquitur, est pars Novi Testamenti Syriaci a *Widmanstadio* procurati.

Divi Johannis Apostoli et Evangelistae Epistola Catholica prima, Syriace. Adjuncto e regione charactere Hebraeo et versione latina. In gratiam Syriacae linguae Tyronum, seorsim excusa. Praemittitur alphabetum Syriacum, velut manuductio quaedam ad ejus linguae lectionem faciliorem. Opera et studio Martini Trostii, Huxariensis. Cothenis Anhaltinorum MDCXXI. 4. [XIII.]

Manuductio tres occupat paginas; reliquae in duas distinctae columnas textum Syriacum tum typis Syriacis tum hebraicis et in inferiori margine versionem Latinam exhibent. Uterque vero textus punctis animatus est.

* Epistola I. S. Johannis charactere Syro et Hebraeo, cum versione latina Emanuelis Tremellii, studio Martini Trostii. Cothenis 1632. 4. u) [XIV.]

* Epistola I. S. Johannis Syriace et Latine. Lipsiae 1632. 4. x) [XV.]

* Epistola Johannis Apostoli et Evangelistae, catholica prima, Syriace, juxta exemplar Cotheniense, quod est b. Marc. Trostl, adjuncto e regione charactere Ebraeo, itemque versione Latina, in usum Philo Syrorum tyronum seorsum excusa, Editore Andrea Sennerto P. P. in Academia Witteberg. Typis et sumptibus Jobi Wilh. Fincelii. Anno MDCLII. 4. y) [XVI.]

[Qua-

p) *Hirtii* neue orient. und exeg. Bibl. ol. I.
q) *Le Long* ibid.
r) *Le Long* ibid.
s) *Lorckii* Bibelgeschichte part. I. p. 336.
t) *Le Long* p. 108. col. 1. D.
u) *Le Long* p. 108. col. 1. E.
x) *Le Long* ibid.
y) *Le Long* ibid.

[Quatuor editiones fibi invicem, fi exfiftunt, accurate refpondent; pofteriores enim e prima originem traxerunt. Sed, utrum duae editiones anni 1632. a fe diverfae fint, an vero una eademque editio diverfam loci notam in rubro exhibeat, valde dubium eft. Textus Syriacus typis majufculis expreffus ad latus eundem textum typis hebraicis aliquantulum minoribus exfcriptum, verfionemque latinam Tremellianam in margine inferiori lineis integris fubjectam habet. z)

[XVII.] * Epiftolae Quatuor, Petri fecunda, Johannis fecunda et tertia, et Judae Fratris Jacobi una, ex celeberr. Biblioth. Bodlejanae Oxonienfis mfc. exemplari nunc primum depromptae et charactere hebraeo, verfione latina, notisque quibusdam infignitae opera et ftudio Edw. Pococke, Angli Oxonienfis. Lugd Bat. ex officina Bonaventurae Abrah. Elzevir. acad. typogr. ann. CIↃIↃCXXX. 4. a)

[Jam inter Polyglotta hujus editionis Epiftolarum Catholicarum primae, ex qua pofteriori tempore in editionibus N. T. Syriaci reftitutae funt, mentionem fecimus. Textus hic typis fyriacis, et characteribus hebraicis additis punctis eft expreffus; cui verfio latina, cum textu graeco authentico addita eft. De ipfa vero verfione Syriaca ita editor in praefatione: „A quo aut quando in linguam Syriacam „translatae fint hae epiftolae, fupra vires meas difquifitio eft. Unum tantum monere „licet, Dionyfium quendam, (ita fe vocat) qui commentariis Syriacis has una cum „caeteris Canonicis et Actis Apoftolorum et Apocalypfi illuftravit, in Praefat. ad 2. „Petri monere — Epiftolam fecundam Petri non fuiffe verfam in linguam Syram „cum libris, qui diebus antiquis redditi funt, ideoque non inveniri nifi in transla„tione Thomae Epifcopi, qui cognominatus eft Heracleenfis, fecundum nomen He„racleae civitatis fuae. Quis fuerit Thomas ifte, vel qualis ejus verfio, compertum „non habeo. Hoc fcio, Verba, quae e textu, eorum qui commentantur more, ad„ducit, certo arguere, eam ab hac noftra ftylo multo difcrepaffe„ Et paucis additis de alia verfione, quae lucem non vidit, addit: „Hoc tandem cenfeo, illam „quam innuit Dionyfius, iftam, noftram vero antiqnam coeterorum librorum inter„pretationem ftylo magis referre, quod ut dijudicare poffis, quaecunque ex inter„prete fuo citavit Dionyfius fideliter excerpfi, et in notis per litteras S. A. Syrum al„terum denotantes indicavi.„ Incertus eft editor de aetate hujus verfionis; Cl. vero *Michaelis* eam ad recentioris temporis verfiones referre haud dubitat. b)

[XVIII.] * Epiftolae Canonicae quatuor Syriacae ex verfione Eliae Hutteri. v. Novum Teftamentum ejus Polyglotton. 1599. F. c)

[Non fine jure haec verfio Syriaca a reliquis diftinguitur, quae ab ipfis Syris confectae funt. Haec ipfum *Hutterum* agnofcit auctorem. §. XXV.

[XIX.] * Epiftola II. Johannis Syriace, cum interpretatione latina Edw. Pocockii. Cizae 1677. 4. d)

[Attexuit illam *Cellarius* portae Syriae, five Grammaticae linguae Syriacae, in ufum tironum.

§. XXXIV.

z) Conf. *Hirtii* Wittenb. neue oriental. Biblioth. part 3. p. 28. I. cap. III. §. XXXVII. n. 5.
a) *Le Long* p. 108. col. 1. E.
b) *Michaelis Einleitung* p. 186. Conf. Part.
c) *Le Long* p. 108. col. 1. D.
d) Id. ibid. col. 2. A.

§. XXXIV.

Apocal. Syr.

* Apocalypsis S. Johannis ex manuscr. exemplari e Biblioth. clariss. viri Josephi Scaligeri deprompta, edita charactere Syro et Hebraeo cum versione latina et notis, opera et studio Ludov. de Dieu. Lugd. Bat. ex typogr. Elzeviriana. CIↃIↃCXXVII. 4. e) [I.]

[Ea quae *Le Long* ex praefatione hujus operis hausit, jam supra, ubi de Polyglottis actum est, exscripsimus, quorsum lectorem, ne bis eadem exscribenda sint, remittimus. Hoc loco vero alia, quae versionem propius concernunt, inferenda duximus. Scribit editor in praefatione de codice Syriaco, quo usus est: „Libellus „est in octavo, charta densa, tersa ac polita, quaeque a pergameno parum distet, „conscriptus manu eleganti, sed ab hoc nostro charactere satis discrepanti. Maroni-„tarum manus videtur, qua in scribendis epistolis utantur; ubi celeriores, magis-„que compactas, et saepe implexas sibi invicem litteras adhibeant. Vocales additas „non invenimus: nisi paucis in locis, ubi expressas reperies. Versuum distinctiones „libellus iste propric habet nullas, ut nec capitum. — Sententiarum tamen distin-„ctiones habet varias, quarum quaedam longiores, aliae breviores periodos discer-„nere videntur. — Esse autem hanc Syriacam e Graeco translationem nullus du-„bito, et cuivis phrasin conferenti, id facile liquebit. — Authorem versionis „ignoramus; scriptoris vero nomen in calce libri reperimus, ubi se Casparum nun-„cupat natum ܡܢ ܐܪܥܐ ܕܗܢܕܘ: tempus vero scriptionis subticet. De antiquita-„te hujus versionis nihil statuere ausim.„ Quem vero *De Dieu* scriptorem appellat, et ab interprete distinguit, *Casparum*, eum ipsum esse interpretem Apocalypseos perhibet Cl. *Michaelis*, contra ipsius editoris auctoritatem. f)

* Revelatio, quae facta est super Johannem Evangelistam a Deo in Pathamun insula. in quam ejectus fuit a Nerone Caesare. (Amstelaedami excudit Gerardus Borstius Bibliopola. clↃIↃc.LXXXXIII.) Fol. g) [II.]

* Apocalypsis S. Johannis syriace, interprete Elia Huttero. v. Ejus Novum Testamentum polyglotton. 1599. h) [III.]

§. XXXV.

Singulae Pericopae Syriacae.

* Excerpta veteris Testamenti Syriaci cum latina interpretatione nova et annotationibus Christophori Cellarii. Cizae 1682. 4 i) [I.]

* Excerpta novi Testamenti Syriaci, cum versione latina: auctore Christophoro Cellario. Cizae 1682. 4. [II.]

Ex praefatione: Millis annotationibus solam versionem adjeci, sed ita Syrorum adhaerentem idiomati, ut neque ordine verborum, neque numero dissentiat, nec sensus proprietate unquam declinet, sed verbum de verbo exprimat. k)

[Se-

e) *Le Long* ibid.
f) *Michaelis Einleitung* tom. I. p. 187. Conf. Part. I c. III. §. XXXVII. n. 6.
g) *Le Long* ibid. Conf. Part. I. c. III. §. XXXVII. n. 7.
h) *Le Long* ibid. Conf. supr. §. XXV.
i) *Le Long* p. 103. col. 1. A.
k) *Le Long* p. 107. col. 2. E.

[Selecta sunt utriusque Testamenti loca, quae in hisce opellis Syriace et Latine exhibentur; quae una cum aliis ad Philologiam orientalem spectantibus uno fasciculo comprehensae exstant sub titulo:

[III] Philologicarum lucubrationum Sylloge, hoc est, praecipuarum Orientis, ebraicae, chaldaicae, syrae, samaritanae et arabicae grammatica praecepta, quarumdam etiam pericopae biblicae, et glossaria cum sciagraphia universae philologiae sacrae, quae singula in praefatione ordine recensentur. Jenae, prostat apud Johannem Bielckium. MDCLXXXIII. 4.

Decem hoc fasciculo comprehensa sunt *Christophori Cellarii* scripta philologica, non quidem recusa, sed in unum praemissa brevi praefatione collecta. l)

[IV.] Eclogae Sacrae Novi Testamenti, Syriacae, Graecae, Latinae, opera Joh. Mich. Dilherri. Jenae 1638. 12.

[V.] Eclogae sacrae — Jenae 1658. 12.

[VI.] Eclogae sacrae — Jenae 1662. 12. m)

[VII.] Dicta SS. Syriaca, Valentini Friderici. Lipsiae typis Justini Brandii. s. a. 8. v. ejus Polyglotta. n)

[VIII.] Dicta biblica Deuteron. VI, 3. Matth. IV, 10. Syriace, cura Joh. Krebsii. 1692. 8.

In opella, quam tum inter polyglotta laudavimus, o) tum inter chaldaica curatius descripsimus. p)

[IX.] Epitome Bibliorum Syriacorum Valentini Schindleri. Wittebergae 1578. 8. q)

[X.] * Sylloge Canticorum Novi Testamenti Syriace et Latine a Sebastiano Schrottero edita. Erfurti 1650. 8. r)

[XI.] Oratio Dominica et Canticum Mariae, Syriace et Latine. Viennae Austriae 1555. 4.

In *Joh. Alb. Widmanstadii* Syriacae linguae elementis, et quidem typis syriacis, typis hebraicis, typis latinis, quae legendi praxin exprimunt, et denique latine. s)

[XII.] Oratio Dominica, Hymnus Zachariae, Hymnus Mariae Virginis, Hymnus Simeonis, et Joh. XVII. Syriace. Antwerpiae ex officina Plantiniana. M. DLXXII 4.

Ad calcem Syriacae Linguae primorum elementorum.

[XIII.] Oratio Dominicalis, Salutatio Angelica et Symbolum fidei. Romae MDCXXXVI. 8.

Prodiit Romae typis Sacrae Congregationis de propaganda fide Alphabetum Chaldaicum antiquum estrangelo dictum, una cum Alphabeto Syriaco, oratione domi-

l) Conf. de Vita Auctoris *Niceroni Nachrichten von berühmten Gelehrten* vol. 5. p. 361.

m) Conf Part. I. c. III. §. XL. n. 3. 4. 5.

n) l. c. n. 6.

o) v Part. I Cap III. §. XIV. n 1.

p) Inter Chaldaica, supra Sect. II. § XLIV. n. 6.

q) Conf Part. I. c. III. § XL. n 3.

r) *Le Long* p. 108 col 1. A.

s) *Hirtii oriental. und exeget. Bibl.* vol. 1. p 249 *Beyträge zur Geschichte merckw. Bücher* p. 259.

minicali, falutatione Angelica, et fymbolo fidei. Singula charactere Eftranghelo et Vulgari expreffa funt.

Oratio Dominica et Hymnus Zachariae Syriace et Latine. Wittebergae 1699. 4. [XIV.]

Ad calcem Syriafmi a M. *Chriftiano Ludovici* eum in finem editi, ut labor linguam Syram difcentibus quodammodo levetur.

* Paffio Domini Noftri Jefu Chrifti, Syriace, juxta quatuor Evangeliftas. Parifiis Anton. Vitré. 1635. 12. [XV.]

* Paffio — Syriace — Parifiis Anton. Vitré. 1672. 12. t) [XVI.]

Hiftoria Paffionis et mortis Jefu Chrifti ejusque refurrectionis et afcenfionis in coelum,* ex lingua Lufitanica in Syriacam transfcripta, et fecundum quatuor Evangeliftas collecta, opera et ftudio B. S. Halae Magdeburgicae aere Johannis Friderici Grunerti MDCCLV. 8. [XVII.]

Interpres eft *Benjaminus Schulzius*, olim Miffionarius apud Indos, cujus nomen in titulo lingua Syriaca expreffum eft. Textus eft punctatus. u)

§. XXXVI.

Loca varia.

Gymnafium Syriacum — a M. Chriftoph. Crinefio. Wittebergae typis et fumtibus Jo. Gormanni 1611. 4. [I.]

Exhibentur hic Syriace: Canticum Mariae Luc. I. 46. etc. Canticum Zachariae Luc. I, 68. etc. Simeonis, Luc. II, 29. Syriace et Latine, litteris hebraicis punctatis. Accedit Catechifmus Lutheri Syriace et Latine cum analyfi. Ultima in pagina notatur: Anno Chrifti MDCXI. XXIX. Julii. Wittebergae in Typographeo Gormanniano, Johanne Richtero Wittebergenfe typorum Syrorum fculptore et fufore opus hoc ad umbilicum ductum eft.„ Quodfi typi feu characteres, quibus *Troftii* Novum Teftamentum expreffum eft, cum hisce conferantur, ab uno eodemque fculptore utrosque paratos effe facile patebit.

Dan. Grafunderi Grammatica Syriaca. Wittebergae 1665. 8. [II.]

Ad calcem accedit Cap. II. et III. Matthaei, Symbolum Apoftolicum et Oratio Dominica Syriace et Latine.

Joh. Leusdeni Schola Syriaca. Ultrajecti 1672. 8. [III.]

Speciminis loco exhibentur tironibus Oratio Dominica charactere Syro et Hebraeo, cum verfione latina; Matth. XXVIII, 18-20. 1. Cor. XI, 23-29. Matth. XVIII, 15-18. Symbolum Apoftolicum, Decalogus, Johann. cap. III. et Pfalmus I.

Guil. Beveridgii Grammatica Syriaca. Londini 1658. 8. [IV.]

Auctor adjecit operi Pfalm. CI., orationem dominicam, Pf. CL. cum verfione latina. Ultimus Pfalmus etiam charactere hebraeo, attamen lingua Syriaca eft expreffus.

§. XXXVII.

Emendationes.

Multa *Joh. Georg. Hagemannus* in medium protulit ad ipfius Verfionis Syriacae hiftoriam fpectantia, quae partim vera, partim parum digefta et accu-

t) *Le Long* p. 108. col. 1. A.

u) *Baumgartenii* Nachrichten vol. 8. p 93.

accurata sunt. Verum hisce non immoramur, sed potius ea, quae diversas concernunt versionis hujus editiones, sub examen vocabimus Notamus itaque sequentia hujus Viri asserta: [z])

1) Novum Testamentum prima vice impressum esse in quibusdam polyglottis: quod omni ex parte falsum est. Prima editio est Viennensis, quae omnes polyglottas editiones, exceptis Bibliis Complutensibus, in quibus tamen nulla est versio Syriaca, aetate superat.

2) Duplicem exstare Viennensem editionem annorum 1555. et 1562. Quod itidem falsum. Unica tantummodo est editio. §. XX.

3) In antiquis editionibus Antwerpiae 1572. 1575. *Plantini* sine punctis, Heidelbergensi 1569. Norimbergensi *Hutteri* in suis Bibliis Polyglottis, Cothenensi 1621. loca nonnulla, ut et Epistolas Canonicas nonnullas cum Apocalypsi deesse. Verum quidem est, omnes editiones seculi decimi sexti, una cum *Trostii* anni 1621. vel 1622. defectu isto laborare: sequuntur enim omnes eundem Archetypum, nimirum Viennensem editionem. Attamen quae de ipsis editionibus relata sunt, non omni ex parte vera sunt. Editio Antwerpiensis Plantini anni 1572. non alia est, quam Novum Testamentum ex opere Regio seu Polyglotto, §. XXV. n. 1. Editio altera anni 1575. est minor editio charactere hebraeo expressa. §. XXII. n. 1. Editio Heidelbergensis anni 1569. est fictitia, et exinde nata, quod *Tremellius* in rubro Professor in Schola Heidelbergensi salutetur; ejus loco substituenda est Editio Genevensis anni 1569. §. XXIV. n. 1. Norimbergensis editio *Hutteri* falso in Bibliis ejus Polyglottis quaeritur: subintelligenda est editio N. T. dodekaglotta, verum et haec editio non isto defectu laborat, dum ipse *Hutterus*, quae Viennensi editioni deerant, in linguam Syriacam transtulit, §. XXV. n. 2. adeoque novam ipse condidit versionem.

4) Desideratas Epistolas et Apocalypsin addidisse *Guthirium* editioni anni 1664. quae Lipsiae 1748. et Hamburgi 1749. iterum recusa sit. Verum est *Guthirium* addidisse Epistolas Canonicas a *Pocockio*, et Apocalypsin a *Lud. de Dieu* editas editioni suae. Sed idem jam antea factum erat ab editore Bibliorum Polyglottorum Parisiensium, et Londinensium. Falsum vero est, quod *Guthirii* editio Lipsiae et Hamburgi 1748. et 1749. recusa sit, novum tantummodo accepit rubrum. §. XXVII.

5) Idem factum esse in Editione Genevensi anni 1669. charactere hebraeo expressa, cum versione latina: quae vero nunquam exstitit. Subintelligenda est editio *Tremellii* anni 1569. §. XXIV. n. 1. a qua vero Epistolae et Apocalypsis absunt.

6) Idem factum esse in editione *Leusdeni* et *Schaafii* Lugduni Batavorum 1706. 1709. 1717. 4 cui Lexicon Syriacum, *Tremellii* Latina versio, et variantes Lectiones accesserint. Sed Versio latina non omni ex parte *Tremellio* tribuenda est, siquidem ab editoribus multis in locis immutata est. Nec prima editio annum 1706. sed 1708. ostendit. §. XXVIII.

7) In

z) Nachricht von den fürnehmsten Uebersetzungen der h. Schrift p. 96. 99.

7) In hac editione *Leusdeni* et *Schaafii* infertum legi dictum Johanneum de tribus coeli teftibus. Verum eft, fed jam editioni *Guthirii* infertum erat

8) *Tremellii* verfionem N. T. Syriaci Genevae 1569. per Henricum Stephanum impreffam effe. In hac editione inveniri textum Syriacum N. T. cum *Bezae* verfione latina. Quae quomodo enodanda fint, nam conciliationem non admittunt adferta, dari in editione Genevenfi anni 1569. Verfionem *Tremellii*, et Textum Syriacum ad latus habere verfionem latinam *Bezae*, qui nunquam verfionem e textu Syriaco confecit; diu haefitavi. Tandem *Hagemannum* nonnulla e *Reufchii* praefatione exfcripfiffe, et ima profundis immifcuiffe deprehendi. In editione Genevenfi anni 1569. ne verbulum eft, quod *Bezae* tribuendum fit. Loquitur vero *J. G. Reufchius* y) de Bibliis *Junio-Tremellianis* latinis. Angli cum anno 1585 primam editionem *Junio Tremellianam* anni 1581. cui Novum Teftamentum ex Verfione Latina *Theodori Bezae* junctum eft, recufam dederunt, *Tremellii* verfionem latinam e contextu Syriaco, verfioni Latinae *Bezae* ad latus pofuerunt, ut in N. T. duplex exhibeatur verfio latina Idem factum eft in editionibus, quae fequenti tempore in vulgus exiere In hifce Bibliis nullus eft contextus Syriacus. Diverfas itaque inter fe confundit editiones, nimirum *Tremellii* editionem N. T. Syriaci anni 1569. cum editionibus Bibliorum *Junio-Tremellianorum* ab anno 1585 editorum

9) *Guidonis Fabricii Boderiani* verfionem latinam e contextu Syriaco impreffam effe 1571. Fol. Verum quidem, at hoc anno non feorfim, fed in Opere Regio, feu Bibliis Antwerpienfibus Polyglottis impreffa eft. Cum Textu Syriaco et Graeco demum prodiit 1584. 4. §. XXIV. n. 111.

10) *Troftii* editionem habere Verfionem latinam ad latus Textus Syriaci pofitam. Quam certe non vidit *Hagemannus*. Verfio latina non ad latus Textus Syriaci, fed in inferiori margine apparet minori et parum claro charactere expreffa.

11) *Galenum* edidiffe verfionem ex Syro latinam epiftolae ad Hebraeos Duaci 1578. 8. Edidit vero illam *Andreas Cocquetius*, cum enarratione ejusdem ex *Galeni Veftcappelli* praelectionibus concinnata.

12) *Martinum Chemnitium* Evangelium Johannis e Syro in Latinum transtuliffe et Jenae 1579. edidiffe. Opufculum eft dubium, quod jam 1573. 4 prodiit, et verfio ipfa eft Tremelliana, quae hic *accurate defcripta* datur. Haec funt paroramata *Hagemanni* in tribus libelli fui paginis.

§. XXXVIII.

Evangelia Syr. Philoxeni.

Sacrorum Evangeliorum verfio Syriaca Philoxeniana e Codd. MSS. Ridleianis in Bibl Coll. Novi Oxon. repofitis nunc primum edita cum interpretatione et annotationibus Jofephi White A. M. et Ling. Arab. Prof. Lau-

y) *Reufchii* Syrus interpres cum fonte novi Teftamenti graeco collatus Lipf. 1741. 8. In praefat. fol. ult.

Laudiani. T. I. qui continet Evangel. Matth. et Marci. T. II. qui continet Luc. et Johannem Oxonii e typogr. Clarendon. MDCCLXXVIII. 4. maj.

Sic demum e tenebris, quibus sepulta per secula latuit, prodit Versio Syriaca Philoxeniana, e Codicibus MStis Ridleianis, quorum conditionem jam supra §. X. n. 11. exposuimus. *Guil. Ridleius*, ut thesauros suos ex oriente adportatos communis juris facere posset, non solum codices manu sua descripsit, sed et ipse Syriacam linguam, quamvis grandaevus, didicit; verum antequam opus finire potuit, ad superos abiit codicesque suos Oxoniensibus reliquit. Sed suadente *Lowthio* ipsa Academia Oxoniensis codices Ridleianos jam cum aliis collatos et ex parte praelo adaptatos *Josepho White* commisit, qui quatuor evangelia duobus tomis comprehensa in publicum emisit. Textus Syriacus accurate e Codice Ridleiano exscriptus obelis et asteriscis notatus hic apparet, una cum notis marginalibus Syriacis et Graecis. Subjecta est versio latina textus Syriaci a *Josepho White* confecta, quae textum satis adcurate exprimit. Ad calcem operis sequuntur notae varii generis, quae collationem codicis cum codice Barsalibaei et codice Bodleiano, vel observationes philologicas continent. Accedunt recensiones trium Codicum hujus versionis, quorum possessor est *Assemannus*. z)

§. XXXIX.

Promissa.

Restat denique, ut et ad Bibliothecam promissam et latentem accessiones suppeditemus. Jam per triginta et amplius annos exspectamus editionem Veteris Testamenti Syriacam. Promisit illam jam anno 1748. *J. Rod. Pistorius* Basileensis, specimenque editionis satis nitidum emisit. Pergratum sane foret omnibus, qui orientalium rebus student, si promissis satisfactum esset. Veteris enim Testamenti versio nunquam seorsim prodiit, sed tantummodo in voluminosis Bibliis Polyglottis, Parisiensibus nimirum et Londinensibus deprehenditur, a quorum usu plerique tamen prohibentur lectores. Sed post tantum annorum interjectum spatium, quid sperandum sit, Lector ipse dijudicabit. a)

SECTIO.

z) v. *J. C. Döderleinii* theol. Biblioth. vol. 1. p. 163. *Fr. Wilh. Kraftii* theolog. Biblioth. vol. 3. p. 672.

a) Journal des Savans tom. 146. p. 140.

SECTIO V.

DE

VERSIONE ARABICA.

§. I.

Divisio tractationis.

Quae de editionibus librorum sacrorum Arabicis dicenda sunt, ut ordine concinno tractentur, necessaria est ipsa versionum distinctio. Non omnes enim ejusdem sunt auctoris versiones, nec eodem tempore natae, nec ubique eaedem inter sacros usus adhibentur versiones. Profectae sunt ab auctoribus, qui vel religionem Judaicam, vel Samaritanam, vel Christianam fidem publice professi sunt. Hinc triplex exstat versio arabica, altera Judaica, altera Samaritana, et tertia Christiana, quae posterior iterum duplex est.

§. II.

Lingua.

Arabicae vocantur versiones, quia idiomate, quod Arabum per annos prope ter mille nativum fuit, conscriptae sunt. Idioma vero hoc, quod per plura secula intra Arabiae terminos delituit, deinde vero seculo post Christum natum septimo tertiam fere orbis partem pervasit, orientem versus usque ad Indos, et occidentem versus usque in Lusitaniam una cum religione Muhammedana peragravit, ab antiquitate, amplitudine, elegantia et utilitate maxima commendatur. Inter antiquissimas merito refertur linguas, quae a mixtura alienarum linguarum immunis est, et affinitate hebraeae linguae proxime accedit, multasque posteritati servavit et radices et vocum significatus, in lingua hebraea desideratos. Tanta copia alias linguas superat, ut unius rei appellationes variae earumque explicationes voluminis integri materiam praebeant. Emphasis vero et apta vocum significatio rerum ipsarum naturam plene exprimentes, phrases porro et formulae tanta gratia et venustate pollent, ut Graecorum χάριτες cum his collatae ἀχάριτες et Latinorum gratiae ingratae videri possint. In hac tamen copia vocum compositionem non agnoscit; omnia tamen linguarum composita plene exprimit, maxima conjugationum varietate, quibus significationis vis multum variatur. Utilitas linguae longe est maxima, inprimis librorum sacrorum interpreti maxime commendanda. Multae in V. T. occurrunt voces, quae ab Arabicis lucem accipiunt: in quibus eaedem radices adhuc superstites sunt. Lingua hebraea licet olim vocabulis magis numerosa, exigua tamen sua parte in Veteri Testamento tantum hodie exstat, unde ex arabica, quam integram habemus, suppleri et explicari debet. Multae etiam radices hebraicae communes sunt

cum

cum Arabicis, et vocabula hebraica, quae semel vel bis in V. T. occurrunt, ex consuetudine sermonis arabici exponi possunt. Silentio praetermittimus reliqua, quae e notitia linguae Arabicae redundant commoda, quae uberius recenset *Brianus Waltonus.* [a]) Quantopere vero lingua arabica interpreti sacro inserviat, e scriptis *Alberti Schultensii* dijudicari poterit. [b])

§. III

Aetas Versionum Arabicarum.

* Versiones Judaeorum Arabicae sunt aliquot, (*inquit Hottingerus*) vix tamen ulla vel ante Abulfedae aetatem literis expressa est arabicis. Hic autem auctor, (natus an. Hegirae 672. *Christi* 1223.) de Judicibus ac Regibus Israelis acturus, scribit: Judaeis sunt libri 24. antiquitus apud ipsos per manus accepti, qui nondum arabici facti sunt, verum lingua hebraica exarati. Floruit anno *Christi* 1300. *

Desumsit haec verba *Hottingerus* ex praefatione *Pocockii* in variantes lectiones arabicas tomo VI. Bibl. Polygl. Angl. quae ibi secus explicantur: „Docent (*inquit Pocockius*) haec magni authoris verba nullum tum temporis „reperiri potuisse textus hebraici versionem, literis arabicis exaratam; ne- „que enim aliter intelligenda sunt, quae scribit, viginti quatuor Judaeorum „libros nondum arabicos factos fuisse, cum multis ante annis a R. Saadia (for- „san et aliis) versi fuerint, sed uti Judaeis adhuc etiam in more est, suis tan- „tum depicti characteribus, quo minus a diversae professionis hominibus le- „gerentur.„ Quaenam praeterea ratio habenda est in hoc argumento Mohammedani, cum plurimae S. Codicis Abulfeda vetustiores in Bibliothecis exstent versiones Arabicae.

Ismael filius Hali, Abulfeda (*inquit Eusebius Renaudot*) [c]) est Amae Satrapa, ex Yubidarum stemmate, opere geographico suo notissimus — — in rebus Muhammedanorum tractandis satis diligens et accuratus est, et in vetustis originibus, quae Hegiram antevertunt, nihil habet, unde reliquis praeferatur. Tanta autem illius fuit rerum peregrinarum ignorantia, ut veteris Te-

a) Prolegom. XIV. p. 402. etc. Conf. *Joh. Henr. Michaelis* historia linguae arab. Halae 1716. *J. H. Hottingeri* Smegm. orient lib. 1. c. 7. p. 107. etc.

b) Referuntur huc 1) animadversiones philologicae in Jobum, in quibus plurima hactenus ab interpretibus male accepta ope linguae arabicae et affinium illustrantur; accedit specimen observationum arabicarum in totum Vetus Instrumentum. Traject. 1708. 8. 2) Animadversiones philologicae et criticae ad varia loca Veteris Testamenti, in quibus ope praecipue linguae Arabicae, multa ab interpretibus nondum satis intellecta illustrantur, quam plurima etiam nove explicanda modeste proponuntur. Amstelod. 1709. 8. 3) Liber Jobi cum nova versione ad hebraeum fontem, et commentario perpetuo, in quo veterum et recentiorum interpretum cogitata praecipua expenduntur, genuinus sensus ad priscum linguae genium indagatur, atque ex filo et nexu universo argumenti nodus intricatissimus evolvitur. Lugd. Bat. 1737. 4. Conf. Part. I. cap. 1. sect. III. § XI. 4) Origines hebraeae, quarum secundus tomus cum vindiciis tomi prioris contra *Anton. Driessenum* Lugdun. Bat. 1738. 4. in vulgus exiit.

c) Differt. 3. de translat. Bibl. in lingu. vernac. p. 110.

Testamenti libros arabice conversos nesciret, quod viro doctissimo Eduardo Pocockio fraudi fuit, dum ex illius testimonio de antiquitate versionis arabicae conjecturam facit. [d])

Idem Pocockium ait [e]) ex quodam loco Abulfedae ab ipso male intellecto existimasse, scripturam sacram non fuisse Abulfedae tempore, hoc est, ante annum Christi 1345. in Arabicum idioma conversam, qua nihil falsius, siquidem plurimi etiamnum servantur in Bibliothecis codices MSS. hoc anno antiquiores. [f])

[In determinanda versionum arabicarum aetate *Renaudoto* magis quam *Pocockio* fides habenda est; interim tamen ipsa versionum aera, excepta *Saadiana* Pentateuchi versione, satis incerta est. Afferit quidem Auctor Praefationis editionis Parisiensis, maximam mutuari commendationem versionem illam arabicam, quod S. Hieronymi seculo quidam e sacris libris hac lingua scripti reperirentur, quorum auxilio Librum Iob in 700 ferme aut 800 versibus, ut ex praefixa libro Hieronymi praefatione manifestum est, restituit; quibus verbis lectori insinuare voluit, tum Hieronymi tempore jam exstitisse versionem arabicam, tum eandem esse versionem Parisiis editam cum illa *Hieronymi* tempore exstante. Ipsa vero si *Hieronymi* verba considerantur: „Ceterum apud Latinos ante eam translationem, quam sub Asteri„scis et Obelis nuper edidimus, septingenti ferme aut octingenti versus de„sunt, ut decurtatus et laceratus corrosusque liber foeditatem sui publice le„gentibus praebeat. Haec autem translatio nullum de veteribus sequitur in„terpretem, sed ex ipso hebraico arabicoque sermone et interdum syro „nunc verba, nunc sensus, nunc simul utrumque resonabit:„ [g]) eum non de versione aliqua arabica, sed de versione latina, quam ex hebraeo traduxerat, et de interpretatione singularum vocum ex Arabico vel Syro sermone loqui, satis apparet. Dubia itaque et incerta manet Versionum arabicarum aetas.

§. IV.
Versiones Judaicae.

Duae exstant Pentateuchi versiones arabicae, quarum alteram conscripsit R. *Saadias Gaon;* alteram vero Judaeus quidam Africanus in Mauritania composuit. Utraque illarum typis exscripta exstat; hinc quae ad historiam illarum faciunt, infra, ne bis eadem recensenda sit, communicabimus. §. XV.

§. V.
Versio Samaritana.

Versio arabica Pentateuchi, non hebraici, sed Samaritani, ab incerto auctore composita est. Adservatur illa in M tis codicibus; fragmentum vero quoddam edidit *Joh. Henr. Hottingerus*, quod infra recensendum erit.

§. VI.

d) Histor Patriarch Alexandr. p. 77.
e) Tom. 1. de perpetuo ecclesiae consensu circa Eucharist am p. 345.
f) *Le Long* p. 111. col. 2. D. - p. 112, col. 1. C
g) Prolog. 1. in Jobum.

§. VI.

Versiones Christianorum Orientalium.

• Versio Veteris Testamenti Arabica duplex est apud Christianos Orientales in usu: una dicitur Syriaca seu Antiochena; altera Aegyptiaca seu Alexandrina. Ambae a Christianis ex Graeco LXX. Interpretum traductae. Utriusque versionis exemplar in Bibliotheca Vaticana et Medicaea exstare testatur *Cornelius a Lapide* in argumento Commentariorum in Prophetas minores. [h])

Distinctionis illius versionum Antiochenae et Alexandrinae vix ulla occurrit apud Orientales Christianos memoria. Alexandrina ecclesia graeca utitur in sacris officiis lingua Graeca et versione LXX. Interpretum; privatim, cum pauci graece sciant, legitur versio arabica secundum eosdem. Antiocheni similiter Graeci seu Melchitae Syri utuntur in sacris Syriaca, privatim Arabica, quae ad eam atque ad Hebraeum textum, ex quo facta est, magis accedit. *Cornelius a Lapide* haec nesciebat, et *Waltonus* ipse aliena potius fide quam sua scripsit. Versiones hujusmodi, quae totam scripturam continent, non sunt ab eadem manu, sed collectae a Librariis, qui diversas saepe conjunxerunt, et valde interpolarunt. [i])

Christianum quendam Aleppensem secta Melchitam conquerentem aliquando audivi *(inquit Eduardus Pocockius)* [k]) non reperiri penes ipsos Arabice exemplar Bibliorum quod aequali filo contextum partibus inter se congruis atque dispositis constaret. [l])

[Magnae quidem auctoritatis est *Renaudoti* testimonium in rebus, quae orientales spectant ecclesias, cui haud temere fides deneganda est. Sed nisi omnia me fallunt, quae ipse contra *Waltonum* monet, satis demonstrant, dari inter orientales duplicem versionem, alteram ex versione graeca, quae privatim inter Aegyptiacos legatur, alteram inter Melchitas Syros, quae ex Syro idiomate confecta ad Hebraeum codicem propius accedat. Res ita omnis ad denominationes, *Versio Antiochena*, *Versio Alexandrina*, rediret; quae ipsis orientalibus ignotae sunt. Interim et ista denominatio *Assemanno* arrisit, qui eodem modo versiones distinxit. [m])

§. VII.

Versiones Christianorum Occidentalium.

Quae a *Carpzovio* Christianorum occidentalium salutatur versio Arabica, in se quidem est illa antiquior, quae ex Oriente Romam venit, sed haud intemerata ad Orientem rediit. Cum superioris seculi anno vigesimo quarto orientales praesules, inprimis Archiepiscopus Aleppensis et Patriarcha Copticarum in Aegypto, ab *Urbano* VIII. P. R. efflagitassent, ut in usum orien-

h) *Waltonus* prolegom. 14. §. 18.

i) Haec ad *Jacobum le Long* scripsit *Eusebius Renaudot*, vir multijugi doctrina, multipliciumque in primis peritia linguarum orbi litterato notissimus.

k) Praefat. in variantes lectiones Arabicas Tom. VI. Bibl. polygl. Angl.

l) *Le Long* p. 111. col. 1. E. col. 2. C.

m) Conf. *Carpzovii* crit. sacr. part. 2. c. 5. p. 643.

orientalium ecclesiarum Biblia Arabica typis exscripta orientem versus mitteret: non defuit Pontifex R. illorum desiderio: sed ipsa Biblia Arabica ad Editionem latinam Vulgatam adeo sunt reformata et recognita, ut Orientem versus transmissa, multas in ecclesiis orientalibus turbas excitarint. Plura infra in recensione Editionis Romanae de hoc negotio annotabimus. [n])

§. VIII.

Usus Versionum Arabicarum.

* Minoris auctoritatis esse videntur translationes Arabicae, quae leguntur hodie a Christianis, qui degunt in Oriente, nec tantam prae se ferunt antiquitatem, quantam Syriacae; pleraeque enim illarum apud Syros, cum Jacobitas et Maronitas, tum Nestorianos, ex eo potissimum tempore vulgatae fuerunt, quo lingua Syriaca non amplius ipsis fuit vernacula, postquam scilicet sub ditione Saracenorum fuerunt, qui linguam arabicam in illorum regiones introduxere. [o])

[Arabica versio Syriacae longe postponenda est, tum quia minor est aetate, tum quia, si versiones Judaicae Pentateuchi excipiuntur, Versio est ex versione, non ex fonte facta. Hinc saepissime a fonte recedit, tum in numeris, tum nominibus propriis; sententias affirmativas codicis hebraei in negativas transfundit, sensumque ejus non exprimit; et varia, quae haud genuina sunt, et rabbinica commenta sapiunt, immiscet. Verum ex hisce observatis eam plane otiosam et inutilem esse minime colligendum est. Variis in locis genuinam servat lectionem, ubi alii interpretes a vero aberrarunt; quae de Deo ἀνθρωποπαθῶς dicta sunt, θεοπρεπῶς exponit, et saepissime, quae brevius dicta sunt, ampliore sermone accurate exponit. Qui vero ex Versione Arabica veram Codicis sacri, ut putant, lectionem restituere, atque ad Arabicum Textum Hebraeum revocare volunt; quales sint versiones arabicae, quantisque mutationibus subjectae fuerint, haud reputasse videntur. Recentioris certe sunt aevi, incertaeque originis; praeterea vel a Christianis, vel Judaeis, vel Samaritanis, quin et Muhammedanis, correctae vel adulteratae sunt, eamque ob causam contra lectiones codicis Hebraei non in subsidium vocari possunt. Si quid valent, id certo in eo consistit, ut lectioni verae testimonium praebeant, eamque corroborent. Sed quis haec de versionibus tam dubiae fidei unquam expectabit? Singula haec accurate exponit *Carpzovius* [p]) et qui illi praeiverunt *Joh. Henr. Hottingerus* [q]) et *Rich. Simon.* [r])

§. IX.

Versiones suppositiae.

Inter supposititias codicis sacri versiones primo loco recenset *Le Long* Versionem Iobi arabicam, quam ex male intellectis *Hieronymi* verbis confin-

O 2 xit

n) Crit. sacr. l. c. p. 643.

o) *Rich. Simon* c. 2. Disquisit. crit. de variis Bibl. editionibus p. 176. *Le Long* p. 111. col. 2. C

p) l. c. p. 646-664.

q) Conf. ej. Analecta p. 100. Smegma Orientale p 91. De Bibl Translat. in lingvernac in Diss theologic fasciculo, Heidelberg. 1660. 4. p 190. etc:

r) Hist. crit. du V.T. lib. 2. c. 16. p. 282.

xit Auctor praefationis Bibliorum Polygl. Parisiensium; de qua jam supra §. III. lectorem monuimus. Ingenue fatetur *Brianus Woltonus:* s) „Non „loquitur *Hieronymus* illo loco de versione aliqua Arabica, licet ejus verba „primo adspectu tale quid innuere videntur, (unde et me olim ita ea accepisse fateor); loquitur enim, ut verba ejus penitius intuenti liquet, de translatione sua latina, quam ex Hebraeo traduxerat, et hoc tantum innuit, in „libro Iob Hebraico vocabula multa Arabica occurrere, et hunc librum prae „aliis Vet. Testamenti Arabismum sapere: quod verissimum est: multa enim „verba observarunt docti in hoc libro, quae alias in V. Testamento nunquam „occurrunt, quae ad Arabicam originem omnes referunt: nec ex hac Arabica versione versus vel στιχους potius 700. vel 800. restituit *Hieronymus*, licet exemplar aliquod mancum vel imperfectum nactus sit, cujus versiculos „vel potius στιχους ex aliis codicibus vel versionibus supplevit vel perfecit. — „Nec si *Hieronymum* de versione Arabica loqui concederemus, quae ipsius „aevo extitit, (haud enim negamus, imo supra probavimus, scripturas hisce temporibus in Arabicam et alias omnes linguas celebriores conversas fuisse) haud tamen, quam exhibent Biblia Parisiensia, tantae antiquitatis fuisse sequeretur, quam seculi multo posterioris esse facillime deprehenditur, idque tum ex vocibus Arabicis, quae in Alcorano solo et ab Alcoranistis usurpantur, quae in hac versione occurrunt.„

* Arabica Veteris et Novi Testamenti versio a Joanne Episcopo Hispalensi adornata circa annum Christi 717.

Joannes Vasaeus scribebat anno 1551. Hispaniae Chronicon, cujus haec sunt verba: t) „Hispali Joannes Episcopus, qui ad doctrinam posterorum sacram scripturam in linguam Arabicam transtulit.„ Huic consonat *Joannes Mariana* (qui scripsit anno D. 1600.): u) „His aequalis Joannes Hispalensis Praesul divinos libros lingua Arabica donabat. — ejus interpretationis exemplaria ad nostram aetatem conservata sunt, extantque non uno „loco in Hispania.„ Cur ergo saltem ex eis unum non indicavit, nisi quod aliorum relatione hoc scripserit? *Vasaeus* et *Mariana* ut opinionem stabiliant suam, his duntaxat verbis *Roderici Ximenii* Toletani Archiepiscopi, qui obiit 1208, nituntur: „Et in isto medio fuit apud Hispalim gloriosissimus et „sanctissimus Joannes Episcopus — — qui etiam sacras scripturas Catholicis „expositionibus declaravit, quas in formationem posterorum arabice conscriptas reliquit.„ x) Audiendus est ea de re *Nicolaus Antonius.* y) „Animum tamen cogitatio subit, affirmaveritne *Rodericus* fecisse *Joannem* scripturarum versionem, an expositiones in scripturas. Verba enim illius in aequivoco laborare quis non videt?„ Forte Joannis fuit hoc propositum, ut expositionibus Bibliorum arabice conscriptis Christianis Arabizantibus opitulare-

s) Prolegom. 14. §. 17.

t) Ad An. 717. pag. 698. tom. 1. Hispaniae illustratae.

u) Lib. 7. c. 3. de rebus Hispaniae ad Annum 737.

x) *Rodericus* lib. 4. c. 3. hist. hispanicae.

y) Lib. 6. Bibliothecae vet. Hispaniae cap. 9. §. 211.

laretur. „Ad translationem quod attinet, (*pergit idem Auctor*) ejus exempla „ad nostram aetatem conservata fuisse, atque non uno loco in Hispania ex- „tare, *Joannes* ait *Mariana*. Hispalensis Ecclesiae armariis consignatam agno- „scit *Paulus Espinosa* in hujus urbis historia *). Vellem tamen eos nobis di- „xisse, quibusnam Arabicae linguae peritis auctoribus, hanc interpretationem „in schedis istis repertam, Joannis illam, neque aliam esse, ab impressis ei no- „tis, aut nomine interpretis asserere non dubitaverint.„

* Vetus Testamentum ex Hebraeo in Arabicum translatum a R. *Saadia Gaon.*

Erpenius praefat. in Pentateuch. Arabicum: „R. *Saadias Gaon*, Ju- „daeus usquequaque doctissimus et celeberrimus, omnes veteris Testamenti „libros in gratiam popularium suorum longe lateque per universum imperium „Saracenicum, in Asia Africaque dispersorum, in sermonem transfudit Ara- „bicum.„ Idem ajunt *Guido Fabricius Boderianus* [a]) et *Edwardus Pocockius* [b]) qui hunc omnes Veteris Testamenti libros in linguam Arabicam transtulisse asserunt. At *Aben-Esra* ait, ipsum legem lingua et scriptura Ismaelitica (i. e. Arabica) interpretatum fuisse. *Gedalias* quoque legis tantum meminit. [c]) Ita etiam *Morinus*. [d]) „*Saadias* apud Judaeos celeberrimus, ante sexcentos et quinquaginta annos (*haec Morinus scribebat an.* 1633.) Legem κατὰ λέξιν transtulit, quae Thessalonicae (*Constantinopoli*) charactere Hebraeo excusa.„

[*Erpenio* subscribit *Joh. Henr. Hottingerus* [e]) et *Waltonus*, et *Saadiae* interpretationem totius Veteris Testamenti adscribunt. Contrarium statuit *Wolfius*, [f]) qui eidem auctori tantummodo versionem Pentateuchi tribuit, quae non Thessalonicae, sed Constantinopoli excusa exstat. Provocant *Erpenius* et *Pocockius* ad codices, quos in manibus habuerunt. A cujus vero parte ipsa stet veritas, facile, qui sequentia pensitabit, sine dubio dijudicabit. In ipsa translatione Veteris Testamenti Arabica, quae *Saadiae* tribuitur, fundamenti loco posita est Septuagintaviralis versio, cujus aberrationes a textu hebraico accurate Arabica sequitur versio. Vixit vero *Saadias* tempore celeberrimorum Masoretharum *Ben Ascher* et *Ben Naphtali*, quo masorethicum studium maxime florebat. Quis vero sibi, Judaeum eodem tempore a Codice Hebraico recessisse et versionem graecam accurate sequutum esse, unquam persuadebit? In Codice MSto versionis Arabicae Parisiensi, ex quo versio ipsa expressa est, *Josephus Ascari* sua manu notavit, Monachum quendam Cophticum *Said Fajum* illam confecisse: quapropter *Saadiae* nulla veri specie tribui potest. Ipsa denique versio, teste *Aben Esra* Exod. II, 12. charactere arabico conscripta fuit, quod a Judaeorum consuetudine, qui omnia hebraeo charactere scribere solent, plane abhorret. Accedit testimonium

 Abul-

*) Lib. 7. c. 3.
a) Praefat. in Nov. Test. Syriac.
b) Specim. Arabic. p. 362.
c) In Schalschelet Hakkabala p. 38.
d) In epist. 38. ad Th. Cromberum p. 203. Antiquit. Eccl. Orient.
e) Thesaur. philolog. p. 265. Diss. de Bibl. translat. in linguas vern. p. 201.
f) Biblioth. hebr. vol. 1. p. 934. vol. 2. p. 437.

Abulfedae, qui suo tempore i. e. A. C. 1273 nullum charactere hebraico scriptum exemplar fuisse testatur. *Saadiae* itaque sine jure illa tribuitur Veteris Testamenti Versio. Versionibus denique ad minimum dubiis, si non suppositiciis, annumerari possunt 1) Versio *Hareth*, ex Muhammedano Christiani, qui seculo XV. Acta Apostolorum cum excerptis ex Matthaei et Johannis Evangeliis Arabice edidisse dicitur. 2) Versio *Hareth Ebn Sinan*, sive *Sinan ben Sabath*, qui e Septuaginta interpretibus translationem Arabicam confecit, cujus Pentateuchus exstat in Bibliotheca Regia Parisiensi, item in Bibliotheca Oxoniensi; scripta vero Salomonis, nimirum Sapientia, Ecclesiasticus, Proverbia, Ecclesiastes et Canticum Canticorum Florentiae in Bibliotheca Medicaea adservantur. g)

§. X.

Ordo recensionis.

Diversas lingua Arabica conscriptas versiones distinximus supra §. 1. secundum publicam fidei professionem illorum, quorum manibus illas debemus. Non incongruum itaque foret, eodem ordine typis expressas versiones recensere, et primo versiones Judaicas, et deinde reliquas enumerare. Verum, quo haec tractatio praecedentibus sectionibus magis consentiat, eundem sequi ordinem, ut primo integra Biblia et deinde partes recenseamus, magis placet.

§. XI.

Editio Parisiensis.

* Biblia Arabica Veteris et Novi Testamenti Parisiis 1645. F. In Bibliis Polyglottis a Mich. le Jay editis.

Biblia Arabica: (desiderantur libri Tobiae, Judith, Esther, liber I. et II. Macchabaeorum). Vetus Testamentum ex codice *Francisci Savarii de Breves*, cujus Pentateuchus ex Hebraeo translatus fuit, ut creditur, a R. *Saadia Gaon*, reliqui libri partim ex Hebraeo vel Syriaco, partim ex Graeco, proindeque e diversis fontibus, diversis temporibus, et a diversarum sententiarum hominibus profecta est haec versio juxta *Pocockium*. Liber II. ut falso vocatur Macchabaeorum ex Hebraeorum translatione, ut in calce capitis 8. legitur, neque textui Syriaco, neque Vulgatae editioni Latinae consonat, neque tandem qualis est inter libros Canonicos censendus est; si *Barthol. de Herbelot* h) credimus, ipsa est versio cujusdam partis Operis *Josephi*

g) Conf. *Carpzovii* critic. sacr. p. 642. *Michaelis* oriental. und exeget. Biblioth. vol. IX. p. 159. *Assemanni* Catal Biblioth. Med. Laur. p. 57. Fabricy des titres primitifs tom. 1 p. 364-370.

h) Bibliotheque orientale. p 523.

[Recenset auctor Codicem Manuscriptum *Ketab al Maccabim* sequentibus: Histoire de *Joseph Ben Gorion* en Arabe traduite de l'Hebreu, qui se trouve sous ce titre dans la Bibliotheque Royale et dans la Bibliotheque du G. D. n. 6. où il est joint à quelques livres de l'ancien Testament, qui ont été traduits en Arabe pour l'usage de l'Eglise d'Alexandrie. Ce livre des Maccabées est attribué a Joseph l'Historien, ce qui diminue beaucoup son authorité, parce qu'ils ne pourroient avoir esté compris dans le second Canon des Livres sacrés que l'on croit avoir été fait par Esdras. Conf. de hoc opere Pseudojosephi — *Wolfii* Bibliothec. hebr. vol. 1. p. 520.

sephi ben Gorionis. Novi Testamenti quatuor Evangelia desumpta sunt ex editione Romana anni 1591. Reliqui tres libri ex Codice Arabico Aleppensi, quem asportavit R. P. *Joseph Carmelita.* Versio latina Pentateuchi facta est a *Johanne Hesronita,* libri Ruth ab *Abrahamo Ecchellensi*, caeterorum librorum Vet. Testamenti a *Gabriele Sionita*, qui recognovit Translationem Latinam IV. Evangeliorum olim a *J. B. Raymundo*, ut videtur, concinnatam, et reliquos Libros Novi Testamenti ipse transtulit.

Dolendum est, (*inquit Waltonus*) [hh]) quod de versionis hujus auctore et tempore, a quo et quando facta fuerit, sed nec de hujus utilitate ac usu, et de ejus collatione cum aliis codicibus, quicquam dixerint, qui Parisiensi editioni praefuerunt. Si versio illa penitius introspiciatur, admodum imperfecta, mendisque et erroribus scatens. Ita licet in fine libri Josue dicatur iste liber ex Hebraeo conversus, ex Graeco tamen et Hebraeo, seu potius ex Syro mixtus conspicitur. [i])

Ad calcem Libri Iob haec leguntur: „Completum est, excelso Deo favente. Commemoravit autem auctor exemplaris, e quo hoc descriptum est, hunc „librum e Syriaco sermone in Arabicum versum fuisse.„ [k])

[Codex ille, ex quo Editio Parisiensis expressa est, in Aegypto anno 1585. aut 1586. exaratus est. Initio hujus voluminis legitur auctoris quidem ignoti sed periti Praefatio, in qua, postquam omnes veteris Testamenti versiones Arabicas plurimis laborare defectibus asseruit, accuratam illarum revisionem aggressum esse dicit. Deinde addit se adhibuisse ipsum contextum versionis Arabicae Rabbani *Cheik Saidi*, vulgo Fiumensis dicti, (idem est ac *Saadias Gaon* Aegyptius ex urbe Fiumi) tanquam hujusce revisionis fundamentum. Observat postea se hunc contextum cum Hebraeo, Judaeo quodam erudito sibi exponente, et cum aliis versionibus Arabicis contulisse. Hae illae omnes hic summo studio recensentur: 1) quae a Judaeis factae sunt; 2) deinde versio *Hareth*, filii *Senan*, et aliae ex Graeco expressae; 3) versio *Aboulfergi Ebn el Taib*, Nestoriani, ex Syriaco; 4) versio duplex Samaritanorum, una ex Hebraeo, altera ex Graeco. Denique versiones illae, quae in Commentariis Arabicis in Scripturam sacram aut laudantur aut inferuntur. Si opus suum ignotus hic auctor ad umbilicum perduxisset, plurimum sane profuisset cognoscendis omnibus sacrorum Codicum interpretationibus Arabicis tam calamo quam typis exaratis; sed Exscriptor tria duntaxat Capita libri Geneseos notis suis illustravit; quae quidem pauca quae supersunt, probant versionem Saadianam nec ad usum Ecclesiarum, nec a Syris Christianis lingua Arabica utentibus unquam fuisse usurpatam, sed solummodo ad studium sacrarum literarum esse utilem. Qui vero illam versionem legebant, plurima quae in ea obrepserant vitia, quoquo modo saepe pessimo, corrigebant; unde, inquit idem auctor, tot ac tantae in hujusmodi versionibus depravationes ortum ducunt. [l]) Quae cum ita sint, editores Parisienses, quibus plures Codices Arabici ad manus fuere, a collatione plurium codicum maxime necessaria abstinuisse dolendum est. Versio vero hic expressa maxima ex parte est Alexandrina, seu Aegyptiaca,

hh) Prolegom. 14. §. 17.
i) *Rich. Simon* disquisit. crit. p. 177.
k) *Le Long* p. 122. col. 1. E. col. 2. D.
l) *Eusebius Renaudot* tom. 1 de perpetuo Eccles. Consensu circa Eucharistiam p. 540. ap. *Le Long* p. 113. col. 2. C.

ea, §. VI. excepto *Pentateucho*, qui est *Saadianus*, non purus sed interpolatus, *Josua*, qui ex Hebraeo contextu est desumtus, et *Iobus* ex Syriaco translatus. Plura de hac editione ejusque conditione ad sequentem iteratam Londinensem ex *Pocockii* observationibus communicabimus. m)

§. XII.

Editio Londinensis.

* Biblia Arabica Veteris et Novi Testamenti. Londini 1657. Fol. In Bibliis Polyglottis Londinensibus.

Exemplar in Polyglottis Parisiensibus et Anglicanis editum (*juxta Pocockium*) n) ejusmodi est, quod e diversis atque inter se multum discrepantibus laciniis contextum sit, sive id agente, qui ipsum describeret, sive (quod magis verisimile) quod ipsi ad manum non fuerit omnium librorum ab uno aliquo concinnata versio, adeo ut necesse habuerit, quo integrum sibi corpus conflaret, partes parum sibi constantes, utpote e diversis fontibus, diversis seculis, et a diversarum sententiarum hominibus profectas connectere. Hinc factum ut librorum Veteris Testamenti alii ea lingua editi fontem Hebraicum, alii LXXII. versionem, sive ex ea immediate, sive (quod de plerisque forsan affirmandum) mediante Syriaca derivati, referant. Non idem ergo de omnibus judicium fieri potest, de singulis seorsim pronunciandum erit, unde et a quo translati fuerint, prout cuique se obtulerint codices, qui Interpretum vel nomina, vel aetatem prae se ferant. Nobis impraesentiarum de Pentateucho privatim prima magni operis parte disquirendum erit, de quo quid rationibus, si non certis, neque omnino indubitatis, satis tamen (ut mihi videtur) probabilibus nixi sentiamus, in medium proferre, liceat. Horum igitur librorum versionem Arabicam, quae hic edita est, celebri Judaeorum Magistro R. *Saadiae Haggaon* originem suam debere autumamus, licet ab alio quopiam subinde interpolatam. Neque enim opera alius cujuspiam privata ex fonte Hebraico primitus deductam facile suadet ea, quae est inter hanc et illam, quae R. *Saadiae* esse ab omnibus pro concesso habetur, in iis passim locis, quae paraphrastico more interpretandi licentiam sumsit, convenientia — At ut, qui nullis legibus adstricti auctorem quempiam Paraphrastica libertate interpretentur, iis in locis, ubi maxime a verborum sono abeant, eosdem sensus, easdem dictiones adhibeant, haud sine majori quam quod de 72. graecae versionis auctoribus narratur, miraculo fieri potest, fidemque plane exuperat. Quod tamen in iis versionis Arabicae exemplaribus contigisse videmus. Non major alibi fere inter ipsa discrepantia est, quam quae inter diversa ejusdem scriptoris apographa et alias occurrit: in locis autem non tam secundum auctoris verba, quam interpretum mentem expressis, ea quae in diversorum interpretum versionibus haud reperitur, vel repertum iri probabile sit, concordia. Quod si quis R. Saadiae opus in manus sumptum sibi in aliquibus mutandum censuerit, non est quod novae versionis auctor habeatur; ac talem quidem exscriptorem nactus videtur Haggaon iste, quem ut plagii, nisi aliunde constaret, ipsum quae Saadiae erant, pro suis venditasse, iisque nomen suum inscripsisse, minime arguerim, ita nescio an ψευδογραφίας notam facile effugerit. Opus enim, cui manum admovit

m) Conf. *Carpzovii* crit. facr. p. 645. et Biblioth. hanc Vol. I. c. III. §. IV.

n) Praefat. variant. Lect. in Pentat. Arab. tom. VI. Bibl. Polygl. Londinens.

vit, consulto aliquoties immutasse constat, adeoque in diversum a primo ejus auctore abiisse, ut aliud plane ab ipso sensisse ac δουλευειν τη ὑποθεσει prodat. *) — — Quis non alium hic, ac diversa plane sentientem operi Saadiano se immiscuisse sentiat? Cui interim sectae ipsum adjudicemus, nondum in comperto est. Nam ut a Judaeo prodire potuisse haec non temere negaverim, cum ab *Aben-Esra* discamus esse inter eos, qui Abrahamo non tres Angelos, sed tres Prophetas apparuisse statuant, — Samaritanorum forsan genium magis haec spirant, quorum hanc notat haeresin *Morinus* ad Gen. 5. et *Aben-Esra* ad Gen. 1. quod hominem ad Angelorum similitudinem creatum afferant, quibusque fere solemne esse, ut nomen Angeli Tetragrammato vel substituant vel addant. — Sunt et quae suadeant, eum a quo navata est haec opera, si non Muhammedanorum partibus addictiorem fuisse, studium tamen adhibuisse, ut ipsis non ingrata esset; dictiones nempe et loquendi formulae apud ipsos praecipue in usu, atque in primis nomina quaedam propria aliis minime usitata. Quis enim alius Jethronem *Schoaibum* appellaret? ut taceam solemnem istam ex Alcorano formulam: *In nomine Dei Miseratoris Misericordis*, libri fronti praefixam: (si a MS. sit) quam non temere adhibent vel Christiani vel Judaei, nisi iis in libris, quos eo nomine Pseudo-Prophetae istius asseclis commendatiores esse volunt: ac certe versionem istam, prout characteribus Arabicis, eaque quam videmus forma, expressa est, (a quocumque tandem praestitum fuerit) in Mohammedanorum praecipue gratiam adornatam fuisse, si quis asseruerit, minime me repugnantem habebit. *Denique quae ipsi conjecturae ansam praebuerint, Lectori exponit.*

Quidquid hujus sit, non omnia prout nunc se habent, a *Saadia* prodiisse censeat necesse est, qui non ipsum aliis alium finxerit, aliaque suis, alia Mohammedanis obtulisse, quam versutiam ab *Aben-Esra* operis istius censore non nimis benigno, haud impune, credo, tulisset; at vero propius videtur, ut alium quempiam in messem *Saadianam* falcem misisse credamus, eumque ortu vel Judaeum vel Samaritanum. Neque enim Christianum (orthodoxum saltem) fuisse, vel a Christianis gratiam captare voluisse res ipsa docet, neque ut versionem istam omnes Ecclesias orientales maximopere venerari concedamus. — —

Quando primum litteris Arabicis descripta ad Christianorum Orientalium manus pervenerit versio ista, non est quod statuamus aliter quam ex conjectura post *Abul-Fedae* demum tempora factum, ob eas quas innuimus rationes, nec quam apud ipsos auctoritatem consecuta sit, cum in eas propensiores videantur, quae 72. sequantur. Haec *Pocockius*. Conf. idem in Praefat. ad Comment. Michae.

Duplicis sunt generis versiones Arabicae, quae leguntur in Bibliis Polyglottis Parisiensibus et Anglicanis: Libri historici ex textu Hebraeo, Prophetae autem translati sunt ex Graeco, qui cum Codice Alexandrino convenit magis quam cum Vaticano. Revera et Codex Alexandrinus et Codex Prophetarum Arabicus ex Aegypto fuerunt asportati. p)

[Londinenses Biblia Parisiensia Polyglotta recusa dederunt. Hinc et hic eadem desunt, quae ibidem desiderantur. Adest quoque eadem versio latina ab iisdem au-

*) Hujus rei profert plurima testimonia *Pocockius*. Deinde addit, quae sequuntur

p) Nota marginalis apud *Rich. Simon* *Biblioth. Sacr. Pars II.* lib. 2. hist. crit. Vet. Test. c. 16. p. 182. *Le Long* p. 121. col. 2. E. 124. col. B.

auctoribus confecta, Pentateuchi a *Johanne Hefronita*, Libri Ruth ab *Abrahamo Ecchellensi*, IV. Evangeliorum ab *J. B. Raymundo*, reliquorum vero librorum tam Veteris quam Novi Instrumenti a *Gabriele Sionita*: singulos vero *Pocockius* emendavit textuique Arabico adaptavit. In ipsam vero versionem Arabicam accurate inquirit *J. G. Carpzovius* q) et *Rich. Simon* r) qui in varia ejus loca animadvertit, et naevos versionis non solum interpretibus aut scribis, sed etiam iis, qui litteris puncta adscripserunt, tribuit. Quod si quis itaque puncta ipsa tollere, vel immutare vellet, contextus, ut ipsi quidem videtur, meliorem redditurus esset sensum. Quae de Psalterio ejusque collatione cum aliis editionibus annotavit *J. H. Hottingerus* s), infra recensebimus. t)

§. XIII.

Editio Romana.

[1.] * Biblia Sacra Arabica, Sacrae Congregationis de propaganda fide jussu edita, ad usum ecclesiarum orientalium, additis e regione Bibliis latinis vulgatis. Tomus I. Romae Anno MDCLXXI. Typis ejusdem Sacrae Congregationis de propaganda fide. Vol. III. Fol.

Versio haec facta studio *Sergii Risii* Archiepiscopi Damasceni Maronitae sub *Urbano* VIII. Pont. Max. tantum anno 1671. plurimum recognita in lucem prodiit.

Ex praefatione: Cum sacrorum Bibliorum editiones pro multitudine nationum et linguarum multiplices fuerint; editio quoque Arabica olim satis celebris et integra habita est. — Sed haec ipsa non modicam jacturam passa est, ita ut pleraque ejus exemplaria perierint, et in paucis, quae superfuerant, non pauca errata ac defectus inoleverint. Hoc animadvertens Illustr. et Reverendiss. Praesul *Sergius Risius* Archiepiscopus Damascenus Maronita — — nationis suae necessitati pro suis viribus opem ferre decrevit: praesertim quia eodem tempore nonnulli Orientalium Ecclesiarum Pastores Apostolicae sedi, cui tunc *Urbanus VIII.* praeerat, supplicaverant, ut editionem Arabicam recognosci, corrigi, typisque vulgari ad suorum populorum utilitatem in alma urbe juberet. Quorum precibus cum Pontifex benigne annuisset, Eminentissimis ac Reverendissimis Dominis sacrae Congregationis de propaganda fide Cardinalibus rem totam commisit. Illi vero praedicti Archiepiscopi Sergii partes esse voluerunt, plures viros tam Ecclesiasticos, tam Laicos, Sacrae Theologiae aliarumque scientiarum Professores, et praeterea variarum linguarum, praesertim Arabicae, Syriacae, Graecae et Hebraicae peritos, in suis aedibus congregare, atque una cum illis Arabicum textum corrigere, suaeque integritati quantum fieri posset restituere.

Anno igitur post Christum natum 1625. Illustriss. hic Praesul, coeterique viri eruditissimi tantum opus summo cum studio animique ardore aggressi sunt; et exemplaribus quotquot invenerunt Arabicis collectis, ex unoquoque emendatiora et sinceriora, et quae ex Hebraicis Graecisque fontibus purius manabant, seligentes, corrupta, et ea quae in Arabicis codicibus desiderabantur, ex iisdem fontibus et ex Bibliis

q) Critica sacra, part. 2. c. 5. p. 647. etc.

r) Hist. crit. du V. T. lib. 2. c. 16. p. 303.

s) De translat. Bibl. in ling. vernac. p. 284. etc.

t) Conf. Part. I. c. III. §. VI.

bliis Latinis Vulgatis correxerunt, vel ab integro reposuerunt. — — Desunt porro in hac Arabica impressione eae quas Arabes motiones, nimirum vocales appellant etc.

Anno 1624. (*ut refert Nazarius*) quidam Ecclesiae orientalis praesules, inprimis Archiepiscopus Aleppensis et Patriarcha Coptitarum in Aegypto ab *Urbano VIII.* magna supplicatione postularunt, ut Biblia typis Arabicis excusa in regiones suas mitterentur, quippe quia rarissima forent msc. exemplaria, eaque parum sincera. Designati sunt a Congregatione de propaganda fide, cui ab *Urbano* demandata fuerat haec provincia, *Sergius Risius* Archiepiscopus Damascenus, et *Philippus Guadagnolus*, ut huic versioni totos se darent. Absoluta Pentateuchi versio edita fuit typis praefatae Congregationis, cui e regione adjecta est Vulgata Latina. Mortuo autem *Risio* totum Vetus Testamentum absolvit *Guadagnolus* anno 1647. Incoeptum est statim novum, finitum vero anno 1650. Sed cum *Joannes Baptista Giattinus* bona fide in praefatione sua fassus esset, hanc versionem Vulgatae Latinae non prorsus correspondere, jussu praedictae congregationis decretum est, ut ab *Abrahamo Ecchellensi* et *Ludovico Maraccio* susciperetur nova illius emendatio, quae quidem postea ad Vulgatam omnino exacta est, perfectaque anno 1664. Praefatio nova, copiosissimusque erratorum index ab eodem *Maraccio* anno 1668. confectus est. Opus tandem prodiit anno 1671. opus, inquam, quadraginta sex annorum, cui concinnando adfuerunt plurimi Cardinales, Praelati, Regulares et Seculares, e quibus multi erant linguarum orientalium callentissimi. u)

De hac editione ita loquitur ipse *Guadagnolus:* x) „Sacra Biblia jam nunc „Arabico idiomate hic eduntur sub felicibus S. D. N. *Urbani* Papae VIII. imperiis „et auspiciis, qui ut universo orbi sacrae doctrinae alimenta paucis etiam paginis „tribueret, excogitavit duplici pariter idiomate Latino et Arabico sacra Biblia cudere, recogitans, nullam terrarum esse regionem, quae vel Latinam vel Arabicam non percipiat loquelam.„

Haec versio ad Vulgatam Latinam omnino facta est, barbara et inepta, *ut me monuit vir doctissimus*, cujus prima volumina, cum in Orientem missa essent, magnas turbas excitaverunt, cum vix intelligeretur, et Missionarii tanquam S. Scripturae corruptores accusarentur, itaque suppressa est per multos annos, tandem perfecta prodiit. xx)

[Versio ipsa Arabica, quae in hoc opere splendide expresso publice exponitur, a *Carpzovio* nostro *Versio Christianorum occidentalis* nominatur. Summo jure enim ab aliis editionibus in Polyglottis obviis distinguitur. Usi quidem sunt editores antiquioribus codicibus, et plurima ex arabicis versionibus descripserunt; at quoties inter illas et Vulgatam Latinam dissensus erat, quod quam saepissime accidit, versio Arabica ad Latinam transformata est: hinc ipsa editio Polyglottis longe inferior est habenda, et interpreti Sacrarum litterarum nulli est usui, siquidem, ubique,

P 2 utrum

u) Horum nomina indicat, praelongamque ea de re texuit narrationem Abbas *Nazarius* in Diario Eruditorum Italico Romae edito 29. Januarii 1612. e quo haec carptim exscripta sunt.

x) In monito ad Lectorem Arabicis suis Institutionibus Romae anno 1640. editis praefixo.

xx) *Le Long* p. 124. col. 1. B. — p. 125. col. 1. B.

utrum lectio fit genuina, an vero ad latinum textum immutata, dubium remanet. Tribus constat opus voluminibus. Tomus primus continet Praefationem Latine et Arabice fcriptam, una cum recenfione fphalmatum typographicorum tum in textu Arabico tum in Latino obviorum; Pentateuchum, cum indice teftimoniorum e V. T. in N. citatorum Arabice et Latine; explicationem Nominum Hebraicorum, Chaldaicorum et Graecorum in facro textu obviorum; indicem rerum; et denique libros facros Jofuae et fequentes ufque ad finem librorum Chronicorum. Tomo fecundo fiftitur primo emendatio fphalmatum typographicorum, fequuntur Libri Efdrae, Nehemiae, Tobiae, Judithae, Eftherae, Iobi, et Pfalterium, Scripta Salomonis, Liber Sapientiae, Siracides, Prophetae majores et minores, et Libri Maccabaeorum. Tertium volumen praemiffam habet aberrationum typographicarum recenfionem, fiftitque integrum Novum Teftamentum, et in prima Johannis Epiftola cap. V. com. 7. locum illum de tribus Coeli teftibus. Singularia funt quae de hac editione refert Cl. *G. L. O. Knochius*, nimirum in Pfalterio inter Pf. octavum et decimum octavum, inferta legi Capita VIII. IX. X. XI. et XII. Libri fecundi Regum; Pfalmos vero IX - XVII. ab exemplari quod inter manus habuit, poenitus abeffe. Dum vero haec fcribimus, ipfum opus oculis ufurpare nobis non licere, lubentes fatemur, nec cum nobis aliud videre contigit, in hunc locum incidimus. Difcimus vero ex relatione *Walchii*, viginti quinque plagulas cum dimidia, de novo excufas, reliquisque, quae jam dudum expreffae fuerant, infertas effe: perpauca vero exemplaria jam 1650. expreffa fine titulo ac praefatione quafi furtim ex officina furrepta exftare. Exemplar itaque, quod Cl. *Knochius* recenfuit, utrum particulari aliquo defectu, ex confufione plagularum recufarum orto laborare, an vero in omnibus exemplaribus eandem regnare confufionem dicendum fit, iis relinquimus, qui ipfum confulere poffunt opus, dijudicandum. y)

[II.] Biblia Sacra in Lingua Arabica. Tomo I. (Romae fumptibus facrae congregationis de propaganda fide. 1752. 1753. 4.)

Recentiffima eft Bibliorum Arabicorum editio, inchoata quidem, fed utrum ad finem perducta fit, definire non poffumus. Exemplar forma quarta majori impreffum geminum oftendit titulum; in altero poft figuram radiatae crucis legitur arabice: *Foedus Vetus et Novum, Pars prior:* et italice: *Biblia Sacra in Lingua Arabica. Tomo I.* Dein poft figuram aliam radiatae itidem crucis, inter alatos duos angelos, in genua procumbentes fubjectis nubibus, in infima paginae parte legitur arabice: *Impreffum anno 1753. meffiano in officina Malaci Rotili.* In pagina proxima alter apparet titulus, praepofito humano capite alato, qui eadem quae in priori arabice expreffa erant, iterum

y) Conf. *J. G. Carpzovii* critic. facr. part. 2. c. V. p. 643. *G. L. O. Knochii hiftorifch-critifche Nachrichten von der Braunfchw Bibelfammlung* p. 627. *D. Clemens* biblioth. hift. et crit. Tom. III p. 425 - 431. *Joh. Vogtii* catal. libr. rar. p. 94. *M. L. Widekindi Verzeichnis von raren Büchern* p. 434. *J. G. Walchii* Biblioth. exeget. p. 49. *Rich. Simon* hift. crit. du V. T. p. 523. Ejusd. Lettres choifies tom. 2. p. 165. *P. Bayle* Diction. hift. et crit. Art. Guadagnolo, tom. 2. p. 665. edit. German. *Joh. Georg. Hagemanni* Nachrichten von den Ueberfetzungen der H. Schrift p. 55. *J. P. Niceronii* Nachrichten von berühmten Gelehrten vol. 7. p. 333. *Joh. Alb. Fabricii* Biblioth. graec. vol. 3. p. 193.

rum repetit, omissa solummodo linea Italica, addita figura crucis radiatae. Delineat editionem Cl. *Carolus Aurivillius*, sed ita ut sibi imaginetur, editionem esse antiquam Ducarestianam, cui typographus novum dederit titulum, atque ex hoc praesupposito multae ortae sunt hariolationes et conjecturae: quae vero locum inveniunt nullum, cum certo constat, Romae sumptibus Sacrae Congregationis de propaganda fide editionem procuratam esse, quae duplici titulo in gratiam Orientalium et Italorum ornata est. Typographus, cujus nomen est fortassis *Angelus Rotilius*, non ex Italia in Wallachiam evocatus est, sed Romae typographiam suam edendo operi consecravit. Nulla adest praefatio, ex qua aut consilium editoris, aut conditio textus Arabici cognosci possit; nec ulla unquam prostat latina littera in integro opere, exceptis solummodo plagularum signaturis. Volumen primum continet Pentateuchum, Libros Josuae, Judicum, Ruthae, quatuor Regum, duos Chronicorum, duos Esdrae, ejus scilicet et Nehemiae et denique Librum Tobiae. Ultima in pagina 688. subsequentis paginae sic dictus apparet custos. Exemplar hujus editionis, quod possidet *Cl. Lorckius* Hafniensis, nec plura continet, sed eadem pagina finitur. Typi sunt elegantes, neque admodum absimiles iis, quibus Alcoranus Patavii expressus est. Textus Arabicus multo propius accedit ad editionem Romanam anni 1671. quam ad Polyglotta aut ad Pentateuchum Erpenianum: sic et Genes. III, 15. Vulgatam sequitur: *ipsa conteret.* Attamen, quisquis ille fuerit, editor multa immutavit, multa correxit; qua vero id factum sit fide, aut ad cujus exemplaris praescriptum, non constat. Varietates vero haud sunt infrequentes, siquidem in primo Geneseos capite viginti tres hujusmodi correctiones deprehenduntur. Genes. XLIX, 10. haec editio omnia habet, quae cum Vulgata consentiunt, *et ipse erit exspectatio gentium:* Romana vero: *Cui sunt omnia.* [z])

§. XIV.

Biblia Ducarestiana.

• Biblia Arabica, cura et studio Patriarchae Antiocheni Melchitarum. Ducarestii in Wallachia 1700. fol.

Alexander Helladius asserit, Libros Ecclesiasticos etiam in Lingua Arabica anno 1700. una cum Novo et Veteri Testamento cura Patriarchae Antiocheni Ducarestii prodiisse. [a])

[*Alexandri Helladii* status praesens ecclesiae graecae, in quo etiam causae exponuntur, cur Graeci moderni Novi Testamenti editiones in lingua graeco-barbara factas acceptare recusent, prodiit *Altorfii* 1714. 8. Auctor *Larissae* Thessaliae civitate natus universam fere Europam peragravit, et *Altorfii* per quadriennium moratus, multa de statu graecarum Ecclesiarum lectu jucunda et utilia retulit. Verum ubivis ambitioni et invidiae indulsit, nec in iis quae refert, ubique eandem meretur fidem. De Bibliis Arabicis *Ducarestii* impressis, et in hisce oris nondum visis, nihil praeter illorum existentiam docuit. Optarat Cl. *Michaelis* [b]) ut quis accuratam hu-

 jus

z) *Caroli Aurivillii* Differt. philolog. de rariori quadam editione versionis Arabicae Sacrorum Bibliorum, Upsal. 1776. 4. *Lorckii* Bibelgeschichte part. I. p. 425. *Michaelis* orient. und exeget. Biblioth. vol. 12. p. 12.

a) *Le Long* p. 125. col. 1. C.

b) Einleitung in die göttl. Schriften des neuen Bundes p. 209.

jus editionis institueret recensionem: cui quidem voto Cl. *Aurivillius* satisfacere voluit, ita ut grates ipsi publice referantur. Sed mirum est, quod Cl. *Michaelis* haud errorem detexerit. Editio a Cl. *Aurivillio* laudata, non est illa Ducarestiana, sed recentior Romana; quae duae editiones non solum forma externa, prior enim est primae, posterior secundae magnitudinis, distinguuntur, sed et in se maxime sunt diversae. Prior enim seu Ducarestiana exhibet versionem orientalium Christianorum Alexandrinam, §. VI. posterior vero, ad editionem Romanam anni 1671. formata est, quamvis editor, *Salomonis Negri*, in edendo Psalterio et Novo Testamento, insistens vestigiis, varia immutarit, atque emendare studuerit. Accuratiorem itaque hujus editionis rarissimae adhuc exspectamus notitiam. c)

§. XV.

Pentateuchus Arabicus.

[1.] * Pentateuchus Arabicus charactere Hebraico ex versione R. Saadiae. Constantinopoli 1546. fol. In Pentateucho Polyglotto.

Opus hoc Constantinopoli dudum impressum, doctorum manibus teritur, quae tamen editio passim mendis scatet, exemplaris aliquando forsan vitio, alias eorum, qui vocales apposuerunt, Grammaticae Arabicae, linguaeque proprietati minus consonas, sive imperitia vel negligentia. d)

[In recensione hujus codicis typis hebraicis Constantinopoli impressi remittit auctor noster Lectorem ad ea, quae de codicibus hujus operis *Saadiae* MStis observarat, e quibus hic nonnulla exscribenda duximus.

„Haec translatio in Africa ubique legitur, eamque Hebraeorum peritissimi „sequuntur, et allegant tanquam authenticam, utpote ab homine literarum et tradi„tionum atque rerum Hebraicarum peritissimo profectam. e)

„*Saadias* in versione Pentateuchi longius plerumque a verbis et phrasibus „Ebraicis recedit, et paraphrastem saepius quam interpretem agit.„ f).

„Hic interpres modo Onkelosum, modo LXX. Interpretes, modo etiam „ingenium suum prorsus Judaicum, et ad scripturae genuinum sensum detorquen„dum natum sequitur. g)

„Ab Ebraicisne, an a LXX. an ab Onkelo traducta sit Saadiae interpretatio, „dubitarunt nonnulli; ea est hominis in convertendo licentia et levitas, passim siqui„dem divagatur, et ultra cancellos excurrit, ut Paraphrasten facile, non Interpre„tem possis agnoscere. Ad Ebraica tamen compositam esse editionem hanc, nulli „non attento fiet perspicuum.„ h)

„Haec

c) Conf. *Assemanni* Catalog. Biblioth. Laur. Med p. 57. Conf. quoque *Walchii* Bibliotheca theologica tom. 3. p. 341. Unschuldige Nachrichten A. 1714. p. 1016. *Lilienthals* Theolog Biblioth. vol. 2. p 178. *J. F. Reimmanni* catalog. Biblioth. theol. p. 812. *Joh. Alb. Fabricii* Biblioth. gr. vol. 10. p. 515. [illegible]

d) *Le Long* p. 125. col. 1. D.

e) *Rob. Wakfeldius* in disputat. de fratris uxore non ducenda, praefixa syntagmati de Hebraeorum codicum incorruptione. ap. *Le Long* p. 115. col. 2. E

f) Th. Erpenius in Epist. dedicat. Pentateuchi Arabici.

g) *Joh. Henr. Hottingerus* lib. 1. Thesauri Philolog. c. 7. sect. 7.

h) *Dan. Huetius* de claris interpret. p. 105.

„Haec *Saadiae* interpretatio paraphraseos potius quam versionis simplicis nomine insigniri debet, quia contextus sui verbis non ita presse adhaeret interpres. „Mutat enim interdum nomina propria, et ut ab omni antecepta opinione liber „non erat, mentis suae sensa potius quam ipsummet contextum haud infrequenter „exprimit. — Dictio illius etsi ad Hebraismos minus accedat, quia paraphrastica „est, non ita tamen Arabica est, quin linguae Hebraicae ingenio saepius inserviat; „ita ut ex ea hominem Judaeum facile agnoscas.„ i)

„Omnes Arabicae versiones Pentateuchi ex Hebraeo factae, vel sunt a Judaeis vel a Samaritanis concinnatae. Omnium celeberrima est, quam composuit R. „*Saadias* Gaon, Finmensis, edita Constantinopoli 1546. literis Ebraicis. Eandem „esse quae in Bibliis Polyglottis Parisiensibus et Londinensibus typis excusa est, plurimi, licet rei criticae periti, falso tamen supponunt.„ k)

Saadiae versionem in Polyglottis Parisiensibus et Londinensibus exscriptam esse, adfirmant, qui ipsis operibus manus adhibuerunt editores. Negat *Renaudotius*, sed qui inter hosce dissensus est, facillime dirimitur, si genuina et interpolata *Saadiae* distinguitur versio; illa in nonnullis Codicibus, haec in Polyglottis exstat Bibliis. l)

* Pentateuchus Arabice. Lugduni Batavorum, ex typographia Erpeniana linguarum orientalium. Prostant apud Johannem Maire, 1622. 4. [II.]

In hac editione observavi, (*inquit Joh. Henr. Hottingerus*) m) auctorem usum exemplari Hebraeo a communibus nostris diverso (*cujus hic lectiones varias producit*). — In coeteris multa habet Interpres singularis ἰδιοχίας et industriae indicia luculenta. *Erpeniana* haec editio est magis litteralis, quam *Saadiana* translatio, adeo ut non nisi Hebraicae linguae peritissimi eam intelligant. Judaeus Africanus, qui eam composuit, a Judaeorum consuetudine non recedit. Hi autem ut populo sese accommodent, vocesque singulas explicent, solliciti sunt propriam earum sequi significationem, ex quo stylus rudis et barbarus efficitur.„

Haec versio praesertim in locis difficilioribus Chaldaeum Paraphrasten sequitur. n)

Ex Epistola dedicatoria: Coeterum cum in manus meas venisset exemplar Pentateuchi Arabici charactere Hebraeo, in Mauritania jam olim a Judaeis editi —. Ego quoque cum id paulo diligentius cum Textu Hebraeo et translatione Arabica Saadiae contulissem, comperi certo eam versionem accuratissimam esse et palmam etiam eripere Saadianae. o)

[Codex iste, ex quo *Thomas Erpenius* Pentateuchum publici juris fecit, adservatur in Bibliotheca Leidensi ex legato *Scaligeri* cod. 3. seu Bibliothecae cod. 236. Scriptus est in folio, litteris hebraicis, optimae notae, licet mutilus. *Scaliger* in testamento hanc versionem Saadianae praefert, quod propius verbis hebraicis insistat, et totidem fere arabicis exprimat, locis quibusdam exceptis obscurioribus, in qui-

i) *Rich. Simon* cap. 14. Disq. crit. de var. Bibl edition. p. 105.

k) *Euseb. Renaudot* tom. 1. de perpetuo Consens. Eccl. p. 540.

l) Conf. Part. I. cap. III. § XII. *Michaelis* orient. und exeget. Biblioth. part. 7. pag. 153.

m) Thesaur. philolog. lib. 1. c. 3. p. 267 etc.

n) *Sam. Clericus* initio Variar. lection. Chald tom. VI Biblior. Polyglott. Londin.

o) *Le Long* p. 125. col. 1. E.

quibus a verbis non nihil recedat, sed ita ut magis ad sensum inclinet, eumque clarius exprimat. Interim variis ex locis, auctorem versionis Saadianam translationem ante oculos habuisse, saepiusque illam sequutum esse, comprobari posset. Litterarum formas codicis hebraicas in Arabicas transformavit editor, omissis tamen punctis vocalibus. Versionem latinam non addidit; adeo enim adcurate textum hebraeum sequitur ut *Ariae Montani* versio latina in locum textus arabici versionis substitui possit. Inscripsit opus editor *Johanni Borelio* et de opere ipso rationem reddit. Accedit praefatio, quae constructiones insolitas et a genio linguae Arabicae recedentes recenset. p)

§. XVI.

Genesis Arabica.

[I.] * Genefeos capita quatuor prima Arabice et Latine, cura Othonis. Francofurti 1702. 4.

Ex Polyglottis Anglicanis. v. Polyglotta. q)

[II.] * Genefeos quinque capita Arabice et Latine ex Polyglottis edita, studio Georgii Christiani Burcklini. Francofurti 1700. 4. r)

[III.] Genefeos Caput I. Arabice et Latine, et Evang. Matthaei Cap. II. arabice et latine. Helmstadii 1718. 4.

In *J. G. Lakemacheri* elementis Arabicis, e polyglottis Londinensibus cum praxi legendi.

[IV.] * Libri Genefeos Capitis XI. fragmentum, Arabice, ex versione Samaritanorum, cum Interpretatione Joh. Henr. Hottingeri. Heidelbergae 1658. 4. s)

[Plures adhuc adservantur Codices MSti, qui Arabicam Samaritanorum exhibent versionem; quorum de versione judicat *Hottingerus:* „Arabica Samaritanorum versio incerti itidem et authoris et aevi a Chaldaica interpretatione raro quidem „recedit, Judaismi etiam pertinax interpres; nonnunquam tamen ab illa abit, et „vel emphasin pressius urget, vel textui Hebraeo propius accedit, vel Saadianam sequitur, vel obscure Chaldaeo-Samaritanum loquentem explicat, vel suo fretus judicio novam fundit versionem;„ quae singula variis comprobat exemplis, sed ex integro opere non nisi unicum hocce fragmentum typis expressum luci expositum est. t)

§. XVII.

p) Conf. *J. G. Carpzovii* critica sacr. part. 2. c. 5. p. 642. *Rich. Simon* hist. crit. du V. T. p. 307. *Brian. Waltoni* proleg. XIV. §. 16. *Joh. H. Hottingeri* Diss. de Bibl. translat. in ling. vernac. p. 201. *Nachrichten von einer hallischen Biblioth.* vol. 5. p. 283. Index Biblior. Wernigerod. p. 7. Catal. Biblioth. Bunav. Tom. I. p. 7. De vita editis consulendus est *J. P. Niceronius* in *Nachr. von berühmten Gelehrten* vol. 6. p. 24. sq.

q) Part. I. c. III. §. XIV. n. 2. *Le Long* p. 125. col. 2. C.

r) *Le Long* ibid,

s) v. Ejusdem Biblioth. oriental. p. 98. *Le Long* p. 12 . col 2. C.

t) Conf. *Hottingeri* Diss. de translat. Biblior. in ling. vern. p. 142. *Carpzovii* critica sacra p. 618.

§. XVII.

Exodus Arabice.

Exodus arabice ex versione R. Saadiae Gaon. Constantinopoli 1545. F. [I.]
V. inter Polyglotta. [w])

Exod. c. VII. Arabice cum versione latina interlineari, Oratio Dominica, [II.]
Salutatio Angelica, Symbolum Apostolicum, et Decalogus sine punctis, cum apposita ad latus versione latina. Patavii 1687. 4.

In Grammatica Arabica Agapeti a Valle Flemmarum, quae prostat sub titulo: Flores Grammaticales Arabici idiomatis collecti ex optimis quibusque Grammaticis, etc. [x])

§. XVIII.

Psalteria Arabica.

* Psalmi Arabici ex Graeco. Genevae 1516. F. [I.]
[In Psalterio Polyglotto *Augustini Justiniani*, Nebiensis. [y])

* Psalmi Arabici ex versione diversa ab editione Romana. v. Psalmi Syriaci. 1610. F. [z]) [II.]

[In recensione hujus operis inter Syriaca haec notarat Auctor noster: [a]) „Psalmi Davidis cum Canticis Veteris et Novi Testamenti Syriace et Arabice, sed „charactere Syriaco minori (qui scribendi modus vulgo *Ghierschouni* appellatur). „Praemittitur Epistola Sergii Risii Archiepiscopi Damasceni. Liber excusus in monte Libano in Monasterio S. Antonii et S. Johannis Evangelistae per Josephum F. Amima Diaconum anno 1610." Quae si non omni ex parte vera sunt, facile hoc lectores auctori nostro condonabunt. Rarissimus enim est liber, plerisque fere incognitus. Meliora nobis nuper dedit Cl. D. *Joh. Christoph. Döderleinius*, qui exemplari usus est, quod olim in Bibliotheca Solgeriana fuit, hodie vero Bibliothecae publicae Norimbergensi accessit. Duplex versio exhibetur, altera Syriaca, altera Arabica ex versione Syriaca confecta, minori typo Syriaco expressa. Titulus Libri partim est Syriacus, partim Arabicus, ostenditque insignia *Sergii Risii*, cujus et praefatio praemittitur. Subjicitur postscriptum, quo illi, qui operi edendo subvenere, commendantur. Editores fuere *Paschalis Eli*, et *Joseph Ibn Amima*, quibus ducibus Psalterium in valle *Kusihja* seu *Kausihja* Montis Libani expressum et anno 1610. die 10. mensis secundi Tisri finitum est. Accedunt Psalterio non omnia Cantica sacra, quae alias Psalterio jungi solent: sed tantummodo Psalmus CLI. Canticum Mosis, Esaiae Cap. XLIV, 23 — XLV, 8. Mariae, et Oratio *Ephraimi Syri*, et haec tantummodo Syriace. De utraque versione, Syriaca, quae tum ab Versione in Polyglottis, tum ab editione *Erpenii* saepius recedit, et Arabica, multa specimina profert Cl. *Döderleinius* [b]), qui et ipse de vera loci impressionis pronunciatione nihil determinat. Subscriptio

w) Part. I. c. III. §. XII. n. 2.

x) *Hirtii* orient. und exeget. Biblioth. 4. p. 26.

y) *Le Long* p. 125. col. 1. C. Conf. Part. I. c. III. §. XXV.

z) *Le Long* p. 125. col. 2. C.

a) Idem p. 103. col. 2. B.

b) Repertorium für die biblische und morgenländ. Litteratur, part. 2. n. 7. p. 158. Bibliotheca Solgeriana, tom. 1. p. 214.

scriptio arabica Psalterii haec est: *In inclito et religioso Monasterio Vallis Kuzaia in monte Libani per eruditum Pascali Eli, et per abjectum Josephum ibn Amima Cremerdanensem anno 1610.* Monasterium, quod Syriace ܩܙܚܝܐ et ܩܘܙܚܝܐ scribitur, est secundum Assemannum Monasterium Sancti Antonii Abbatis de Kuzaia, in altera valle Montis Libani, dioecesis Tripolitanae positum, quod hodie spectat ad Monachos St. Antonii Congregationis Libani. c)

[III.] * Psalmi Arabici ex Graeco, cura et studio Gabrielis Sionitae, sub auspiciis Illustrissimi Savary de Breves, Regis Christianissimi quondam apud Turcarum Imperatorem legati. Romae e typographia Savariana. Excudebat Stephanus Paulinus. 1614. 4. d)

[Non sine jure distinxit Auctor noster hanc editionem, ab illa, quae sequentem occupat locum. Solum enim habet textum Arabicum sine versione latina. Praeterea non sine veri specie asseritur, et hic alium exhiberi textum Arabicum ac in sequenti. Duplicem accurate distinguit editionem *Assemannus*, atque hanc versionem Arabicam e Graeco, illam vero Arabicam e Syriaca simplici versione concinnatum habere asserit. e)

[IV.] * Liber Psalmorum Davidis Regis et Prophetae. Ex Arabico idiomate in Latinum translatus. A Victorio Scialac Accurensi et Gabriele Sionita Eddeniensi Maronitis, e Monte Libano, Philosophiae et Sacrae Theologiae Professoribus. Recens in lucem editus munificentia Illustrissimi et Excellentiss. D.D. Francisci Savary de Breves, Regis Christianissimi a consiliis, ejusque apud Paulum V. Pont. Max. Oratoris, et Serenissimi Ducis Andegavensis, ejusdem Regis Christianissimi fratris unici Gubernatoris. Opus tam sacrarum literarum, quam Linguae Arabicae studiosis utilissimum. Cum Privilegiis Summi Pontificis, Imperatoris, Regum, Rerum publicarum, aliorumque Principum. Romae. Ex typographia Savariana. MDCXIV. Excudebat Stephanus Paulinus. Superiorum permissu. 4. f)

[Inscripserunt editores Psalterium *Ludovico* XIII. Galliarum Regi, epistola nuncupatoria, ex qua sequentia notanda sunt: „Franciscus Savarius Dominus de „Breves, Majestatis Tuae apud Paulum V. Pont. Max. legatus — apud se statuit „ad opitulandum miseris illis gentibus (*Orientalibus*) nihil efficacius, et ad eas ex im„pio superstitionis, errorisque mancipio liberandas, ac deinceps ad Ecclesiae gre„mium traducendas — fore nihil quam si de fidei Christianae praeceptis atque my„steriis, libri quam plurimi vernaculis illarum linguis excuderentur, quibus erro„rum suorum falsitatem aperte dignoscerent, agnitamque detestarentur, ac penitus „ejurarent. Ergo rem magno animo aggressus, omnibus eo pertinentibus sedulo „comparatis, ac in primis illarum sermonis atque rerum scientiae peritis hominibus „advocatis, nullis neque sumptibus, neque laboribus parcendo, eam omni studio „et industria promovere non cessat. Ex quo sane factum est, ut quemadmodum „non ita pridem Catechismum Illustr. Cardinalis *Bellarmini* in gratiam illarum gen„tium

c) *Assemanni* Catal. Bibl. Med. Laur. p. 18.
d) *Le Long* ibid.
e) *Assemanni* catal. p. 5[illegible]
f) *Le Long* p. 125. col. 2. D.

„tium in Arabicum sermonem transferri curavit: ita nunc ad Europaeorum Christia-
„norum commodum et utilitatem, sacrorum Bibliorum Arabicam et Latinam Inter-
„pretationem promulgare decreverit.„ Hisce verbis commotus recenset *Le Long:*
„Biblia Arabica et Latina ex versione Victorii Scialae Accurensis et Gabrielis Sioni-
„tae Edeniensis Maronitarum edenda circa annum 1612. Romae, auspiciis et muni-
„ficentia Francisci Savary de Breves, Regis Christianissimi a Consiliis, ejusque apud
„Paulum V.-Pont. Max. Oratoris etc. antea apud Turcarum Imperatorem Legati et
„postea Serenissimi Ducis Andegavensis Gastonis, ejusdem Regis Christianissimi fra-
„tris unici Gubernatoris.„ Sed addit: *Quorum liber duntaxat Psalmorum prodiit in 4. Romae ex Typographia Savariana.* 1614. g) Integra vero Biblia, quorum edendorum causa *Franciscus Savary* Romae Arabicam Typographiam instruxit, nunquam lucem adspexerunt. Qualia vero illa futura fuissent, specimen hocce ostendit. Arabicus textus punctis vocalibus animatus interiorem, versio latina exteriorem occupat columnam. Accedit Psalmus centesimus quinquagesimus primus, addita in margine nota: *Hic Psalm. non est in hebr. neq. in latino codice quo utitur eccl. romana.* Sequuntur Laudationes diversae: Laudatio prima Moysis Prophetae et filiorum Israel; Laudatio secunda Moysis Prophetae; Laudatio tertia, Annae matris Samuelis Prophetae; Laudatio quarta, Isaiae Prophetae; Laudatio quinta, Habacuc Prophetae; Laudatio sexta, Jonae Prophetae; Laudatio Dominae Sanctissimae Mariae; Laudatio Zachariae Sacerdotis; Oratio Simeonis Sacerdotis; Oratio Ezechiae Regis, cum Deus auxit aetati ejus 15. annos. Ad calcem denique: Romae, Ex typographia Savariana MDCXIIII. Excudebat Stephanus Paulinus, Superiorum permissu. Subjunguntur denique emendationes in textu Arabico et Latino. Differt versio haec ab illa, quam idem Sionita in Polyglottis Parisiensibus excudi curavit, et in Polyglottis Londinensibus recusa datur, quae versio Alexandrina salutatur. Judice Waltono versio haec est ex codice Antiocheno, et eadem quam Augustinus Justinianus Genuae 1516. in Psalterio Polyglotto in lucem exposuit; h) sed *Joh. Henr. Hottingerus* instituta collatione editionis Genuensis, Romanae et Parisiensis certis indubitatisque exemplis commonstravit, editionem hancce Romanam ab illa Genuensi plane esse diversam, Parisiensemque codicem eum editione Genuensi pluries, quam Romanam cum Genuensi consentire: quamvis et inter Genuensem et Parisiensem frequens sit dissensus. i) Fortassis itaque tertia haec est versio, quam *Waltonus* nondum editam appellat. Ex Graeco contextu hanc versionem esse concinnatam, exinde fieri posset verosimile, quia Psalmus centesimus quinquagesimus primus additus est. Sed in dubium vocavit eamque e Syriaco Contextu formatam esse adserit anonymus in *Göttingischen Anzeigen.* k) Idem jam antea *Assemannus* adfirmarat, uti ad editionem praecedentem notavimus. l)

Davidis Regis et Prophetae Psalmi ex Arabico in Latinum idioma a Gabriele Sionita Edeniensi et Victorio Scialac Accurensi Maronitis e Mon- [V.]

g) Id. pag. 122. col. 1. B.
h) Prolegom. 14. §. 19. p. 409.
i) Diss. de translat. Bibl. in linguas vernaculas p. 203-210
k) Götting. Anzeigen A. 1769. p. 549.
l) Conf. Nachrichten von einer hall. Bibliotheck vol. 4 p. 1. *Rich. Simon* hist. crit. du V. T. p. 521. *Goetzii* Merkwürdigkeiten der Königl. Biblioth. zu Dresden vol. 1. p. 201. *Freytagii* analecta litterar. p. 715.

te Libano, Philofophiae et Sacrae Theologiae Profefforibus redditi. Novis typis donati Illuftriffimi et Excellentiff. DD. Francifci Savary de Breves, Regis Chriftianiffimi a confiliis ejusque apud Paulum V. Pont. Max. olim Oratoris et Sereniff. Ducis Andegauen: ejusdem Regis Chriftianiff. fratris unici, Gubernatoris liberalitate. Ad communem facrarum literarum et linguae Arabicae ftudioforum utilitatem. Summi Pontificis, Imperatoris, Regum, Rerum publicarum privilegiis. Romae, ex Typographia Savariana. M.DC.XIX. Excudebat Stephanus Paulinus. Superiorum permiffu. 4.

Ufus eft quondam *Waltonus* exemplari editionis cum nota anni MDCXIX. Adfervatur idem in Bibliotheca Regia Dresdenfi, et a Cl. *Hirtio* delineatur. Verum ipfa Pfalterii editio eadem eft, quae jam anno MDCXIIII. in lucem exiit. Titulus vero ut et epiftola nuncupatoria recufa data funt. Exemplaria vero, quae antiquiorem anni notam oftendunt, et in rubro inter fefe differunt. Aliae *Victorium Scialac Sionitae* praeponunt, uti in noftro exemplari factum eft, aliae *Sionitam* primum et deinde *Victorium* nominant. m)

[VI.] * Pfalmi Arabice. Aleppi, Sumptibus Athanafii Graecorum Antiocheni Patriarchae. 1706. 4. n)

[Paululum ab ordine chronologico deflectimus, dum recenfionem editionum Pfalterii in Oriente procuratarum inftituimus, et quae fibi invicem refpondent editiones, in una ferie hic exponimus. Primo loco nominanda eft editio, quam *Athanafius* Graecorum Melchitarum Antiochenus Patriarcha propriis fumtibus Aleppi 1706. procuravit; qui vero non antiquam illam verfionem Pfalterii et Canticorum Veteris Teftamenti iterum exfcribi curavit, fed aliam typis Arabicis dedit, quam *Abdalla ben Al Phadeli* diaconus Melchitarum e Graeco feptuagintavirali contextu concinnavit. Epiftola nuncupatoria Arabice fcripta dicatur Pfalterium Principi Vallachiae, cujus et infignia aeri incifa paginam verfam primam occupant, una cum litteris graecis initialibus, quae latine explicantur: Dei Gratia Joannes Conftantinus Baffaraba Bracoranus, Princeps et Dux totius Vallachiae. o)

[VII.] Pfalmi Arabice. Aleppi 1735. 8.

Notat editionem *Henricus Schulzius* in Bibliotheca Arabica. *Abdalla ben Zacher* Clericus Melchita anno 1732. typographiam Aleppi exftruxit, quam elegantiffimis typis Arabicis exornavit.

[VIII.] Pfalmi Arabice impreffi in Monafterio S. Johannis in monte Kefroan. 1735. 8.

Editionem notat Cl. *Lorckius* in defideratis; quae, fi a praecedenti diverfa eft, ab eodem tamen typographo *Abdalla ben Zacher* procurata eft; eaque prima eft, quae in monafterio S. Johannis excufa proftat.

[IX.] Pfalmi Arabice, impreffi in Monafterio S. Johannis in monte Kefroan. 1739. 8.

Se-

m) Merckwürdigkeiten der Königl. Biblioth. zu Dresden vol. 1. p. 203. *Hirtii* orient. und exeget. Biblioth. vol. 2. p. 291.

n) *Le Long* p. 125. col. 2. E.

o) Merckwürdigkeiten der königl. Biblioth. zu Dresden vol. 1. p. 203.

Secunda editio, ad cujus calcem indicatur, in Monasterio Johannis Baptiftae cognominati de Soairo in monte Kefroan, montis Libani Dioecefeos Beryteufis excudente Abdalla ben Zachár elerico Melchita eam recufam datam effe.

Pfalmi Arabice, impreffi in Monafterio S. Johannis in monte Kefroan. 1753. 8. [X.]

Ad calcem operis tertia vocatur editio, quae opera Canonicorum fecundum ordinem Romanum in eodem monafterio procurata eft. Pfalteriis junguntur Cantica Veteris et Novi Teftamenti et Decalogus. De hoc Pfalterio *Steph. Schultzius*, Monachos Monafterii *Johannis de Soairo* (feu uti fcribit, *Haanah Schwoyer*) typos arabicos in Gallia parari curaffe, poftquam Monachus *Soliman*, qui typographiae praefuit eamque exftruxit, formas illorum calamo exaraverat: eamque ob caufam typum non accurate formam orientalium characterum repraefentare, refert. Recenfet editionem hanc in hifce oris raro obviam Cl. *Döderleinius. p*)

Pfalmi Arabice. 1764. 8. [XI.]

In Monafterio St. Johannis Baptiftae Aifchoir Alcain in monte Chafwan, opera et induftria Monachorum Canonicorum S. Bafilii, Congregationis vel ordinis Romani. Hae funt editiones, quae nobis innotuerunt in Oriente impreffae. Jam vero ad illas revertimur, quae in Occidente et potiffimum in ufum Orientalium Chriftianorum publici juris factae funt.

Pfalmi Arabice. Patavii, typis Seminarii. 1709. 8. [XII.]

Prima Editio Aleppenfis anni 1706. iterum praelo fubjecta eft. *q*)

Pfalmi Arabice. Londini, fumptibus Societatis de propaganda cognitione Chrifti apud exteros. 1725. 8 maj. [XIII.]

Adeo Arabica omnia funt, ut ipfi paginarum numeri charactere Arabibus hodie confueto expreffi, et plagulae tantummodo in Bibliopegarum gratiam litteris latinis diftinetae fint. Titulus Arabice fcriptus fequentis eft tenoris: *Liber Pfalmorum Regis et Prophetae David, praemiffis Pfalmorum argumentis, additis locis parallelis e Veteri et Novo Teftamento, una cum decem praeceptis e capite vigefimo libri fecundi Mofaici, et Oratione Dominica e capite fexto Evangelii Matthaei. Impreffus anno aerae Chriftianae 1725.* Etiamfi neque nomen civitatis Londinenfis in libri titulo appareat, neque Societatis, cujus fuffragiis et fuppeditatis impenfis editio procurata eft, ulla fiat mentio: natales tamen Pfalterii haud funt ignotae. Societas illa de promovenda cognitione Chrifti apud exteros, quae in Anglia floret, communi plurium virorum, quibus ftatus ecclefiae orientalis probe perfpectus erat, editionem procuravit. Confuluerunt *Salomonem Negri* Damafcenum, aliosque viros, qui per aliquod tempus inter Orientales verfati erant; eorumque communi confilio editionem Pfalterii ut et Novi Teftamenti ita adornarunt, ut Chriftianis in Oriente degentibus, quibus lingua Arabica fatis familiaris eft, quam maxime ufui effe poffit. Ipfe *Salomon Negri*, qui Halae Saxonum per aliquot annos commoratus Londinum abierat, editionis curam in fe fufcepit. Typi, ipfo duce de novo fufi, funt admodum nitidi, et proxime ad duetus Calligraphorum Arabicorum accedunt; integrumque opus

ehar-

p) Conf. Repertorium für die biblifche und morgenländ. Litteratur, part. 2. p. 178. *Schultzii* Leitungen des Höchften vol. 5. p. 452. *Affemanni* catal. Biblioth. Med. Laur. p. 64.

q) *Affemannus* l. c. p. 64.

chartae nitore superbit. Singulis Psalmis praemittitur argumentum, quo Psalmus ipse in sectiones aliquas distinguitur. Parallela vero loca textui sacro subjiciuntur. Versio ipsa Arabica ab editionibus in Bibliis Romanis, et Polyglottis Parisiensibus et Londinensibus diversa est, atque ad versiones e Graeco LXX. Interpretum contextu confectas, judice Cl. *Hirtio* et *Döderleinio* referenda est. Unica tantummodo est editio, cujus exemplaria quoad maximam partem in orientales plagas transmissa sunt; nullum certe exemplar unquam venale est expositum; hinc editio in hisce oris quam rarissime inter eruditorum manus versatur. Recensetur editio a *Baumgartenio* et Cl. *Knochio*, sed nescio quo fato prior editionem ad annum 1720. posterior vero ad annum 1724. referat. Typus enim exemplaris quod rebus nostris inservit, idem est ac in Exemplari, quod in Bibliotheca Baumgarteniana fuit, et expresse habet IVPO. 1725. Ad historiam Psalterii et Novi Testamenti Arabici 1727. emissi facit collectio epistolarum sub titulo: An extract of several Letters relating to the great charity and usefulness of printing the New Testament and Psalter in the Arabick Language; for the benefit of the poor Christians in Palestine, Syria, Mesopotamia, Arabia, Egypt and other Eastern Countries. With a Proposal for executing so good an Undertaking. London 1720. 8. Exhibetur epistola *Salomonis Negri*, qua de prioribus editionibus S.S. judicium fert, easque omnes non ita adaptatas esse censet, ut Orientalibus inservire possint, una cum octo aliis virorum clarorum Epistolis. r)

[XIV.] Psalterium Coptico Arabicum. Romae 1744. 4.

[XV.] Psalterium Alexandrinum Coptico-Arabicum. Romae 1749. 4.

Typis sanctae Congregationis de propaganda fide. Utramque editionem paucis indicat Cl. *Lorckius*, qui vero de antiquiore dubitat editione. Sed utraque existit, antiquioremque possidet Cl. *Döderleinius*, qui excerpta ex antiquiore editione, ipsi tamen manuscripta tantummodo communicata publico examini exposuit. Idem Vir doctus accurate in Psalterii diversas inquirit editiones, singulasque ad diversas revocat classes. I. Versiones ex Hebraeo. 1) *Saadiae Gaon* Psalterium, quod tamen incertum est. 2) *Saadiae ben Levi* MS. II. Versiones e contextu Syriaco, quorsum editiones in Bibliis Polyglottis, *Sionitae*, *Erpenii* et *Dathei* referendae, nec non editio 1610. III. Versiones e contextu Graeco, quae iterum sunt vel Syrorum, vel Melchitarum, et denique Copto-Araborum. s)

[XVI.] * Psalmi Arabici, studio Theodori Petraei. Lugduni Bat. 1663. 4. t)

[Ultimo loco in recensione Psalteriorum Arabicorum nominamus *Petraei* Psalterium. Quodsi rubro fides habenda esset, studio *Petraei* integrum deberemus Psal-

r) *Baumgartenii* Nachrichten von merckw. Büchern vol. 3. p. 283. *Knochii* histor. crit. Nachrichten p. 632. *J. G. Hagemann* Nachrichten von den fürnehmsten Uebersetz. der H. S. p. 56. *Hirtii* orient. und exeget. Biblioth. vol. 2. p. 303. Acta historico-ecclesiast. vol. 3. p. 164. Barthol. Ziegenbalgii Malabar. Nachr. Contin. 18. praefat. Contin. 19. p. 172. *Mich. Meieri* fortgesetzte kurtzgefaste Missionsgeschichte cap. 19. p. 410. Repertorium für biblische und morgenländische Litteratur part. 2. p. 151. etc. part 4. p. 57. etc.

s) D. *J. C. Döderlein* von arabischen Psaltern. In Repertorio für die biblische und morgenländ. Litteratur part. 2. p. 151-179. part. 4. p. 57-97. *Lorckii* Bibelgeschichte part. 1. p. 425.

t) *Le Long* p. 125. col. 2. C.

Psalterium Arabicum et Copticum, cum versione Latina. Verum *Theodorus Petraeus*, qui in rebus Orientalium multa molitus est, specimen tantummodo quoddam edidit, nimirum Psalmum primum, ex duplici versione Arabica et Coptica cum versione latina. Fallitur ergo Cl. *Hirtius*, qui integrum Psalterium a *Petraeo* editum exstare sibi persuasit. In eo est Vir iste, ut Cl. *Michaelis* de Psalteriis Arabicis relationem emendet et adaugeat. Tria tantummodo nominat Cl. *Michaelis* Psalteria Arabica, 1) in Bibliis Polyglottis, 2) Romae 1614, et 3) MStum quoddam. Addit Cl. *Hirtius* editionem anni 1610. quam modo laudavimus, et editionem *Petraei*, sed utramque eum nonnisi ex solo titulo novisse, ipsa illarum docet recensio. Longe plures sunt Psalterii Arabici editiones, uti jam nostra docet recensio; et fortasse sunt, quae nobis haud innotuere. Quod *Petraei* foetum attinet, plura inter Coptica nobis dicenda sunt, ubi et integrum ejus titulum exhibebimus. [v])

§. XIX.

Psalmi singuli.

Psalmi decem Arabice, cura Gerschovii. Gryphiswald. 1640. F. [x]) [I.]

Psalmus sextus Arabice cura Gerschovii. Gryphiswald. 1636. 4. [y]) [II.]

* Psalmi septem poenitentiales, Arabice. Romae typis sanctae Congregationis de propaganda fide. 1642. 8. [z]) [III.]

Psalmi septem poenitentiales, Arabice. Romae ex eadem typographia. 1668. 8. [IV.]

Adhaerent doctrinae christianae ex versione Arabica Italice facta ab *Alexio Tudertino* Min. Observ. cum aliis precibus. [a])

Psalmi septem poenitentiales, Arabice. Parisiis 1679. 8. [V.]

Recensentur a Cl. *Döderleinio*, qui titulum arabicum exscripsit, ita interpretandum: *Septem Psalmi poenitentiales et encomia in honorem Mariae.* [b])

Psalmi tres priores Arabice, cum versione latina, cura Joh. Christoph. Wichmanshausenii. Wittebergae apud Georg. Marc. Knoch. 1724. 4. [VI.]

Prostant sub titulo: Gymnasium Arabicum, in quo tres priores Davidis odae cum versione latina et notis critico-analyticis. Textus Arabicus ex editione Romana *Victorii Scialac* et *Gabrielis Sionitae* descriptus, cum Bibliis Polyglottis collatus, in notis analytice explicatur.

Psalmi tres priores Arabice et Latine cura D. Joh. Frider. Hirtii. Jenae 1770. 8. [VII.]

In Chrestomathia Arabica, Grammaticae Arabicae subjuncta.

Psalmus XLV. ex quadruplici versione Arabica. Lipsiae 1779. 8. [VIII.]

Cl. *Döderleinius*, postquam varias Psalterii versiones Arabicas examinaverat, speciminis loco Psalmum quadragesimum quintum ita exscribi curavit, ut in columna prima versio e contextu Syriaco, in secunda versio e contextu Graeco,

v) *Hirtii* oriental. und exeget. Biblioth. vol. 2. p. 314. coll. vol 1. p. 25.
x) v. Part. I. Cap. III. §. XXVIII. n. 1.
y) ibid. n. 2.
z) *Le Long* p. 125. col. 2. E
a) *Lorckii* Bibelgeschichte part. I. p. 424.
b) Repertorium für die biblische und morgenl. Litteratur part. 2. p. 177.

co, in tertia versio Melchitarum, et in quarta versio ex editione Coptico-arabica sistatur. [c])

[IX.] Psalmus LI. arabice cura Petri Kirstenii. Breslae 1608. F.

In Indice chronologico ab Auctore nostro haec quidem recensetur editio, quam tamen hoc capite de editionibus Arabicis intactam praetermisit. Exstat textus Arabicus punctatus hujus Psalmi in opella, quam *Petrus Kirstenius* edidit sub titulo; Tria specimina characterum arabicorum Petri Kirstenii, Vratisl. Phil. et Medic. Doctoris, sive Oratio Domini nostri Jesu Christi, qua nulla ardentior exaudita est in coelo et in terra, quam describit S. Johannes cap. 17. ex vetusto codice manuscripto Arabico Caesareo transscripta. Et Regis Davidis Psalmus quinquagesimus, vel secundum Hebraeos quinquagesimus primus. — — Breslae typis arabicis, ac sumptibus authoris. In officina Baumanniana. Anno GerManI ArabIae stVDIa Captent. (1608.) [d])

§. XX.

Canticum Cantic.

* Canticum Canticorum arabice et latine, cum notis Joh. Georgii Nesselii. Lugd. Batav. 1656. 4. [e])

[Adjunctam habet versionem Aethiopicam; non vero textum hebraicum; hinc falso a *Jac. Le Long* ad Polyglotta refertur. [f])

§. XXI.

Propheta.

Obadias arabice, cura L. M. Crocii. Bremae 1673. 4.

Inter Polyglotta. [g])

§. XXII.

Novum Testamentum.

[I.] Novum Testamentum Arabice. Londini apud Smith et Walford. 1698. F.

In Polyglottis hoc anno novo titulo ornatis. [h])

[II.] * Novum D. N. Jesu Christi Testamentum Arabice ex Bibliotheca Leidensi edente Thoma Erpenio. In typographia Erpeniana Linguarum Orientalium. Anno 1616. 4. [i])

Haec editio licet cum Romana (Evangeliorum anni 1591.) plerumque conveniat, ita ut unam eandemque versionem plerique arbitrentur; in multis tamen discrepant, ut conferenti patet, et ex utriusque collatione collectis varietatibus liquet, quae omnes eum ex scribae lapsu oriri non possint, plane aliam indicant versionem. Autores autem quicumque fuerint, unus alterius vitulo arasse videtur. De antiquitate vero harum versionum non certo constat, antiquissimas tamen fuisse patet tum ex librorum ordine, cum Epistolis Acta Apostolorum postposita sint in codice MSto Erpeniano, quem ordinem ut in aliis antiquissimis Graecis exemplaribus, sic

c) v. Repertorium für die biblische und morgenl. Litteratur, part. 4. p. 86-97.

d) Conf. *Baumgartenii Nachrichten von merckw. Büchern* vol. 6. p. 9. *Hirtii* orient. und exeget. Biblioth vol. 2. p. 28.

e) *Le Long* p. 125. col. 2. E. collat. p. 44. col 1. B.

f) vid. infra Sect. VI §. XIV.

g) Part. I. c. III. §. XXIV. n. 2.

h) Part. I. c. III. §. XXVIII. et supra Sect. IV. §. XXIX. n 3.

i) *Le Long* p. 125. col. 2. E

fic in nostro vetustissimo MS. Alexandrino observavi; tum ex clausula, quam scribit Erpenius in suo codice repertam esse, viz. *absoluta est hujus libri descriptio* etc. k)

[Codicem, qui ex legato Scaligeriano Bibliothecae Leidensi accessit, et ex quo N. T. hocce exprimi curavit, commendat Editor in praefatione: „Coeterum „versionis hujus authorem et antiquitatem quod attinet, vetustas codicum antiquissi„mam esse arguit. Ac Evangelia quidem e Graeco mihi vertisse videtur *Nessula„mam* filius *Azalkefati*, id quod ex sequenti codicis mei clausula colligo: *Absoluta „est hujus libri descriptio die 16. mensis Bauni anni nongentesimi octogesimi octavi mar„tyrum justorum.* (hoc est A.C. 1342.) *Descriptus autem est ex emendatissimo exem„plari, cujus descriptor ait se id descripsisse ex alio exemplari emendato, exarato ma„nu Johannis Episcopi Cophtitae, qui Johannes dicit, se suum descripsisse ex exempla„ri emendatissimo quod ediderat D. Nessulamam F. Azalkefati.* Coeterum an idem „reliquos etiam libros verterit, haud satis sum certus. Non puto: nam et phrasi „nonnihil ab Evangeliis discrepant, et Syro contextui quam Graeco plerisque in lo„cis videntur esse viciniores.„ Verum valde dubia est de Auctore hujus versionis ex clausula finali conjectura. In edendo opere contulit *Erpenius* quatuor Evangelia cum editione Romana anni 1591. aliisque codicibus MStis, addiditque canones Ammonii et distinctiones inter Cophtitas usitatas. Reliqua vero codicis, nimirum Acta Apostolorum et Epistolas Apostolorum, jam *Raphelengius* cum aliis MStis contulerat. Quanta vero cura MStum codicem sequutus sit, ipse testatur: „Hoc nunc dico, ma„luisse me quaedam, quae non satis eleganter et juxta Grammaticorum praecepta po„sita videbantur, id est, corruptos Arabismos retinere, quam ut quisquam a me te„mere quidpiam dicat mutatum, periculum subire.„ Distinguenda est haec versio, hinc et editio, ab aliis Arabicis editionibus tum in Polyglottis, tum in editione Romana; et si *Rich. Simoni* fides habenda est, non ex Graeco, nec ex Syro, sed ex Coptico contextu traducta est. Non nostrum in disceptationem hancce criticam transire, qui editiones tantummodo recensemus. Qui plura desiderat, Cl. D. *Gottlob Christ. Storrii* dissertationem de Evangeliis Arabicis adeat; in qua Editio Romana Evangeliorum anni 1590, Erpeniana, Parisiensis et Anglicana editio secundum criseos regulas examinantur. In nostris terris hanc editionem libris rarioribus annumerandam esse, certum est. Inter Orientales reperitur interdum, sed non ab omnibus approbata est, uti ex Epistola *Salomonis Negri* discimus. l)

Novum Testamentum Arabicum. Londini sumptibus Societatis de propaganda cognitione Christi apud exteros. 1727. 4 maj. [III.]

Editio omni ex parte arabica est. In rubro libri nec editoris, nec loci, nec promotorum mentio facta; sed sequentia tantummodo arabice scripta leguntur: *Novum Testamentum Domini nostri Jesu Christi, nec non Decalogus ex Capite vigesimo Libri*

k) *Waltoni* proleg. 14. §. 22.

l) Inserta legitur epistola Bibliothecae Bremensi Class. IV. p. 712. Conf. *Nachrichten von einer hallischen Bibliothek* vol. 2. p. 291. *Knochii Nachrichten* p. 615. *Rich. Simon* hist. crit. des Vers. du N. T. c. 18. p. 212. *Joh. Vogtii* Catal. libr. rar. p. 663. *J. J. Baueri* Biblioth. libror. rarior. univers. tom. 4. p. 164. *Hagemanni Nachrichten* etc. p. 101. *J. D. Michaelis Einleitung in die Göttl. Schr.* vol. 1. p. 205. *J. A. Fabricii* bibl. gr. vol. 3. p. 193.

Libri secundi Mosis, Impressum anno 1727. aerae Christianae. Idem *Salomon Negri*, cujus cura Psalterium Arabicum §. XVIII. n. XIII. prodiit, et hoc N. T. Arabicum iisdem typis nitidissimis exscribi curavit, impensa quoque eadem societate subministrante. Codicem MStum N. T. Arabici a Patriarcha Damasceno approbatum, per aliquot annos exspectarat editor; quem et accepisse dicitur. Verum in edendo opere non codicem illum MStum sequutus est; sed versionem e Polyglottis Anglicanis describi curavit, quam tamen multoties immutavit, et ad Graecum textum revocavit: verba vero Arabica, quae in Textu graeco non invenit, uncinulis a reliquo contextu distinxit; et dicta classica lineis subductis insignivit. Decem millia exemplarium hujus N. T. impressa sunt, quorum nullum venale expositum est. Quotannis vero plura exemplaria Orientem versus mittuntur, ut a Missionariis distribuantur. m)

§. XXIII.

Quatuor Evangelia.

[I.] * Evangelium Sanctum, Domini nostri Jesu Christi, conscriptum a quatuor Evangelistis Sanctis, id est, Matthaeo, Marco, Luca et Johanne. Romae in Typographia Medicea. (1591.) Fol.

Evangeliorum Interpretatio Arabica Romae edita est, erudita quidem illa, ad Graeci Archetypi normam fabrefacta, at non perinde accurata. n)

De auctore hujus versionis Arabicae, vel cujus sit antiquitatis, nil certum et exploratum habemus, nec quicquam dicunt, qui eam ediderunt. Doctum tamen fuisse hunc Arabem interpretem, quisquis fuerit, (*alii aliter putant*) fatetur *D. Bochartus.* o)

[Confunduntur saepius duae diversae editiones quatuor Evangeliorum Arabicae, quae ambae eodem tempore ex typographia Medicaea Romae prodiere, quarum altera est Arabica, altera Arabico-latina: accurate vero distinguuntur a *Possevino*, *Richardo Simone*, et *Waltono* locis infra citandis, quorum ultimus tamen editionem Arabico-latinam praemittit, Arabicam vero editionem recusam appellat. *Ferdinandus* Magnus Etruriae Dux, Romae amplissimam linguarum orientalium condiderat typographiam, eique *Joh. Bapt. Raymundum* ipsarum linguarum peritissimum praefecerat, cujus ope plures exiere libri Arabici et Syriaci. Tria millia exemplarium exensa sunt, quae statim Orientem versus transmissa sunt. Quapropter editiones Arabicae, sine versione latina, omnium in hisce oris sunt rarissimae. Typi Arabici nitide sculpti sunt; accedunt ornamenta et figurae ligno incisae, quae vero orientalibus valde displicuerunt, et munus iis oblatum haud gratum acceptumque fuit. Titulum Libri dedimus ex exemplari, quod in Cl. *Gorzii* Hamburgensis bibliotheca adservatur. Verum et ipsum hunc titulum recentioris aevi esse judicamus. Utraque editio, et haec, quae est sine versione latina, et altera cum versione,

m) *Baumgartenii Nachrichten* von merckw. Büchern vol. 3. p. 288. *Knochii Nachrichten* etc. p. 632. *Hagemanni Nachrichten* p. 101. Acta Hist. eccles. vol. 3. p. 164. *Sammlung von A. und N. theol. Sachen* A. 1721. p. 1094. Extract of several Letters etc. vid. §. XVIII. Conf. *J. L. Niekampii* Missionsgeschichte vol. 2. c. 19. §. 11.

n) *Dan. Huetius* de claris interpr. p. 106.

o) Geogr. Sacr. part. 2. lib. 1. c. 1. p. 365. *Waltoni* proleg. 14. §. 22. *Le Long* p. 126. col. 1.

fione, fine titulo prodiit. Exemplar ejusmodi vidit Auctor nofter, qui articulo hunc titulum praefixit: „Quatuor Evangelia Arabice, absque punctis, at cum figuris. „Romae e typographia Medicaea, typis Dominici Bafae, qui primus tunc illos effor„mavit.„ Ad calcem notatur: „Romae in typographia Medicea Anno 1591.„ p)

* Quatuor Evangelia Arabice et Latine, absque punctis, cum figuris. Romae e typographia Medicaea typis Dominici Bafae. 1591. fol. [II.]

Antonius Poffevinus, poftquam loquutus eft de libris Romae in Magni Etruriae Ducis typographeo jam editis, fubjungit: „Qui vero hactenus funt abfoluti, hi „funt quatuor Evangeliftae Arabico omnes idiomate; iidem deinde cum latina inter„pretatione interlineari. — Jam vero paratur Editio Actorum Apoftolorum, Epi„ftolarum Pauli etc.„ q)

Joann. Baptifta Raymundus in Epift. dedicat. ad Paulum V. praefixa Grammaticae Arabicae dictae Tafriphi e Typogr. Medicaea anno 1610. editae fcribit, „Cardinalem Ferdinandum Medicaeum, qui mortuo Francifco, Magnus Dux Etru„riae fuit, Evangeliorum Arabico-latinorum tria millia exemplaria excudi juffiffe, ut „in Orientem mitterentur. Mandavit etiam ut in Evangeliis Arabicis Latinitate do„natis, omnis typographiae cura atque opera poneretur. Quorum quidem exempla„ria tria millia excufa funt, ne qua mora effet, quin ad Dei verbum in Orientis „partes transmitti poffent, quod fane et maxima celeritate et valde feliciter Deo be„ne juvante factum eft.„

Prima Evangeliorum Arabicorum editio cum verfione latina (*inquit Rich. Simon*) r) et eadem absque illa verfione Romae facta eft. Nulla reperitur in initio voluminis praefatio; neque unde defumpta fit haec verfio, an ex Syriacis, an ex Copticis, an denique ex Melchitarum exemplaribus, editores indicant. Hanc tamen non puram effe, imo ad editionem noftram Latinam quibusdam in locis effe recognitam, facile eft dijudicare. Verfioni Arabicae cum textu Syriaco conjunctae fatis confentaneam inveni, unde illam arbitror ex Syris potius quam ex Coptis fuam habere originem. — — — Gabr. Sionita, qui haec Evangelia Arabica ftylo non fat puro fcripta effe putabat, illa recognovit, ediditque iterum in Bibliis Polyglottis Parifienfibus, quae et tertio in fuis Angli excuderunt.

[Ex haud accurate intellectis *Rich. Simonis* verbis originem traxit nota, quam Auctor nofter titulo libri addidit: *Verfio arabica recentior ex latino, nec multi aeftimanda.* In quo fallitur *Le Long*: confentit enim verfio, fi prima Capita 13. Matthaei exceperis, cum codice antiquo Erpeniano. Reliqua, quae de hac editione dicenda funt, ad fequentem remittimus editionem.

* Sacrofancta quatuor Jefu Chrifti D. N. Evangelia Arabice fcripta, Latine reddita, Figurisque ornata. Romae ex Typographia Medicaea. 1619. Fol. [III.]

Non duplex, fed eadem eft editio, ut patet ex tempore editionis ad calcem voluminis annotatae. s)

 [Le-

p) Goetzii Verzeichnis feiner Bibelfammlung p. 296.
q) Lib. 9. Biblioth. felectae cap. 15.
r) Hift. Crit. des Verfions du N. T. cap. 18. p. 215. *Le Long* p. 126. col. 1. E. *J. A. Fabricii* Biblioth. gr. vol. 3. p. 193.
s) *Le Long* p. 126. col. 1. E.

[Legitur enim: Romae in Typographia Medicaea. M. D. XCI. Acceffit praecedenti editioni demum Titulus, quem hic exfcripfimus, una cum epiftola dedicatoria *Joh. Antonii Rodolo* Cardinali *Madruzzi* infcripta, cujus et effigies operi praemiffa eft. Verfio latina anctorem habet *Joh. Bapt. Raymundum*, Typographiae praefectum. Editio ipfa fummo ftudio eft procurata, et errata typographica, excepto unico, calamo funt emendata. Tria millia hujus generis expreffa funt exemplaria: nihilo tamen fecius rariffimis annumeratur haec editio. t)

[IV.] * Quatuor Evangelia Arabice. Aleppi, fumtibus Anaftafii Graecorum Antiocheni Patriarchae. 1706. fol. u)

[Hae funt, quae hactenus innotuere quatuor Evangeliorum editiones Arabicae. Addimus denique editionem quatuor Evangeliorum in eadem lingua, quae *Petro Kirftenio* tribuitur ab auctoribus Lexici Eruditorum, in vita Kirftenii Vol. 2. col. 2107. Verum hanc editionem non folum dubiam, fed et fuppofititiam dicimus. Originem enim male intellectae debet recenfioni operis abfimilis, quod idem *Kirftenius* edidit, fub titulo: Petri Kirftenii Vratisl. Phil. et Med. D. Vitae Evangeliftarum quatuor: nunc primum ex antiquiffimo MSto Arabico-Caefareo erutae. Ad Rudolphum II. Imperatorem. Cum privilegio. Breslae. Typis Arabicis ac fumptibus authoris, Anno MeDICI Verl. (1608.) Ex titulo hujus libri fabula illa de editione quatuor Evangeliorum Arabica a *Kirftenio* procurata originem traxit.

§. XXIV.

Evangeliftae.

[I.] Matthaei Evangelium Arabice. Seorfum recudi curavit D. Joh. Henr. Callenberg Theol. et Phil. Prof. Ord. Halae in Typographia inftituti Judaici. 1741. 8.

Editio inprimis ufibus Muhammedanorum in Oriente deftinata. Contextum Arabicum, non e *Salomonis Negri* editione, fed e Bibliis Polyglottis Anglicanis, punctis inftructum defcribi curavit, ut Muhammedanis eo magis infervire queat. x)

[II.] Matthaei Cap. II. Arabice et Latine. Helmftadii 1718. 4. y)

[III.] Matth. c II. Arabice et Latine. Hirtii. Jenae 1770. 8. v. Ejusdem Chreftomath. Arab.

[IV.] Particula concionis montanae a Domino noftro Jefu Chrifto, Matth. V. cura D. J. H. Callenbergii: Arabice. Halae in Typographia inftituti Judaici. 1730. 12.

E Polyglottis Anglicanis.

* Paf-

t) Conf. *Nachrichten von einer hallifchen Bibliotb.* vol. 2. p. 294. *Goetzii Merckwürdigk. der königl. Bibliotb. zu Dresd.* vol. 1. p. 206. *J. D. Michaelis Einleitung* vol. 1. p. 202. C. *B. Michaelis* tract. crit. de var. lect N. T. p. 36. *J G. Schelhornii* Amoenitat literar. tom. 2. p. 400. *J. b. Vogtii* catal. libr. rar. p. 270. Biblioth Bremenf. claff. 4. p. 711. *Dav. Clement.* Biblioth. hift. et crit. tom 8. p. 132. *Baueri* Biblioth univerf. vol. 1. p. 256. *Millii* prolegom. §. 1295.

u) *Le Long* p. 126. col. 2. D. Conf. *Affemanni* Biblioth Oriental. tom. 1. p. 631. *Goetzii* Merckwürdigkeiten etc. vol. 1. p. 203. *J. D. Michaelis Einleitung* etc. p. 209.

x) Catal. Biblioth Baumgart. p. 46. n. 185. Index Biblior. Wernigerod. p. 7. Acta hiftor. Ecclef. vol. 5. p. 922. vol. 9. p. 949.

y) vid. fupra §. XVI.

* Paſſio Domini ſecundum Matthaeum, Arabice cum Latina verſio[illegible]- verbum, juxta editionem Romanam. Ex officina Raphelengii. 1613. [illegible]) [V.]

[Lugduni Batavorum *Raphelengius* typographiam exſtruxit, ex qua cap. XXVI. etc. in lucem prodire juſſit. Uſus quidem eſt *Raphelengius* Codice MSto illo, ex quo Erpeniana N. T. editio exſcripta eſt, ejusque partem poſteriorem cum aliis contulit. Verum in edenda Paſſionis hiſtoria editionem Romanam ſequi maluit.

* Johannis Cap. XVII. Arabice ex vetuſto codice MSto Caeſareo tranſcriptum, cum interpretatione latina Petri Kirſtenii. Breslae 1608. Fol. z) [VI.]

[Vide ejusdem tria ſpecimina characterum Arabicor. et ſupra §. XIX.

Colloquium Chriſti cum muliere Samaritana. Halae 1731. 12. [VII.]

Narratio de Lazari in vitam reditu. Halae 1731. 12. [VIII.]

Chriſti Supplicatio pontificalis. Halae 1731. 12. [IX.]

Tria fragmenta ſacra *Callenbergius* arabice e Bibliis Polyglottis Londinenſibus, eum in finem ut inter Muhammedanos aliosque Orientis incolas diſtribuerentur, recudi fecit.

§. XXV.

Acta Apoſtolorum.

Acta Apoſtolorum, Arabice ſeorſim recudi curavit D. J. H. Callenberg. Halae in typographia inſtituti judaici. 1742. 8. b)

§ XXVI.

Epiſtolae Apoſtolicae.

* Pauli Apoſtoli ad Romanos Epiſtola, arabice. Ex Bibliotheca Leidenſi. Leidae, in Typographia Erpeniana linguarum Orientalium. 1615. 4. c) [I.]

[Prodromus N. T. arabici Erpeniani. Ex codice MSto *Scaligeriano* Bibliothecae Leidenſi donato edidit *Thomas Erpenius* ſpeciminis loco Epiſtolam Pauli ad Romanos, promiſitque in praefatione integrum Novum Teſtamentum, cum luculentis annotationibus et fortaſſis eum accurata verſione latina. Promiſſis non omni ex parte ſtetit. Edidit quidem Novum Teſtamentum §. XXII. ſed ſine annotationibus et verſione latina. Textus Epiſtolae ad Romanos itidem ſine verſione, attamen cum punctis hic prodit. Accedit ad calcem Epiſtola Pauli ad Galatas ex eodem Codice. Errat itaque *Le Long*, qui recenſioni hanc notam addit: *Haec verſio eadem, quae deinde in Polyglottis excuſa eſt.* d)

Pauli Apoſtoli Epiſtola ad Romanos, Arabice. Seorſum recudi curavit D. Jo. Henr. Callenbergius, Theol. et Phil Prof. ord. Halae in Typographia Inſtituti Judaici. 1741. 8. [II.]

Contextus hebraicus e Bibliis Polyglottis Anglicanis expreſſus eſt: ipſa vero exemplaria potiſſimum Muhammedanis in Orientali India degentibus deſtinata ſunt, et Miſſionariis transmittuntur. e)

R 3 * Epi-

z) *Le Long* p. 126. col 2. D.

a) Id. ibid.

b) Acta hiſtorico-eccleſ. vol. 9. p. 949. vol. 13 p. 278.

c) *Le Long* p. 126. col. 2. E.

d) *Baumgartenii Nachrichten von merckw. Büchern* vol. 3. p. 291. *Knochii Nachrichten* etc. p. 614.

e) Acta hiſtor. eccleſ. vol. 8. p. 622. vol. 9. p. 949.

[III.] Epiſtola Pauli ad Galatas, item ſex primaria capita Chriſtianae Religionis Arabice. Quibus ad finem adjunctum eſt Compendium Grammatices Arabicae, authore Rutghero Spey Bopardiano, Eccleſiae Schonavienſis, quae ſupra Heydelbergam ex Gallis colligitur, et ab Illuſtriſſimo Principe Ludovico Electore Palatino etc. fovetur, Paſtore. Addita quoque eſt interpretatio latina ad verbum (eodem authore) reddita. Haec antehac nunquam typis evulgata nunc primum in uſum ſtudioſorum hujus linguae excuduntur. Dan. 7. v. 14. Phil. 2. v. 11. Heidelbergae excud. Jacobus Mylius. MDXXCIII. 4. f)

[In fronte libri Arabice legitur: *In nomine Patris, Filii et Spiritus ſancti. Epiſtola Pauli ad Galatas.* Epiſtolam nuncupatoriam excipit ad Lectorem praefatio, ex qua ſequentia hic notabimus: „Placuit ad hanc rem, ut maxime idoneam atque „piam, Epiſtola Pauli ad Galatas, cui adjeci ſex primaria Chriſtianae religionis ca„pita. Quod ſane ante me in Germania nullus tentavit, ſic quoque opus fuit magni „laboris etc.„ Sequitur Epiſtola *Chriſtoph. Hammeri* Jenenſis hebraice ſcripta; et denique ipſa Epiſtola Pauli, cujus contextus Arabicus primam, latina vero verſio ſecundam occupat paginam. Primus eſt *Rutgherus Spey*, non qui Grammaticam Arabicam conſcripſit, ſed qui e Codice manuſcripto particulam aliquam Codicis ſacri in Germania publice edidit. Rariſſima eſt opella decem et dimidia plagulis conſtans, quam peculiari ſcripto delineavit Cl. D. *W. C. J. Chryſander*, g) qui tamen Cl. D. *J. F. Hirtio* plura emendanda reliquit. h)

[IV.] * Epiſtola D. Pauli ad Titum, Arabice cum Joannis Antonidae interlineari verſione latina ad verbum. Ex officina Raphelengii. 1612. 4.

Ex admonitione Joan. Antonidae ad Lectorem: „Conſultum duxi Epiſtolam „hanc D. Pauli ad Titum cum verſione mea Latina ad verbum evulgare. Eam ego „nactus ſum beneficio doctiſſimi Viri *Matthaei Sladi.* Acceperat autem ille Oxonia „tranſcriptam a Joſepho Abudacno viro Aegyptio. Hoc itaque exemplar fideliter „hic in omnibus expreſſum habeo, niſi quod aliquoties quae deerant puncta vocalia „ad normam Grammaticae ſupplevi.„ i)

[Pauca ſunt quae de editore *Joanne Antonide* Almariano habet *Lexicon Eruditorum*, et in his quoque errorem, editionem Antwerpiae eſſe natam, Lugduni Batavorum enim *Raphelengius* ſuam habebat typographiam. k) Verſio ipſa accurate conſentit cum editione Erpeniana. Ipſe enim *Erpenius* uſus eſt collationibus Actorum Apoſtolorum et Epiſtolarum Apoſtolicarum, a *Raphelengio* inſtitutis. Accedit Oratio Dominica cum verſione latina interlineari. Textus totius operis punctis eſt inſtructus.

Epi-

f) *Le Long* p. 126. col. 2. E.

g) Hypomnema hiſtorico - philologicum de primo ſcripto Arabico, quod in Germania typis excuſum eſt: Epiſtola Pauli ad Galatas. Halae in Typographia Orientali inſtituti judaici 1749. 4.

h) *Orientaliſche und exegetiſche Biblioth.* vol. 1. p. 1. etc. Conf. *Knochii Nachrichten von der Br. Bibelſammlung* p. 608. Acta Hiſt. Eccleſ. vol. 16. p. 296. Catal. Biblioth. Bunav. tom. 1. p. 8.

i) *Le Long* p. 126. col. 2. E.

k) Allgemeines Gelehrten-Lexicon tom. 1. p. 448.

Epiſtola Pauli ad Hebraeos, Arabice, cura D. J. H. Callenbergii. Halae in typographia inſtituti Judaici. 1742. 8. [V.]

Contextus Arabicus eſt e Polyglottis Londinenſibus. l)

• S. Jacobi Apoſtoli epiſtolae catholicae verſio arabica et aethiopica, utraque latinitate donata, et punctis vocalibus accurate inſignita, *εις ὀρμητηριον και ὑπεκκαυμα των φιλογλωττων*, opera, labore ac ſtudio indefeſſo M. Theodori Petraei Flensburgo-Holſati, ſacrae philologiae linguarumque orient. propagatoris. 1. Cor. 14, 5. — Lugd. Batavor. ex officina Joh. et Dan. Elſevier Acad. typogr. ſumptibus auctoris. CIↃIↃCLIV. 4. maj. m) [VI.]

[*Petraeus* juſſu Regis Daniae *Friderici III.* Orientem peragravit, et inde rediens plures librorum ſacrorum editiones, quae ſeorſim prodiere, in lucem emiſit. S. Jacobi Epiſtola hic prodit *arabice* textu punctato, et Aethiopice, cum duplici verſione latina. Auctor noſter laborum hujus Viri bis mentionem facit, ſed ita, ac ſi Epiſtolae Jacobi, Joannis et Judae uno volumine comprehenſae exſtarent, easque ad Polyglotta refert, a quibus tamen diſtinguendae ſunt, quia ſolae exhibentur verſiones. n)

S. Jacobi Apoſtoli Epiſtolae Catholicae verſio Arabica et Aethiopica latinitate utraque donata, nec non a multis mendis repurgata, punctis vocalibus accurate inſignita — — opera, labore et ſtudio Joh. Georg. Niſſelii et Theodori Petraei Philol. ſacrae linguarumque oriental. *φιλομαθων*. **— Lugd. Bat. ex offic. Johannis et Danielis Elſevir. Academ. Typograph. ſumptibus auctorum. CIↃIↃCLIV. 4. maj.** [VII.]

Non diverſa a praecedenti eſt editio, quamvis hic in rubro *Niſſelius Petraeo* jungatur. Sunt praeterea exemplaria, in quorum rubro ſolius *Niſſelii* nomen expreſſum eſt. Multa in titulo promittuntur, nimirum notae philologicae, harmonia variarum linguarum, et plura alia, quae tamen ubique deſiderantur, integrum vero opuſculum 32 paginas adimplet. Male itaque ſibi proſpexit Cl. *Knochius*, qui duplicem ſtatuit editionem, atque exemplaria ſolius *Petraei* nomine inſignita ſecundam appellat editionem, quae priori ſit praeferenda, adjunctumque habeat Symbolum Apoſtolicum. o)

• S. Jacobi Apoſtoli Epiſtolae Catholicae verſio Arabica, cum interpretatione et punctatione Niſſelii, cui acceſſit Gloſſarium radices in eadem occurrentes ſerie alphabetica exhibens, in gratiam S. Philologiae conſecraneorum edita cura et ſtudio M. Nicolai Panecii, Zittavia-Luſati. Wittebergae, apud Joh. Ludolphum Quenſtedium, typis Chriſtiani Kreuſigii Acad. typogr. Anno MDCXCIV. 4. p) [VIII.]

[Re-

l) Acta hiſtorico-eccleſ. vol. 9. p. 949. vol. 13. p. 278.

m) *Le Long* p. 127. col. 1. B. et p. 47. col. 1. B.

n) *Nachrichten von einer hall. Biblioth.* vol. 4. p. 473. *Joh. Molleri* Cimbria litterata tom. 1. p. 489.

o) *Nachrichten von der Braunſchw. Bibelſamlung* p. 625. *Baumgartenii Nachrichten* etc. vol. 6. p. 7.

p) *Le Long* p. 127. col. 1. D.

[Recusam dedit *Panecius*, omissa versione Aethiopica, Arabicam versionem ejusque latinam, ex praecedenti editione, quam soli *Nisselio* tribuit, quia exemplari usus est, in cujus fronte hujus nomen tantummodo apparet. q)

[IX.] * Epistolae Catholicae omnes S. Joannis Arabice ante aliquot secula factae, ex antiquissimo mss exemplari descriptae, et nunc demum latine redditae opera et studio Wilhelmi Bedwelli. Ex officina Raphelengii 1612. 4.

In nota ad calcem Epistolae 1. S. Joannis: Interpres Arabs transtulit Syriacum Testamentum, non Graecum, ut ex multis locis conferenti patebit. Ideo septimus versus cap. V. desideratur apud Arabes, quia etiam apud Syros desideratur.

Hae omnes epistolae (*inquit Waltonus*) r) cum *Erpenii* editione conveniunt, unde secundum versionem Antiochenam (*seu Syriacam*) descriptae sunt, quod et *Bedwellus* innuit, cum scribat non Graecum sed Syriacum Testamentum Arabem hunc transtulisse. Unde quae optime a Syris redduntur, ea ab Arabe quoque ad verbum reddita sunt; ubi hallucinatus est Syrus, ibi et Arabs a scopo aberravit longius.

[X.] * Epistolae S. Johannis Arabice et Latine, Jonae Hambraei. Parisiis. Vitré. 1630. 16.

[XI.] * Epistolae S. Johannis Arabice et Latine, Jonae Hambraei. Parisiis. Vitré. 1672. 16.

Eadem forsan editio, sed diversa versio ab ea, quae legitur in Bibliis Polyglottis. s)

[XII.] * St. Johannis Apostoli et Evangelistae epistolae Catholicae tres, Arabice et Aethiopice, omnes ad verbum in latinum versae, tum vocalium figuris exacte appositis, quo studiosae juventuti accessus ad hasce linguas expeditior, culturaque earundem uberior conciliaretur. Cura et industria Johann. Georg. Nisselii et Theodori Petraei, Philologiae sacrae linguarumque orientalium φιλομαθῶν. 1 Corinth. 12, 10, 11. — Lugd. Batav. ex officina Johannis et Danielis Elsevier Academ. typograph. Sumptibus auctorum. CIↃIↃCLIV. 4. t)

[Utrique versioni addita est versio latina, et puncta vocalia contextui arabico adjecta sunt. Ad calcem additur: Menda, quae in editionem Erpenianam irrepserunt ex Msc. exemplari, quod ex Bibliotheca Boreliana academia Leidensis sibi comparavit, sic emendavimus etc. u)

[XIII.] * Petri Kirstenii, Vratislaviensis, Philosophiae et Medicinae Doctoris, Epistola S. Judae Apostoli, ex MSto Heidelbergensi Arabico ad verbum translata, additis notis ex textuum Graecorum et versionis latinae vulgaris collatione. Cum Privilegio ad 20. annos. Breslae typis Arabicis et sumtibus Autoris. In officina Baumanniana. Anno IMpressIs BresLae hIs notIs epIstoLae IVDae. (1611.) Fol. x)

[Jam

q) *Baumgartenii Nachrichten* vol. 3. p. 293. Catal. Biblioth. Bunav. tom. 1. p. 8. Index Biblior. Wernigerod. p. 7.

r) Proleg. XIV. §. 23. *Le Long* p. 126. col. 1. B.

s) *Le Long* p. 126. col. 1. D.

t) *Le Long* p. 126. col. 1. B.

u) *Baumgartenii Nachrichten von einer hallischen Biblioth.* vol. 4. p. 471. *Knochii Nachrichten* p. 620.

x) *Le Long* p. 126. col. 1. E.

[Jam supra §. XXIV. hujus eruditi Medici mentionem fecimus, qui primum in Germania Linguae Arabicae studium promovere summopere studuit: et deinde in eundem finem in Sueciam abiit. Quae edidit scripta propriis impensis excudi curavit, hinc sunt rarissima. Contextus Arabicus proculdubio ex eodem codice exscriptus est, ex quo *Rutgherus Spey* Epistolam ad Galatas edidit. Typi Arabici sunt majusculi, sine punctis vocalibus. Notae quae sensum vocum Arabicarum illustrant, singulis brevioribus sectionibus sunt subjectae. *y*)

S. Judae Apostoli epistolae catholicae versio Arabice et Aethiopice, in latinitatem translata, et punctis vocalibus animata, additis quibusdam variae lectionis notis a Joh. Ge. Nisselio et Theod Petraeo, sacr. philolog. linguarumque orientalium cultoribus. Dan. 7, 14. — Lugd. Batav. ex officina Joh. et Dan. Elsevier. Acad. Typogr. sumptibus auctorum. CIↃIↃCLIV. 4. [XIV.]

Accedunt ad Textum Arabicum observationes philologicae et criticae de contextu Arabico, et ad Aethiopicum itidem observationes nonnullae, quibus nonnulla loca editionis N. T. Aethiopici Romae editi emendantur. *z*)

§. XXVII.

Apocalypsis.

* Apocalypsis Johannis Arabice. Impressa.

Extat inter mss. codd. Bibliothecae Bodleianae. cod. 3485.

§. XXVIII.

Evangel. Anniversf.

Lectiones Evangelii per annum cum Homiliis et Calendario, fol. Aleppi impressae sunt sumptibus *Athanasii* Patriarchae Antiocheni. Sine temporis nota. *a*)

§. XXIX.

Cantica sacra et alia.

Petri KirstenI Vratisl. Phil. et Med Doctoris Decas sacra canticorum et carminum Arabicorum ex aliquot MSStis. Cum Latina ad verbum interpretatione. Accessit quoque Schema, priore luculentius, characterum arabicorum. Cum privilegio ad 20. annos. Breslae, typis Arabicis ac sumptibus authoris: In officina Baumanniana. Orta a nobIs ferVes IDloMata ChrIste. (1609.) 8. [1.]

Cantica sacra e S. Scriptura hausta sunt Canticum Mariae Luc. I, 46-55. Zachariae Luc. I, 68-79. Angelorum Luc. II, 10-14. Simeonis Luc. II, 29-35. Populi Judaici Matth. XXI, 9. Marc. XI, 9. 10. Luc. XIX, 38. Joh. XII, 13. quibus quinque carmina arabica in laudem Dei accedunt. *b*)

Plu-

y) *Baumgartenii Nachrichten* etc. vol. 6. p. 8. *Hirtii* orient. und exeget. Bibl. oth. vol. 2. p. 40.

z) *Nachrichten von einer hall. Biblioth.* vol. 4. p. 474. *Knochii Nachrichten* p. 622.

a) *Assemanni* Biblioth. oriental. tom. 1. p. 631. *Goetzii Merckwürdigk. der königl. Bibliotheck zu Dresd.* vol. 1. p. 203.

b) *Hirtii* orient. und exeget. Biblioth. vol. 2. p. 42.

Plures Orationis Dominicae versiones Arabicas jam parte prima inter Polyglotta descripsimus. Jam vero, quae nobis innotuere, addimus sequentes:

[II.] Oratio Dominica Arabice. Fani 1514.

Primus typis Arabicis unquam expressus liber prostat sub titulo: *Septem Horae Canonicae*. Fani. 1514. in quo pagina 3. Oratio Dominica Arabice exhibetur. Prodiit quidem jam anno 1505. *Petri de Alcala* Dictionarium Arabico-Hispanicum, Granatae, ejusdemque Grammatica Arabica, s. t. Arte para ligaremente saber la lengua Araviga; sed in utroque opere Arabica charaetere latino expressa sunt.

[III.] Oratio Dominica Arabice. Guil. Postelli. Parisiis 1538.

In Ejusdem Grammatica Arabica.

[IV.] Oratio Dominica Arabice. Jac. Christmanni. Neapoli Nemetum. 1582. 4.

In *Jacobi Christmanni* Alphabeto Arabico, cum isagoge scribendi legendique Arabice.

[V.] Oratio Dominica Arabice, *Petri Kirstenii*. Breslae 1608. F. §. XIX. n. 2.

[VI.] Oratio Dominica Arabice, cum versione latina interlineari. Ex officina Raphelengii. 1612. 4.

Ad calcem versionis Arabicae Epistolae ad Titum. §. XXVI. n. 4.

[VII.] Oratio Dominica Arabice et Latine. Patavii 1687. 4. §. XVII. n. 2.

[VIII.] ראש וסוף ל״ה Orationis Dominicae in lingua Arabica Analysis grammatica, juxta Thomae Erpeni Grammaticam Arabicae linguae, utriusque formae, Leidae (1613.) et juxta ejusdem rudimenta in 8. ibidem 1620. cujus numeri intra textum; et 1628. cujus numeri ad marginem, conformata per *Joannem Zechendorff*, Oriental. Linguarum cultorem. תלמוד בלא מעשה אין תלמוד Doctrina sine opere non est doctrina. 4. plag. 2. s. l. et a.

Characteres Arabici ligno incisae sunt. Singulae precationes Orationis Dominicae ita ordinatae sunt, ut primo textus Arabicus, secundo latina versio, tertio lectio textus Arabici latino charactere expressa, et quarto analysis grammatica exhibeatur. Doxologia vero tantummodo Arabice et Latine sistitur. Unde Textum Arabicum hauserit, Cl. *Hirtius*, qui hanc aliasque ejusdem auctoris opellas recenset, dubius est; et e Polyglottis Parisiensibus eum hausisse autumat, quia textus cum Polyglottis Londinensibus non consentit. Verum utraque Biblia Polyglotta eundem habent textum Arabicum: et sine dubio opella Polyglottis Parisiensibus aetate praecedit. Instituta vero collatio nos docuit, *Zechendorffium* orationem Dominicam e Novo Testamento Arabico *Thomae Erpenii* descripsisse. Idem *Zechendorffius*, ad calcem opellae s. t. Incentiva ad gentem litterariam, Cygnae 1640. 4. verba: *In nomine Patris, Filii et Spiritus S.* Latine, Graece, Hebraice, Samaritanice, Chaldaice, Syriace, Arabice, Turcice, Persice et Coptice edidit. c)

[IX.] Loca varia V. et N. T. arabice. Franequerae 1733. 4.

In speciminibus Arabicis varii argumenti ad Arabismum *Emonis Vriemoet* exhibentur loca ex Deut. XIII. XVIII. Matth. VII. Galat. I. 2 Petr. II. 1 Joh. II. IV. Singula arabice et latine. §. XXX.

c) *Hirtii* oriental. und exeg. Biblioth. vol. 4. p. 284. Nachrichten von einer hall. Biblioth. vol. 5. p. 293. etc.

§. XXX.
Emendationes.

Arabicorum recensionem antequam dimittimus, in illa, quae *Joh. Georg. Hagemannus* de Librorum Sacrorum editionibus Arabicis lectoribus erudiendis consecravit, paululum inquirendum est. Distinxit ille tractationem in duas sectiones, atque in prima agit de editionibus Veteris Testamenti Arabicis. Asserit hic ille: [d])

1) Sedente Pontifice *Urbano VIII. Sergium Risium*, secundum Vulgatam Latinam-versionem condidisse novam versionem Arabicam in usum Maroniticorum Christianorum. Infelici sane successu novam hic creat Christianorum Orientalium familiam (*maronitische Christen*) quae hactenus non fuit. Plura vero *Risio* tribuit, quam ipse sibi vindicavit; siquidem versionem Arabicam exstantem tantummodo ad Versionem Vulgatam revocavit, et lacunas adimplevit. Cum vero *Joannes Baptista Giattinus* bona fide fassus esset, Arabicam versionem non prorsus respondere Vulgatae, *Abrahamo Ecchellensi* et *Ludovico Maraccio* commissum est, de novo Versionem Arabicam ad Vulgatam revocare. §. XIII.

2) *Erpenium* Anno 1622. Pentateuchum et Epistolam ad Romanos in linguam Arabicam vertisse, et Leidae edidisse. Quocirca notandum, *Erpenium* nullo modo auctorem utriusque esse versionis, sed illam tantummodo e MSto codice typis evulgasse, Epistolam ad Romanos vero non 1622. sed 1615. typis esse exscriptam. §. XV. n. 2. §. XXVI. n. 1.

3) Societatem quandam Anglicanam Londini Psalterium lingua Arabica imprimi curasse. Qualis vero illa sit societas, ex iis, quae §. XVIII. n. 13. scripsimus, patebit, nimirum societas de propaganda cognitione Christi apud exteros.

4) Anno 1745. Callenbergium initium Bibliorum Arabicorum imprimendorum in usum convertendorum Mahumedanorum fecisse. Nunquam vero *Callenbergio*, integra Biblia Arabica edere, in animo fuit. Nonnulli Libri sacri ex instituto orientali in vulgus emissi sunt.

In recensione editionum Novi Testamenti sequentia emendanda sunt. [e]) 5) In Anglia societatem Eruditorum edidisse Novum Testamentum Arabicum. Societas vero eadem est, quam supra nominavimus. Subintelligenda vero hic est editio anni 1727. §. XXII. n. 3.

6) Epistolam ad Galatas a *Rutgero Spey* arabice esse versam; eamque ab ipso quoque latine esse versam; versionem hancce deinde Halae 1749. esse typis expressam. Quae omnia quam apertissime falsa sunt. Edidit *Spey* ex MSto Arabico Epistolam ad Galatas, textui Arabico addidit Versionem latinam a se ex Arabico factam; atque sic opella prodiit Heidelbergae 1583. 4. §. XXVI. n. 3. Scriptum vero, quod Halae prodiit anno 1749. est Cl. *Chrysandri* hypomnema historico-philologicum de primo scripto Arabico, quod in Germania typis excusum est: Epistola Pauli ad Galatas: Ex quo *Hagemannus* suam sibi finxit editionem.

d) Nachricht von den fürnehmsten Uebersetzungen der H. Schrift p. 55.

e) ibid. p. 101. sq.

SECTIO VI.

DE

VERSIONE AETHIOPICA.

§. I.

Gens Aethiopica.

Aethiopica gens, quae interiorem Africae partem incolit, ante conversionem ad Christianam religionem parum aliis innotuit. Jam primis temporibus Evangelii praedicationem huc usque penetrasse, exemplum Eunuchi *Candaces* Reginae probat; et qui fata ecclesiae scriptis consignarunt, *Thomam* Apostolum Indis et Aethiopibus sacram annuntiasse veritatem, memoriae prodiderunt. Post eorum conversionem, quam tempore *Justiniani* Imperatoris factam esse statuit *Jos. Scaligerus*, cui tamen contradicit *Brianus Waltonus*, iterum perpauca sunt, quae antiquiores de hac gente referre potuerunt scriptores, cum ad Aethiopiae interiora loca Europaeis aditus haud pateret. Innotuerunt vero gentes tam remotae recentioribus temporibus, postquam Lusitani circa finem seculi decimi quinti navigatione viam ad meridionales et orientales populos detexerunt; quo factum est, ut peregrinatores, absconditas et remotas illas regiones petentes, varia de gente Aethiopica, et de vestigiis veritatis sacrae olim cognitae, memoriae conservare potuerint; quae vero non ubique ejusdem sunt fidei, sed permultis permixta sunt fabulis et figmentis. Referenda huc est illa de *Johanne* Presbytero Aethiopiae rege fabula, quam primum texuit *Petrus Covillarius*, et adauxit *Franciscus Alvaresius*; [a]) nec non illa de duodecim Archiepiscopis et LXXII. Episcopis inter Abyssinos fabulosa relatio, quam explodit *Michael Geddesius* [b]). Meliora et saniora nobis dedit *Iobus Ludolfus* [c]), qui ex relatione Abbatis *Gregorii* Aethiopis, et relatione *Tellezii* [d]) aliisque fontibus sua hausit.

§. II.

a) Historia de las Cosas de Etiopia, en las qual se cuenta muy copiosamente, el estado y potencia del Emperador della, (que es el que muchos an pensado ser el Preste Juan) etc. en Anvers 1557. 8.

b) The Church - history of Ethiopia. London 1696. 8.

c) Historia aethiopica, sive brevis et succincta descriptio regni Habessinorum, quod vulgo male Presbyteri Johannis vocatur, in qua libris quatuor agitur, de natura et indole regionis et incolarum; de regimine politico, regum successione etc. de statu ecclesiastico, initio et progressu religionis christianae; de rebus privatis, literatura, oeconomia etc. Francofurti ad Moen. 1681. fol.

d) Historia generalis Aethiopiae superioris. Coimbrae 1660. fol. Lusitanice.

§. II.
Lingua.

* Lingua Aethiopica, in quam tota ſcriptura ſacra pridem tranſlata eſt, non eſt quae apud Aethiopes nunc eſt vulgaris (Amharana haec vocatur), ſed vetus Aethiopica, quae relicta Axuma Tigrenſium metropoli in uſu vulgari eſſe deſiit. *Joannes Potken* eam nominavit linguam Chaldaicam, et characteres Aethiopicos Chaldaicos: forte ob linguae ſimilitudinem id factum; quamvis cum Chaldaica non magis, quam cum Hebraica aut Syriaca conveniat, Arabicae enim maxime cognata ac ejus velut propago eſt; iisdem pene regulis grammaticalibus comprehenditur. e)

(Multa de lingua Aethiopica ejusque variis dialectis erudite diſputavit *Brianus Waltonus f*), quocum jungendus eſt *Iobus Ludolfus* in Diſſertatione de origine, natura et uſu linguae aethiopicae. g) *Potkenius*, qui primus Pſalterium lingua aethiopica excudi curavit, linguam ipſam chaldaicam appellavit, non tam errore ductus, quam potius exemplo Aethiopum permotus. Ipſos enim Aethiopes linguam ſuam vocare Chaldaicam, ut quae a Chaldaea Babylonica exoriatur, et Hebraicae quam ſimilis eſt, a qua non ſecus quam Syriaca, Arabica ac etiam Babylonica, quam etiam Aſſyriacam appellant, originem ducit, teſtatur *Marianus Victorius* Epiſcopus Reatinus, qui primus linguae Aethiopicae grammaticam edidit. h) In locum antiquae linguae aethiopicae, quae hodie erudita et ſacra Aethiopum eſt, ſucceſſit dialectus ſeu lingua Amharica, quae hodie eſt Habeſſinorum vernacula; cujus praecepta grammatica idem evulgavit *Iob. Ludolfus* i). Unica eſt lingua orientalis, aliis linguis, Hebraeae, Chaldaeae, Syriacae et Arabicae cognata, quae a ſiniſtra ad dextram ſcribitur, et litteras non punctis animat, ſed vocales certis characteribus, uti occidentales linguae exprimit. Imitati enim ſunt Aethiopes in modo ſcribendi Graecos, a quibus litterarum formas mutuo acceperunt: quamvis ipſa gens ab Arabicis deſcendat, atque lingua ad alias orientales, Hebraicam et Arabicam proxime accedat. Interim et ipſam linguam graecam ad minimum proceribus populi Aethiopici ſatis notam fuiſſe, ex exemplo Eunuchi Reginae Candacis ſatis probari poteſt.

§. III.
Antiquitas.

* Aethiopica Bibliorum verſio tempore Apoſtolorum confecta. Petrus *Victor Cajetanus* haec ait: k) „Ac primum quidem de illius antiquitate „non eſt quod dubitemus; quando jam inde uſque a Chriſti temporibus et „Apoſtolorum erat ſacer Prophetiarum contextus iſto idiomate Aethiopico „in manibus Eunuchi illius Reginae Candacis conſcriptus.„ Quid ad haec ſta-

e) Haec excerpta ſunt ex *Ludolfo* lib. 1. c. 15. hiſt. Aethiop. n. 6. 10. 11. 20. *Le Long* p. 127. col. 2. A.

f) Prolegom. 15. §. 6.

g) Praemiſſa grammat. Aethiop. Francof. 1702. fol.

h) Romae 1550. et iterum 1630.

i) Francofurti 1698. fol.

k) Paradigm. de lingua Aethiopica pag. 160.

ſtabilienda Victoris Palmae auctoritas mille et quingentos poſt annos, quam haec geſta eſſe finguntur, aſſerentis? l)

[Eunuchum illum Jeſaiae Prophetiam in itinere legiſſe, certo ex relatione Lucae Actor. VIII. conſtat. Sed quanam lingua illam legerit, Hebraice vel Graece, vel Aethiopice, idem ſcriptor nobis haud indicavit. Interim verba ipſa a Luca relata e verſione ſeptuagintavirali deſumpta ſunt. Hinc Eunuchum iſtum graecam verſionem Eſaiae ad manus habuiſſe, eumque graecum ſermonem intellexiſſe, conjici poteſt. Eruditorum vero, referente *Millio*, de antiquitate verſionis hujus haud una eſt ſententia. Paulo quidem a ſuſcepta ab Aethiopibus fide chriſtiana confectam eam fuiſſe, ultro dant plerique; quando vero contigerit haec converſio, apud ipſos haud convenit: aliis eam ad *Juſtiniani* Imp. annum XXV. (ſive Chriſti DLI. aut DLII.) referentibus; aliis ad Apoſtolorum ferme tempora; Editoribus ipſius verſionis ad annum ſalutis CCXLV; *Gregorio* denique, *Ludolfi* familiari amico, cui prae coeteris omnibus, gentis illius ritus, Libri ſacri, reliquaque id genus penitius perſpecta erant, ad D. *Athanaſii* tempora. Conſtat certe *Frumentium* ab *Athanaſio* creatum fuiſſe primum Auxumitarum apud Aethiopas Epiſcopum. Neque vero probabilitate ſua carent reliqua πατροπαράδοτα, quae ab ore *Gregorii* ſui ſcribit *Ludolfus*, nempe poſt factam a *Frumentio* populi iſtius converſionem, jactaque apud ipſos fundamenta fidei, veniſſe ſtatim ex Aegypto aliisque partibus Monachos novem inſigniores, et in Abyſſinia fidem Chriſti publice profeſſos: hos autem Biblia Graeca in Aethiopicam linguam transtuliſſe, idque diſtributa inter ſe opera. m)

§. IV.

Verſio V. T.

* Sacra Scriptura in linguam Aethiopicam ex verſione LXX. interpretum translata fuit; idque ſecundum exemplar quoddam in Eccleſia Alexandrina uſitatum, quod innumerae variae lectiones, quae ex tali exemplari Bibliis Anglorum Polyglottis inſertae ſunt, indicant; ubique enim cum illis congruit verſio Aethiopica, praeſertim in Exodi 38. et 39. capp. quae in aliis codicibus mire ſunt diſturbata. — — Veriſimile ſane eſt, Alexandrinae Eccleſiae coloniam codices ſacros Metropolis ſuae ſecutam fuiſſe. n) De auctore et tempore verſionis nihil certi compertum habeo: probabile tamen eſt, eam tempore converſionis Habeſſinorum, vel paulo poſt, non vero tempore Apoſtolorum, ut quidam tradiderunt, concinnatam fuiſſe; et quidem a diverſis interpretibus; quia vocabula rariora et difficiliora, ut ſunt gemmarum nomina, non uno modo in diverſis libris exponuntur. — Eſt qui ſcribit (*ſcilicet Vanslebius*) in Martyrologio quodam Aethiopico S. Fru-

l) *Le Long* p. 127. col. 2. C.

m) *Millius* proleg. 1189.

n) *Euſebius Renaudot* c. XI. de perpetuo Eccleſiae conſenſu p. 92. etiam adducit rationem, nempe verſionem hanc ex Coptica, proinde ex Graeca 70. Interpretum concinnatam fuiſſe.

Frumentium, quem Abba Salama vocari diximus, authorem versionis haberi. Id priusquam videam, pro certo non affirmaverim. o)

Aethiopica Veteris Testamenti versio (inquit idem *Ludolfus*) p) non secundum Hebraicum Textum, sed secundum Graecam versionem facta est, idque ex ipsa versionum collatione statim cognoscitur; nam sensus Graecorum ubique in Aethiopicis exprimitur; ordo capitum et in Psalmis inscriptiones servantur, et quod omnem tollit dubitationem, voces Graecae difficiliores non explicatae relinquuntur. — — — A quo autem et quando istae versiones factae fuerint, et ex qua potissimum versione Graeca, nondum cognoscere potui, q) diversos autem fuisse interpretes, ex eo apparet, quod res eaedem diversis vocabulis reddantur, aliter in veteri, aliter in novo.

Certum est, (inquit *Eusebius Renaudot*) r) ex quo Mohammedani Aegyptum occuparunt, Aethiopicam Ecclesiam Ecclesiae Alexandrinae Jacobitarum fuisse omnino subjectam, ab eaque libros ecclesiasticos accepisse; qui quidem non erant Graece exarati (ibi enim tum deleta prorsus erat Graecorum memoria) sed Coptica lingua conscripti. Cum autem Coptici ex Graecis fuerint conversi, non mirum est, quod Aethiopicae sacri codicis translationes tantam habeant cum Graeco convenientiam, nec ulterius quaerenda est hujus ratio.

Idem dicit alio loco: s) Librorum sacrorum versionem lingua veteri patria, quae vulgo Gheez dicitur, expressam habere Aethiopes, quae quidem versio licet cum Graeco textu conveniat, non ideo juxta LXX. Interpretum translationem, sed ex versione Coptica concinnata est. t)

[In diversas abeunt viri, quorum in dijudicandis Aethiopicis magna est auctoritas, *Ludolfus* et *Renaudotius*, in definiendo versionis hujus archetypo sententias. Sed *Ludolfo* potius assentiendum esse, suadent argumenta in medium prolata, inprimis voces graecae in ipsa Versione Aethiopica servatae, quae in versione Coptica frustra quaeruntur.

§. V.

Versio N. T.

* Novum Testamentum ex textu Graeco versum quidem habent, sed nondum purum et integrum in Europam est invectum. Romana enim editio ex lacero et mutilo exemplari facta est, cujus lacunas Tesfa-Tseionus ex Graecis et Latinis exemplaribus explere coactus fuit. Hoc observarunt viri quidam eruditi, sed causam ignorantes putaverunt versionem Aethiopicam ex Vulgata Latina factam fuisse. u)

Tu-

o) Ita *Jobus Ludolfus* lib. 3. hist. Aethiopicae cap. 4. n. 2-6.

p) in Epist. ad *Hottingerum* ad calcem Differt. theol. phil. p. 375.

q) Doctior factus, ex LXX. interpr. translatione conditam scribit, ut supra allatum est. *

r) in observationibus suis MSS. ad *Le Longum* missis.

s) p. 541. tom. I. de perpetuo Ecclesiae consensu.

t) *Le Long* p. 127. col. 2. D. p. 128. col. 1. A. B. C. D.

u) *Ludolfus* cap. IV. lib. 3. hist. Aethiop. num. 7.

Tuto afferere poffumus (inquit idem *Ludolfus*) [x]) duas diverfas Verfiones Novi Teftamenti in Aethiopia exftare.

Novum Teftamentum Aethiopicum etfi Syriaco in multis propius accedat textui quam fontibus Graecis, ex illis tamen verifimiliter illud derivatum; abit tamen faepe a contextu Graeco. [y])

[*Joh. Millius* accurate in indolem verfionis N T. Aethiopicae inquifivit, eamque ex Graeco quidem contextu, fed non ab uno eodemque interprete formatam effe ftatuit: quae fingula infra, ubi ipfam N. T. editionem recenfebimus, exponenda funt. Hoc unicum tantummodo monemus, *Millium* mirificam quandam verfionis iftius cum Alexandrino codice confonantiam obfervaffe, unde verfionem ex Codicibus longe vetuftiffimis, et fi mavis, primaevis expreffam fuiffe colligit [z])

§. VI.

Auctores Verfionis.

• Quis verus auctor fuerit Aethiopicae Bibliorum verfionis? Poeta Aethiopis Salamam habet, alii novem viros fanctos alibi a nobis memoratos. Deinde quis ille Salama fuerit? Metropolita Aethiopiae vocatur, et tanquam Chriftianae religionis inftaurator defcribitur, quod foli *Frumentio* competit, qui alio nomine *Salama* dictus fuit. — Multo magis confentaneum arbitror, novem illos fanctos, Chriftianifmi in Aethiopia propagatores, Biblia Graeca Aethiopice reddidiffe, idque diftributa inter fe opera. [a])

§. VII.

Verfio ex Arabico Textu.

• Aethiopica Sacri Codicis interpretatio ex Lingua Arabica. Scribunt PP. Societatis [b]), quod novem illi fancti, quorum fupra mentio facta eft, Sacram Scripturam ex Arabica in Chaldaicam (*id eft, Aethiopicam*) linguam transtulerint. Reperiuntur etiam carmina, quae de verfione librorum (ut puto) facrorum ex Arabica in Aethiopicam linguam facta teftantur. [c]) Fateor (*pergit Ludolfus*) me hic non parum haerere; equidem facram Scripturam hic intelligi verifimile eft, — attamen Aethiopica tam Veteris quam Novi Teftamenti verfio, quae in Europa habetur, ex Arabica lingua nullo modo facta dici poteft. Pentateuchus MS. Pfalterium et quotcumque Libri Biblici impreffi extant, contrarium plane evincunt. Omnes enim Graecam maxime codicis Alexandrini verfionem preffe et κατα ποδα fequuntur. *Addactis quibusdam exemplis addit:* Hinc firmiter inferri poteft, quod translatio Aethiopica non ex ifta (Arabica) fed ex Graeca potius concinnata fuerit. — qui-

x) p. 297. ejus comment. num. 6.

y) *Joh. Henr. Hottingerus* Differt. 3. de translat. Bibl. in ling. vernac. p. 241. *Le Long* p. 128. col. 2. E.

z) Proleg. n. 1190.

a) *Ludolfus* p. 296 Comment. hift. Aeth. *Le Long* p. 128. col. 2. B.

b) In Epift. annuis de anno 1607, 1608. lib. 1. c. 15. p. 28.

c) Hos legere quisque poteft apud *Ludolfum* p. 295. Comment. hift. Aethiopicae, ex quo haec exfcripta funt.

quibus omnibus bene consideratis asserendum censeo, per libros sacros ex Arabica Lingua in Aethiopicam translatos, non Biblia, sed Constitutiones et Canones, qui Apostolorum nomine apud Aethiopes aeque ac apud nos veniunt, intelligi debere. [d])

§. VIII.

Biblia Tegrâna.

* Biblia Lingua Tegrana sive Tigrensi, quae nunc Vulgaris Abyssinorum est Dialectus. „*Franciscus Alvares*, qui multis annis apud Aethiopes „vixit, affirmat in libro cui titulus: *Vera informatio de Presbytero Joanne*, „Lusitanice scripto, ipsos scripturam legere lingua Tegiana, quae Abyssino-„rum est dialectus — — — in quam tam Vetus quam Novum Testamen-„tum translata fuisse ex Chaldaica vel Syriaca affirmat Sabellicus in Suppl. „Historiae libro 8.„ [e])

Lingua Tigrensium olim vernacula fuit, cum Reges Axumam Tigrae metropolin inhabitarent; ideoque veluti totius regni et aulae palmaria, primum scribi coepta. Illa omnes omnino Libri tam sacri quam profani, in oratione soluta et ligata exarati fuerunt, et etiamnum exarantur, in eam tota scriptura sacra pridem translata sunt. Quod vero aliqui scripserunt, Habessinos legere scripturam sacram lingua Tegiana, id mendosum est, pro Tegrana seu Tigrensi lingua, atque de Aethiopica nostra accipiendum. [f])

§. IX.

Libri typis excusi.

Integra Biblia Aethiopice versa inter Aethiopes exstare dicuntur, nec est, cur iis, qui e tam remotis regionibus Romam venerunt, hac in re fidem denegare vellemus Sed integra Biblia ad Europaeos transiisse, et in Bibliothecis adservari, adfirmare haud audemus. Qui enim ab auctore nostro recensentur Codices MSti, non singulos libros sacros, sed tantummodo partes Sacri Codicis habent. Simili modo typis excusae sunt nonnullae partes codicis, quas hic ordine recensebimus.

§. X.

Genes. Aethiopice.

* Geneseos capita IV. Aethiopice, per G. Othonem. Francof. 1702. 4. [I.]
Vide inter Polyglotta. [g])

* Geneseos capita IV. priora, cum versione latina duorum priorum, studio Theodori Petraei. Lugduni Batavorum sumptibus authoris. 1660. 4. [h]) [II.]

[Non

d) Idem ibidem p. 196. *Le Long* p. 128. col. 2. C.

e) Ita *Hottingerus* lib. 3. part. 2. c. 16. Biblioth. Orient.

f) *Ludolfus* hist. Aeth. lib. 1. c. 15. *Le Long* p. 129. col. 1. A

g) Part. I. c. III. §. XIV. n. 2. *Le Long* p. 130. col. 2. B.

h) *Le Long* ibid.

[Non seorsim prodiit haec opella, quam *Bürcklinus* recusam dedit, sed Prophetiae Jonae addita est. v. §. XV.

[III.] * Quatuor prima capita Geneseos Aethiopice et Latine, in usum Studiosorum Aethiopicae Linguae edita a M. Georgio Christiano Bürcklino. Francofurti ad Moenum typis et sumptibus Johannis Wustii. Anno M. DC. XCVI. 4. i)

[Praefatio: Cum multi orientis Lingg. studiosi cognita Aethiop. Ling. facilitate et praestantia, me rogaverint, ut aliquid pro Grammatices exercitio linguae illius ederem, visum mihi fuit, quatuor prima Capita Geneseos, antehac a *Petraeo*, cum priorum duorum tantum capitum interpretatione edita, et Jonae Vati typis impresso, annexa, eaque longe correctius et exactius versa, nunc rursus in lucem dare, adjutus manuscriptis et notis Viri rarissimae eruditionis — *Iobi Ludolfi*, linguae hujus instauratoris felicissimi, qui cuncta ad hanc rem facientia benevolentissime mecum communicavit. Is Pentateuchum integrum Aethiopice manuscriptum possidet, et si repertus fuerit, qui sumptus impressionis facere velit, cum publico non denegabit.„ Ad calcem in ultimo folio quinque adduntur observationes.

[IV.] * Quatuor prima capita Geneseos Aethiopice et Latine studio Benedicti Andreae Staudacheri Francofurti ad Moen. apud Martinum Fulde. 1707. 4. k)

[Recudi curavit *Staudacherus Theodori Petraei* Jonam Vatem, cui adhaerent IV. capita Geneseos; sed iteratae editioni non addita sunt; seorsim itaque anno sequenti emissa videntur. v. §. XV.

§. XI.
Ruth Aethiopice.

* Liber Ruth, aethiopice, e vetusto manuscripto recens ex Oriente allato erutus et latinitate fideliter donatus, nunc primum φιλογλώσσων χάριν in lucem editus a Joh. Ge. Nisselio. Lugduni Batavor. typis et impensis Authoris CIƆIƆCLX. 4. l)

[*Nisselius*, *Petraei* amicus, cui et Biblia Hebraica debemus, linguarum orientalium studio et vitam et facultates consecravit, variasque edidit opellas propriis sumptibus, quae, quia paucos, qui emerent, invenerunt, hodie rarissime reperiuntur. m)

§. XII.
Psalterium Aethiopice.

[I.] * Psalmi et Canticum Canticorum Aethiopice, studio Joannis Potken, cum ejus praefatione latina. Romae 1513. 4. n)

[Ita *Le Long*. Sed in ipso libri frontispicio nullus exstat titulus; solus conspicitur Davides Psallens, ligno incisus. Ex praefatione *Johannis Potken* Praepositi ecclesiae Sancti Georgii Coloniensis sequentia hic notabimus: „— — — Quae res „mihi

i) *Le Long* p. 130. col. 2. A.
k) *Le Long* ibid.
l) *Le Long* p. 130. col. 2. B.
m) Nachrichten von einer hall. Biblioth. vol. 4. p. 476.
n) *Le Long* p. 130. col. 2. B.

„mihi biennio vix elapſo Rome accidit. Nam cum nonnullos habitu et colore Ae„thiopes, qui ſe Indos appellabant, pſallentes, ac Dei genetricem et ſanctos quam „plures, preſertim Apoſtolos, per eos inter pſallendum nominari advertiſſem, non „ſine difficultate ab iis didici, ipſos in eorum ſacris chaldeis litteris uti. Querens „itaque interpretem, per quem eum eis loqui plenius poſſem, nec illum in urbe „gentium olim domina, etiam neque inter Hebreos quidem reperiens idoneum, „demum ab ipſis erudiri, quoquo modo fieri poſſet, ſtatui. Nec me mea fefellit „ſpes. Tantum namque me ab eis didiciſſe mihi perſuadeo, ut deo duce pſalterium „David in ipſa vera lingua chaldaea imprimi curare, in eorum qui peregrinas linguas „noſſe cupiunt, oblectationem valeam. — Nec, vos oro, a ſtudio retrahat, quod „et nonnullos hebreos, et qui ab eis linguam chaldeam ſe didiciſſe exiſtimant chri„ſtianos, me calumniaturos video, quod he, quas vobis tradere nitor, non ſint lit„tere chaldee. — Id etiam preterire nolo, quod hac tempeſtate viginti populi vel „circa Ethiopiam, que ſub Egypto eſt, et ad loca auſtralia, preſertim ad Nilum et „Gion flumina, et inter illa ac citra et ultra equinoctionalem circulum ſub zodiaco „incolentes, et totidem maternis ſeu vulgaribus inter ſe differentibus linguis utentes, „omnes in eorum ſacris hac chaldea utuntur lingua — qui populi etiam omnes „presbytero Joanni tanquam eorum Patriarche in Spiritualibus, regi vero Indorum „et Ethiopum, cujus regia et primaria civitas Auxuma eſt, et tempore Ptolomei „fuit, et eorum lingua Achſum nominatur, in temporalibus parent. Impreſentia„rum eis imperat David rex adoleſcens, Noad Patris et Schendri avi ſucceſſor.„ Accedunt cantica ſacra e Sacra ſcriptura deſumta, quibus ſubjicitur: „Impreſſum eſt „opuſculum hoc ingenio et impenſis Joannis Potken prepoſiti eccleſie Sancti Georgii „Colonien. Rome per Marcellum Silber alias Franck, et finitum die ultima Junii „Anno Salutis M.D.XIII.„ Additur denique Canticum Canticorum Aethiopice, de quo editor ſequentia addit: „— cum ante paucos dies duo libri chaldei, in quo„rum utroque Cantica Canticorum continebantur, meas in manus incidiſſent; illos„que primo inter ſe et deinde cum translatione noſtra latina contuliſſem: comperio „quod et inter ſe concordarent, et ab ipſa noſtra translatione in aliquo, quod nota „dignum ſit, non differrent, decrevi illa — impraeſſioni dare, alia paſſim daturus, „ſi eorum, qui me in hoc meo chaldaico ſtudio imitantur, numerum creſcere ſenſe„ro. Unum hoc admonuiſſe volo, quod Chaldei cantica hujusmodi, quae nos in „octo partimur, in quinque duntaxat dividunt capitula. Valete. Finitum Romae „die X. Septembris Anno chriſtianae ſalutis MDXIII„ Quibus Alphabethum et brevis introductio in lectionem linguae Aethiopicae ſubjungitur. Primus eſt in Europa propriis Aethiopum characteribus impreſſus liber. Cur linguam Aethiopicam Chaldaicam nominarit, jam ſupra §. II. monuimus. o)

• Pſalterium Aethiopice cura Joannis Potken. Coloniae 1518. Fol. p) [II.]

T 2 [Jam

o) *Nachrichten von einer hall. Biblioth.* Vol. 8. p. 473. *J. G. Hagemanni Nachrichten von den fürnehmſten Ueberſetzungen* p. 58. *Merckwürdigkeiten der königl. Biblioth. zu Dresden*, vol. 1. p. 20. *Knochii Nachrichten* etc. p. 639. *Freytagii* analecta litteraria de libris rarioribus p. 717.

p) *Le Long* p. 130. col. 1. C.

[Jam inter Polyglotta recensuimus hanc secundam Psalterii Chaldaei seu Aethiopici editionem, de qua editor in praefatione: „— cumque maximam Indiae „majoris, quae et Aethiopia sub Aegypto est, Regis, a puero audissem, esse potentiam — linguam ipsam chaldaeam ab ipsis (*Aethiopibus*) ad tantam sufficientiam di„dici, ut mihi persuaderem, me posse Psalterium David, arte impressoria edere, ut „et quinquennio vix exacto Romae edidi: sed cum homo germanus, in patriam post „multa lustra reversus, patriae me fateor debitorem: Psalterium ipsum, non modo „in hac chaldaea, per me in Europam importari coepta, sed et hebraea et graeca ac „latina linguis imprimi curavi — — retegens etiam quod graeca, latina et chaldaea „translationes ex LXX. interpretibus, non ex hebraea veritate descenderunt. Ad„jutorem in his habui *Johannem Soter*, alias *Heyl*, affinem meum charissimum, harum „quatuor linguarum studiosum.„ Nomine linguae Chaldaicae deceptus *Jos. Simlerus*, Psalterium Chaldaicum aethiopicis characteribus impressum esse scribit, cujus vestigia premit *Anton. Possevinus*. q)

[III.] * Psalterium Aethiopice cum notis Edmundi Castelli variisque Lectionibus. Londini 1657. Fol. r)

[In Bibliis polyglottis ex duplici editione *Potkenii* cum MSto Pocockiano collata. s)

[IV.] * Psalterium Davidis Aethiopice et Latine, cum duobus impressis et tribus MSStis codicibus diligenter collatum et emendatum, nec non variis Lectionibus et Notis philologicis illustratum, ut in praefatione pluribus dicetur. Accedunt Aethiopice tantum Hymni et Orationes aliquot Vet. et Novi Testamenti, item Canticum Canticorum, cum variis Lectionibus et notis cura Iobi Ludolfi. Francofurti ad Moenum, prostat apud Johannem David Zunner et Nicolaum Wilhelmum Helwig. Typis et sumtib. Autoris impressit Martin Jacquet. Anno Christi CIↃ IↃCCI. 4. t)

[Usus est *Ludolfus* linguae Aethiopicae in Europa restaurator editione duplici *Potkenii*, quae multis mendis referta hic emendatior prodit, ad manus ipsi praeterea suere tres Codices MSti, Pocockianus, Berolinensis et Amstelodamensis. Συνεργὸν in opere habuit *Joh. Henricum Michaelis*, postea Professorem in Academia Halensi, qui tantos in lingua Aethiopica brevi fecit profectus, ut ipsi Psalmorum versionem Latinam tuto committere potuerit. Ille laborem libens in se recepit, et quidem ita, ut pro linguae Aethiopicae studiosis verba verbis redderet, nihilominus sensu poscente ellipses Orientalibus solitas aliaque nostro stylo accommodaret, denique particulas nostro more efferret. Sequitur Contextus Aethiopicus versionem graecam, hinc ordo et numerus Psalmorum idem est, qui apud Graecos: et ipsa versio optime cum Codice Alexandrino consentit. In exprimendo Textu Aethiopico stichi seu versus *Potkenii* sunt servati, et e regione Versio latina ita posita est, ut stichus sticho seu versus versui respondeat. Accedunt p. 320. Canticum Mosis I. II. III.; Canticum Hannae; Oratio Hiskiae et Manassis; Oratio Jonae; Asariae; trium pueros-

q) Conf. Part. I. c. III. §. XXVI. *Simleri* Biblioth. p. 407. *Possevini* apparat. S. tom. 2. p. 242.

r) *Le Long* ibid.

s) Part. I. c. III. §. VI. Conf. infra §. XIV.

t) *Le Long* p. 130. col. 2. D.

rorum; Habacuci; Esaiae; Hymni Mariae, Zachariae et Simeonis, et denique Canticum Canticorum: quae omnia Aethiopice fine versione latina prodiere. Sequuntur denique p. 345. etc. Variae lectiones et notae ad Psalterium Aethiopicum. Unica tantummodo est editio Aethiopico-latina, *Ludolfo* et *Michaelis* communis; quam duplicem fingit *Hagemannus*, alteram a *Ludolfo* et alteram a *Michaelis* procuratam. [w]

• Psalterium Aethiopice cura Iobi Ludolfi. Francofurti ad M. 1701. 4. [x] [V.]

[Eadem prorsus editio textus Aethiopici; quam in usum Aethiopum procuravit *Ludolfus*, fine titulo latino, versione latina et notis philologicis, de qua ipse in praefatione latina: „Igitur nos boni publici studio ducti, quandoquidem antiqua illa „exemplaria (*Potkenii*) jam dudum defecere, novam editionem Psalterii cum anne„xis moliti sumus. Ut autem Habessinis id valde cupientibus, at typographia desti„tutis, gratum officium praestaremus, sat multa exemplaria Aethiopice tantum im„primi curavimus: pro nostratibus vero Aethiopismi studiosis, versionem et notas „philologicas, quanta fieri potuit diligentia, addidimus.„ Ejusmodi exemplaria per Belgas in Aethiopiam transmitti curavit; unde in nostris terris quam rarissime apparent. [y])

§. XIII.

Psalmi singuli.

Specimen Psalterii Aethiopici secundum veram orthographiam et analogiam grammaticam linguae Aethiopicae cum versione latina literali, quanta fieri poterit diligentia edendi. Lectiones variantes e codicibus impressis et MSStis tribus, nempe A. Amstelodamensi, B. Berolinensi et P. Pocockiano collectae: nec non notae philologicae tunc simul adjungentur; prout in praefatione futura pluribus declarabitur. Primi quinque Psalmi hic tantum exhibentur. Versus Potkenii seu commata (ut vocant) in Aethiopicis retinuimus: At in versione latina distinctiones Textus Hebraici, ad genuinum ejus intellectum necessariae, adhibitae fuerunt. Francofurti ad M. A. 1699. 4.

w) *Nachrichten von einer hall. Biblioth.* vol. 8. p. 477. *Knochii hist. crit. Nachrichten* p. 637. Acta Erudit. Lips. 1705. p. 64. De vita *Ludolfi* conf. *Christiani Junckeri* commentarius de vita scriptisque ac meritis *Jobi Ludolfi*, Lips. 1710. 8. Act. Erudit. Lips. 1710. p. 263. *J. P. Niceronii Nachrichten von berühmten Gelehrten*, vol. 3. p. 142. etc. *Joh. Fabricii* hist. biblioth. vol. 4. p. 76. 77.

x) *Le Long* ibid.

y) *Nachrichten von einer hall. Bibl.* vol. VIII. p. 478. Non plures exstant Psalterii Aethiopici editiones, quam hactenus recensuimus. Ad editiones suppofititias referendae sunt editiones a *J. G. Hagemanno in Nachrichten von den fürnehmsten Uebersetz.* p. 58. recensitae: nimirum editiones Genuenses de A. 1516. et 1518. in quibus versio Aethiopica textui hebraico et versioni graecae et latinae juncta dicitur; et editio Halae Saxon. 1701. Prior enim prodiit quidem Genuae 1516. sed illa est *Octaplus Justiniani*, conf. Part. I. c. III. § XXV. Altera anni 1518. non Genuae sed Coloniae prodiit, et est *Potkenii* editio; ultima nunquam exstitit, sed exinde orta est, quod *Joh. Henr. Michaelis* Halae Saxonum officio sacro praefuit.

Prodromus Pfalterii fupra recenfiti, ad cujus calcem pag. 8. notatur: „fi „vel Vir doctus, vel Bibliopola quidam fuerit, qui fumtus impreffionis hujus ope„ris facere velit, ftatim fubjici poterit.„ *Ludolfi* nomen quamvis nullibi appareat, certum tamen eft, eum hoc fpecimen emififfe; provocat enim ipfe in praefatione Pfalterii ad fpecimen, quod ante biennium publici juris fecerit. Textus fimili modo ut in Pfalterio difpofitus eft.

§. XIV.

Cant. Cantic. Aethiop.

[I.] * Canticum Canticorum Aethiopice, cura Joh. Potkenii. Romae 1513. 4. v. §. XII.

[II.] ᵇ Canticum Canticorum Schelomonis aethiopice e vetufto codice fumma cum cura erutum, a quam multis mendis purgatum ac nunc primum latine interpretatum: cui in gratiam arabizantium appofita eft verfio Arabica cum interpretatione latina, ut et Symbolum S. Athanafii vocalium notis infignitum a Joh. Ge. Niffelio Palat. Lugduni Batavorum: typis auctoris. CIↃIↃCLVI. 4.

Haec verfio latina juxta Ludolfum indocta. z)

[Jam fupra Sect. V. §. XX. hujus editionis mentionem fecimus, quippe quae praeter verfionem Aethiopicam etiam Cantici Canticorum verfionem Arabicam fiftit. Utriusque verfionis latinae Auctor eft *Niffelius*, qui Symbolo Athanafii adjecit Canticum Zachariae et Simeonis, Canticum Annae, Canticum trium puerorum: Canticum Efaiae et Canticum Mariae; quibus accedit Canticum Habacuci aethiopice, fingula fine verfione latina, et demum fymbolum Athanafii arabice et latine.

[III.] * Canticum Canticorum Aethiopice et Latine, cura Edm. Caftelli Londini 1657. fol. a)

[In Bibliis Polyglottis Anglicanis. De *Edmundi Caftelli* conatibus Aethiopicis fequentia habet Ludolfus in *praefat.* Pfalterii aethiopici: „Librorum Aethiopico„rum editio in Bibliis Polyglottis illi demandatis erat; at ille, adminiculis ad perfe„ctam hujus linguae cognitionem neceffariis carens, mendofa a recte fcriptis difcernere „non poterat; ut multa vocabula diverfis quidem, at unifonis literis exarata, et men„dofa plurima inter varias lectiones referret, in multis etiam graviter hallucinaretur.„

[IV.] * Canticum Canticorum Aethiopice cura Joh. Ludolfi. Francofurti 1701. 4. §. XII.

§. XV.

Prophetae Aethiopice.

[I.] * Prophetia Joel, Aethiopice, interpretatione latina ad verbum donata, et perbrevi vocum hebraicarum et arabicarum harmonia illuftrata: labore et ftudio M. Theodori Petraei Cimbri. Lugduni Batavorum, fumptibus Auctoris et typis Niffelianis. CIↃIↃCLXI. 4. b)

[Non folum verba hebraica et arabica, fed et fyriaca, chaldaica, coptica et graeca, quae Aethiopicis refpondent, ad marginem adfcripta funt. Textum Aethiopicum

z) *Le Long* p. 130. col. 1. D. pag. 475. *Knochii hift. crit. Nachrichten* p. 613.

a) *Nachrichten von einer hall. Bibl.* vol. 4. b) *Le Long* p. 130. col. 2. E.

picum ex antiquo codice descripsit editor, quem de verbo ad verbum latine reddidit. [c])

* Prophetia Jonae ex Aethiopico in Latinum ad verbum versa et notis atque adagiis illustrata. Cui adjunguntur quatuor Geneseos capita e vetustissimo manuscripto aethiop. eruta nunc primum ἀνατολικογλωσσοφιλομαθῶν χαριν publicata a M. Theod. Petraeo Flensburgo-Holsato. Lugdun. Batav. Sumptibus auctoris et typis Nisselianis CIↃIↃCLX. 4. [d]) [II.]

[Textum Aethiopicum et versionem ejus latinam excipiunt annotationes, et viginti adagia cum explicatione. Duo priora Geneseos capita singulis lineis subjectam habent versionem latinam: duo sequentia sine versione exhibentur. [e])

* Jonas Vates Aethiopice et Latine, cum glossario Aethiopico-harmonico in eundem et IV. Geneseos capita priora, editus a Benedicto Andrea Staudachero, Onoldo-Franco. Francofurti ad Moenum. Excudebatur typis Johannis Philippi Andreae. Anno MDCCVI. 4. [f]) [III.]

[Ex praefatione. „Haec cum ita sint, a studiorum meorum ratione non „alienum putavi, specimen aliquod in lingua Aethiopica edere, cum illius utilitas a „doctissimis viris satis jam demonstrata sit. Elegi materiam et brevitate et raritate „commendabilem, Jonam Prophetam, multis abhinc annis a Petraeo primum luce „donatum, qui vero jam diu latere coepit, ut vix ejus copia haberi possit. Mutatis iis quae male affecta videbantur, addidi breve aliquod Lexicon, in quo cognationem vocum cum coeteris orientalibus linguis, hebraica praesertim et arabica, „quantum fieri potuit ostendi. Inserui etiam glossarium in quatuor priora Geneseos „capita.„ Ipsa vero Geneseos capita, quae priori editioni addita sunt, hic desiderantur. [g])

* Prophetia Sophoniae, summa diligentia ad fidem vetustissimi MS. Codicis fideliter in latinum versa: nunc primum ex Oriente cum reliquis Prophetis minoribus in Europaeam allata, et in litterarii orbis commodum publici juris facta a Joh. Georg. Nisselio, Palatino Linguar. Oriental. φιλομαθη. Lugduni Batavorum typis et impensis Nisselianis. CIↃIↃCLX. 4. [h]) [IV.]

[Solus Textus aethiopicus cum versione latina hic exhibetur. [i])

* Vaticinium Malachiae, Prophetarum ultimi, Aethiopice, latino idiomate ad verbum donatum, et ad usum ac captum των φιλογλωσσων accommodatum: nunc primum publici juris factum a M. Theodoro Petraeo Cimbro. — Lugduni Batavorum sumptibus auctoris et typis Nisselianis. CIↃIↃCLXI. 4. [k]) [V].

[Distinguitur haec opella a praecedentibus. Exhibet quidem textum aethiopicum ejusque versionem latinam, sed ita, ut ad imitationem Bibliorum Ariamontanorum

c) *Baumgartenii Nachrichten von merckw. Büchern* vol. 6. p. 6.

d) *Le Long* p. 131. col. 1. A.

e) *Nachrichten von einer hall. Bibl.* vol. 4. p. 477.

f) *Le Long* ibid.

g) Nachrichten von einer hall. Bibl. vol. 4. p. 480. De vita Editoris Onoldini 1736. defuncti conf. Acta hist. ecclef vol. 1. p. 265. Ab *Le Long* refertur editio per errorem typographicum ad annum 1607. pro quo legendum 1706.

h) *Le Long* ibid.

i) *Baumgartenii* Nachrichten von merckw. Büch. vol. 6. p. 6.

k) *Le Long* ibid.

norum, latina versio singulis verbis aethiopicis superimposita sit. Ultima pagina sistit commata 7. priora capitis LVI. Esaiae. [l])

§. XVI.

Novum Testamentum Aethiopicum.

[I.] • Testamentum novum cum Epistola Pauli ad Hebraeos tantum cum concordantiis Evangelistarum Eusebii et numeratione omnium verborum eorundem. Missale cum benedictione etc. — Quae omnia Fr. Petrus Aethiops auxilio piorum sedente Paulo III. Pont. Max. et Claudio illius regni imperatore imprimi curavit anno Salutis MDXLVIII. 4.

Novum Testamentum cum concordantiis Evangelistarum Eusebii lingua *Gheez*, id est libera, et quae vulgo dicitur chaldaea (verius Aethiopica), scilicet quatuor Evangelia, Apocalypsis, Epistolae Canonicae, Epistola ad Hebraeos et Actus Apostolorum, cum praefatione latina, in qua Auctor (Fr. Petrus Aethiops) ait: „Habes „hic Chr. Lector sanctum evangelium et coetera novae legis opera Aethiopico idio„mate, Aethiopicis characteribus impressa.„ Ad calcem legitur: „Impressum est „opus hoc Romae per Valerium Doricum et Ludovicum fratres Brixianos anno Vir„ginei partus M D. XLVIII.„

Ad calcem Evangelii Matthaei haec leguntur: „Memores estote nostrum in „orationibus vestris sanctis, scilicet Fratrum vestrorum Tesfa-Sionis. (seu Petri „Sionitae) Malhesini, Tensea-Waldi et Zaslas ki: Petri et Pauli et Bernardini, quo„niam omnes nos filii (sumus) patris nostri Tecla Haimanoti Monasterii Romani „Mons Libani dicti.„ [m])

Ex epistola, quae est ad calcem Evangeliorum: „Adverte Lector, quod „Epistola ad Hebraeos suo loco non est, posita est autem a nobis ante Actus Aposto„lorum. Hoc autem ideo factum est, quia cum quatuor Evangelia, Apocalypsim, „septem Canonicas Epistolas et Acta, typis jam hinc biennio excudi fecerimus, „Pauli Epistolas Italiae non habebamus, nisi illam quae est ad Hebraeos.„

In Epilogo Actuum Apostolorum: „Ista Acta Apostolorum maxima sui par„te versa sunt Romae e lingua Romana (*hoc est latina*) et Graeca in Aethiopicam „propter defectum Archetypi; id quod addidimus vel omisimus, condonate nobis, „vos autem emendate illud.„ [n])

Aethiopes qui hanc editionem curarunt, pluries mutarunt libri frontispicium; primum enim insignibus Pauli III. Pont. Max. deinde Caroli V. Imperatoris, Gallicis tandem stemmatibus illud ornaverunt.

[II.] • Epistolae XIII. Divi Pauli eadem lingua, cum versione latina. Latina Epistola Petri Aethiopis, in qua ait: „Ego Aethiops sum — — hic 14. Epistolarum „Pauli finis est. — — praecipue vero ii, qui in hoc opere labores perpessi sunt, hi „fue-

l) *Baumgartenii* Nachrichten vol. 6. p. 7.

m) Ex *Ludolfo* p. 294. Comment. Hist. Aethiop.

n) Haec ex versione *Ludolfi* lib. 3. c. 4. Hist. Aethiopicae num. 11. et in praefat. Lex. Aethiop. ubi haec addit: „Et verendum est, ne idem in coeteris N. T. libris „fecerint, quippe Aethiops meus in multis „eos differre agebat ab exemplaribus mss. „patriae suae.„

„fuerunt: Petrus seu Tesfa Sionensis Malezo filius Tecla Haimanoth de monte Li„bano, in Monasterio S. Stephani, quod, in Vaticano positum, Aethiopum est, et „P. Paulus Gualterius Aretinus, et Marianus Victorius Reatinus in hoc et in aliis „operibus adjutores mei. — Anno Domini 1549. secundum vero Aethiopicam sup„putationem 6586. anno Marci Evangelistae etc.„

Ex praefatione Libri Masoreth Hammasoreth Eliae Levitae: „Cum degerem „Romae, vidi, et ecce, tres viri Chaldaei (*Aethiopes*) veniebant ex regno Presbyteri „Joannis, quos Papa Leo X. accersiverat, qui cognitionem habuerunt scripturae ac „linguae Chaldaeorum (*potius Aethiopum*) — Papa autem eos advocaverat, ut ex „libris eorum codicem Evangelii Latina lingua conscriptum castigaret. o)„

„Observandum est, (*inquit Waltonus*) p) versionem hanc textum satis fideliter „plerumque reddere, verumque ejus sensum exprimere, obscura quoque loca illu„strare, ita ut ex hujus cum antiquis collatione multum lucis textui oriri possit.„ Jam dixerat idem, q) „hanc versionem in Novo Testamento cum Vulgata Latina „concordare, non quod ex hac facta sit; sed quod utraque eosdem codices se„quuta sit.„

„Haec editio multis mendis scatet, (*juxta Ludolfum*) r). Quin et statim in „titulo libri editor veniam petit mendosae editionis, ob imperitos adjutores, dicens: „*O Patres mei et Fratres. Nolite sinistre interpretari menda istius* (sc. editionis); „*qui enim impresserunt, nesciverunt legere; nos autem nescimus imprimere.* „*Itaque juverunt nos, et nos juvimus illos, sicut coecus coecum juvat. Propterea igno*„*scite nobis et illis.* Idem repetit et aliis in locis, quia satis vidit, infinitis mendis „scatere. Nihilominus eandem editionem denuo impresserunt Angli in Bibliis Poly„glottis, quia aliam non potuerunt nancisci.„ s)

[Duobus constat opus rarissimum voluminibus, quorum secundum priori, quod jam 1546. inceptum est, anno 1549. accessit. Quae ipsam editionis indolem concernunt, ad editionem sequentem iteratam annotabimus. t)

*** Novum Testamentum Aethiopice cum versione latina Dudlei Loftusii ab Edmundo Castello recognita. Londini 1657. fol.** [III.]

V. Biblia Polyglotta Londinensia. *Ludolfus* ait, praecedens exemplar denuo impressum fuisse Londini in opere Polyglotto, retentis mendis veteribus et novis superadditis, multis etiam in locis interpolatum, quia hiante et mutilo exemplari usi fuerunt editores. u)

*** Novum Testamentum Aethiopice cum eadem versione latina. Londini 1698. Fol.** [IV.]

V. Novum Testamentum Polyglottum. „Aethiopica versio, qualis est in „Polyglottis Londinensibus, tantis adhuc scatet mendis, ut non caput perlegas, in „quo

o) *Waltonus* proleg. 13. §. 8.
p) Proleg. 15. §. 3.
q) Proleg. 5. §. 5.
r) ibid. ut supra, num. 12. 13.
s) *Le Long* p. 131. col. 1. C. p. 132. col. 1. A.
t) Conf. Vogtii catal. libr. rar. p. 663. Acta hist. eccles. vol. 16. p 291. Praefat. D. C. B. *Michaelis* ad Bodii tractatum mox citandum. *Joh. Albert. Fabricii* Biblioth gr. vol 3. p. 192.
u) Comment. hist Aethiop. p. 298. *Le Long* p. 132. col. 1. A. Conf. Part. I. c. III. §. VI.

„quo non aliquot fed multa deprehendas menda; adfirmat Jo. Henr. Hoener in ob- „fervat. philologico-criticis, §. 2. ubi et promittit fe in iilis mendis tollendis elabo- „taturum effe; eo vero loco eaufas tot errorum et fpecimina qnaedam affert.„ [x])

[Pofteriores duae editiones ejusdem funt anni, quamvis rubrum Libri diverfas fiftat annorum notas, [y]) utraque vero primam Romanam archetypam agnofcit; de qua hic nonnulla addenda funt. Verba illa, quibus ad calcem Evangelii Matthaei editores indicantur, fupra ex verfione *Iobi Ludolfi* ab auctore noftro exhibentur. Eadem fiftit *Waltonus;* fed ipfa illorum interpretatio latina haud fibi confentit. Secundum *Ludolfum* recenfentur editores *Teffa Sionis*, *Tenfea Waldi* et *Zaflafxi*; *Petrus Paulus* et *Bernardinus*, omnes filii patris *Tecla Haimanoti:* fecundum *Waltonum* vero, *Tifpha Zion*, *Tanfa Wald*, et ternarii *Petrus*, *Paulus* et *Bernardinus*, filii Patris *Tecla Haimanoth;* unde apparet *Waltonum* tertium editorem Aethiopice *Zaflafxi* nominatum filentio praetermififfe. Ne credas vero, velim, fex fuiffe editores, vel fex *Teclae* fuiffe Romae filios; tres tantummodo fuere, quorum nomina tam Aethiopice quam latine exprimuntur. Quae vero *Lud. de Dieu* de hisce nominibus erravit, [z]) dum nomen *Tecla Haimanot* interpretatur *planta fidei*, emendavit *Waltonus*. Auxilio vero hisce adfuerunt e Romanis, *Paulus Gualterius Aretinus*, et *Marianus Victorius Reatinus*. Quae ad calcem Actuum Apoftolorum adjecta funt, apud *Waltonum* fic expreffa funt: „Hic abfoluta funt Acta Apoftolorum, quorum preces et be- „nedictiones fint cum fcriptore Tifpha Zion, et cum plurimis illorum interpretibus, „cum S. Johanne Praefecto (vel dictatore) et cum omnibus noftris baptifmi filiis in „fecula feculorum. Amen: Ifte Actus Apoftolorum, cujus Romae multae funt trans- „lationes latinae Graecaeque conformem fecimus (vel contulimus) exemplari Aethio- „pico, Patris caufa: fi qua omifimus addidimusve, condonate nobis, et vosmet corri- „gite, quippe haec non confecimus ob gloriationem aut quaeftum, fed propter „Deum, cujus caufam habent: fumus enim omnes filii Abunae Tecla Haimonoth.„ Unde concludit *Waltonus*, editores exemplar Aethiopicum fequutos effe, non vero Vulgatam latinam, licet latinam cum Graeca aliasque verfiones contulerint. Secundum *Ludolfum* vero declarant editores, Archetypum Aethiopicum non ad manus fuiffe, fe ipfos vero de novo maximam Actuum Apoftolorum partem e lingua Romana et Graeca transtuliffe. Ex iis denique quae ad Calcem Evangelii Marci et Lucae notata funt, conftat numerus exemplarium typis Romae exfcriptorum: „ — Diligant, mifereantur noftri omnes boni, quorum ope confecimus hanc impreffionem „et 500 libros confignavimus.„

Editionis hujus Romanae perfectum exemplar nactus *Waltonus* hanc verfionem Polyglottis inferendam duxit; codicem itaque Aethiopicum *Dudlejo Loftufio* et *Edmundo Caftello* in linguam latinam transferendum tradidit. Ipfe vero de verfione judicat, illam ex Graeco textu, non vero ex Syro effe expreffam, quia Aethiops quam faepiffime a Syro recedat. [a]) *Millius* vero inftituto examine de hac verfione fententiam fequentem tulit: „Verfionem ipfam quod attinet, non unius alicujus au- „ctoris eam fuiffe, fed variorum, res ipfa clamat. In Evangeliis plerumque fatis ac- „cu-

x) *Wolphius* in litt. ad *J. Le Long* datis.

y) Conf. Part. I. c. III. §. XXXIII.

z) Ad calcem Evang. Matth. in Critica facra p. 391.

a) Proleg. 15. §. 10. n. 3.

„curata est: rarius paulo abit a Verbis sacri Textus: et ubi in Paraphrases excurrit, „et Commentarios, vestigia tamen haud obscura videris Graecae, quae Interpreti „ob oculos fuerat, lectionis. In Actis Apost. secus aliquanto se res habet. Laxiora „hic pleraque, missa hinc inde varia, alia perperam, ac praeter sensum textus Grae„ci reddita. Ne quid dicam de exemplari, quod nacti fuerunt Aethiopes, in non„nullis hujus libri locis lacero et lacunoso: unde factum, ut nequidem integra ad „nos devenerit Versio, sed partim mutila manserit, partim suppleta fuerit hic illic „ab his Editoribus ex Lingua Graeca et Romana, ut loquuntur, h. e. ex Vulgata „Versione et Codicibus Vaticanis Graecis, quos cum Vulgata Latina maxime consen„tientes deprehenderant. In Epistolis D. Pauli major paulo adhuc adparet laxitas et „immanis nonnunquam a littera textus aberratio: Interprete verba, quae ob oculos „habebat, adeo non numerante, ut ne ad ipsorum quidem sensum, seu etiam signi„ficationem nonnullis in locis quidquam attenderit. Sed neque in Epistolis Catholi„cis et Apocalypsi res multo melior. Utcunque enim hic ad literam Graecam pro„pius fere nonnihil accedatur, in ipsis tamen haud raro Translatoris curam et dili„gentiam desideramus.„ b) Quae singula permultis probat *Millius* exemplis, quibus denique subdit: „Dolendum interea turbidam hanc, confusam et a Textus „non verbis tantum, sed et sensu nonnunquam toto coelo aberrantem versionem in„tercepisse nobis conspectum plurimarum lectionum Graeci, ad quem facta erat, Co„dicis, quas alias notasse licuisset.„ c) *Millii* vero de hac versione judicium sub examen vocavit Cl. *Christoph. Aug. Bode*, qui *Millium* in multis errasse, ipsumque textum Aethiopicum solummodo secundum versionem latinam *Lostusii*, qui saepius a Textu Aethiopico aberravit, dijudicasse, abunde demonstravit, multosque manifestos in textu Aethiopico errores emendavit, in opella quae cum praefatione *D. Chr. Ben. Michaelis* prodiit Halae 1749. 4. sub titulo: *Evangelium secundum Matthaeum ex versione Aethiopici interpretis in Bibliis Polyglottis Anglicanis editum, cum Graeco ipsius fonte studiose contulit atque plurimis tam exegeticis quam philologicis observationibus textum partim, partim versionem illustravit Auctor Christophorus Augustus Bode.* Non integram versionem Aethiopicam in hac opella sistit, sed tantummodo selecta ejus loca inquirit auctor. d)

b) Proleg. n. 1188.

c) Ibid. 1218.

d) Acta histor. ecclef vol. 16. p. 292. *Nachrichten von einer hall. Bibl* vol. 4. p. 469. Subjungimus hisce, quae de variis erroribus circa editiones N. T. Aethiopici commissis, ab auctore nostro, aut potius a *Boernero* in additamentis annotata sunt: „*Joh. Potkenium*, Praepositum Coloniensem, editionis „Rom. N. T. curatorem male fecisse *Imbonatus* Bibl lat. hebr. p. 417. observat. *Fabricius* Bibl. gr. lib. 4. cap. 5. p. 192. si„milem fere errorem deprehendit in Bi„bliotheca *Koenigii*, qui *Potkenium* Novum „Testamentum Aethiopicum Romae an. „1513. emisisse scribit: et in Catalogo Bi„bliothecae Leidensis p. 256. num. 40. ubi „IV. Evangeliorum versio Aethiopica Ro„mae an. 1513. per *Potkenium* curata recen„setur. Nam Psalterium quidem Aethiopi„cum supra commemoratum, *Potkenius* an. „1513. edidit, non vero Novum Testamen„tum; erratumque hac in re in Catalogo „Bibl. Leiden. commissum fuisse, ex ejus„dem collatione cum illo, qui in Appendice „Bibliothecae Orient. *Hottingeri* exstat, „p. 22. et 23. manifeste patet.„ Haec apud *Le Long* p. 132. col. 1. D.

§. XVII.

Epistolae Apostolicae Aethiopice.

[I.] * S. Jacobi Apostoli epistolae Catholicae versio Arabica et Aethiopica, utraque latinitate donata, — opera, labore ac studio indefesso M. Theodori Petraei Flensburgo-Holsati. Lugd. Batavor. ex officina Joh. et Dan. Elsevier. 1654. 4.

[II.] * S. Johannis Apostoli et Evangelistae epistolae catholicae tres, Arabice et Aethiopice, omnes ad verbum in Latinum versae — Cura et industria Joh. Georg. Nisselii et Theodori Petraei. Lugdun. Batavor. ex officina Johannis et Danielis Elsevier. 1654. 4.

[III.] * S. Judae Apostoli Epistolae catholicae versio Arabica et Aethiopica, in latinitatem translata — a Joh. Georg. Nisselio et Theodor. Petraeo. Lugdun. Batavor. ex officina Joh. et Dan. Elsevier. 1654. 4.

Liber iste totus mendosus est, inquit *Ludolfus*, et Sphalmatis plenus. *Johannes Le Clerc*, seu Auctor Bibliothecae univers. et histor. p. 431. vol. 1. Latinam N.T. Aethiopici a *Nisselio* et *Petraeo* conditam versionem memorat. Quo in loco, quibusve fuerit typis excusa, cum libuerit, indicabit. Quasdam duntaxat ex Novo Testamento canonicas Epistolas Latine versas reperimus. e)

[Tres istae opellae haud accurate ab auctore nostro tanquam unicus liber recensentur. Seorsim enim singulae prodiere. Arabica versio Aethiopicae praemittitur, quam ob caussam lectorem ad Sectionem superiorem de versione Arabica remittimus. f)

§. XVIII.

Loca sacra.

Exercitatio in Johan. Cap. I. Aethiopice. Romae 1631.

Prostat sub titulo: Alphabetum Aethiopicum sive Abyssinum. Cum Oratione Dominicali, Salutatione Angelica, Symbolo fidei et Praeceptis Decalogi, Latina lingua compositis, et charactere Aethiopico impressis. Romae typis sacrae Congregationis de propaganda fide M.DCXXXI. Praemittitur exercitatio in Evangelium S. Johannis Cap. I, 1-13. ubi in linea prima textus latinus, in secunda versio aethiopica charactere aethiopico, et in tertia eadem versio charactere latino exprimitur. Reliqua vero quae in titulo nominantur, latina tantummodo, at non charactere latino sed aethiopico expressa sunt.

§. XIX.

Versiones librorum Sacrorum aethiopicas, ut et illarum editiones recenset *Joh. Georg. Hagemannus*, sed ita ut nobis emendanda varia reliquerit. In recensione librorum Veteris Testamenti g)

1) Re-

e) *Le Long* p. 132. col. 1. E.
f) Sect. V. §. XXVI. n. 6. 12. 14.
g) Nachricht von den fürnehmsten Uebers. der H. Schrift p. 58.

1) Recenset ille primo loco *Potkenii* Psalterium aethiopicum §. XII. n. 1. atque iis sese adjungit, qui, ex sola ignorantia linguam aethiopicam chaldaicam dictam esse, sibi persuaserunt. Sed *Potkenius* non ignorantia, sed consuetudine Aethiopum ductus hac appellatione usus est. §. II.

2) In Psalterio, quod Genuae an. 1516. et 1518. fol. editum sit, haberi Textum hebraicum, et versiones, graecam, latinam, et chaldaicam, hoc est aethiopicam. In quo auctor multoties fallitur. Quod Genuae 1516. prodiit Psalterium, est illud polyglotton *Justiniani* (v. Part. I. Cap. III. §. XXV.) in quo quidem exstat Psalterium Chaldaicum, sed hoc non est aethiopicum, verum Chaldaicum seu Targumicum. Genuae vero anno 1518. nullum unquam prodiit Psalterium, sed Coloniae anno 1518. *Potkenii* Psalterium iterum typis exscriptum est, et hoc est aethiopicum. §. XII. n. 2.

3) *Iobum Ludolphum* emisisse Psalterium aethiopicum cum versione latina et notis philologicis, quod deinde *Joh. Henr. Michaelis* Halae 1701. iterum ediderit. Fallitur iterum auctor. Duplex quam hic sistit editio una eademque est; siquidem *Michaelis* auctor est versionis latinae; integrum vero opus aethiopico-latinum non Halae, sed Francofurti in vulgus exiit. §. XII. n. 4.

4) In recensione librorum Novi Testamenti, ubi majori, quam par est, brevitati studet, observat auctor, [b]) *C. A. Bodium* Matthaeum Aethiopicum cum variis notis exegeticis et philologicis Halae 1749. 4. edidisse. Quod falsum est. In singula tantummodo loca Aethiopici interpretis Cl. Auctor inquisivit.

b) Ibid. p. 104.

SECTIO VII.
DE
VERSIONE PERSICA.

§. I.
Lingua.

Persarum nomen in historia tum sacra tum profana adeo est celebre, ut, de gentibus, qui Persiam incoluerunt, multa praefari superfluum foret. Ipsum vero regnum cum floreret, aliisque tertis Persae imperarent, lingua ipsis propria vernacula fuit, antiqua nimirum lingua Persica. Sed ipsa regio varias subiit mutationes; dum sub imperio Graecorum, Romanorum, Saracenorum, Turcarum, aliorumque populorum fuit, qui, cum Persis imperarent, et linguas suas in eandem regionem transplantaverunt. Recentior itaque et hodierna lingua Persica magna est mixtura vocum e variis variorum populorum vernaculis desumtarum; quarum tamen maxima pars est Arabicae et Turcicae originis. Ab Arabibus vero Persae religionem et litterarum characteres acceperunt. a)

§. II.
Versiones S. S.

Persis olim verum Deum innotuisse, exinde facile concludi potest, quod Judaei diu inter illos vixerint, frequensque inter utrumque populum fuerit commercium. Sic et tempore posteriori Christianorum sacra Persis innotuerunt, et sacra oracula ad istum populum transiere. Persas quoque totam sacram scripturam in linguam suam versam habuisse, e Veterum scriptis abunde liquet. Sed ista Versio antiqua ad nostra haud transiit tempora. Quae jam jam supersunt librorum sacrorum versiones, recentioris sunt aevi, et non unius generis, sed pro ratione fontis, unde derivatae sunt, distinguuntur. Habemus versionem ex Hebraeo, nimirum versionem Pentateuchi, *Jacobi Tavosi;* ex Syriaco, versionem IV. Evangeliorum in Bibliis Polyglottis Anglicanis; ex Graeco, versionem IV. Evangeliorum a *Wheloco* editorum; quae omnes typis exscriptae sunt. Accedunt versiones recentiores e Latina Vulgata a Missionariis Romanis recentiori tempore confectae; quae in MStis adhuc adservantur.

§. III.

a) *Waltonus* proleg. 16. §. 2.

§. III.

Pentateuch. Persice.

* Pentateuchi versio persica interprete Jacobo filio Joseph Tavos seu Tawsensi Judaeo. Constantinopoli 1546. fol. [I.]

Ex Hebraeo, charactere eodem excusa, in usum Judaeorum in Persia degentium. V. Pentateuchum polyglott.

„Id scio, Pentateuchum Persico sermone retulisse Jacobum Tawasium Judae„um. — Archetypi Ebraei vestigia satis fideliter Interpretem hunc exsequi; in non„nullis tamen, atque iis fere obscuris, lucis pnto inferendae causa, peregrina adsci„scere; pauca tamen ad perfectae interpretationis laudem superesse.„ b)

[Auctor versionis hujus Persicae est *Jacob b. Joseph*, Tawosus, vel Tavusius, vel Tusius, Judaeus, ab urbe Tus, Academia celebri, ita denominatus. Ediderunt illam Judaei Constantinopoli, non anno 1551. ut habet *Waltonus*, sed anno 1546. typis hebraicis; una cum Textu Hebraeo, Onkeloso et R. *Saadiae* Gaon versione Arabica. De ipsa versione ita judicat *Waltonus:* „Ex hujus vero Paraphrasis „cum aliis Versionibus collatione multum utilitatis exsurgere facile perspiciet Lector „Christianus; cum textum hebraeum plerumque feliciter exprimat, veramque lectio„nem locique sensum consensu suo corroborat. Vaticinium Jacob de venturo Chri„sto, cum sceptrum de Juda aufferretur, de Messia plane explicat, non ad morem „Rabbinorum quorundam in alios sensus detorquet: unde insolubile argumentum „contra Judaeos, ad probandum Messiam jam venisse, depromitur: loca tamen quae„dam obscura et difficilia non vertit, sed verbia hebraicis exprimit, ut videre licet „Levit. VIII, 8. ubi retinet voces hebraeas *Urim* et *Thummim*, de quarum sensu „multa disputant Interpretes. Pro יהוה scribit litteris hebraicis יי ubique. Levit. „XI. Avium et bestiarum, quae nobis ignota sunt, nomina plane omittit.„ c)

* Pentateuchi versio Persica interprete Jacobo filio Joseph Tavos, cum versione Thomae Hyde. Londini 1657. Fol. [II.]

V. Biblia Polyglotta Londinensia. d)

[Editionem Constantinopolitanam inventu maxime difficilem recudi curavit *Br. Waltonus* in Appendice ad Tomum quartum Bibliorum Polyglottorum, non vero typis hebraicis, sed charactere Persico. Accessit de novo versio latina, quam *Thomas Hyde*, vir rerum persicarum peritissimus, confecit. Loca illa, quae in priori editione omissa erant, in hac restituta sunt. e)

§. IV.

Genes. Persice.

* Genesеos Capita IV. persice studio Georgii Othonis. Francofurti 1702. 4. v. Polyglotta. f) [I.]

* Geneseos Capita duo Persice. Studio Ludovici de Dieu. Amstelodami 1639. 4. [II.]

Ex commonitione ad lectorem, ad calcem Grammaticae Persicae: „Anno „1551. (*rectius 1546.*) editum Constantinopoli a Judaeis Pentateuchum cum com„men-

b) *Dan. Huetius* de claris interpret. p. 107.

. *Le Long* p. 134. col. 1. E.

c) Proleg. 16. §. 5. Conf. *Wolfii* Bibliothec. hebr. vol. I. p. 597. et Part. I. c. III. §. XII. n. 1.

d) *Le Long* p. 234. col. 2. A.

e) Conf. Part. I. c. III. §. VI.

f) *Le Long* p. 234. col. 2. B. Conf. Part. I. c. III. §. XIV. n. 2.

„ mentariis R. Salomonis Jarchi et triplici versione, Chaldaica Onkeli, Arabica R. „ Saadiae, Persica R. Jacobi Tawusi filii R. Joseph Tawusi; verum omnia characteri- „ bus Hebraeis, qui quoniam Persica non satis dextre interdum exprimunt, et ab iis „ quae in Grammatica tradidimus, variare videntur: duo prima versionis Persicae „ Geneseos capita, Persicis literis et vocalibus exprimere et Grammaticae nostrae sub- „ nectere visum fuit, quo facilior deinceps sit totius Pentateuchi Persicae versionis, „ quae contemnenda utique non est, usus majorque utilitas.„ g)

[Secundum auctorem nostrum Amstelodami prodiere quatuor Evangelia Persice. Verum hoc vel vitium est typographicum, aut exemplaria unius ejusdemque editionis diversam loci habent notam. En Tibi titulum: Rudimenta linguae Persicae, Auctore Ludovico de Dieu. Accedunt duo priora Capita Geneseos ex persica translatione Jac. Tawusi. Lugduni Batavor. ex officina Elseviriana. Ao. MDCXXXIX. 4. Quod si *Ravio* fides habenda est, non *Lud. de Dieu* Grammatices auctor est, sed potius *Elichmannus*, e Silesia oriundus, qui Grammaticam conscripsit. h) Ad calcem p. 87-95. duo Geneseos Capita persice cum punctis, at sine versione latina, nitidis typis expressa sunt.

[III.] * Octo priores versus primi capitis Libri Geneseos ex versione Jacobi Tawsensis litteris romanis expressi, adjecta interlineari interpretatione latina, studio Bonav. Vulcanii. Lugduni Batavorum 1597. 8. i)

[Adhaerent *Vulcanii* tractatui de litteris et lingua Getarum, seu Gothorum, item de notis Lombardicis etc. p. 88. k)

§. V.

Exodus Persice.

Exodus persice, ex versione R. Jacobi Tawsensis. Constantinopoli 1545. Fol.

V. inter Polyglotta. l)

§. VI.

Evangelia IV. Persice.

[I.] * Quatuor Evangeliorum Domini nostri Jesu Christi versio Persica Syriacam et Arabicam suavissime redolens: Ad verba et mentem Graeci Textus fideliter et venuste concinnata. Codicibus tribus Manuscriptis ex Oriente in Academias utrasque Anglorum perlatis, operose invicem diligenterque collatis. Per Abrahamum Whelocum, Linguae Arabicae et Saxonicae in Academia Cantabrigiensi Professorem et Publicum Bibliothecarium. Sub auspiciis et impensis Mecaenatis praecellentissimi, integerrimi virtute, historiarum optimarum notitia undique politissimi D Thomae Adams Viri Patritii, nuper Domini Praetoris florentissimae civitatis Londini, munificentissimi, honoratissimi. Londini typis Jacobi Flesheri. MDCLVII. Fol.

Ex

g) *Le Long* p. 134. col. 2. B.
h) De lingu. or. p. 12.
i) *Le Long* ibid.
k) Conf Vogtii catal. libr. rar. p. 717. *J. H. a Seelen* memoria Stadiana, p. 84. 328.
l) Part. I. c. III. §. XII. n. 2.

Ex Praefatione: Cum Evangeliis persicis edendis D. Abraham Whelocus operam navasset, tres sibi msc. codices impetraverat, Oxoniensem, Cantabrigiensem et alterum Pocockianum, quorum uno descripto coeteris collatis, fusiorem in omnes commentarium destinaverat; sed in medio seu potius initio operis, praematura morte ereptus, etc.

Post illius obitum (sunt verba *Waltoni*) integra prodierunt sumptibus viri optimi et de literis orientalibus bene meriti, Thomae Adams civis Londinensis. m)

Evangelia a Wheloco edita alterius versionis sunt, quam quae in opere Polyglotto, et adhuc differunt plerique msc. codices. Neque versio illa Wheloei ad Graecum facta: omnes ad Syriacum. Alia quoque diversa et paraphrasin sapiens extat inter Persas Christianos, cujus fragmenta reperiuntur in Lectionario Colbertino elegantissime scripto. n)

Christiani Persae sacrum transtulerunt codicem ex Syra versione, qua utuntur Nestoriani, at nulli codices praeter Evangelia reperiuntur. Aliae translationes, sicut et ea quae Constantinopoli et alibi edita est, Judaeos habent auctores. o)

[*Whelocus* tres codices studiose inter sese contulerat, atque singulis capitibus diversitates illorum subjicere statuerat. Initium imprimendi quoque anno 1652. factum est, et annotationes ad 17. priora Matthaei Evangelistae capita adjectae sunt. Sed morte anno 1654. ereptus coeptum opus Maecenati *Thomae Adams* reliquit, qui impensas subministrans *Piersonio* ad opus perficiendum usus est. Hujus cura textus persicus e *Wheloci* apographo expressus est; variantes vero lectiones e duobus codicibus ad finem rejectae sunt, cum versione latina persico textui ad latus adposita. Recentior est versio persica, et ita cum Graeco textu consentit, ut *Millio* e Graeco formata videatur: majori vero jure e Syriaco facta creditur. p)

* Quatuor Evangelia Persice, ad numerum situmque verborum Latine data. Londini MDCLII. Fol. [II.]

Evangelium Matthaei duntaxat editum est hoc anno, reliqua prodierunt 1657. q)

[Est pars praecedentis editionis, quam ipse *Whelocus* procuravit.

* Evangelia quatuor Persice, interprete Simone F. Joseph Taurinensi, juxta codicem Pocockianum cum versione latina Samuelis Clerici. Londini 1657. Fol. [III.]

V. Biblia Polyglotta Londinensia.

Secundam versionem Persicam, quam omnium antiquissimam et optimam judicamus, tomo V. hujus operis Polyglotti inseruimus, una cum versione latina Samuelis Clerici. r)

Qua-

m) Prolegom. 16. §. 9.

n) *Euseb. Renaudot* in Epist. ad *Jac. Le Long.*

o) Idem de perpetuo Ecclesiae consensu, tom. I. p. 358. *Le Long* p. 134. col. 2. E.

p) Conf. *Nachrichten von einer hallischen Biblioth.* vol. I. p. 283. *Rich. Simon* hist. crit. des Versions du N. T. c. 18. p. 205. *Millii* prolegom. p. 147. *Joh. Alb. Fabricii* Biblioth. graeca, vol. 3. p. 200. *Dav. Clement* Biblioth. hist. et crit. vol. 8. p. 133. *Vogtii* Catal. libr. rar. p. 270. *Baueri* Biblioth. univers. libror. rar. vol. I. p. 256. Index Biblior. Wernigerod. p. 64.

q) *Le Long* ibid.

r) *Waltonus* in praefat.

Quatuor Evangeliorum duplex apud nos (*inquit Sam. Clericus*) [r]) persica versio habetur; una recentior, ut quidem videtur, ex Graeco traducta; hujus exemplaria bina, ex utraque Academia (Oxoniensi et Cantabrigiensi unum) nactus Vir Clariss. Abraham Wheloeus in latinum sermonem eam convertit, et prelo subjectam notis illustrare coepit, sed morte praeventus, opus imperfectum reliquit; quod tamen viri splendidissimi Thomae Adams Maecenatis quondam illius munificentia haud penitus intercidit. Altera est quam hic damus, cujus licet unicum exemplar ex divite Eduardi Pocockii penu depromptum habuerimus, quia tamen ex Syriaco facta, et prior antiquior visa est, eam non indignam judicavit Cl. D. Waltonus, operis hujus ἐργοδιώκτης, quae in eo locum haberet.

In ea Latino sermone donanda ita versatus sum, ut nec verborum proprietates negligerem, nec Persicae Phraseos, quoad fieri posset, vim enervarem; sed mediam quandam viam ingressus, in iis quae saepius recurrunt locutionibus satis habui, in uno vel altero loco κατα πόδα, alicubi etiam minus forsan latine verba reddere, in aliis vero liberiore explicatione eorum sensum et interpretis mentem exprimere. — Statueram quidem versionem totam recognoscere, et quasi ad incudem revocare, ac plurimorum, quae in ea occurrunt, rationem reddere; sed cum aliis, quae mei in hoc opere muneris fuerunt, distracto, festinante interim et urgente prelo, id minime liceret, opportune hic subvenit vir doctissimus Thomas Graevius, cujus in hanc interpretationem exquisitae animadversiones, quidquid a me hac in parte expectari, nedum praestari potuit, satis superque Lectori pensabunt. Haec Sam. Clericus.

De hac notat *Hottingerus* [s]), quod, etiamsi omnino ex Syriacis finxerit rivulis, interdum tamen ab his non minus, quam ab ipsis fontibus Graecis recedat: item quod alicubi magnam observet vocum et phrasium emphasin, liberior nonnunquam sit, et de suo multa addat, quae nec in Graeco nec in Syriaco exstant contextu; delectetur verborum aequipollentia pleonastica; mutet nomina appellativa in propria, et vice versa; phrasesque Mahummedicas referat ad Christianismum. Haec ille, quae variis hic allatis exemplis demonstrat.

[Codex ille Pocockianus, quo usus est *Waltonus*, antiquior est illis, ex quibus *Whelocus* Persicum contextum publicavit, et ad calcem sequentia habet, quae ad ejus historiam faciunt: „Absoluta sunt quatuor Evangelia gloriosa Matthaei, Marci, „Lucae, Johannis, in urbe Christianis habitata Caffa, die tertio septimanae, precibus secundis peractis, nono mensis Tamuzi, qui latine dicitur Julius, anno 1341. „Christi Messiae, per manum imbecillimi populi Dei, Simon Ibn Joseph, Ibn Abraham Altabrizi. Deus timentium misericordia et providentia sua misereatur: ut „eum hoc Evangelium legerint vel audierint, Pater noster et Ave Maria pro scriptore paupere legant, ut ipsi etiam per misericordiam divinam condonetur. Amen. „Et scriptum fuit per mandatum et consilium Domini et Regis sui, qui gloria Magnatum et Mercatorum, Decus populi Christi, amici et fratris Ecclesiae purae, Domini et Principis Ibn Salem Addaula Ibn Seirana cognominati Testizi„ De ipsa vero

r) Init. praefat. Variant. Lectionum Persicarum, tom. VI. p. 56. Bibl. polygl. Londinens.

s) Diss. 3. de translat. Bibl. in ling. Vernac. p. 112. *Le Long* p. 135. col. 1. C.

vero Versione judicat *Thomas Gravius.* v) „Persicae hujus interpretationis auctorem, „Syriacum, non vero Graecum Evangeliorum contextum sibi vertendum proposuisse, „multis indiciis liquido constat. Hinc est, quod Syriaca vocabula interdum reti„neat, eorundem interpretationem illico adjungens. — Saepissime vero sui ipsius „est interpres, h. e. Persicas et Arabicas voces, Persis familiares et receptas, aliis „velnti notioribus reddit. — Interdum Syriacas voces haud satis animadvertendo, „hallucinatur et impingit. — Crebro liberins spatiatur, et paraphrasten magis „quam interpretem agit, multa de suo explicationis causa adjiciens. — Multa Ev„angelico textui assuit et adjungit, quorum in Graecis et Syriacis codicibus neque vo„la neque vestigium est. Illud quoque monendum est, aliqua variis in locis praeter„missa esse, quod plerumque non interpreti, sed ei potius, qui codicem exscripsit, „imputandum censeo, cujus fidem et diligentiam hic saepe desideramus.„ Nostro tempore Cl. *C. A. Bodius* de novo Evangelia e Persico idiomate latine edidit, Helmstadii 1751. 4. atque in varias ejus lectiones inquisivit, de quibus alio loco dicendum erit.

* Evangelia IV. persice et latine. Londini 1698. Fol. [IV.]

Eadem ac praecedens editio. x)

§. VII.

Libri singuli.

Lucae Evangelium persice. Halae. In typographia orientali Instituti Judaici. 1744. 12. [I.]

Initium Evangelii Joh. I, 1—18. persice. Halae 1744. 12. [II.]

Christi Supplicatio pontificalis Joh. XVII. persice. Halae 1744. 12. [III.]

In usum Orientalium edidit *Joh. Henr. Callenbergius.* y)

Oratio Dominica persice, cura Joh. Zechendorffii. Cygneae 1646. 4. [IV.]

Plures edidit *Joh. Zechendorffius*, Scholae Cygneae Rector, opellas, quae singulae promovendo linguarum orientalium, et inprimis linguae Arabicae studio dicatae sunt. Nec defuit ille convertendis Muhammedanis, refutandisque Corani Muhammedici imposturis. Ob Orationem Dominicam persice editam hoc loco e numero variorum ejus scriptorum sequentem hic tantummodo nominamus opellam: „Eclogae Mohammedicae sive scita alcoranico-mohammedica arabica a Johanne Zechendorff lecta, selecta, collecta methodo, ut plurimum ejusmodi: 1. ponitur Mohammedis ex Alcorano sententia et scitum cum versione mea quali quali. 2. ex nostris bibliis consonans sententia, si sacra, quam quia careat vocalibus punctis, iis additis, animo. 3. cui saepe ex philosophis, oratoribus, poetis, patribus et ecclesiae doctorum attexitur aliquod dictum conveniens, si inprimis ethicum praeceptum ut ejusmodi בְּלִיל tractare solet Mohammedus in suo sacro libro: 4. exemplo et historia amplo, ut et 5. symbolo alicujus Chalifae aut boni auctoris sc. recte sentien-

v) Praefat. in lect. variant. persicas, tom. VI. Bibl Polygl. Lond. Conf. *Waltoni* proleg 16. §. 9 *Rich Simon* et *Fabricium* ll. cc. et supra Part. I. c. III. §. VI.

x) Part. I. c. III. §. XXXIII.

y) Acta hist. eccles. vol. 8. p. 623. vol. 9. p. 950.

tis de virtutum studio ex historia Sarracenica: omnia eo fine ut studiosa juventus januam aliquam adapertam ad linguam addiscendam videat, habeat, introeat. Cygneae, typis Melchioris Göpneri.„ Singula, quae hic exponuntur, non duabus plagulis, e quibus opusculum constat, sistuntur; verum tantummodo promittuntur. Ad calcem enim notatur; mox sequantur eclogae Muhammedicae sive scita Alcoranico Muhammedica arabica ultra CCCC. Joan. Zechendorff. Cygneae anno MDCXLVI. Ultimam plagulae secundae paginam occupat Oratio Dominica persice. z)

§. VIII.

Versio recentior.

Ultimo denique loco hic appendicis loco mentionem facimus novae Versionis, quam famosus ille regni Persici usurpator *Thamas Kulichan* adornari jussit. Selegit enim ille aliquos viros tum Pontificiorum tum Armenorum sacris addictos, quibus mandavit, Biblia sacra in linguam Persicam transferre, et primo quatuor Evangelia, deinde Psalmos et Prophetiam Jeremiae veste Persica donare. Quae Congregatio de propaganda fide, quae Romae est, eam ob causam decrevit, publice relata sunt in Actis historico-ecclesiasticis. a)

z) *Nachrichten von einer hall. Biblioth.* vol. 5. p. 295.

a) Vol. 5. p. 925. 926.

SE-

SECTIO VIII.

DE

VERSIONE TVRCICA.

§. I.
Lingua.

Turcis sive Othomannis, qui orientalem Europae plagam adjacentemque Asiae partem hodie incolunt, lingua Arabica quidem sancta dicenda est; quippe hac lingua liber iis sanctus *Koran* dictus a Muhammede impostore conscriptus est. Sed lingua ipsis vernacula ab Arabica distinguenda est. Utuntur quidem Arabes, Persae et Turcae iisdem characteribus in scribendo, etiamsi posteriores duae gentes litteras nonnullas habeant, quas Arabes non noscunt: ipsum vero idioma trium harum gentium maxime diversum est; propriaque quaelibet sua gaudet lingua.

§. II.
Versiones sacrae.

Qui sub Turcarum imperio vivunt vel Judaei vel Christiani suam quoque habent linguam sanctam, Judaei hebraicam, Christiani graecam: in communi vero vita utrisque lingua Turcica est vernacula. An vero Judaei Sacra Biblia legant lingua Turcica, non omnino certum est. Provocat quidem *Le Long* ad testimonium *Antonii Legeri:* [a]) „Judaei in Taurica „Chersoneso Theodosiae habitantes, Turcice sacros libros legunt, ut Arabi„zantes Arabice, et in Perside Persice. Ubique tamen in peregrinis linguis „exprimendis hebraico charactere abuti consueverunt.„ Adjungitque huic testimonium *Andr. Mülleri:* [b]) „Vetus Testamentum Judaei Taurici Tur„cice legere dicuntur: sed qui in Turcia sunt Christiani, vel Syriace, vel Ara„bice, vel Graece, vel Iberice, vel aliter legunt.„ Verum quae de Judaeis dicuntur, forte ex editione Pentateuchi Constantinopolitani Anni 1546. nata sunt, in quo Arabica versio R. *Saadiae* et Persica versio *Jacobi Tawsensis* typis et characteribus hebraicis exhibetur. Quo *Legerus* eo, ut Judaeis versionem V. T. Turcicam typis hebraicis exscriptam adscribat, deductus esse videtur. In usum Christianorum recensentur sacrorum Bibliorum versiones Turcicae duae. Alteram elaboravit *Joannes Ungnadius*, qui cum *Primo Trubero*, *Anton. Dalmata* et *Stephano* Consule varios in linguam Croaticam versos libros edidit; de quo *August. Thuanus:* [c]) „Joannes Ungnadius Sonne„kius

a) Apud *Buxtorffium* p. 78. Biblioth. Rabb. *Le Long* p. 135. col. 2. D.

b) In *Actis* Tartari fragmento de cognitione Dei et Hominis n. 11. *Le Long* ibid.

c) Lib. 36. histor. ad ann. 1565. *Le Long* p. 136. col. 1. A.

„kius, cum antea Stiriae et Carinthiae sub Ferdinando (*I Imperatore*) prae„fuisset, religionis causa patriam reliquit, et aliquando Uraci (*in Ducatu Wir„tembergico*) substitit: ubi cum incredibili propagandae religionis desiderio ar„deret, immensis quoque sumptibus Biblia sacra et Theologorum aliquot „scripta in Linguam Turcicam et Croaticam converti, et ad gentes illarum „linguarum peritas transferri curavit.„ Verum utrum haec versio plane intercideril, an vero suppressa et intercepta sit, non satis constat. Altera versio auctorem habet *Ali Beigh*, Muhammedanum, antea *Albertus Bobowski* dictum, qui Biblia sacra in gratiam *Levini Warneri* turcice reddidit, eaque ut Lugduni Batavorum excuderentur eidem tradidit: de quo *Th. Hyde*, qui Psalmos Davidis ipsa *Ali Beigh* manu scriptos possedit, sequentia annotavit: „Albertus Bobowius, patria dialecto Bobowski, gente Po„lonus, ejurata Christi fide Ali Beigh vocatus, multa scripsit, praesertim „Grammaticam et Lexicon pro lingua Turcica, et circa annum 1653. ro„gatu D. Basive, Ecclesiae Anglicanae Catechismum Turcice vertit, et tota „sacra Biblia in linguam Turcicam transtulit pro *Levino Warnero*, qui, ut „typis mandari possent, transmisit ea Leidam, ubi hodie in Bibliotheca publi„ca servatur msc. exemplar.„ d) *Albertus* ille, tener juvenis a Tartaris captus Constantinopolin abductus, ibique in religione Turcarum educatus, Muhammedis IV. Turcarum Imperatoris interpres fuit primarius, Anglorum inprimis amicus, qui ad saniora principia redire voluit, sed morte praereptus, antequam ad Christianismum redire, et in Angliam, uti statuerat, se conferre potuit. e) Male *Albertum Bobovium* ab *Ali Beigh* distinxisse, et utrique versionem sacrae scripturae Turcicam adscripsisse accusatur *Joh. Alb. Fabricius*. f)

§. III.

Libri editi.

Librorum sacrorum in lingua Turcica typis evulgatorum sat exiguus est numerus. Debemus omnes Trigae virorum de ecclesia bene meritorum, *Nicolao Wilhelmo Schroedero* Marpurgensi, *Guillielmo Seamanno* Anglo, et *Joh. Henrico Callenbergio*, Academiae Fridericianae, quae Halae est, D. et Pr. Th.

[I.] **Quatuor prima capita Geneseos Turcice et Latine. Ex gemino Pentateuchi Mosaici MS. codice Turcico eruit, latine vertit notulasque adspersit Nicolaus Guilielmus Schroederus Marburgensis-Hassus. Lipsiae litteris Takkianis MDCCXXXIX. 4.**

Nic. Wilh. Schroederus ex haereditate paterna *J. J. Schroederi* duos accepit codices manuscriptos versionis Turcicae ab *Alberto Bobovio* sive *Ali Beigh* confectae, alterum punctis vocalibus instructum, alterum nudum. Ex hisce codicibus prodeunt

d) In praefat. libri *Alb. Bobovii* de liturgia Turcarum, Oxonii 1690. editi. *Le Long* ib. [Prodiit tractatus ille cura *Thom. Hyde*; non seorsim, sed partem II. constituit voluminis, in quo primo R. *Perusol* itinerarium hebraice et latine sistitur. v. *Baumgartenii Nachrichten von merkwürd. Büchern* vol. 3. p. 296.

e) Conf Acta Eruditor. Lipsiens. Anno 1691. p. 226. P. *Baylii* Dictionn. Art. Hali Beigh. *Allgem. Gelehrten-Lexicon* tom. I. p. 272. ubi mendose nominatur *Ali-Bec.*

f) Biblioth. gr. vol. 3. p. 202.

unt quatuor Genefeos capita turcice fine punctis, una cum verfione latina, et nonnullis annotationibus, variisque lectionibus. g)

* Domini noftri Jefu Chrifti Teftamentum novum turcice redditum: opera Gu. Seaman. Oxoniae excudebat N. Hall, academiae typographus. 1666. 4. [II.]

Omnes et finguli Caefaream, Ancyram, Halepum, aliasque regiones Orientales incolentes Chriftiani aut Turcica aut Arabica utuntur lingua: adeoque fummas Anglis referunt gratias, quod Novum Teftamentum tam nitide lingua Turcica edendum curaverint. h)

Novum hoc Teftamentum non is qui edi curavit, in Turcicam Linguam transtulit; fed a Chriftiano quopiam hujus linguae peritiffimo acceptum edidit, vel a Turca quodam levi emit pretio. Sunt enim non pauci inter doctos Turcarum, qui Novum Teftamentum non tantum legunt, verum et meliorem interpretationem defiderant. i)

Hisce (fcilicet Caefaream, Ancyram, Trapezuntium, aliasque urbes Orientis incolentibus Chriftianis) fane gratiffimam rem Angli fecerunt, quod Novum Teftamentum in linguam Turcicam ediderint. Cum enim Linguam Graecam ignorent, Graecae tamen religioni addictiffimi fint, et facra Officia iis et Novum Teftamentum in Turcica Lingua confcriptum cum in Afia tum Conftantinopoli et in Parochia S. Conftantini verfus feptem Turres et Portam Hadrianopolitanam nunc in Valide-Chan, ubi plurimi mercatores, legi permiffum eft. k)

[Plurima hujus editionis exemplaria in orientem miffa funt, hinc in hisce oris funt rariffima. Propofuerat fibi *Robertus Boyle*, Novi hujus Teftamenti impreffionem promovere, fuisque fumtibus illud edere; focietas vero commerciis Turcicis inclita, curam illam ad fe pertinere rata, grandem folummodo fymbolam eam in rem conferre permifit, reliquasque impenfas fubminiftravit. Si *Helladio*, viro fubleftae fidei, credendum effet, *Seamannus* tantummodo editionem verfionis hujus Turcicae procuraffet. Verum ipfe *Seamannus* linguae Turcicae adeo peritus fuit, ut plures eadem lingua fcriptas opellas ediderit: quare et hanc eidem auctori tribuendam effe judicamus. Provocamus ad ipfum *Seamannum*, qui in Epiftola nuncupatoria *Roberto Boylio* infcripta et Grammaticae Turcicae Oxoniae 1670. 4. editae praemiffa, fe Catechifmum in linguam turcicam transtuliffe propriisque fumtibus ediditfe, et ante quadriennium inftante Equite *Cyrillo Wiche* verfionem Novi Teftamenti, et hancce Grammaticam elaboraffe, ipfe teftatur. l)

Lu-

g) *Früh aufgelefene Früchte* A. 1739. pag. 243. *Neue Zeitungen* Lipf. 1738. p. 749. *Hagemanni Nachrichten* p. 61.

h) *Alexander Helladius* in Statu praefente Ecclefiae Graecae, p. 289.

i) Idem ibidem in nota in fine paginae.

k) Idem c. IX. p. 137.

l) *Nachrichten von einer hall. Biblioth.* vol. 5. p. 471. *Knochii Nachrichten* p. 635. *Hagemanni Nachrichten*, p. 105. *Joh. Alb. Fabricii* Biblioth. graec. vol. 3. p. 202. Ejusd. falutaris Lux Evangelii c. 35. p. 596.

[III.] Lucae Evangelium Turcice. Seorsum recudi curavit D. Jo. Henr. Callenberg. Halae In typographia orientali Instituti Judaici et Muhammedici. CIↃIↃCC.XXXXV. 8. m)

[IV.] Concio Christi Montana Turcice — Halae 1735. 8. n)

[V.] Initium Evangelii Johann. I, 1-18. — Halae 1735. 8. o)

[VI.] Acta Apostolorum Turcice — Halae 1746. 8. p)

[VII.] Pauli Apostoli epistola ad Romanos Turcice — Halae 1747. 8. q)

[VIII.] Pauli Apostoli epistola ad Hebraeos Turcice — Halae 1748. 8. r)

[IX.] Particula 1 Petr. II, 11-25. Turcice. — Halae 1735. 8. s)

[X.] Johannis Apostoli epistola prima Turcice. — Halae 1735. 8.

Singula in usum Orientalium seorsim e Novo Testamento *Seamanni* seorsum recudi curavit D. *Callenbergius*, qui dum vixit, Instituto Judaico summa cura felicique successu praefuit.

m) Acta hist. ecclef. Vol. 13. p. 278.

n) Act. hist. ecclef. vol. 2. p. 419.

o) Ibid.

p) Ibid. vol. 15. p. 289.

q) Ibid. vol. 13. p. 278.

r) Ibid. vol. 12. p. 288.

s) Ibid. vol. 2. p. 419.

SE-

SECTIO IX.

DE

VERSIONE ARMENA.

§. I.

Lingua.

* Armenica lingua nec est mater Hebraicae, nec ejus filia, siquidem non scripturae tantum diversitate, sed et ipsis vocum radicibus, derivatorum formis, variis componendi modis, item declinatione, conjugatione et constructione ab Hebraica toto coelo differt. [a])

[Armeni Arabum et Phrygum sunt affines, unde facile conjiciendum est, linguam illorum esse mixturam ex Arabica, Phrygica et Syriaca dialecto; ut adeo e plurium gentium linguis nova conflata sit. Characteres Armenorum plane sunt singulares, et omnium maxime quoad externam formam ad typum Russorum accedunt. Communem enim habent Russorum et Armenorum characteres originem: nimirum antiquiorem Graecorum typum, qui aliquantulum immutatus inter Armenos, et cum alia deviatione inter Russos obtinet locum. Rariores sunt libri Armenice expressi; quo vero lector de lingua ipsa judicare posset, Titulum Bibliorum sacrorum litteris latinis expressum infra exhibebimus. [b])

§. II.

Versio Bibliorum Sacrorum.

* Armena Bibliorum versio a S. *Joanne Chrysostomo*, vel ejus studio adornata *Sixtus Senensis* dicit, [c]) „S. Johannem Chrysostomum Novum Testamentum et Psalmos Davidicos in linguam Armenicam transtulisse;„ sed e veteribus id refert nemo ante Georgium Alexandriae Patriarcham, qui claruit 620. Chrysostomus cum in Cucusum Armeniae oppidum exularet, invenit largiente Deo quosdam ex iis Graece scientes, quos „Novum Testamentum et Psalmos in vernaculam ipsorum linguam convertere effecit, uti notitiam S. Scripturae obtinerent.„ [d]) — Verum scriptor

a) *Le Long* p. 136. col. 2. D.

b) Conf *Joh. Henr. Hottingerus* Diss. 3. de translat. Bibli r. In ling. vernac p. 179 etc. *Joh Joach. Schröderi* Diss de antiquit. ling. Arm. cum Thesauro ling Armen. Amstelod. 1711. *La Crozii* Diss. Chamberlaynii Orat. domin. subnexa, p. 129. 133.

c) Lib. 6. Bibliothecae sanctae, annotat. 152.

d) De vita *S. Chrysostomi* tom. 8. edit. Savillianae §. 59.

ptor iste juxta Photium praeter historiae fidem narrasse quaedam visus est. Constat enim ex Palladii dialogo de vita Chrysostomi, „Georgium sua ut plu„rimum fabulis intertextis descripsisse„ Quaenam igitur hujusmodi auctori, qui ducentis et amplius annis post Chrysostomi obitum res ab ipso gestas absque ullo Veterum monumento descripsit, fides est habenda?

[Eundem *Chrysostomum* Armenorum quoque characteres invenisse, e monumentis Bibliothecae Vaticanae adfirmat *Angelus de Rocha*, e) sed utrumque aeque dubium est.

§. III.

Versio secunda Armen.

* Biblia Veteris et Novi Testamenti ex Graeco idiomate in Armenum translata a Moyse Grammatico, Davide Philosopho et Mampraeo Armenis circa tempora Arcadii Imperatoris et S. Johannis Chrysostomi.

Hac eadem tempestate (*scilicet Arcadii Imperatoris*) floruit etiam in Armenia celeber quidam Heremita, dictus Mesrobus, vir plane eruditissimus et ingenio perspicax, qui cum Armenarum tum Iberarum quoque literarum characteres accuratissime primus expressit, ac posteris singulare hoc beneficium, quo tot transactis seculis eorum majores expertes fuerant, dereliquit. Is igitur et Isaac Armenorum Patriarcha plures in Armenia erudierunt discipulos, quos et Athenas ad Graecam linguam, aliasque facultates adipiscendas miserunt. Inter eos autem maxime omnium profecerunt tres, videlicet *Moyses* cognominatus Grammaticus, *David* Philosophus, et *Mampraeus*, qui postea plerosque libros ac praesertim Bibliorum Veteris et Novi Testamenti ex Graeco idiomate in Armenum transferendo, suam ipsorum linguam mirum in modum locupletarunt. f)

Rem aliter narrat vitae B. Mesropae scriptor, qui in titulo hujus vitae vocatur *Corium*. Legitur circa initium Mesropam apud se statuisse viginti duos libros Veteris Testamenti transferre in Armenicum sermonem, cui discipuli sui Joannes et Joseph in eo auxilium dabant. — — Illis temporibus regnabat Theodosius Junior. *Narrat postea quod* cogitaverint ambo beati Isaac Armenorum Patriarcha et Mesropa suae narrationis scripturam extendere et augere interpretationes, et scripta secundum efficientiam Dei; propterea miserunt duos ex discipulis in urbem Edesiae Eznac et Joseph, ut ex Syrorum lingua sanctas scripturas interpretantes in linguam Armenicam literas commendarent suae regioni; illi autem euntes perfecerunt jussa etc. g)

Ea-

e) Apud *J. H. Hottingerum* de translat. Biblior. p. 185.

f) Ex historico Carmine Niersesis Ghel de regibus Armeniae num. 490. apud Clementem Galanum part. 1. historiae Conciliationis Eccles. Armenae cum Romana, cap. 7. n. 12. [Pars hujus operis prima prodiit Romae 1650. pars secunda vero ibidem duobus tomis 1658. et 1661. Pars prima continet historiam armeniacam, multis fabulis interspersam, et recusa exstat 1686. et cum novo titulo Francofurti et Lipsiae 1701. 8. Pars secunda meras tractat controversias.

g) Haec exscripta sunt ex codice Armeno Bibliothecae Regiae, qui *Sanctologium* inscribitur, juxta versionem Oskan Vartabied, i. e. Episcopi Armeni anno 1669. factam.

Eadem pene refert *Moses Chorenensis* h) ex versione Schroederi: „Mesropus disposito Armeno Alphabeto juxta illubricitatem syllabarum, quae „est in Graeco, ulterius manum admovit ad interpretationem, consulto initium faciens a Proverbiis complevit illos et viginti duos revelatos libros et „Novum Testamentum transfundere in Haïcanum (i. e. veterem Armenum) „sermonem ipse et discipuli ejus Joannes Ekelensis et Josephus Balnensis.„ His omnino accensendus est (*pergit Schroederus*) ipse Moses Chorenensis Mesrobi quoque discipulus nulli secundus, qui citato loco modestiae ergo nomen suum reticuit, sed ad Isaacum Bagratidem scribens se excusat, i) „quod „prolixiorem Haïcanae gentis historiam ei exhibere non potuerit, quia senex „et valetudinarius et minime otiosus ab interpretationibus et sanctioribus verbis.„ Id quod ineunte seculo V. mortuo Chrysostomo, circa annum 410. evenit. Hanc sententiam confirmat Theodoretus, versionem Armenam suo tempore adornatam fuisse, utpote qui anno Christi 423. ordinatus est Episcopus, et proinde versio illa adhuc superstes, attingit nunc aetatem 1300. annorum. *Ita Schroederus.* Nullus est sane Theodoreti locus, si haec dicuntur de iis quae scripsit sermone 5. p. 555. Curationis Graecarum affectionum, ubi non agitur de sacrae scripturae versionibus, sed de dogmatibus Christianae religionis. k)

[Antiquissima haec est versio Armena, quae typis exscripta exstat; de qua *La Croze*, vir hujus linguae peritissimus, judicat: „Versionem Syriacam Novi Testamenti haud tanti facio, nihil sane est, si cum Armenica com„paretur, quam ut longe meliorem, ita et antiquiorem judico.„ l) Et alio loco: „Versio Armenica nunquam ex Syriaca reficta est; nullum exemplar „Graecum textum fidelius repraesentat.„ m) Et denique: „Inter priscas „Veteris Testamenti versiones e fontibus τῶν ἑβδομήκοντα derivatas, nullam „praestantiorem esse censeo Armenica versione, ex qua veteres et verae le„ctiones Graecae infinitis in locis adferi possunt. Codicem autem Alexan„drinum presse sequuntur versiones Armenicae et Slavonicae.„ n) Sed versionem hanc antiquissimam non intemeratam ad nostra transiisse secula, maxime dolendum est: *Haïthonem* enim seculo 13. Versionem Armenicam ad latinam vulgatam immutasse, certum est. Audiamus hac de re *La Crozium:* „Jam inter eos celeberrimus fuit rex *Hethum*, quem illius aetatis Latini „scriptores *Haïthonem* appellant. Is, teste *Haïthone* Armeno, ejus con„sanguineo et cognomine, c. 13. historiae Orientalis ab eo editae, per qua„dra-

h) Lib. 3. cap. 53. p. 430. Hist Armenae Amstelodami anno 1695. [Prodiit ibidem sub rubro: Genealogia prosapiae Japheticae s. historia Armenae nationis adornata a ter magno doctore Moyse Chorenensi; procurante Thoma Vanendensi Episcopo Armeniae. Meliorem editionem procurarunt Guillelmus et Georgius, Guil. Whistoni Filii, Londini 1736. 4. textuique armenico accuratam addiderunt versionem latinam.

i) Ibid. cap. 65. p. 446.

k) *Le Long* p. 137. col. 1. B.

l) Thesaurus Epistol. La Crozianus tom. 3. p. 173.

m) Ibid. p. 114.

n) Ibid. p. 201.

„draginta quinque annos Armeniae regnum tenuit, ab anno nimirum Domi-„ni 1224. et diem suum obiit a. 1270. postquam sub finem vitae suae Fratrum „Minorum, seu Franciscanorum ordini nomen dedisset. Vixit perpetuo „conjunctus cum ecclesia Romana, linguae etiam latinae satis peritus pro ca-„ptu illius aevi. Biblia sua Armeniaca exegit ad Latinam versionem vulgatam, „quam ita diligenter expressit, ut ipsas Hieronymi praefationes et prologum „galeatum in Alinguam rmenicam converterit, quae praefationes in editione „*Uscani* Amstelodamensi exstant, et in Constantinopolitana anni 1705. Sup-„pressit ergo haec *Haïthonis* editio caeteras omnes, ita ut si quis Armenicos „codices accuratos requirat, ei excurrendum sit in Armeniam usque ad ex-„quirenda exemplaria, quorum antiquitas supra decimum tertium seculum „adsurgat. Cum autem constat, Latinos codices illius aevi comma illud „epistolae divi Joannis habuisse, nihil mirum videbitur, si nunc ab *Haïthone* „in codices suos translatum constanter in omnibus Armenicis editionibus le-„gatur.„ o) Excusandus itaque est editor Bibliorum Armenicorum, qui ad latinam Vulgatam codicem suum immutasse dicitur: codicem enim a *Haïthune* transformatum sequutus est. p)

§. IV.

Versio dubia.

* Armena totius S. Scripturae versio ex latino sermone a Bartholomaeo Parvo et Joanne Angelo ex ordine Praedicatorum, Joanne et Jacobo Armenis anno Christi 1310. concinnata

„Bartholomaeus et Joannes Angelus Bononienses ex latino idioma-„te transtulerunt in Linguam Armenicam Biblia sacra.„ Ita *de Altamura.* q) „Interea (inquit *Galanus*) r) Bartholomaeus et Joannes Angelus una cum „Armenis Magistris Joanne et Jacobo ad translationem sacrorum librorum ex „Latino in Armenum idioma sese totos dedere.„ Utinam vetustos ea de re laudassent auctores; recentiores enim sunt (prior scripsit anno 1677. alter vero 1650.) ut id solo duntaxat ipsorum testimonio credatur. s)

[Fabulam omni ex parte sapiunt, quae de hac recentiori versione proferuntur, quae forte exinde nata est, quod *Haïthon* eodem tempore versionem Armenicam ad codices latinos revocasse dicatur. Superest quoque de versione Psalmorum satis antiqua relatio, quae cum praecedenti pari passu ambulare videtur. Interim, quae de illa habet *Le Long*, hic locum habeant:

* Psalmi in Linguam Armenicam translati tempore Theodosii Magni.

„Imperante Theodosio et regnante apud Persas Bramsapo.„ (qui est Bahram aliter filius Schabur tertius, qui rerum potitus est circa an. 380. ut

o) Ibid. p. 4. Conf. p. 69.

p) Conf. *J. D. Michaelis Einleitung in die Göttl. Schriften des N. B.* vol. 1. p. 213. *Rich. Simon* hist. crit. des Versions du N. T. c. 16. *Millii* prolegom. §. 1402. etc. *Kortholtius* de variis scripturae editionibus c. 20. p. 304. etc.

q) Cent. 2. Bibl. ord. Praedic. ad ann. 1333.

r) Ibid. ut supra, cap. 30. num. 14.

s) *Le Long* p. 137. col. 2. D.

ut refert *Vlmannus*) t) „cum nulli in Armenia reperirentur, qui Romanam „(*hoc est Graecam*, *nam hanc intelligit auctor*) linguam perspectam haberent; „exciterunt nonnulli, qui contra formam a magno Gregorio (*Armeniae Episcopo*) praescriptam, sibimet ipsis Armenica lingua, Psalmos et literas et „cantiones transtulerunt. Quod audiens Theodosius Imperator valde succensuit Armeniis, quod traditionem a sancto Gregorio acceptam violassent.„ Haec graece referuntur apud *Jac. Gretserum*, u) quae quidem ipse legerat in relatione de origine errorum Armeniacorum ab ipso reperta in quodam msc. codice Graeco Bibliothecae Bavaricae. De hoc auctore, cujus nec nomen *Gretserus* nec aetatem indicat, ferri judicium non potest. Ille vero, quae de *Davide* Philosopho, *Mose* Grammatico et *Mamprueo* superius ex *Galano* allata sunt, circa librum saltem Psalmorum confirmare videtur: hi enim circa illud tempus inclarescebant. x)

§. V.

Editiones Bibliorum Armen.

* Biblia Armena juxta versionem LXX. interpretum, jussu Jacobi Characteri Armenorum Proto-Patriarchae adornata et edita studio Oskan Wartabied (id est) Episcopo Yuschuaran in Armenia de Dominatione Persica, juvante Salomone de Leon ejus Diacono. y) Amstelodami aera Armenorum 1115. Christi 1666. 4. [I.]

Haec editio Armenis non fuit accepta. „A Mesrobo et discipulis ejus adornata Codicis sacri versio tanta cura tantaque veneratione a posteris servata est, ut „religioni duxerint, quotquot fuerunt, et adhuc sunt, Ecclesiae Armenae Antistites „ac Doctores, vel verbulum antiquo textui addere aut demere, donec ea anno „Christi 1666. ad mandatum Patriarchae et Schmiadzensis Domini Jacobi, indefesso „studio Archiepiscopi Uscani Erivanensis, hic Amstelodami nitide typis mandata est, „in forma, ut loqui amant, quarta majori. In hac editione ipse Uscan librum Syracidis seu Ecclesiasticum a se e Latino Armenice redditum, coeteris Apocryphis (*ut „ajunt Protestantes*) junxit: Libros Sacros V. et N. T. in capita et versus distinxit, „historias biblicas laminis aeneis ornavit, Parallela loca et differentias nonnullas Armenum inter et latinum Vulgatum exemplar in margine notavit, praefationem „duplicem volumini praefixit. Ex Hieronymo autem Epistolam ad Paulinum et librorum sacrorum argumenta; indicem triplicem locorum Veteris Testamenti de „Christo in novo adductorum, nominum propriorum atque rerum; item Carmen „Haithonis minoris Armeniae regis, qui in eodem se codicem sacrum integrum descripsisse fatetur, anno Armenorum 744. (Christi 1295.) ad cujus autographum „haec editio exensa dicitur, nec non προσφωνησιν duplicem ad finem operis adjecit.„ z)

Exemplari quod *Uscanus* Bibliothecae Regiae dono dedit, praefigitur Epistola latina *Ludovico XIV.* Regi Christianissimo ab eodem *Oskan* nuncupata, ejusque studio

t) In serie Regum Persarum p. 132.

u) Lib. 2. c. 16. Defensionis Bellarmini, column. 881.

x) *Le Long* p. 137. col. 2. E.

y) *Chevillier* Origine de l' imprimerie p. 271.

z) *Joach. Schröderus* p. 60. Differt. de antiqu. linguae Armenicae.

dio impressa; quae sic habet: „Sistunt sese, Serenissime Rex, adspectui tuae Regiae „Majestatis longe splendidissimo sacra haec Biblia Armenica, a natione nostra diu „multumque desiderata ac expetita, nunc vero primum in orbe Christianissimo no-„vis elegantibus typis excusa, magnisque sumptibus et summo labore et industria pu-„blicata, etc. Amstelodami 21. Maii 1669.„

„Hacc summa fide in lucem remisit Uscanus juxta optimos quosdam msc. „codices, quos secum ex oriente attulerat,„ *inquit Rich. Simon* [a]) *et addit ibidem*, „hanc interpretationem Armenicam, idque ex illius Episcopi Armeni ore didici, a „Mose et Davide (*de quo supra*) sumptam fuisse ex Graeca versione LXX. Inter-„pretum.„

„Bibliorum Armenicorum recentissima editio (quam num alia unquam ante-„verterit, dubito) jussu Reverendiss. Domini Jacobi Armenorum Proto-Patriarchae „juxta Dalmatiam adornata est, atque anno Salvatoris M.DC.LXVI. aerae Arme-„norum M.CXV. Amstelodami in forma, ut loqui amant, quarta majori, nitidissi-„mis typis, charta purissima columnisque divisa, historiis biblicis pluribus figuris ae-„neis repraesentatis, locisque parallelis textui uberrime adjectis, capitibus in certas „suas partes distributis, distincteque notatis versibus, prodiit: Novo Testamento „singulorum librorum Biblicorum argumenta subjiciuntur.„ Haec *Andreas Acolu-thus.* [b]) Idem ante dixerat „certum esse, auctorem versionis sacri codicis Armenicae, „quisquis ille fuerit, in veteris Instrumenti interpretatione proto-typon, quod tunc „praeter Targumim, extabat unicum, LXXviralem versionem elegisse, illamque ac-„curate plerumque expressisse; ita tamen, ut suae ipsius libertatis non prorsus fuerit „immemor.„ [c])

[Hactenus ea, quae Auctor noster de hisce Bibliis annotavit, descripsimus, quibus nonnulla addenda esse judicamus. Quod ipsum libri titulum attinet, eum ab auctore nostro formatum esse, certum est. Nec meliori modo lectori consuluit *Dav. Clement*, qui hisce Bibliis sequens dedit rubrum: *Biblia Sacra Armenice; ex graeco idiomate LXX. Interp. in Armenum translata a Moyse, Davide et Mampraeo, jussu Jacobi Armenorum Protopatriarchae adornata et edita: studio Oskan Wartabied.* Cui si fides habenda esset, nomen trium antiquorum interpretum in fronte foret ex-pressum, una cum fonte unde derivata sit editio. Sed de his omnibus ne verbulum in ipso libri rubro legitur. Liceat nobis typo latino, quantum fieri potest, quae ty-po Armenico expressa sunt, hic exponere: *Astwaza Schuntz knotz jew norotbz gda-garanatz ner barunaghogh sharagar Kuteamp nahneatzn merotz jew gishmardassiratz tarkmanoghatz isg sgni hramanaw wehaparin dearn Agopa hajotz gatughigossi Klgha-garkeal jew denadeal est taghmadatzotzn na jew shamatzainutiun hanurz krotz astwa-zaschentzitz ent irears arcnter garkeal amenetzun newasdi umemn pani dearn sbassa-wori Osgani erewantzo Amsterdam ner dbaranum Serpun etzmiatzni jew Serpun Sarksi scrawari i twum prgzin 1666. isg hajotz n. D. H. namseann mardi medassani.* i. e.

a) Lib. 2. cap. 16. hist. crit. V. T. Conf. *de Moni* s. idem *Rich. Simon* c. 12. hist. crit. de religione et ritibus populorum Oriental. p. 137.

b) In praefatione Obadiae Armeni.

c) *Le Long* p. 138. col. 2. A. ad p. 139. col. D.

i. e. *Divinitus inspiratum Vetus et Novum Testamentum, concinnatum ab antiquis nostris, et veritatem amantibus interpretibus, ex mandato inclyti Domini Agopi,* (Jacobi) *Armenorum Patriarchae, concordans cum veteribus divinitus inspiratis Bibliis, ad communem omnium utilitatem editum per verbi Domini ministrum Osgan Erivanensem. Amsterodami Typis Sancti Etzmiatzni et Sancti Sergii anno Redemptoris 1666. Armenorum 115. mensis Martii 11.* pp. 628. et 834. In tituli pagina versa apparet Alphabetum Armenicum et notae numerales ab 1. usque ad centies mille. fol. 2. praefatio de indole Bibliorum Armenicorum et praefatio *Uscani* de hac editione. fol. 3. sequitur recensio capitum religionis: *Deus, creatio, peccatum, Christus, Lex, Decalogus, Christus Deus Salvator,* appositis dictis e V. et N. T. probantibus: quibus succedit catalogus librorum V. T. Pag. 1. Libri V. T. consueto ordine. Librum secundum Chronicorum Liber I. Esdrae, et II, seu Nehemiae, Tobias, Judith, Esther, qui libri adimplent paginas 628. Ad librum Iobi paginae de novo numerantur. Post Canticum Canticorum sequitur Liber Sapientiae et Syracides; Jeremiam excipit liber Baruchi, et Malachiam Maccabaeorum libri tres, et Esdrae tertius et quartus. Pag. 429. Catalogus Librorum N. T. qui ordine consueto sequuntur ad pag. 744. Ad calcem N. T. adjiciuntur p. 745. Hieronymi prologi, pag. 755. Epistola ad Damasum, p. 760. Testimonia de Christo e V. T. in Novo citata, p. 765. Expositio Nominum hebraicorum, p. 774. Index rerum, p. 829. Carmen Regis Haithonis, pag. 831. Admonitio ad lectorem et gratiarum actio, ad pag. 834. Qui Armenice *Agopus* dicitur, *Jacobus Caractri* (non *Characteri*) Armenorum Patriarcha circa annum 1662. *Uskano* in commissis dedit, Biblia Armenica ut in Europa imprimi curaret. Abiit ille, qui a *Rich. Simon* Episcopus de *Yuschuavanch* falso dicitur, nomen enim ejus ab Armenis *Yuschavan* pronunciatur, seipsum vero nullibi Episcopum, sed tantummodo Verbi Domini ministrum, ex urbe *Erivan* ad Montem *Ararat*, appellat, cum in finem Romam; sed cum ibidem per quindecim menses frustra tempus consumsisset, Amstelodamum profectus, ibidem typographiam Armenicam exstruxit, et manus operi admovit, in quo socios habuit *Salomonem de Leoni*, Diaconum, et typographos *Etzmiatzneum* et *Sergium*, ibique opus nitidum anno 1666. finivit; et praeterlapso biennio 1668. Novum Testamentum in forma octava addidit. Laudat hanc editionem *Rich. Simon* [d]) satis accuratam, sinceram et non interpolatam, quae ad normam antiquorum Codicum, quos *Uscanus* ex Oriente secum attulerat, exscripta sit. Verum idem ille Criticus sibi haud constat, dum alio loco editorem versionem ad Vulgatam accommodasse, et nonnulla loca, quae ab Armenicis codicibus abfuerint, e Vulgata restituisse, asserit. [e]) Ultimum vero ex parte verum est; et idem observavit *La Crozius* in Epistola ad *L'Enfantium* scripta: „Ce Prelat étoit attaché à „l'Eglise Romaine, comme toutes ses Préfaces en font foi. Il savoit un peu de La„tin, et n'avoit aucun goût, ni aucune critique. Il n'a la verité rien changé, ni „retranché dans son Edition; mais lorsqu'il a trouvé quelque chose de plus dans la „Vulgate, il ne s'est fait aucun ferupule de le fourer dans son Edition. Il l'avoüe „meme dans une de ses Préfaces, et s'en fait mal à propos honneur. Je l'ai remar-

„qué

d) Hist. crit. du V. T. p. 290. et Hist. crit. des Vers. du N. T. p. 196.

e) Lettres choisies tom. 2. p. 166. *Sainjore* Biblioth. crit. tom. 4. p. 194.

„qué ci-dessus par raport au 4. verset du Chap. V. de St. Jean. Je ne doute pas „qu'il n'ait fait la même chose par raport aux trois temoins dans le Chap. V. de la „premiere Epitre du même St. Jean.„ f) Sed ex iis, quas supra §. III. de *Haithonis* correctione Bibliorum Armeniacorum observavimus, *Uscanus* certo modo excusandus videtur: nisi forte Locum illum Johanneum de tribus testibus de novo addiderit: uti ex iis quae *Wilh. Whistonus* ad *La Crozium* scribit, conjici potest: „Quae de „interpolatione editionis *Uscani* ex Vulgata editione latina dicis, ea vera esse depre„hendimus, cujus fidem non minus in Libris Veteris Testamenti, quam Novi desi„deramus. Porro quod suspicabaris de 7. versu Cap. V. Epist. primae Johannis testimo„nio *Sandii* in interpretationibus ejusdem paradoxis p. 376 ita se habere comperimus, „qui de versu hoc agens haec habet: *Codex praeterea Armeniacus ante 400. annos ex„aratus, quem vidi apud Episcopum ecclesiae Armeniacae, quae Amstelodami colligi„tur, locum illum non legit.* Cumque *Sandius* interpretationes suas in lucem emi„sit A. D. 1669. Bibliaque Armeniaca typis excusa fuere 1666. non in dubio est, „hunc codicem, de quo loquitur *Sandius*, ipsissimum fuisse, ex quo emanavit editio „*Uscani.* Habemus codicem Armeniacum MSS. quatuor Evangeliorum, in Biblio„theca Bodleiana apud Oxonium, quem vidi, in quo versus ultimus cap. 7. et prio„res undecim versus cap. 8. Evangelii Joannis, qui continent historiam mulieris in „adulterio deprehensae desunt, quamque deesse in antiquissimis Graecis exemplari„bus et *Nonni* paraphrasi tute observasti in erudita et perutili historia tua Christianismi „Indorum„ g) Quae forte aliquo modo conciliari possunt. *Uscanus* plures secum apportavit codices; et si inter illos fuit unus tantae aetatis, quae ad 400. et amplius adscendit; reliqui fuere juniores et a *Haithone* ad Vulgatam accommodati: priorem consuluit *Sandius*, posteriores tanquam in Armenia receptos sequutus est *Uscanus*. Typographia Armenica Amstelodami instructa, deinde *Massiliam* transportata est, et ex hac urbe *Constantinopolin* abiit. h)

[II.] Biblia sacra, Armenice ex LXX. Interp. Graeco idiomate translata a Moyse, Davide et Mampraeo, et ad versionem Syriacam revisa: Jussu Patriarchae Nahabet edita. Constantinopoli 1705. 4.

Se-

f) Epistola inserta legitur Praefationi N. T. a L'Enfantio editi.

g) Thesaurus Epistol. Lacrozianus, tom. 2. p. 290.

h) *Baumgarteni Nachrichten* von merkw. Büchern vol. 9. p. 198. *Dav. Clement* Biblioth. hist. crit. vol. 3. pag. 428. *Widekind Nachrichten* etc. p. 435. *Freytagii* analecta de libr. rar. p 100. *Job. Vogtii* Catal libror. rar. p 95. Nova Acta hist. eccles. vol. 2. p. 500. *J. G. Hagemanns Nachrichten von den Uebersetz.* p 106. *C. H. Tromleri* specimen Biblioth. Armen. Plauae 1759. 4. *Waltoni* proleg. XIII. p 397. *J. A. Fabricii* Bibl. gr vol. 3. p. 193. De Bibliis Armeniacis suppositittiis, quae *Theodori Petraei* studio adscribuntur, sequentia habet *Le Long* pag. 139. col. 1. D. quae hic exscribimus, ne forte editionem aliquam omisisse dicamur: „Biblia Armenica studio Theodori Petraei edi„ta in fol. Amstelodami 1670. Hujus edi„tionis meminit *Saubertus* in prolegomenis „ad varias lectiones in S. Matthaeum pag. „50. Extat in Bibliothecae Leidensis Catalo„go p. 250. num. 16. Amstelodami excusa „sunt opera *Usconi* Erivanensis Biblia Sacra „V. et N. Testamenti in 4. eadem quae „perperam *Petraeo* adscripta. *Schröderus* p. „39. de antiq. ling. Armen.„

Secunda Bibliorum Armeniorum editio, quae priori absimilis iisdem typis Constantinopolin delatis expressa, iisdemque figuris aeneis ornata, iisdemque appendicibus locupletata. Titulum ejus ex *Clementii* relatione descripsimus; sed et verum libri titulum prioris editionis titulum repraesentare, non sine veri specie nobis persuademus. Quid sibi velit illa ad versionem Syriacam facta revisio, ignoramus; et forte ignoravit ipse *Lacrozius*, cujus inter manus utraque olim fuit editio. Loquitur ille de hac editione in epistola ad *Bengelium:* „Editio Bibliorum Armenica descripta „est ex codice Haithonis Regis Armeniae minoris, qui et praefationem metricam „Editioni suae addidit, quod ποιημάτιον latine verti ex editionibus Armenicis Am„stelodamensi et CPolitana. Utramque habeo. Vertit etiam ex latino Praefationes „omnes Hieronymi, quae in iisdem Editionibus Armenicis exstant. Itaque nihil du„bitandum est, Haïthonem multa addidisse in editione sua ex versione Vulgata, etsi „alias veteres lectiones nihil sollicitaverit. Ergo optandum esset ad integritatem „Editionis Armenicae, ut conferri possent editiones, quas habemus, cum codicibus „antiquioribus aetate Haïthonis, qui editionem suam paravit, ut in praefatione sua „testatur anno Christi 1295. Armenicae aerae 744. Editionis illius manuscriptae Haï„thonis fragmenta authentica supersunt in Bibliotheca Regia Parisiensi, ut mihi Schrö„derus olim nunciavit, iisque usus est Uscanus in editione sua Bibliorum Armeni„eorum.„ [i])

Quomodocunque vero res se habeat, maxima tamen pars hujus versionis antiquissima est, adeo non indigna, ut eruditi in eam curatius aliquantulum inquirant. Orientales sacrae scripturae versiones antiquiores omnes fere in latinum sermonem translatae sunt: qui vero versioni Armenicae eandem praestet operam, hactenus inventus est nemo. Jam vero inter Gallos eruditi viri, qui se *de l'Academie Clementine à la Rue St. Honoré à Paris* nominant, publice in sese susceperunt, Versionem Armenicam ex editione Constantinopolitana in latinum sermonem transferre, specimenque jam quoddam, quod infra laudabimus, publici juris fecerunt. Iidem de versione Armenica hoc tulerunt judicium: Ce precieux ouvrage, dont les Savans de l'Europe ont souhaité la traduction avec ardeur, est le fruit des veilles de plus savans hommes, qui dans le Vme siecle ayent fleuri chez les Armeniens, de concert avec S. *Isaac* IIe, qui tenoit alors le Siége Patriarchal d'Armenie. Les savans *Machetots*, *Mesrop* et *Daniel* avec d'autres habiles gens, qu'ils associerent à leur travail, commencerent, l'an de Jesus Christ 422. à traduire de Grec en Armenien, toute l'Ecriture sainte, et s'appliquerent d'abord à la Version du Nouveau Testament. On revit ensuite la traduction entiere de la Bible, et l'on y soin de retablir, sur le Syriaque, les endroits obscurs ou defectueux dans le Grec. Nous ne disons cependant point pour cela que cette Traduction soit exemple de tout defaut; mais nous pouvons assurer qu'il est peu de Versions, qui suivent si fidelement leur Original, et dans lesquelles il se trouve moins de difficulté pour les commentateurs. [k])

Ar-

i) Thesaurus Epistolicus Lacrozianus tom. 3. p. 69.

k) Les Propheties de Habacuc. Paris 1775. 8. p. 402. Specimen illud, cujus mentionem injecimus, est canticum Habacuci, e contextu Armenico versum, cum notis philologicis et criticis. p. 412. etc.

Armenica itaque versio omnium optime, qualis fuerit textus Versionis Septuagintaviralis seculo quinto, quaeve ejus fuere lectiones, quam optime demonstrabit. Ut itaque Viri Eruditi promissis stare, versionemque latinam eum orbe erudito communicare velint, utique optandum est. Sunt in numero hujus societatis Viri, qui operi suscipiendo pares sunt, inprimis Abbas *Villefroy*, qui per plures annos inter Armenos vixit, linguaeque Armenicae omni ex parte compos est. Quod denique editionem Constantinopolitanam Bibliorum Armenicorum attinet, illa in hisce oris infrequentior est, quam antiquior Amstelodamensis. l)

[III.] Biblia Sacra, Armenice, ex Graeco LXX. Interp. translata a Moyse, Davide et Mampraeo, juxta editionem jussu Jacobi Armenorum Proto-Patriarchae editam, studio Oskan, anno MDCLXVI. Recentissima editio, nitidissimis typis, cum figuris aeneis, locisque parallelis textui adjectis, jussu Abrahami Patriarchae Armenorum, studio Mikkitar. Venetiis ap. Anton. Portoli 1733. fol.

Editio, quantum scimus, recentissima, ad primam formata, quae in Bibliotheca Regia Parisiensi adservatur; in hisce oris iisdem rarissima, quae vero, uti ex Missionarii *Kiernanderi* relatione constat, inter Orientales frequentior est. m)

§. VI.

Psalteria Armenica.

[I.] * Psalmi, Armenice. Romae 1565. 8. n)

[II.] * Psalmi, Armenice. Venetiis anno Armenorum 1091. Christianorum 1642. o)

[III.] * Psalmi, Armenice. Amstelodami 1661. 4. p)

[IV.] * Psalmi, Armenice. Amstelodami 1666. 24. q)

[Servo inter reculas meas hancce editionem, corio rubro multo auro vestitam, pp. 356. constantem. Primo loco sese offert dedicatio latine *Friderico Guilielmo* Marchioni Brandenburgensi Amstelodami 19. Octobr. 1666. facta, et *Garabied Wartabied Sacerdos Armenus* subscripta. Sequitur Elenchus Psalmorum Armenice, et notae numerales ab 1 ad 100000. Titulus Libri figuram portae repraesentat, in cujus medio legitur Armenice: *Jerknaragan Saghmos Tavoti Markarei or jetv Saghmosaran ghotzi kokoth pecheal hossi. jokis martgan artzowali.* i. e. *Canticorum liber. Psalmus Davidis Prophetae, qui vocatur liber Psalmorum in aedificationem animarum hominum.* Pagina versa brevem sistit praefationem de editione, cujus initium factum est die 22. Martii 1666. sub pontificatu *Agopi* s. *Jacobi* Patriarchae. Psalmi ipsi non una serie expressi, sed figuris aeneis insertisque aliis Canticis interrupti sunt. Psalmum 35. excipit Canticum Mosis et formula precum. Psalmo 36. praemittitur figura globo terrestri insidens manumque ad globum coelestem attollens,

l) *Clement* Biblioth. hist. et crit. vol. 3. p. 432. *Widekindi* Verzeichnis von raren Büchern p. 435. *J. G. Schelhornii* amoenit. literar. tom. 3. p. 24. *Hagemanni* Nachricht etc. p. 62.

m) Catalogue des Livres imprimés du Roi de France, Tom. I. p. 4. n. 41. ap. *Clement.* loc. cit. p. 435. not. *Tromlerus* l. c. Nov. Act. hist. eccles. vol. 2. p. 501. vol. 4. p. 116.

n) *Le Long* p. 139. col. 1. E.

o) Id. ibid.

p) Id. ibid.

q) Id. ibid.

lens, et Pf. 49. excipit formula precum. Poft Pf. 88. fequitur Canticum Amofi: poft Pf. 105. Preces Hefeckiae; poft Pf. 118. Benedictio Efaiae et Preces Jonae: et in fine Pfalmorum Canticum trium puerorum, Canticum Mariae, et Oratio Manaffe. Haec omnia variis figuris aeneis interftincta cum editione Veneta anni 1642. confentiunt. Accedit Elogium Pfalmorum, Confeffio Fidei feu oratio *Narfis Catholici* Patriarchae Armenorum; *Gregorii* Nazianzeni oratio, quae non in Veneta exftat editione. Oratio, et Calendarium ab anno 1115 ad 1163. Subjungitur denique memoriale, feu Laudes Dei, qui editoribus benigne adfuit; quae etiam in editione Veneta leguntur. Nomen *Ufcani*, qui eodem anno Biblia Armenica edidit, nullibi expreffum eft, ejus loco Editor fe ipfum nominat *Garabied Wartabied*, facerdotem Armenum: unde fequitur, *Le Long* haud accurate editorem Bibliorum nominare *Oskan Wartabied*, *Epifcopum Yufchuaran*; *Wartabied* enim et *Ufcan* diftincti fuere perfonae.

* Pfalmi, Armenice. Amftelodami 1672. 24. [V.]

* Pfalmi, Armenice. Amftelodami 1677. 24. [VI.]

* Pfalmi, Armenice. Maffiliae 1673. 8. r) [VII.]

* Pfalmi, Armenice. Conftantinopoli. s) [VIII.]

[Quatuor hasce recenfet auctor nofter editiones, ex relatione *Schroederi*; quae fi omnes revera exiftunt, fibi invicem funt fimillimae. Sed de Amftelodamenfi Anni 1677. valde dubitamus: Typographia enim Armenica Amftelodami exftructa, jam ante annum 1677. Maffiliam transportata eft. Editionis Conftantinopolitanae annus non notatus eft: interim circa initium hujus feculi in publicum prodiiffe videtur.

§. VII.

Obadias Armenice.

* Obadias Armenus, quo cum analyfi vocum Armenicarum grammatica et collatione verfionis Armenicae cum fontibus, aliisque maximam partem orientalibus verfionibus exhibetur. Primum in Germania fpecimen characterum Armenicorum in celeberrima Academia Lipfienfi procuratorum a M. Andrea Acolutho Vratislav. Silef. Anno Epochae Armenorum MCXXIX. Meffianae MDCXXC. Lipfiae typis Juftini Brandii. 4.

Textus Armenicus impreffus eft juxta modo laudatam editionem Amftelodamenfem anni 1666. cujus elegantiffimum exemplum, quo fcilicet *Acoluthus* ufus eft, hodie in Bibl. Sen. Lipf. affervatur. t)

[*Andreas Acoluthus*, Profeffor Gymnafii Elifabethani, quod Breslaviae eft, anno 1704. defunctus, a *Reimmanno* linguarum multarum, quibus Oriens difertus eft, peritia nemini fecundus falutatur. Edidit ille praeter alia orientalia hocce fpecimen in tironum gratiam, et textui armenico typis armenicis expreffo, praxin legendi typis latinis expreffam appofuit, cum appofita verfione latina. Annotationes funt grammaticales. u)

r) *Le Long* ibid.

s) Id ibid.

t) Id. ibid.

u) *Reimmanni* catal. Biblioth. theol. pag. 937. *Nachrichten von einer hallifchen Biblioth.* vol. 3. p. 377. *Tromleri* fpecimen biblioth. armen. Plauae 1759. 4. Nova Acta hift. eccle. vol. 2. p. 501. *Allgem. Gelehrten - Lexicon* p. 66. *Hagemanni Nachrichten* von den Ueberf. p. 62.

§. VIII.

Nov. Test. Armenice.

[I.] * Novum Testamentum Armenice. Amstelodami 1668. 8. x)

[Vidi exemplar hujus editionis manibusque olim tractavi, quod in Bibliotheca Baumgartenii erat. Excipit titulum pagina versa catalogus librorum N. T. Quatuor Evangelia, quibus Evangelistarum imagines praefiguntur, adimplent paginas 405. Actis Apostolorum praemittitur figura aenea, effusionem Spiritus S. repraesentans, et Paulinis Epistolis effigies auctoris: Apocalypsis vero 20. figuris ornatur. Integrum opus pp. 934. constat. Textus idem est ac in Bibliis anni 1666. utriusque operis editor est *Uscanus*, qui hoc N. T. non 1688. uti per errorem forte typographicum a *Joh. Vogtio* est expressum, sed anno 1668. finito opere Biblico in vulgus emisit. y)

[II.] * Novum Testamentum Armenice. Amstelodami 1698. 12.

Nitidissimis et accuratissimis typis editum sumptibus Thomae Golthanensis Archiepiscopi Armenorum, ac diligentia summa Lucae Nurigianidis, ejus ex fratre nepotis.

Illud neutiquam praetereundum, (*ait Millius*) z) quod nos per litteras monuit, in Armeniea coeteraque omni litteratura orientali longe versatissimus Ludov. Pickius, Doct. Sorbonicus. Versio, *inquit*, Armenica est antiquissima, et ex genio suo ita ἑλληνίζει, ut de verbo ad verbum Graeca referat, unde ex ipsa jus est restituendi originale Graecum, unde profluxit. a)

[Duae tantummodo nobis innotuerunt N. T. Armenici editiones, quas hic recensuimus. Quae ante aliquot annos de Abbate *Aya*, Armeno, publice relata sunt, novam versionem armenicam Bibliorum sacrorum illum nimirum parare, tantis referta erant erroribus, ut nullam plane mereantur fidem; siquidem novam versionem Armeni, qui antiquitatis maxime sunt studiosi, si ipsis oblata fuisset, quam certissime repudiassent. b)

§. IX.

Orat. Dom. Armen.

Oratio Dominica. Armenice. Halae 1756. 4.

Non seorsim prodiit oratio Dominica, sed Cl. *Bodius*, qui nostris temporibus linguae Armenicae studium resuscitare conatus est, illam armenice quidem, typis tamen latinis expressam, una cum versione latina capitum IV. Matthaei edidit. Prostat opella sub titulo: Quatuor prima Capita Evangelii Matthaei, una cum Oratione Dominica cap. VI. v. 9-13. ex versione Armenici interpretis Amstelodami Anno 1698. edita, ex Armenica lingua in latinam transtulit, notas quasdam philologicas

x) *Le Long* p. 139. col. 2. A.

y) Nachrichten von einer hall. Biblioth. vol. 3. p. 189. Nova Acta histor ecclef. vol. 2. p. 502. vol. 13. p. 274. *Vogtii* Catal. libr. rar. p. 663. *Hagemanni Nachrichten* p. 106. *Rich. Simon* hist. crit des Vers. du N. T. p. 196. *Michaelis Einleitung* etc. p 223. *Joh. Alb. Fabricii* Biblioth. gr. vol. 3. p. 193.

z) Pag. 152. prolegom. in N. T. Gr.

a) *Le Long* p. 139. col. 2. A.

b) Nova Act. hist. ecclef. vol. 2. p. 502. *Hamb. Freie Urtheile* A. 1749. p. 58. Act. hist. ecclef. vol. 13. p. 274. Nachrichten von einer hall. Biblioth. vol. 3. p. 193.

gicas subjunxit, et tam de lingua quam versione sacra Armenica generatim praefatus est *C. A. Bodius*. Halae 1756. 4. [e])

§. X.

Emendationes.

Hae sunt quae nobis innotuere librorum sacrorum editiones Armenicae. Quod si *J. G. Hagemanno* fides habenda esset, plures exstarent ejusmodi editiones.

1) Quatuor ille recenset Bibliorum integrorum editiones Amstelodamenses, nimirum 1664. 1666. 1670. 1705. Quarum in numero prima et tertia nunquam exstitit; secunda est Amstelodamensis, et quarta Constantinopolitana.

2) Quae de nova versione secundum antiquum exemplar, quam parabit Abbas *Aya*, scribit, intelligi nequeunt. Antiquum illud exemplar est Armenice scriptum, ex quo quidem nova editio, sed nullo modo *nova interpretatio* produci potest.

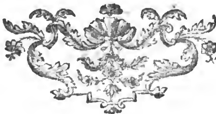
3) *Acoluthus* secundum *Hagemannum* auctor est versionis Armenicae, sed revera editor Versionis Armenicae. §. VII.

4) Novum Testamentum anno 1668. in linguam Armenicam translatum est Amstelodami editum; quod falsum. §. VIII. n. 1.

5) Quatuor Evangelia, secundum hunc auctorem Venetiis anno 1680. in sermonem Armenicum translata et typis expressa sunt. [d]) Notitiam suam hausit *Hagemannus* e *Chr. Kortholti* tractatu: sed haud probe circumspexit. Loquitur *Kortholtus* de codice MSto Armenico quatuor Evangeliorum, non vero de recenter condita Evangeliorum versione, aut de editione typis evulgata.

e) Nova Acta hist. eccles. vol. 2. p. 303. Gelehrte Zeitung, Lipsiae 1757. p. 316

d) Nachrichten von den fürnehmsten Uebersetzungen der H. Schrift p. 62. 106. *Kortholtus* de variis Bibl. edit. cap. 20. p. 305.

SECTIO X.

DE

VERSIONE COPTICA. a)

§. I.

Lingua.

* Lingua Coptica (*ſecundum Renaudotum*) ea eſt ipſa vetus qua utebantur Aegyptii, priusquam ſub Alexandri Magni ſucceſſoribus idioma Graecum vulgare eſſet his in regionibus ac familiare; mixta quidem eſt plurimis dictionibus ſive nominibus ſive verbis, praeſertim in rebus Liturgicis et in Officiis divinis; at cum illae ſunt ad antiquae linguae genium et normam conſtructae, haec ideo ſemper cenſenda eſt lingua originalis. aa)

* Lingua Coptica (*inquit Ludovicus Pickius*) quam legi in MSS. ante hos 500. annos ſcriptis, certo certius eſt ipſa Pharaonica Abrahamo coaeva, niſi quod non eſt pura ſed corrupta. Verſio autem certo eſt anterior Iſlamiſmo, ſeu uſu linguae Arabicae per Aegyptum i. e ſeculo VI. (*vel potius VIII.*). Jam ergo attingit Acephalorum et Jacobitarum tempora, imo et ſeculum quintum, in quo mortuus eſt Hieronymus. Lingua ſane tota ſui juris eſt, plane ſingularis, ſicut Hungarica inter tot Slavonicas. Verſio non adhaeret Graeco ad verbum, ſed ſenſum tantum refert, licet literas Graecorum, imo et verba ipſa adhibeat, non tamen magis Graeca, quam verſio Muſcovitica. b)

* Coptica lingua (*inquit Joh. Harduinus*) c) nec in uſu uſpiam terrarum eſt ab annis ſaltem, ut in confeſſo eſt, amplius quingentis, nec in libris quidem exiſtit, niſi recentioribus et admodum dubiae vetuſtatis ac foede corruptis (quales ſunt interpretationes Veteris Teſtamenti ex Graeco in lin-

a) Sectioni de lingua Coptica, praemiſit *Jacobus Le Long* p. 139. Sectionem *de Bibliis Georgianis ſeu Ibericis*. Hauſit ſua ex itinerario *Johannis Chardini*, qui ex itineribus in remotiſſimas Orientis regiones, de Georgianis, exſtare inter illos codicem ſacrum in Georgianum idioma translatum, et de Colchenſibus, eſſe inter illos Novum Teſtamentum lingua Iberica ſcriptum, retulit. Verum quae horum populorum inter manus verſantur libri, manu tantum ſunt exarati, non typis expreſſi, nec aliorum quam duorum Codicum IV. Evangeliorum recenſionem offert auctor noſter. Plura itaque de hiſce verſionibus dicere, a legibus, quas nobis praeſcripſimus, foret alienum. Verſionem itaque Georgianam, ne aliquam intactam praetermiſiſſe videamur, ſolummodo hic nominaſſe ſufficiat.

aa *Euſebius Renaudot* lib. 1. cap. 9. p. 71. de perpetuo Eccleſiae conſenſu circa Euchariſt gallice ſcripto. *Le Long* p. 140. col. 1. E.

b) Sic ille ad *Joann. Millium*, qui haec refert p 167. prolegom. in N T Gr.

c Pag. 33. Chron. V. T. editionis Pariſienſis.

linguas peregrinas) et habet praeterea voces plerasque omnes ex Graeco Hebraeoque deductas, deliberandum an ficta in otio cenfenda fit. (*Haec funt veftigia hominis delirantis.*) Nam Aegyptiaca veteris linguae, faltem pauca quidem, eaque certiffima manent veftigia in Hebraicis veteris Teftamenti, in quibus et Jofephi Patriarchae cognomen, et Regum fubinde nomina, et nomina denique menfium in libro II. Regum Aegyptiaca funt, Coptica vero lingua nusquam certe eft in ufu. d)

[Tria hic de lingua Coptica virorum clarorum judicia fimul exhibentur; quorum ultimum fummo jure inter ingenii portentofi deliria refertur. Ex fumma quidem antiquitate *Renaudotius* Copticae linguae originem repetit; verum quae hodie in Codicibus MStis fuperftes eft, non ad tantam afcendit grandaevitatem, fed ad illa referenda eft tempora, quae invafionem et occupationem Aegypti a Saracenis antecefferunt. Iftis vero temporibus non integra recens nata eft, fed multa cum vetuftiffima Aegyptiorum lingua communia habet, et multis graecis tum et hebraicis vocabulis interpolata eft. e) Quae olim inter Aegyptios fuit dialectus facra et facerdotalis, a lingua Coptica omni ex parte eft diftinguenda. f) Litterarum ductus, quibus ufi funt Copti, funt revera graeci, et antiquiffimarum graecarum litterarum formas repraefentant, adeoque a typo Rufforum haud longe recedunt. Quales vero antiquiffimae Aegyptiorum litterae, nemo forte depingere audebit. g)

§. II.

Verfio Sacra.

* Biblia lingua veteri Aegyptiaca confcripta tempore S. Antonii Abbatis, Aegyptii.

Tunc temporis aliquam fuiffe in Aegypto facri codicis fcriptam lingua vulgari translationem nullus eft dubitandi locus; fanctus enim Antonius five in colloquiis diurnis, five in paraeneticis fermonibus infinita prope facrarum paginarum loca frequentiffime ufurpabat. *Unde merito fine ulla fcientia litterarum Scripturas divinas et memoriter audiendo tenuiffe et prudenter cogitando intellexiffe praedicatur*, ut fcribit *S. Auguftinus.* h) Verum Graece nefciebat: *Horum itaque verborum fuit interpres* (inquit *Palladius*) i) *cum beatus Antonius Graece nefciret;* proindeque facras litteras in linguam maternam id eft Aegyptiacam converfas didicerat.

Copti five Chriftiani (*inquit Rich. Simon*) qui Aegyptum incolunt, fua habuere Biblia fcripta antiquo fermone Coptico, quae adhuc retinent; fed quia perpaucis cognita erat lingua Coptica, novas verfiones Arabicas concinnare, quae ab omnibus intelligerentur, neceffe fuit; ita ut plerique eo-

d) *Le Long* p. 141. col 1. B. C. D.

e) Vid. Thefaurum Epiftolicum Lacrozianum tom. 1. p. 178.

f) V. *P. E. Jablonski* pantheon Aegypt. prolegom. §. 57. etc. p. 130. etc.

g) Thefaur. epift. Lacroz. tom. 1. p. 379. ibid. p. 325. *J. D. Michaelis Einleitung in die göttl. Schr.* vol. 1. p. 192. *Joh. Henr. Hottingeri* Diff. de translat. Bibl. in lingu. vernaculas p. 188.

h) Prolog. Libri de Doctrina Chriftiana.

i) Sub finem cap. 26. hiftoriae Laufiacae.

eorum libri, qui Ecclesiarum usui inserviunt, Coptice simul et Arabice descripti conspiciantur. — — Hae versiones Copticae videntur esse melioris notae, quam Arabicae, majorem enim illae prae se ferunt antiquitatem, et si P. Kirchero credamus, ad tempora fere concilii Nicaeni illas referimus. [k])

Quadringentis annis et amplius antequam desueta prorsus fuisset lingua Coptica, quaedam exstabant Arabicae Bibliorum conversiones. [l])

[*David Wilkinsius* in capite primo prolegomenon in N. T. Copticum totus in eo est, ut antiquitatem hujus versionis evincat. Provocat primo ad Evangelistam S. Marcum, primum Alexandrinorum Patriarcham, qui cum inter Nili accolas ageret, indoctis Aegyptiis ea, quae ad Regnum Dei et Vitam aeternam pertinebant, lingua vulgari proposuisse credendus sit: quod vero minime est dé necessitate, Dialectus enim Alexandrinorum mere graeca fuit. Provocat deinde, (id quod ipse *Lacrozius* suppeditavit) ad *Antonium* juvenem 18. vel 20. annorum in Ecclesiam ingressum, qui Evangelium legi audivit, et exinde argumenta ad vitam asceticam ordiendam collegit; cum vero graeca ignoraret, Evangelium lingua Aegyptiaca praelectum audivit, unde jam tum versionem exstitisse colligendum sit. Factum hoc est circa Annum Christi 271. Sed quid inde sequitur? Jam tum aliquam exstitisse sacri codicis versionem ex hisce, si omnia vera sunt, concludendum est, quis vero exinde eam Copticam fuisse demonstrabit? Provocat porro ad Theodoretum seculi V. scriptorem, qui Hebraeum codicem non solum in Graecum, sed et in Romanum, Aegyptium, Persicum, Indicum, Armenicum, Scythicum, et Sarmaticum idioma translatum fuisse testetur: qui tamen de iis, quae seculo quinto fuere, versionibus loquitur. Singula itaque a *Wilkinsio* in medium prolata, nihil amplius, quam olim versionem Aegyptiacam exstitisse, evincunt. Utrum vero illa ad nostra transierit secula, an vero quae jam exstat, recentior ab illa antiquissima diversa sit, ex iisdem haud dijudicari poterit argumentis. [m])

§. III.

Aetas Versionis.

*** Quo tempore sacrorum voluminum in linguam Copticam facta fuerit translatio, huc usque cognoscere non licuit; quantum tamen e Martyrologio Coptico, quod Arabice scriptum in Maronitarum Collegio conservatur, colligere licuit, ea facta est abhinc mille circiter et trecentis annis, (*i. e. anno Christi* 336. *Haec scribebat Kircherus anno* 1636.) quo tempore, teste Nicephoro, studium sacrarum literarum in Thebaide, et per totam passim Aegyptum, maxime florebat; quod et dictum martyrologium, in prima prolusione mensis Toth aperte dicit, praecipuam Monachorum ejus temporis occupationem fuisse sacra Biblia e Graeca, Chaldaica et Hebraica, in lin-**

k) *Rich. Simon* disq. crit. de variis Bibliorum editionibus cap. 21.

l) *Eusebius Renaudot* in observat. suis mss. cum cap. 1. p. 5. Conf. *Kortholti* tract. de variis S. S. editionibus cap. 21. p. 306. *Joh. Alb. Fabricii* Biblioth. graec. vol. 3. p. 191.

m) *Wilkinsii* prolegom. ad N. T. Copti-

linguam ipsis propriam, Coptam nimirum transferre; quae prototypa deinde succedentibus seculis, alii et alii identidem describentes, numerum librorum pro multitudine Coenobiorum, Monachorumque in immensum auxerunt. [n])

Hic Auctor rerum Copticarum non fuit admodum gnarus, ejus proinde testimonio non facile credendum est. [o])

[Ad idem Martyrologium provocat *Wilkinsius* l. c. et sua ex *Kirchero* hausit. Addit vero *Lacrozius:* „Idem ex regulis S. Pachomii aliorumque a „Luca Holstenio expositis et post mortem ejus editis demonstrari potest.„ Et *Jablonskius*: „Chrysostomus homilia 1. in Johannem testatur, Syros, Aegyptios, Indos, Persas etc. usos Evangelio Johannis in suam translato „linguam.„ [p]) Quae nuper *Wetstenius* de Coptica versione sententiam tulit, eo tendit, ut illam aliquantulum recentiorem esse ostendat, quam foret secundum sententiam *Wilkinsii;* siquidem illam post *Origenis* et *Eusebii* tempora demum natam esse judicat exinde, quod in omnibus exemplaribus Evangeliorum habeat distinctionem Titulorum et Capitum Eusebii, numerosque illorum margini appositos, in Epistolis vero numerum versuum i. e. linearum sive στίχων numeret: quae numerandi ratio vix ante quintum a Christo nato seculum obtinuerit: et denique quod ipsa versio lectiones *Origenis, Eusebii*, *Cyrilli* et Codicem Alexandrinorum sequatur. [q]) Nuperrime Cl. *Woidius* accurate in versiones sacras Aegyptiacas tum Copticas tum Sahidicas accurate inquisivit, et valorem et auctoritatem, aetatem et usum criticum harum versionum accurate exposuit. [r])

§. IV.

Fontes Versionis.

Arabicae sacrarum litterarum translationes e regione Copticarum vulgo collocantur, ut utriusque collatione Copticae, quarum lingua jam a mille annis non amplius vulgaris sola librorum lectione discitur, a viris ecclesiasticis possint intelligi. Copticae Veteris Testamenti versiones ex Graeca LXX. Interpr. concinnatae fuerunt, nec ulla unquam juxta Hebraicam veritatem facta fuit apud Copticas in usu. Vetustissima est sane Pentateuchi traductio, jamque a primis Christiani nominis temporibus confecta esse judicari potest, siquidem Anachoretae, qui loca deserta Thebaidos, Scetae et Nitriae incolebant, in assidua sacrarum scripturarum meditatione vitam agebant, immo

n) *Athanasius Kircherus* cap. VIII. Prodromi Coptici pag. 186.

o) *Eusebius Renaudot* not. mss. *Le Long* p. 140. col. 2. C. D.

p) Ad marginem Exemplaris N. T. Coptici, quod rebus nostris inservit.

q) Prolegom. in N. T. p. 110. edit. Fol.

r) In parte tertia Collectionis variorum tractatuum, quae sub titulo prostat: Beyträge zur Beförderung theologischer und anderer wichtigen Kenntnisse von Kielschen und auswärtigen Gelehrten, herausgegeben von Joh. Andr. Cramer. 1777. 1778. 8. Conf. *Hirtii* neue orientalische und exegetische Biblioth. Vol. 2. p. 487. Conf. infra §. XI.

immo et illas memoriter callebant, licet plerique in primis S. Antonius Magnus nec graece scirent, nec nisi interpretum ope cum alienigenis colloquerentur. Verum quo tempore facta fuerit haec versio, nullo modo determinari potest. *)

[Diu ille Pentateuchus Copticus Textui Graeco septuaginta Interpretum in omnibus accurate respondens, una cum Psalterio, Daniele et omnibus Prophetis minoribus, exspectatur, et a *Wilkinsio* promissus, tandem solus, sine reliquis Libris sacris, in publicum productus est. Latuit diu, quamvis editor omnia in promptu haberet, quia Bibliopolae sumptuum periculum facere recusarunt. *)

§. V.

Pentateuchus.

Quinque Libri Mosis Prophetae in lingua Aegyptia, descripti ac latine versi a Davide Wilkins S. T. P. Londini typis Guil. Bowyer MDCCXXXI. 4.

Cum publicata jam Anno 1716. rariore novi Foederis Versione Coptica editor rempublicam litterariam locupletasset, denuo per aliud aeque pretiosum et aestimabile veteris linguae Aegyptiacae, venusto litterarum charactere editum monumentum, versionem scilicet Pentateuchi, illam sibi obstringit. Contulit in eo adornando tres Codices MStos, Vaticanum, Parisiensem et Bodleianum, at, cum omnes quam plurimis scribarum scaterent mendis, earum correctio multum ei negotii fecit, et cum Bodlejanus maxime integris interdum careret vocibus, eas ex alio Codice ad sensum commatis restituendum adjecit. De horum MStorum aetate annotavit, quod Vaticanum a *Gabriele* Monacho scriptum fuerit A. 1115. Aerae Martyrum h. e. A. Christi 1399. Parisiensis vero Regii Codicis a Cl. Montfauconio secum communicati, aetatem notare per festinationem oblitus est. Bodlejanus A. 1390. Aerae Martyrum h. e. A. C. 1674. scriptus fuit. Sectiones, in quas Copti Pentateuchum dividunt, cum eae medium nonnunquam comma secent, ne sensum imperfectum reddant, neglexit, ac receptam in Europa capitum et versuum divisionem potius exprimere voluit. Coeterum de ipsa versione observat, quod graecam versionem κατὰ πόδα tenaciter adeo sequatur, ut verbum verbo reddere potius, quam sensum dictionis graecae recte vertere studuerit. Quam ob caussam versionem hanc legens, Graecam semper ad manus habere debet, ex qua transscripta est, et cujus antiquam lectionem in locis dubiis et obscuris confirmat. Alteram vero Veteris Testamenti Coptici partem, quae in Europam venit, nimirum Psalterium, Danielem et Prophetas minores, idem *Wilkinsius* praelo adaptavit, atque simul Grammaticam Copticam et Lexicon Copto-Latinum conscripsit. Desunt vero, qui hisce edendis sumptus subministrare velint. *)

§. VI.

Psalteria.

[1.] Psalterium Coptico-Arabicum. Romae 1744. 4.

Psal-

*) *Eusebius Renaudot* loco supra laudato p. 72. *Le Long* p. 140. col. 2. E.

*) Scribit haec *Wilkinsius* ad *Lacrozium*. v. Thesaurus Epistolicus Lacrozianus, tom. 1. p. 365. 367.

*) Nova Acta Eruditorum Lipsiensia. A. 1734. Mense Februar.

Psalterium Alexandrinum Coptico-Arabicum. Romae 1749. 4. [II.]

Utraque editio typis Congregationis de propaganda fide eum in finem, ut ad Aegypti incolas transmitteretur, expressa est. Arabica versio Copticae ad latus posita est, ut viris Ecclesiasticis ad intelligendum Copticum sermonem subserviat. Utriusque editionis jam supra inter Arabica mentionem fecimus. x)

§. VII.

Fragmenta Psalterii.

Psalmi primi versiculus primus et secundus, Coptice et Latine ex editione Joh. Henr. Hottingeri. Heidelbergae 1660. 4. y) [I.]

Specimen hocce insertum legitur Dissertationi de translatione Bibliorum in linguas vernaculas, tribusque distinctum est columnis, quarum prima exhibet textum Copticum typis graecis expressum, secunda lectionem typis latinis expressam, et tertia versionem latinam. Jam anno 1660 evulgavit *Hottingerus* hoc specimen, attamen *Petraei* ejusque editionis mentionem fecit; quod nullo modo conciliari poterit, nisi *Petraeum Hottingero* specimen hoc manuscriptum communicasse praesupponamus.

* Psalterium Davidis in lingua Coptica seu Aegyptiaca, una cum versione Arabica: nunc primum in Latinum versum et in lucem editum a M. Theodoro Petraeo, Cimbro, Linguarum orientalium propagatore. Quintilian. Perditarum artium instauratio non minus aestimanda est, quam novarum inventio. Lugduni Batavorum, sumptibus Auctoris. CIↃIↃCLXIII. 4. plagul. 1. [II.]

De Petraei editione haec habet Hottingerus. z) „Theodorus Petraeus specimen Psalt. Coptici, cujus editionem integram cum versione Arabica et Latina Anglia jam meditatur, communicavit.„ Versiculus 1. et 2. Psalmi 1. speciminis loco characteribus Graecis expressi hic referuntur. a)

[Non primum et secundum Psalmi primi versiculum, sed integrum Psalmum primum Coptice, litteris majusculis graecis expressum, cum versione latina ad verbum de Copt. expressa, et versione Arabica evulgavit *Petraeus*: de quo *Wilkinsius*. „Nihil dicam de Clar. Petraei notitia linguae Copticae, qui plurima scitu dignissima „ex Aegypto nos edocere potuisset, nisi res angusta domi et invidia fortunae mu„taeum ac studia ipsius distraxisset, sapientiamque venalem fecisset.„ Interim omnium est primus, qui quidquam lingua Coptica scriptum typis evulgavit, et *Hottingerus* sua *Petraeo* tantummodo debet. Praetermittendus enim est *Athanasius Kircherus*, qui vanae gloriae cupidus cognitionem litterarum Aegyptiarum ostentavit, at publico risui expositus est. b) *Thomas Mareschallus* quatuor Evangelia Coptica praelo adaptarat, sed praematura morte, quo minus illa emitteret, impeditus est. *Bonjourius* Evangelia Coptica cum versione Latina et Arabica exspectari jussit, sed promissis haud

x) Sect. V. §. XVIII. n. 14. 15.

y) Differt. de translat. Bibl. in lingu. vernac. p. 189.

z) Diss. de translat. Bibl. in lingu. vernaculas p. 189.

a) V. Catal. Bibl. Golii p. 88. *Le Long* p. 43. col. 2. D. et p. 144 col. 1. A.

b) Thesaurus Epistol. Lacrozianus tom. 1. p. 325.

haud ftetit; et a Scaligero promiffum Pfalterium Aegyptium lucem nunquam vidit. Duumviri itaque *Petraeus* et *Wilkinfius* funt, quibus Coptica typis exfcripta in publicum emittere contigit: quibus recentiori tempore Romana Societas de propaganda fide accedit. c)

[III.] Pfalmus CXXXII. Coptice. Romae 1772. Fol.

In Romana editione Danielis fecundum LXX. pag. 370. exhibetur Pfalmus centefimus trigefimus fecundum charactere coptico et latino expreffus.

§. VIII.

Novum Teftamentum.

* Novum Teftamentum Aegyptium, vulgo Copticum. Ex MSS. Bodlejanis defcripfit, cum Vaticanis et Parifienfibus contulit et in Latinum fermonem convertit David Wilkins Ecclefiae Anglicanae Presbyter. Oxonii e Theatro Sheldoniano typis et fumptibus Academiae. 1716. 4. maj.

Ex prolegomenis: „Verfionem Novi Teftamenti in linguam Aegyptiacam „primis a Chrifto nato feculis, fcilicet vel fecundo, vel tertii initio factam effe nul„lus dubito afferere. — Scriptores equidem illius aevi alto filentio auctorem et au„ctores pii hujus operis nobis haud detegunt, non obfcuro tamen argumento ex „Athanafio et Palladio elici poteft Novum Teftamentum Aegyptium jam circa medium „feculi tertii exftitiffe„ Confule hunc locum. Cl. Editor Codices mff. Copticos XI. Bodlejanos, quibus ufus eft, accurate defcribit, ficut et fex Romanos et quatuor Parifienfes, verfionem latinam quantumcumque potuit, literaliter confecit. d)

[Scripferat anno 1714. ad *Lacrozium* Editor, e Theatro Sheldoniano nunquam amplius prodituros effe libros: e) fed brevi poft ex eodem Theatro fplendidum hoc in publicum exiit opus, ipfum in fronte Theatrum repraefentans. Epiftolam nuncupatoriam *Guilielmo* Archiepifcopo Cantuarienfi infcriptam excipiunt prolegomena, quorum *primum* caput de Antiquitate verfionis hujus Aegyptiae vulgo Copticae, *fecundum* de Antiquitate Manufcriptorum, quae vel defcripfit vel contulit, *tertium* de Abbreviaturis in verfione hac Novi Teftamenti obviis agit, et *quartum* denique loca infigniora ab originali difcrepantia illuftrat. Ad calcem prolegomenon addit: „— Lexicon vocum mere Aegyptiarum ex Novo Teftamento his fuperadde„re cogitavi, fed commodiore loco illud Grammaticae et Lexico meo Copto-Latino „refervabo, quod fimulac ftudiorum meorum fautoribus vifum fuerit, publico „haud invidebo. Quod Aethiopicas diverfas Lectiones propriis typis non expreffe„rim, et paucos aut faltem non omnes Aethiopum Characteres fine ordine in Typo„grapheo conjunctos non adhibuerim, haud aegre feras, cum parcere potius Typo„thetae labori quam taedium Orientalium litterarum varietate creare voluerim.„ Singulae paginae in duas diftinctae funt columnas, quarum interior eaque latior Textum Copticum, exterior verfionem latinam in Commata Stephaniana diftinctam exhibet. Ad calcem operis fubjiciuntur fequentia Coptice et Latine: „Finitum eft „Novum Teftamentum in Lingua Aegyptia cum verfione latina *Oxonii* in Academia Angliae

c) Conf. *Baumgartenii* Nachrichten von merkw. Büchern, vol. 6. p. 4.

d) *Le Long* p. 144. col. 1. A.

e) Thefaur. Epift. Lacroz. tom. 1. pag. 367.

„Angliae per *Davidem Wilkins* Ecclesiae Anglicanae Presbyterum Anno MDCCXVI. „post Christum natum, qui est MCCCCXXXII. Martyrum sanctorum Mense Thoth. „Gloria, Laus et honor Deo uni soli sapienti et immortali Patri et filio et Spiritui „sancto in aeternum Amen.„ Historia Adulterae Joh. VIII. quae a Syriacis Codicibus abest, in versione Coptica exstat: Comma vero septimum Capitis V. primae Epistolae Johannis hic desideratur. Comma denique 26. Cap. XI. Evangelii Marci, quod in antiquioribus editionibus Erasmianis desideratur, et in hac editione frustra quaeritur, ad marginem vero in uno aut altero MS. Coptico comma dictum esse observat editor. De ipso opere conaminibusque *Wilkinsii* judicat *Lacrozius:* „Ego „meum exemplar a capite ad calcem cum manuscriptis nostris contuli et emendavi, „additis nonnunquam dispunctionibus ad *Wilkinsii* versionem. Nihil omnino in ea „versione est, quod non praevidissemus: omnia summam Copticismi ignorantiam „produnt, ut lugendum sit linguae illius fatum, toties tentatae, et nunquam illustra„tae ut par erat. Inter eminentissimos *Wilkinsii* errores hunc fere inter priores de„puto. Cap. XVIII. Johannis versu primo vertit *torrentem plantatoris*, quam varie„tatem ut rem alicujus momenti in praefatione sua pag. 28. studiose observat. At„qui stultus essem, si te hic docere aggrederer (vocem copticam) pro plantatore „usurpari non posse, et interpretem Aegyptiacum του κεδρου legisse, quam lectionem „veteres quidam Graeci codices agnoscunt. Hujusmodi turpibus et foedis linguae „Copticae ignorantiis nulla omninó pagina vacat, ut taceam barbarismos et soloeci„smos versionis, in quam vel oculos injicere pudet.„ *f*) Permulta *Lacrozius* in hoc novo Testamento emendanda invenit, quae in nostro Exemplari colore rubro in margine frequentissime notata sunt, quibus aliae accedunt emendationes, quarum Auctor est *Jablonskius*, viri qui huic labori omni ex parte pares fuere. *g*)

§. IX.

Appendix de Vers. Punica.

* Cum sermo Punicus fuerit in usu apud quasdam duntaxat Africae nationes, Punicam Psalmorum Davidis versionem, si quae unquam fuerit, hic post Aegyptiacas versiones referre consultius mihi visum est.

Punica Psalmorum Davidis versio tempore S. Augustini. Circa finem expositionis suae in Psalmum 118. S. Augustinus haec dicit: „Omnes octo„nos versus in Hebraicis codicibus ab ea quae illis proponitur, litera incipe„re, ab eis qui illas noverunt literas nobis indicatum est, quod nostri vel La„tine, vel Punice, quos ABECEDARIOS vocant, Psalmos facere consue„verunt.„

Hunc locum objiciunt plurimi, ut probent, Davidis Psalmos Punice versos esse tempore Sancti Augustini. Verum ibi non loquitur omnino hic Sanctus de Psalmis Davidicis, sed de Canticis seu Cantilenis Abecedariis. (Psalmum ejusmodi contra Donatistas a se conscriptum memorat ipse Sanctus

 lib.

f) Ibid. tom. 3. p. 154 etc.

g) *Baumgartenii* Nachrichten von merkw. Büchern, vol. 6. pag. 1. Acta Eruditor. Lipsiensia A. 1717. pag. 436. 437. *Hagemanni* Nachrichten von den fürnehmst Uebersetz. p. 107. ubi per errorem typographicum annus editionis 1706. loco 1716. annunciatus est.

lib. 2. retract. cap. 20.) Praeterea, „si tempore illius versio Punica Afris usitata fuisset, mentionem ejus facere ille non intermisisset, cum in libris de „Doctrina Christiana ex professo doceat, quae praesidia sibi comparare debeat, qui sacrarum literarum intelligentiam consequi velit.„ h)

§. X.
Versio Sahidica.

Praeter versionem Copticam exstat inter Aegyptiacos alia versio, et quidem, ut creditur, antiquior, Sahidica dicta. Nonnulla hujus versionis fragmenta in MStis hactenus latuerunt, nec, qui illa typis evulgaret, quisquam fuit. Jam vero Cl. *Woidius*, quem supra §. III. jam laudavimus, Ecclesiae Germanicae apud Londinenses V. D. M. in eo est, ut Fragmenta Sahidicae Versionis Novi Testamenti exspectari jusserit. Studio hujus Viri Eruditi jam Lexicon Copticum, ut et ejus linguae Grammaticam a B. *Scholzio* elaboratam debemus. Jam vero quae in Bibliothecis Oxoniensibus adservata fuerunt monumenta Sahidica ab illo exspectamus. i)

§. XI.
Emendationes.

De versione Coptica vel Aegyptiaca agit *Joh. Georg. Hagemannus* duabus vicibus; sed ita ut summa brevitate sese expediat. In recensione Versionum Veteris Testamenti diserte asserit, nunquam quidquam typis esse expressum; nonnulla vero MSta exemplaria in Bibliothecis Europaeorum inveniri. Ignoravit itaque, ut alia praetermittamus, Pentateuchum a *Wilkinsio* jam 1731 in publicum emissum. Novum vero Testamentum ab eodem *Wilkinsio* emissum, ad annum 1706. remittit, quod vero 1716. e Theatro Sheldoniano prodiit.

h) Ita *Gretserus* lib. 2. defensionis Controv. Bellarmini. cap. 15. p. 814. *Le Long* p 144. col. 1. D. [Conferatur de lingua Punica *Thomae Reinesii* [illegible] linguae Punicae, in *J. G. Graevii* collect. Dissertat. rariss. n. 1. p. 1-91.

i) Conf. *Michaelis* orient. und exeget. Biblioth. part. 3. p. 199.

SECTIO XI.

SECTIO XI.

DE VERSIONIBVS ORIENTALIBVS RECENTIORIS AEVI.

§. I.
Historia.

Populorum, qui remotissimas terrae orientales plagas incolunt, linguae superiori et praesenti seculo ita innotuerunt, ut, dum sacrorum Librorum versiones recensemus, et versiones linguis orientalium conscriptas silentio praetermittere, minime nobis liceat. Lux salutaris Evangelii populis, quibus fortassis et olim revelatio divina verusque cultus innotuit, ita de novo exorta est, ut Verbum Divinum nunc propria sua lingua quaelibet fere gens audire, legereque possit. Tam salutari negotio Belgarum ad Indos mercaturae causa institutae navigationes terrarumque occupationes ansam exordiumque dedere. Qui quamvis mercaturae proxime intenti, tamen ab omni cognitionis salutaris promovendae studio non plane abstinuerunt; sed cum mercatoribus ad facienda sacra Orientem versus missi Verbi Divini ministri sacras litteras in linguas populorum vernaculas transtulerunt, et qui Societati Mercatorum praesunt Viri benevole, quo libri sacri typis exscribi possint, sumptus haud leves subministrarunt. [a]) Accedit inter Anglos utraque Societas illa satis celebris, tum de promovendo Evangelio in partibus transmarinis, tum de propaganda Cognitione Christi apud exteros, quae posterior anno 1661. fundata, posteriori tempore Regia auctoritate suffulta, et a *Roberto Boylio*, aliisque beneficiis legatis et donationibus ornata, collectas opes fini, cui destinatae erant, magna liberalitate dicavit, et inprimis libris in usum Orientalium edendis multum aeris consecravit. [b]) Inter nostrates celebre est institutum Missionis Religiosae Tranquebari in ora Coromandelensi, auctoritate Regis Daniae *Friderici IV.* Anno 1705. confirmatum regiisque opibus suffultum. Iussu Regis, cui salus gentium aeterna et Veritatis Christianae propagatio curae cordique fuit, primi Missionarii *Bartholomaeus Ziegenbalgius*, Pulsnitio-Misnensis, et *Henricus Plütschovius* Megapolitanus A. 1706. Tranquebariam appulerunt, quos succedente tempore plures sequuti sunt, qui rei sacrae convertendisque libris sacris omnem impenderunt operam.

a) Conf. *Joh. Alb. Fabricii* salutaris Lux Evangel. c. 35 p. 586. *Benthemii* Englischer Schul- und Kirchenstaat, cap. 6. §. 18. etc. p. 141.

b) Conf. *Fabricius* ibid. p. 588. *H. L.*

ram. [c]) Nec Pontificii defuerunt convertendis Gentilibus; et Jesuitae inprimis, una cum Franciscanis et Dominicanis, cum quibus tamen prioribus crebrse exorsae sunt lites, id inprimis, ut gentilibus sacra annunciarent orsculs, in diversas Orientis plagas abeuntes, sibi sumserunt. [d]) Protestantes vero, quorum erat, ipsa Orscula divina manibus gentilium tradere, ut quae annunciarent et praedicarent, ipsi legere possint, frequentiores fuere in convertendis Libris sacris, quam Missionarii, qui Romanae Ecclesiae castra sequuntur.

§. II.

Linguae.

In spatioso Asiae meridionalis littore, nec non in insulis adjacentibus varii vitam agunt incolae, quorum alii sunt indigenae, alii vero alienigenae. Posterioris generis sunt inprimis Europaei, qui eo mercandi causa profecti domicilium ibidem fixerunt, quorum posteri jam nativum in Asia habent solum. Hi vernaculas suas, gallicam, anglicam, danicam, lusitanicam, belgicam, et quae aliis nativae fuere linguae, eodem transplantarunt. Prioris generis variae sunt linguae, pro ratione diversorum populorum, qui ab ostiis maris rubri usque ad Chinenses et ultra terram vel continentem vel in mari dispersas incolunt insulas. Linguae itaque in hisce terris vel sunt nativae vel transplantatae. Quae in linguis Europaeis in Orientem transplantatis exstant versiones Bibliorum sacrorum, commode iis sectionibus subnectuntur, quae de linguis Europaeis agunt. Ipsi enim libri non in populorum Asiaticorum, sed Europaeorum in Asia degentium usum expressi sunt. Inter linguas nativas autem primo loco nominamus *Linguam Malaicam*, quae in Insulis *Borneo*, *Java*, *Celebes*, *Sumatra*, *Ternate* et in promontorio *Malacca* vernacula est, quamvis non sit dialectus popularis, sed lingua eruditorum et mercatorum. Filia est quidem linguae Arabicae, quae et characteribus Arabicis pingitur, sed undequaque desumtis verbis peregrinis interpolata, et a lingua *Malabarica* seu *Damulica* omni ex parte diversa. Antiquissimae et primae sacrarum litterarum versionis sunt *malaicae*, a Belgis in usum populorum subjectorum emissae. Secunda est lingua *Malabarica* seu *Damulica* vel *Tamulica*, frequens in Oriente et potissimum in littore Coromandelensi; ab aliis diversa, nec ex commixtione aliarum orta, etiamsi varia, quae Persicae sunt originis, in illa deprehendantur. In constructione et compositione vocum hoc habet singulare, ut quae in aliis linguis praemittendae sint propositiones, in hac postponantur, quam ob causam ipsa lingua interpretationem de verbo ad verbum ferre recusat; nec ipsa Biblia sacra eodem modo in *Damulicum*

c) Conf. *Fabricius* ibid. p. 608. Berichte der Königl. Dänischen Missionarien, quae prodire coeperunt Halae 1710. 4. sub rubro: *Bartholomaei Ziegenbalgii* ausführlicher Bericht, wie er nebst seinem Collegen, Hrn. Heinrich Plütschau, das Amt des Evangelii zu Trangebar auf der Küste Coromandel unter den Heiden und Christen führe; et deinde promovente D. *Gotth. Aug. Franckio*, Theologo quondam Halensi continuata, in epitomen vero redacta sunt, tum Augustae Vindelicorum 1730. 8. tum ab *J. L. Nickampo* et *Michaele Meiero*, Halae 1740. et 1772. 4.

d) Conf. *Fabricius* l. c. cap. 32. p. 550. etc. *Joh. Georg. Walchii* Biblioth. theolog. select. tom. 3. c. 7. §. 4. p. 507. etc.

licum idioma transferri potuerunt. Lingua est gravis et verbosa; voces singulae sunt breviores, sed ita componuntur, ut nimis longae evadant. Literas habet 32, in quarum numero 18. sunt consonantes; characterem amat proprium et plane singularem. Tertia est lingua *Warugica*, aut *Gentovica* aut *Telugica*, *Cuduluri* et *Madrasae* vernacula; quae a *Damulica* ita, ut lingua Danica a Germanica differt: typum habet itidem singularem. Tertia est lingua *Hindostanica* in Bengaliae finibus usitata. Quarta est *Singalica*, quae Insulis Ceilon, Columbo, aliisque communis est. Quinta lingua *Sinica*, plane singularis, quae in scribendo non litteras, sed voces singulas certis characteribus exprimit; solis Romanae Ecclesiae Missionariis regnum Sinensium adire, ibique ecclesiam plantare licuit, quibus et libri in linguam Sinicam translati debentur. Sexta est lingua *Formosana*, incolis insulae *Formosa* vernacula. Ordine, quo linguas Orientis disposuimus, et librorum sacrorum versiones recensebimus. De Bibliis Malaicis itaque ordiendum est.

§. III.

Biblia Malaica.

Elkitab ija itu Sepula Surat Perdjandjian, lama dan baharuw Atas Titah segula Titwan Pemarentah Kompania ters alin kapada báhasa Malajuw. Dibendar Amisterdam. Tertara awleh R. dans D J Wet''istein pennara Kompanija. M. DCC. XXXIII. 4. maj. pp. 1208. [I.]

Ukka Wlu-'Ldjadid, Jja Ita Segula Surat Perdjandjian Baharuw Atas Titah Segola Tuwan Pemmarentah Kompania — MDCCXXXI. 4. pp. 382.

Titulum editionis primae et splendidissimae Bibliorum Malaicorum Amstelodami typis Wetstenianis impressorum nobis suppeditavit Cl. *Goezius* Hamburgensis; qui vero, cum editoribus ita visum est, ut ne verbulo quidem latino aut belgico ulla libri ipsius detur notitia, per ipsam linguam Malaicam a recensione editionis paucissimis visae prohibetur, unicum tantummodo addens, adesse Bibliis Psalterium notis musicis instruetum, enm nota anni 1735. pp. 184. Nostrum itaque erit, ut historiam operis exponamus. Cum variae saerorum Bibliorum partes jam ab anno 1638. seorsim prodiissent, integra demum Biblia sacra sermone Malaico eurante *Georgio Werndly* Amstelodami typis exscripta sunt. Ipsam versionem conficiendam mandato Consiliariorum, qui Bataviae rebus sacris praesunt, jam anno 1691. exorsus est *Melchior Leidekkerus*, qui morte anno 1701. praeventus opus ad Ephes. 6. perduxit; *Petrus van der Vorm* vero eodem anno, quae transferenda adhue erant, addidit, integrumque opus finivit. Anno 1723. *Petrus van der Vorm*, *Arnoldus Brandt*, *Engelbert. Cornel. Ninaher*, et post mortem hujus *Johann. Hardtholtius*, una cum *Georgio Werndly* versionem *malaicam* ad textus originales revocarunt: quo labore finito *Georg Werndly* Amstelodamum, ut versionem prelo eommitteret, abiit. Typis latinis expressa est ipsa versio, et Bataviam transmissa; sed hisee litteris gentes quarum usibus potissimum destinata erat, a lectione ipsa prohibentur. *)

Bi-

*) *J. L. Niekampii Missionsgeschichte*, cap. 15. §. 3. p. 168. c. 36. §. 4. pag. 285. *Mich. Meieri* Missionsgeschichte, cap. 22. § 12. p. 458. *J. H. Callenbergii* Nachricht von einem

[II.] Biblia Malaica. Bataviae 1758. 4.

Eadem ac praecedens versio, quae vero, quo communi plurium usui magis inserviat, typis arabicis expressa est; cum priorem editionem ii tantum, qui latina legere didicerant, legere potuerunt. Atque sic lites inter Consiliarios Ecclesiasticos Bataviae exortae ita compositae sunt, ut nullum exinde rei sacrae detrimentum provenire potuerit. Mirum sane est, quod et inter nostrates innotuit, Bataviae fuisse viros, qui rebus sacris praesunt, et omni ex parte edendis Bibliis Malaicis sese opposuerunt. Mirum est, viros quibus gentium salus curae cordique esse debet, iisdem argumentis, quibus Pontificii uti solent, dum Laicos a lectione sacrae scripturae prohibent, sese promulgandis hisce Bibliis opposuisse; sacra nimirum Biblia sine interpretatione intelligi non posse, et ideo in convertendis ad veram religionem hominibus nullius esse usus, et quae alia ejusdem sunt generis. Bona tandem causa triumphavit. Prodiere Biblia Malaica, et si verum est, quod adversarii objecerunt, Biblia lingua Javanensium versa et expressa majoris fore utilitatis, ut immensae Societatis mercatorum orientalium opes eum in finem ex parte impendantur, ut ejusmodi Biblia excudantur, omnes, qui rebus sacris favent, nobiscum optabunt. f)

§. IV.

Genesis Malaice.

[I.] * Genesis malaice, interprete Daniele Browerio, addita etiam versione Belgica juxta editionem anni 1637. Amstelodami 1662. 4. g)

[Hagae Comitum *Browerium* Genesin malaice emisisse refert *Thomas Marshallus* in praefatione ad quatuor Evangelia et Acta Apostolorum malaice edita: cum quo consentit *Joh. Alb. Fabricius.* h)

[II.] Genesis Malaice et Belgice edente Daniele Browerio. Amstelodami 1687. 4.

Editio ab *Jacobo Le Long* praetermissa, quam *Fabricius* i) annunciat; quam tamen ignorat *Marshallus.*

§. V.

Psalmi Malaice.

[I.] Psalterium lingua Malaica et Belgica per Jo. van Hasel et Justum Heurnium. Amstelodami 1689. 4.

[II.] Psalmi quinquaginta priores Malaice et Belgice, per Jo. van Hasel et Justum Heurnium. Amstelodami 1648. 4.

Utramque editionem a viris, quibus plures debentur Librorum sacrorum versiones Malaicae, publici juris factam recenset *Fabricius.* k)

Psal-

nem Versuch die verlassenen Muhammedaner zur heilsamen Erkenntnis Christi anzuleiten, Halae, part. 3. A 1740. Acta historico-ecclesiastica, vol. 4. p. 929. *J. M. Goezii* Fortsetzung des Verzeichnisses seiner Bibelsamml p 131.

f) Mich Meieri Missionsgeschichte, c. 22. §. 12. p. 458. *J. H. Callenbergii* Nachricht von einem Versuch etc. part. 4. Acta historico-ecclesiastica vol. 4. p. 929. vol. 9. p. 947. vol 13. p. 273. Nova Acta historico-ecclesiast. vol. 4. p. 117. vol. 6. p. 533.

g) Le Long p. 144. col 2 B.

h) Salutaris Lux Evangelii, cap. 35. p. 595.

i) Ibid.

k) Ibid.

Pfalterium Malaice, cum notis muficis. Amftelodami 1735. 4. maj. l) [III.

§. VI.

Novum Teftamentum Malaice.

* Teftamento barou, attan fegalla Kitab derri tuan cami Jefu Chrifto pounja cauwoul barou. Derri baffa greeco, latino daen hollanda berfalin betul, adil, daen benar dallam baffa Maleyo, derri pada Daniel Brouwerius, Daulou Pandita daen Jefu Chrifto pounja Souroang de Negri Helvoet-Sluys; daen Comediën de Negri India nang ca Timor, de dallam Alam Hollanda daen Sacaran de Negri Geertruyden-Bergh. De Negri Amfterdam, bapra derri fabda daen Balanja derre Cauwoul Taman Hollanda pounja Pongoulou Toudjou-Blas. Pada bouca Alla Thalla pouja Cattahan, daen pada oundjo Djallan derri Radjat Surga pæda orang cuibana daen matta bouta de dallam Alam Timor. Bapra de dallam Paulo Matthéo pounja rouma bapra-pada tauon. 1668. 8 maj.

[Malaicam Libri infcriptionem interpretatur *Marshallus: Novum Teftamentum, vel totus liber novi foederis Domini noftri Jefu Chrifti. E graeca latina et belgica lingua accurate omni cura et fidelitate in linguam malaicam translatus a Daniele Brouwerio — — Amftelodami impreffus mandato et impenfis feptendecim Plenipotentiorum Societatis Belgicae; ut verbum altiffimi Dei manifeftetur et via regis coelorum coecis in Oriente degentibus populis demonftretur. E Typographia Pauli Matthaei. Brouwerius* primo in Belgio minifterio facro praefuit: deinde in Orientem abiens, ibidem eodem munere functus eft. Editio publicis impenfis expreffa, in Orientem transmiffa, nec in noftris oris venalis expofita eft: quae vero ipfis gentibus, qui latina legere nequeunt, parum accommodata fuit. *Robertum Boylium*, virum inter Anglos fatis celebrem, fumptus verfionis et impreffionis Novi Teftamenti Malaici fuftinuiffe refert e Diario Anglico *Joh. Alb. Fabricius:* verum hoc tantummodo de quatuor Evangeliis *Oxonii* editis intelligendum effe exinde apparet, quia haec Editio Amftelodamenfis publicis impenfis procurata dicitur. m)

§. VII.

Partes Novi Teftamenti Malaice.

* Evangelia SS. Matthaei et Marci Malaice, litteris Arabicis, ex verfione Alberti Cornelii Ruyl, et Belgice. Enchufae 1629. 4. [I.]
* Evangelia SS. Matthaei et Marci Malaice — — et Belgice. Amftelodami 1638. 4. n) [II.]

[Utramque editionem recenfent *Le Long* et *Fabricius*, fed *Marshallus* priorem Enchufanam filentio praetermittit. Primus qui facras litteras in Malaicam linguam transferendi periculum fecit, eft *Johannes van Hafel*, Director Societatis Indiae

l) *Goezii* Fortfetzung des Verzeichniffes p. 132.

m) *Marshalli* praefat. in quat. Evangel. malaic. §. 4. *Fabricius* l. c. p. 596. *Baumgartens* Nachrichten von merkw. Büchern, vol. 4. p. 388. *F. G. Freytagii* analecta litteraria de libris rarioribus, p. 959. *J. J. Baueri* Biblioth. libr. rar. univerf. vol. 4. p. 172.

n) *Le Long* p. 144. col. 2. B. *Fabricius* l. c.

diae Orientalis, qui per tempus aliquod *Sangorae* in littore Patani vixit, ibique linguam Malaicam fibi familiarem reddidit. Matthaei Evangelium in linguam Malaicam verfum Societatis Praefecto *Petro Carpenterio* tradidit. Eodem tempore circa annum 1612. *Albertus Cornelii Ruyl* eundem Evangeliftam vefte Malaica donavit, eidemque Praefecto verfionem tradidit, ut quae fit praeftantior, typis mandaretur. Utraque verfio per aliquod tempus latuit; pofterior vero cum fucceffu temporis dignior, quae publicaretur, judicata eft: addidit itaque et Verfionem S. Marci; atque fic duo Evangelia Amftelodami in publicum exiere. [o]) Idem auctor et verfionem reliquorum Evangeliorum, quin et reliquorum Novi Foederis librorum, ut Indianis in Batavia, Banda, Amboyna, Infulis Moluccis, et littore Patani Verbum Dei legendum exhiberi poffit, promifit: fed coeptum opus non ad finem perduxit.

[III.] * Evangelia SS. Lucae et Joannis Malaice ex verfione Joannis van Hafel. Amftelodami 1646. 4. [p])

[Addit *Le Long: recognita et emendata a Jufto Heurnio, addita etiam verfione belgica, juffu et fumptibus Curatorum Societatis Indiae Orientalis.* Sed duas diverfas confundit editiones. *Hafelius*, qui omnium primo Matthaeum Malaice verfum *Carpenterio* tradidit, deinde tria quoque Evangelia Marci, Lucae et Johannis in eandem linguam transtulit; et verfio ab ipfo confecta, olim fuit in Bibliotheca *Jacobi Golii.* Sed duo tantum Evangelia, Lucae et Johannis nimirum, ex hujus verfione in lucem fumptibus publicis emiffa funt, adjuncta itidem verfione belgica antiqua. Duo itaque volumina quatuor continent Evangelia ex verfione *Ruylii* et *Hafelii*, cum verfione antiqua Belgica ex verfione germanica *Lutheri* translata. [q])

[IV.] * Evangelia IV. Malaice verfa juxta translationem Belgicam Anni 1637. et Actus Apoftolorum Malaice ex verfione Jufti Heurnii, cum verfione Belgica. Amftelodami 1651. 4. [r])

[Medelam pofcunt, quae hic ex auctore noftro exfcripfimus, ne quis *Heurnium* ex verfione Belgica Evangelia in linguam Malaicam traduxiffe fibi perfuadeat. *Heurnius*, qui per quindecim annos Ecclefiae in India Orientali praefuit, non de novo Evangelia quatuor vertit, fed verfiones a *Ruylio* et *Hafelio* elaboratas de novo ad Textum graecum revocavit, et Verfioni Belgicae Statuum A. 1637. prima vice editae conformem reddidit. Addidit vero Evangeliis Actus Apoftolorum Malaice, ex fua ipfius verfione. Verfioni Malaicae juncta eft ad marginem verfio Belgica Statuum, retentis tamen ad Matthaeum et Marcum fingulorum capitum argumentis ex antiquiore verfione Belgica. Integrum opus juffu Curatorum Societatis Indiae orientalis, eorumque impenfis editum eft. [s])

[V.] * Jang ampat Evangelia derri tuan Kita Jefu Chrifti, daan Berboatan derri jang Apoftoli berfacti, berfalin dallam Paffa maleyo: that is the four Gofpels of our Lord Jefus Chrift, and the Acts of the holy Apoftles, translated into the malayan tongue. Oxford, printed by H. Hall Printer to the Univerfity. 1677. 4. [t])

[Qua-

o) *Marshalli* praefat. §. 2. p. 2.
p) *Le Long* p. 144. col. 2. C.
q) *Marshalli* praefat. *Fabricius* l. c.
r) *Le Long* p. 144. col. 2. C.
s) *Marshalli* praefat. §. 3. *Fabricius* ibid.
t) *Le Long* p. 144. col. 2. D.

[Quatuor Evangelia et Acta Apostolorum Malaice accurate repraesentant editionem a *Heurnio* procuratam, omissa tamen versione Belgica. Praemittitur Epistola Nuncupatoria *Roberto Boyle* Equiti inscripta a *Thoma Hyde*. *Boylius* enim sumptus huic editioni procurandae subministravit. Sequitur *Thomae Marshalli* praefatio erudita, quae singulas editiones Malaicae versionis accurate recenset. u)

Jang Ampat Evangelia derri tuan Kita Jesu Christi — — translated into the Malayan tongue. The second Edition, Oxford, printed for Henry Clements. 1704. 4. [VI.]

Editio secunda priori ita similis, ut paginae paginis et lineis respondeant, servata Epistola *Th. Hyde*, et praefatione *Marshalli*. Utraque editio typis latinis columnis divisis inscripta est. x)

§. VIII.

Dicta Biblica.

Sourat A, B, C, Jang bergaina banja capada anac bouda bouda. Door ordre van de EE. Heeren Bewindhebberen der geoctroyerde Oost-Indische Compagnie. Gedruckt t' Amsterdam, by Paulus Matthysz. 1682. 12.

Libellus continet inter alia Decalogum, Orationem Dominicalem, 1 Cor. XI, 23-26. Deut. VIII, 10. 11. et Psalmum C.

§. IX.

Biblia Damulica.

Biblia Damulica, seu quod Deus omnipotentissimus semet ipsum ex sua aeternitate clarius manifestaturus de coelo est locutus. Veteris Testamenti pars prima, in qua Mosis Libri quinque, Josuae Liber unus, atque liber unus Iudicum studio et opera Bartholomaei Ziegenbalgii Missionarii ad Indos Orientales in linguam Damulicam versi continentur. Tranquebariae in littore Coromandelino, typis et sumptibus Missionis Danicae MDCCXXIII. 4. [I.]

Biblia Damulica, seu quod Deus sapientissimus in sua divina oeconomia cum populo Israelitico et egit et locutus est. Veteris Testamenti pars secunda, in qua libellus Ruth, Samuelis liber prior. et posterior, liber Nehemiae, liber Esther, liber Iobi, liber Psalmorum Davidis, liber Proverbiorum, liber Ecclesiastae, et liber Cantici Canticorum, studio et opera Bartholomaei Ziegenbalgii et Benjamini Schultzii Missionariorum ad Indos orientales in linguam Damulicam versi continentur. Tranquebariae in litore Coromandelino. Typis et sumptibus Missionis Danicae. MDCCXXVI. 4. [II.]

Biblia Damulica, seu quod Deus omniscius de gratia in Jesu Christo tempore Novi Testamenti revelanda per sanctos suos Prophetas est vaticinatus. Veteris Testamenti pars tertia, in qua Prophetae majores, Esaias, Jeremias, ejusdemque Lamentationes, Ezechiel, Daniel; Prophetae mi- [III.]

u) *Baumgartenii* Nachrichten von merkw. Büchern, vol. 4. p 390. *Knochii* hist. crit. Nachrichten p. 653. *Fabricii* salut. Lux p. 595. *Hagemanni* Nachrichten etc. p. 399.

x) *Fabricius* l. c.

minores, Hoseas, Joel, Amos, Obadia, Jona, Micha, Nahum, Habacuc, Zephania, Haggai, Zacharias et Malachias studio et opera Bartholomaei Ziegenbalgii et Benjamini Schultzii Missionariorum ad Indos orientales, in linguam Damulicam versi continentur. Tranquebariae in littore Coromandelino, literis et sumptibus Missionis Danicae MDCCXXVII. 4.

[IV.] Libri Apocryphi, seu libri a quibusdam piis viris ecclesiae antiquae judaicae post Prophetas Veteris Testamenti scripti, continentes partim varias regulas vitae utiles, partim Supplementum historiae ecclesiasticae veteris Testamenti, scilicet liber Sapientiae, Ecclesiasticus sive Sirach, liber Esdrae, liber Tobiae, liber Judith, adjectiones ad librum Esther, liber Baruch, epistola Jeremiae, adjectiones ad Danielem seu trium virorum hymnologia, historia Sosannae, item Belis et Draconis, Maccabaeorum liber primus, secundus et tertius, denique Oratio Manassis, studio et opera Barth. Ziegenbalgii et Benjam. Schultzii Missionariorum ad Indos Orientales in Linguam Damulicam versi. Tranquebariae typis et impensis Missionis Danicae. MDCCXXVIII. 4.

[V.] * Novum Testamentum D. N. Jesu Christi, ex originali textu in Linguam Damulicam versum, in usum gentis Malabaricae, opera et studio Bartholomaei Ziegenbalg et Joan. Ernesti Gründleri Serenissimi Daniae Regis Friderici IV. ad Indos Orientales Missionariorum. Tranquebarae in litore Coromandelino, typis malabaricis impressit G. Adler. 1714. 1715. 4.

Solius Novi Testamenti mentionem facere potuit auctor noster, et quidem sequentibus: „Cum primis hic commemoranda est versio Novi Testamenti Malabarica; opus est plane novum, sie, si usum speraveris, prorsus eximium, idque duobus comprehensum tomis, quorum prior IV. Evangelia et Actus Apostolorum continens Tranquebarae anno 1714. posterior vero Epistolas Apostolicas, sanctamque complexus Apocalypsin, anno sequenti, uterque in forma quarta, ille majusculo Halensi, hic vero minore Tranquebarensi charactere, expressi sunt. Ipsum Novi Testamenti vertendi laborem non prius aggressi sunt Missionarii, quam donec Damulicae Linguae sufficientes sibi comparassent opes; quo quidem effectum est, ut stilus versionis non adscititius sit, sed nativus, accuratus ac Malabaricae genti ad intelligendum facilis. Desudavit autem in ea concinnanda praecipue Ziegenbalgius, perfecitque auxilio Dei opus die 31. Mart. 1711. quod die 17. Octob. 1708. occoeperat.„ y)

[In recensendo opere Biblico in hisce oris rarissimo, quia Novi Testamenti editio Veteri Testamento praecessit, temporis ratio habenda est. *Bartholomaeus Ziegenbalgius* Pulsnitzo-Lusatus una cum *Henrico Pluetschovio* Wesemberga-Megapolitano Anno 1706. in Orientem veniens, quo gentibus verbum divinum annunciare posset, ante omnia linguam populorum nativam addiscere allaboravit; qua percepta Versionem sacrae scripturae aggressus est. Initium vertendi Novi Testamenti in lin-

y) Acta Erudit. Lips. 1717. p. 351. *Le Long* p. 144. col. 2. E.

linguam Damulicam feu Malabaricam Tranquebarae communem, menfe Octobr. 1708. factum eft. Ipfam verfionem ad cap. 22. Matth. perduxerat, cum die 19. Novembr. carcere duraque cuftodia a continuatione operis coepti prohiberetur. Liberatus manum iterum operi admovit, et anno 1710. ad Epiftolam ad Galatas in vertendo progreffus erat: Anno denique 1711. die 31. Martii integrum opus bono cum Deo finivit. Singula vero adjuvante *Johanne Ernefto Grundlero* iterum fub examen vocavit, et facta revifione totius operis Novi Teftamenti verfionem prelo excudendam fubmifit. Titulus libri folummodo Malabarice eft expreffus. Praemittitur epiftola nuncupatoria *Friderico IV.* Daniae Regi a *Bartholomaeo Ziegenbalgio* et *J. E. Gründlero* die 25. Sept. 1714. Tranquebarae malabarice et germanice fcripta.

Veteris Teftamenti verfionem idem *Ziegenbalgius* anno 1717. aggreffus eft, et Libros Mofaicos librumque Jofuae et Judicum ad finem perduxit: fed morte Ao. 1719. ex hac vita evocatus, reliquum laborem fucceffori *Benjamino Schultzio* confumendum reliquit. Interim jam eodem anno, quo interpres multis laboribus fere exhauftus ad fuperos abiit, initium primi Veteris Teftamenti tomi imprimendi factum eft. *Schultzius*, fidelis ille ac ftrenuus Dei fervus, quem ex Oriente reduceem, vitam debilem Halae Saxonum agentem, olim ex ore novimus, labori derelicto ita fefe dedit, ut anno 1724. e numero Prophetarum Ezechiel et Zacharias, et libri Apocryphi vertendi fupereffent. Singuli tomi cum fucceffu temporis prodiere, quantum hic tum ratio typographiae tum charta ex Europa in Indiam transportanda permifit. Apparet in titulis Veteris Teftamenti nomen *Ziegenbalgii* in memoriam hujus viri, qui primus viam reliquis, qui eum fequuti funt, aperuit, et primum tomum prelo adaptavit. Reliquorum vero librorum verfionem *Benjaminus Schultzius*, Halae Saxonum die 25. Nov. 1760. pie placideque defunctus, elaboravit, atque ita multo labore exantlato verbum divinum gentibus orientalibus in lingua illorum nativa, tradidit. z)

§. X.

Pfalterium Damulicum.

Pfalterium Damulice ex verfione Benjamini Schultzii. Tranquebarae 1724. 8. [I.]

Cum Biblia Damulica fub prelo fudarent, Pfalterium feorfim excufum in publicos ufus diftributum eft. a)

Pfalterium Damulice ex verfione B. Schultzii. Tranquebarae 1746. [II.]

Prio-

z) Conf. *J. L. Niekampii* Miffionsgefchichte p. 187. 202. 219. 251. etc. *Baumgartenii* Nachrichten von merkw Büchern, vol 9. p. 283 286 *Knochii* hift. crit. Nachr. p. 662. *Goetzii* Verzeichnis p. 90. Nova Acta hift. ecclef vol. 1. p 104. *Fabricii* falut. Lux evangel. c. 35. p. 611. Vitam *Ziegenbalgii* recenfet *Niekampius*; *Schultzii* vero vitam vid in Novis Actis hift. ecclef. vol. 4. p. 122. Adde *Freytagii* analect. litter. p. 959. *Reimmanni* catal Biblioth. p. 218. *Hagemanni* Nachrichten von den fürnehmften Ueberfetz p. 397.

a) *Niekampius* l. c. cap. 34. §. 5. p. 270.

Priorem editionem *Waltherus* in navi iter faciens jam anno 1739. de novo ad textum originalem revocaverat, quam *Dahlius* prelo deinde commisit, plagularumque emendandarum curam suscepit. [b])

§. XI.

Siracides Damulice.

[I.] Siracides Damulice ex versione B. Schultzii. Tranquebarae 1727. [c])

[II.] Siracides Damulice ex versione B. Schultzii. Tranquebarae 1761. [d])

§. XII.

Novum Testamentum Damulice.

[I.] Novum Jesu Christi Testamentum ex originali Textu in linguam Damulicam versum opera et studio Bartholomaei Ziegenbalgii et Joh. Ernesti Grundleri, Serenissimi Daniae Regis Friderici IV. ad Indos Orientales Missionariorum. Editio secunda correctior et accessione Summariorum cujusvis capitis auctior. Tranquebariae in littore coromandelino typis Damulicis missionis danicae. MDCCXXII. 8. maj.

Instituta revisione prodiit secunda editio cum epistola nuncupatoria prioris editionis germanice et damulice, et nova *B. Schultzii* die 16. Octobris 1722. scripta praefatione. Accesserunt capitum argumenta, quae in Evangelio Matthaei *Grundlerus* e Bibliis Latinis *Sebast. Schmidii* Damulice reddidit, reliqua vero a *Schultzio* una cum variis locis parallelis addita sunt. Imprimendi initium jam anno 1722. factum est; sed anno 1724. opus demum finitum est. [e])

[II.] Novum Jesu Christi Testamentum ex originali Textu in linguam Damulicam versum — Tranquebariae MDCCLVIII. 8.

Editio tertia. Jam ab anno 1734. Missionarii *Pressierius* et *Wormius* in eo laborarunt, ut editionem secundam de novo ad Textum originalem revocarent. Singulas N. T. partes ita revisas Missionariis, qui Madrassae erant, ut et hi iterum singula sub examen vocarent, transmiserunt: *Widebrokius* tandem singula ultima vice recognovit. Initium imprimendi jam 1738. factum est, et anno 1739. Matthaei Evangelium in lucem exiit; sed cum typographia aliis libris exprimendis esset occupatissima, post decennium, nimirum anno 1749, accessit Evangelium Marci et Lucae; Johannis Evangelium 1751. Acta Apostolorum 1752. reliqua vero 1758. finita sunt. *Pressierius* Evangelio Matthaei nova argumenta et loca parallela plura addere coeperat, sed morte immatura praeventus, non nisi decem priora capita absolvere potuit; quo in negotio *Obuchius* ei successit. [f])

No-

b) *Mich. Meieri* Missionsgeschichte, cap. 3. §. 19. p. 91. cap. 10. §. 11. p. 247.

c) v. *Niekampius* l. c. c. 37. §. 11. p. 296.

d) v. *Meierus* l. c. cap. 25. §. 7. p. 41. Nova Acta histor. Eccles. vol. 7. p. 6.

e) *Niekampii* Missionsgeschichte, cap. 34. §. 5. p. 270. *Baumgartenii* Nachrichten etc. vol. 9. p. 285. *Knochii* historisch crit. Nachr. p. 656. Index Biblior. Wernigerod. p. 11.

f) *Mich. Meieri* Missionsgeschichte c. 11. §. 8. p. 281. Acta historico-eccles. vol. 18. p. 762. Nova Acta histor. eccles. vol. 4. p. 121. Vitam *Andreae Wormii*, Megapolitani, recenset *Niekampius* Missionsgesch. cap. 45. §. 2. p. 453.

Novum Testamentum Jesu Christi ex originali Textu in linguam Damulicam versum. Impressum Columbo 1743. 4. maj. [III.]

Accedit huic editioni, quae sub auspiciis Praefecti Insulae Ceylon L. B. *ab Imhof* Columbo e Typographia Societatis mercatorum Indiae Orientalis, seu Societatis Indiae Orientalis prodiit, ad Tranquebariensem anni 1722. formata, introductio in Novum Testamentum, una cum capitum summariis, et Ordine Salutis. Typis Damulicis impressum opus implet paginas 590. g)

§. XIII.

Matthaeus Damulice.

Matthaei Evangelium Damulice. Tranquebariae 1739. 8. [I.]

Pars prima editionis tertiae Novi Testamenti. h)

Matthaei Evangelium Damulice. Colombo in Insula Ceylon. 1740. [II.]

Prodiit ex officina typographica à *Gustavo Wilhelmo L. B. ab Imhof* ibidem exstructa. Missionarius *Wetzelius* exemplar hujus editionis Tranquebariam transmisit. i)

§. XIV.

Biblia Telugica.

Biblia Telugica ex hebraico et graeco textu, adhibitis multis aliis versionibus in linguam Telugicam translata a Benjamino Schultzio Missionario ad Indos Orientales. Ao. 1732.

Telugica lingua, sive Warugica, sive Gentovica diversa quidem est dialectus linguae Damulicae, quae tamen ab hac deflectit, ut lingua Danica a Germanica. Idem *Schultzius*, qui multo studio et labore Biblia Damulica edidit, et versionem Telugicam elaboravit. Arduum et difficile opus aggressus est Anno 1726. et primo Evangelium Johannis veste Telugica donavit, integrumque Novum Testamentum Anno 1727. absolvit. Unde factum est, ut *Joh. Alb. Fabricius* k) Novum Testamentum Telugicum ad hunc annum referat. Eodem anno aliquot Geneseos capita Telugice vertit, integrum vero laborem anno 1732. finivit; uti e Catalogo librorum et tractatuum, quos partim in Tamulicam, Telugicam et Hindostanicam, Lusitanicam etc. linguas transtulit, partim ipse conscripsit Benj. Schultze Sonneburgo Neo-Marchicus, l) apparet. Finitò labore ipse *Schultzius* typographiam Telugicam Tranquebariae exstruendam curavit, juvenesque aliquos, ut operariorum vices sustinere possent, instruxit, ad revisionem versionis vero *Braminum* aliquem, qui jam edendis Bibliis Damulicis adfuerat, in subsidium vocavit. Quo vero tempore in publicum prodituri sint Biblia Telugice impressa, divinae providentiae reservatum manebit. m)

§. XV.

g) Critische Sammlungen, Vol. 2. p. 392.

h) *Meierus* l. c. cap. 2. §. 5. p. 51. cap. 3. §. 14. p. 88.

i) *Meierus* l. c. cap. 5. §. 15. p. 132. *Hagemanni* Nachrichten pag. 108. Acta hist. eccl. vol. 4. p. 899. vol. 8. p. 603. vol. 10. p. 869. vol. 12. p. 255.

k) Salutar. Lux Evangel. cap. 35. p 613.

l) N. 20. Insertus legitur catalogus *Baumgartenii Nachrichten* vol. 9. p. 291. ubi p. 288. recensentur Biblia Telugica MSta.

m) *Niekampii* Missionsgeschichte, c. 37. §. 11. p. 308. cap. 42. § 14 p. 394. *Joh. Ge. Hagemanni* Nachrichten von den fürnehm-

sten

§. XV.
Versio Indostanica.

Idem *Benjaminus Schultzius*, cujus immensos labores, insigniaque merita in promovenda salutaris veritatis cognitione modo celebravimus, cum Missioni, quae Madrassae est, praeesset, sacras litteras in linguam Indostanicam, quae Aethiopum est vernacula, transtulit; D. *J. E. Callenbergius* vero typos Arabicos Instituti Judaici quam lubentissime, quo ederentur interpretationes factae, subministravit: quin et ipse brevem Narrationem de edito Novo Testamento Indostanico Halae 1758. 8. una plagula evulgavit, qua non solum historiam versionis et editionis singularum ejus partium, sed et multa quae ad historiam sacram Orientis spectant, accurate exponit. Breve quidem est Schediasma, quod exiguitate sua quam facillime intercidit, nec publice emptoribus expositum, at dignum, quod hic integrum memoriae et posteritati consecremus. Prostat sub Titulo: D. *Joh. Henr. Callenbergii* Prof. Theol. et Phil. Publ. Ord. narratio de edito Novo Testamento Indostanico. Halae CIↃ IↃ CCLVIII.

„Ante viginti annos in primaria Indiae Belgicae urbe Batavia inter Ecclesiastas controversia exorta est, sitne momentosum in negotio propagandae in India religionis Christianae, tradi Indis Biblia Sacra in ipsorum linguas translata? Controversiae id ansam dedit, quod viri aliquot cordati in conventu quodam sacro suaderent, ut summo Senatui, cujus ibidem sedes est, ac per hunc illustribus commercii Indici in Belgico dominis, Malaicorum Bibliorum editio, propriis linguae huic litteris, nempe arabicis, peragenda, commendaretur. Edita illa anno CIↃ IↃCC XXXIII. fuerant adhibitis litteris latinis: sed harum peregrinitate Muhammedani a lectione arcebantur. n) Pars Ecclesiastarum, collegis melioribus o) adversa, negans, quod in allata quaestione

sten Ueberſetzungen der H. Schrift p. 398. Typographia Telugica Halae Saxonum etiam optime instructa est, ex qua prodiit: Explicatio doctrinae Christianae secundum ordinem quinque capitum Catechismi majoris ex lingua Tamulica in Telugicam versa a Benjamino Schultzio Missionario Evangelico. Halae Magdeburgicae MDCCXXXXVII, 8. typis Telugicis.

n) Conf. relatio nostra, cujus titulus hic est: Nachricht von einem Versuch, die verlassenen Muhammedaner zur heilsamen Erkenntnis Christi anzuleiten, I Stück 1739. p. 6-11. II. Stück p. 1-42. III. Stück p. 11-14.

o) Hi de collegis apud me in epistola d. XI. Novembris CIↃIↃCCXXXVIII. Bataviae scripta, cui fasciculus documentorum actae hucusque litis additus erat, querebantur: Miraberis fortasse, hoc litterarum e multum a vestris remotis regionibus ad te dari; porro si argumentum nostrarum etc. litterarum sano perpendatur judicio, necessario stupor admirationis loco in animis bene doctis locum obtinebit. Quum rumor assidui vestri laboris, a Domino tanto cum successu benedicti, ad nostras pervenisset aures, nobis calcar addidit, ut quantum in nobis esset, omnia etc. dirigantur ad regni Christi terminos extendendos. Qua de causa necessum duximus, ut Biblia Malaica non solum suo imprimantur idiomate, sed etiam suis propriis litteris; quia omnibus sat superque notum est, quaslibet linguas suas etiam proprias habere litteras, quae si mutentur, legentium intellectui summam adferunt difficultatem etc. Inter nostros etc. fuere quatuor, qui septendecim votis in Synedrio nostro, pro Malaicorum Bibliorum

ftione eft, enixiffime obftitit, quo minus fieret commendatio; hoc inter alia pugnans, parcendum effe Societatis mercatorum aerario, nec hoc tanta impenfa, fex circiter millium imperialium, gravandum. p) Cui ineptiffimae ac profanae adulationi mafculus ille Theologus Hagenfis, *Henricus Velfe*, adfcitis *Balduei* et *Valentyni* teftimoniis, cum alia, tum computationem oppofuit immenforum thefaurorum, Indiis exportatorum; et ex his adjectae privilegiis conditioni propagandi Evangelii hucusque minime fatisfactum arguit, ac profeffus eft candide, aperte, graviter, cum dolore. q) Melius fentientium virorum praecipuus *Georgius Henricus Werndly*, in Europam reverfus, fummo loco bonam caufam egit; fatis tamen diu fruftra. Inter haec Sinenfium et aliorum barbarorum confpiratione ac rebellione cum res Belgica in magnum veniffet difcrimen, atque fub hoc illius Gubernator, Liber Baro ab *Imhof*, in Belgicum apportatus, caufam fuam feliciter peroraffet; ejus et *Werndlii* focia caufae Chrifti commendatio adeo Belgici procerum permovit animos, ut hanc omnibus viribus provehendam effe, decerneretur. Nulla interpofita mora, typographia Arabica publicis fumptibus paratur: *Werndlius* cum hac remittitur in Indiam, Malaici in urbe coetus conftitutus doctor; praefes condendi feminarii formandorum Legatorum facrorum, a quibus doctrina Chriftiana per loca Belgica paganis et Muhammedanis nuntiaretur; ac typographiae praefectus, pro fuo judicio illa ufurus ad libros evulgandos, quibus miferarum gentium ad Chriftum converfio juvaretur. Laeta hactenus retuli, eaque certa ex *Werndlianis* ad me perfcriptis litteris. Praeclaris illis decretis hoc etiam eodem tempore additum fuit, ut Evangelici, qui a Luthero cognominari folent, tam Bataviae, quam in *Bonae Spei* promontorio aedes facras exftruendi haberent facultatem. Verum enim vero trifte fequutum eft tempus. *Werndlius* paulo poft, quam advenerat Bataviam, morbo correptus exfpiravit; et annis aliquot interjectis, refcifcebatur, non effe, qui perageret, quae illi fuiffent commiffa. Bini Ecclefiaftae, quos, aede facra exftructa, adfciverat coetus Evangelicus, privato confilio, linguas Malaicam et Lufitanicam, earum partiti ftudium, addifcere coeperunt, ipfas, data oc-

rum impreffionis neceffitate cum aut in propria fua littera, pro viribus conati funt non folum contradicere, fed etiam illius memoriam ad interitum redigere, etc. Figimus hic ulteriorem calami greffum etc. rogantes, ut nos in clientium tuorum numero effe non definas.

p) Citata relatio II. Stück p. 42-64.

q) In praefatione libri, ita infcripti: Naauwkeurige Berigten nopens de Grondvefting des Chriftendoms onder de Heidenen op de Kuft van Choromandel, door de Deenfche Miffionariffen op Tranquebar; Behelzende ook veel aanmerkelyke Byzonderheden aangaande het Land, den Aart, Godsdienft, Gewoontens, Kunften en Wetenfchappen de Malabaaren. Uit het Hoogduitfch vertaalt, en verciert met een Kaart en de noodifche Plaaten. Eerfte Deel, met eene uitvoerige Hiftorifche Voorrede, opzigtelyk tot het geheele Werk door Hendrik Velfe, Bedienaar des Goddelyken Woords in's Hage. Midsgaders een Loffelyk Opftel van de Engelfche Societeit de propaganda fide in partibus Transmarinis. In's Gravenhage, by Daniel van Luneburg, en Mattheus Gaillard CIↃIↃCCXXXIX. Met Privilegie. Conf. dictae Relationis noftrae part. III. p. 51-97. et part. II. p. 65-126.

casione, adhibituri ad instillandam Christi ignaris hujus veritatem. Sed brevi postea alter querebatur, morte exstinctum esse collegam, qui Lusitanicae operam addixisset. Ita jacet, quantum novimus, etiamnum in urbe primaria Institutum Werndlianum. Contra in Coromandelini littoris sedibus, Danica et Anglica, melius successit amplificandae cognitionis Christi labor: illa quoque ejus portio, quae circa versiones sacri codicis versatur. Anno CIↃ IↃCC XXI. Tranquebariam, Regis missu, venit vir eruditus, *Benjamin Schultzius*, a Theologo *Augusto Hermanno Franckio* lectus atque commendatur. Is, necquicquam obstante negotiorum mole, quae tum maxime gravissima erat, cum ei soli aliquandiu totius Evangelicae illius legationis perfunctio incumberet, Tamulicae versionis a b. *Ziegenbalgio* inchoatae, reliquam partem impigre perfecit. Nactus ex Europa in opere dominico socios, his satis praeparatis, duas novas Legationis condidit sedes in terris, quas Anglica natio possidet, nimirum Madrastensem ac Cudulurensem; natione illa tribuente auctoritatem et symbolam conferente ad impensas. Duplex perstat institutum; non permissum mercatoribus, sed a religiosa bonorum virorum Societate in Anglia curatum. Huic instituto non minus quam Tranquebariensi, r) liberalissime succurrit Germania; tam tenuis, si cum gentibus, maritima potentia et opulentia instructis comparatur. Haec primum a memorato Theologo, vere Augusto, ad hanc faciendae ad propagandum Evangelium impensae communionem munificam excitata fuit; et post illum a *Filio* Venerando collega nostro s) in hac sacrandae redituum, parvulorum quoque, partis alacritate retenta est, et ad ampliorem, in America etiam, regno divino progressum conciliandum producta, illo ipso spontaneam et gratuitam in hoc fideliter ac studiosissime obeunte procurationem, eamque multiplicis laboris plenam. Madrastum delatus ven. *Schultzius*, integra Biblia transtulit in Sermonem Telugicum, quem vocant quoque Warugicum; sed nondum versio haec in lucem potuit emitti. Nimis longum esset, et ab hoc loco alienum, reliqua viri industrii scripta enarrare; sunt in illis Tamulica XII. Telugica XV. Lusitanica II. et totidem Anglica. t) Per menses aliquot, antequam in Indiam proficiscebatur, in schola Arabica *Dadichi*, Antiocheni, fuimus commilitones, unde natum deinceps est aliquod litterarum commercium; ab eo imprimis tempore, quo in usum Muhammedanorum libellos edere coepi Arabicos, et eorum exemplaria in Indiam quoque curare inferenda. Quum intelligerem esse ibi linguam, Mauricam dictam, et Mauros appellari Muhammedanos; die XII. Aug. CIↃ IↃCC XXXVIII. ad amicum, *Schultzium*, scri-

r) Hujus exemplo excitatus ecclesiastes quidam Belgicus in vicina insula Ceylano, scholam aliquam condidit, paganis quoque inservientem; et libri, quos hi intelligant, coepti sunt typis exscribi.

s) [*Gotthilf August. Franckio*, Th. D. et Pr.

t) [Catalogus Librorum et tractatuum, quos partim in Tamulicam, Telugicam, et Hindostanicam, Lusitanicam etc. linguas transtulit, partim ipse conscripsit Benj. Schultze, Sonneburgo Neo marchicus, insertus legitur in *Baumgartenii* Nachrichten von merkw Büchern vol. 9. p. 291 - 297. qua 48. diversa enumerantur viri meritissimi scripta.

fcripfi: optare me, ut Tamulice adverfus Muhammedanos evulgatus libellus, cujus auctor eft *Theodorus Walther*, olim collega illius Tranquebarienfis, in linguas, Arabicam, Perficam vel Mauricam verteretur, me curaturum, ut verfiones typis inftituti noftri orientalis, quo Muhammedanis etiam fervitur, exfcriberentur. Vir, pro populorum bono vigilans, ac animi indefeffi, occafionem avidiffime amplexus, electo Mauricae linguae ftudio, novam laboris feriem orditur, plura petito facturus. Adfcito laboris focio, Muhammedano docto (qui in hoc opere chriftianae veritatis evafit approbator) Grammaticam concinnat, catecheticam fcribit inftitutionem, refutat Alcoranum, Novi Teftamenti et quarundam Veteris partium conficit verfiones. Poftquam in Europam reverfus effet, mihi fcripta tradidit evulganda, aliud poft aliud. Tum primum intellexi, Mauricam iftam linguam ufitatius appellari Indoftanicam, et, quod mihi majoris gaudii materia fuit, in Mogorico feu Mogulico Imperio vulgatiffimam effe. Ita ex typographia Inftituti noftri ac ejus fumtibus haec Indoftanica, prout paffae funt aliae operae, pedetentim prodierunt: anno feculi noftri XXXXIII. fummula doctrinae chriftianae; XXXXIIII. compendiaria Alcorani Refutatio; XXXXV. Grammatica Indoftanica, cum praefatione mea de fufcipienda linguarum barbararum cultura: et Quatuor priora Genefeos capita; XXXXVII. Pfalterium; XXXXVIII. Evangelium Lucae, Acta Apoftolorum, Epiftola ad Romanos, Liber Danielis, Epiftolae ad Corinthios, Galatas, Ephefios, et Philippenfes; anno L. Epiftolae ad Coloffenfes, Theffalonicenfes, Timotheum, Titum, Philemonem, Hebraeos, porro fcriptae ab Apoftolis, Jacobo, Petro, Joanne, Juda; anno LI. Evangelium Matthaei. Mortuo peritiffimo Typotheta, *Jo. Zachario Eitzio*, Quedlinburgenfi, interruptum fuit negotium, donec reverfus *) e Turcia periodeuta nofter *Stephanus Schultzius*, (finita itinerum facrorum, XVIII annos continentium, functione, nunc ad aedem Ulricianam Archidiaconus,) operofe novum paravit. Duce igitur illo, qui ante etiam in quovis fere hibernorum trimeftri fpatio adjutrices manus praebuit, novitius Typotheta, intra annum, et quod excurrit, reliquam operis partem abfolvit, Marci et Joannis conftantem Evangeliis, ac hujus Apocalypfi. Multos nunc Dominus excitet fatores, qui tam diuturno fudore paratum hoc femen fpargere velint in agro Indico fpatiofiffimo! Ut extet in potioribus illarum regionum emporiis exemplarium apparatus, curabitur. Utinam Ecclefiaftae cumprimis, quos habent ibi Angli et Belgae, illis faltem mercatoribus, in quibus micam verae pietatis et ftudii circa caufam Chrifti fruftulum effe vident, hanc bene merendi de gentibus, quorum opibus ditantur, velint demonftrare ac inculcare occafionem! Hoc ipfo tempore quantas Anglica potentia in Indiae provinciis nancifcatur acceffiones, et quantum in Mogulica aula natio valere incipiat, fubinde nos publicae ephemerides hucusque docuerunt. Ita januae patulae x) aperiuntur: nolit divinus Spi-

*) [Die 16. Octobr. CIϽ IϽCC LVI.

x) Patere libellis evangelici argumenti aditum ad Muhammedanos, teftata res eft, Petrus della Valle, eques Romanus, fuperiori feculo fcripfit (in Voyages III. 109. 111. 217. 276. 608.) *Pour moy je fervis d'* ad-

Spiritus deesse, qui ingredi, et dum luce vitae hujus fruuntur, opus dominicum, quisque pro modulo suo, tractare haud graventur! Idem verbo huic suo

advis, que nos Peres eussent toujours avec eux quelques petits livres bienfaits et bien fondez de ces matieres (de religion) *en langage du Païs: qu' ils pussent presenter pour reponse au Roy* (de Perse) *et aux autres, qui les en interrogeroient; leur faisant entendre, qu'il n' est pas facile de repondre en peu de mots à ces demandes; mais que s'ils veulent prendre la peine de lire un de ces livres, ils y trouveront la reponse, et toute la satisfaction, qu' ils peuvent desirer. Et je suis asseuré, que ces livres seroient bien reçeus du Roy, et de tout le monde, qui les liroit avec beaucoup de plaisir et de curiosité. etc. Les Persans endurent patiemment de nous tout ce, qu' il nous plaist de dire ou d' ecrire contre leur loy etc. Les paroles sont comme les arquebuzades, et estans prononcées de bonne grace et avec efficacité et energie, elles ont une merveilleuse force, penetrent d' abord et donnent jusques au coeur, convainquent nos Adversaires, et renversent d'un coup les esprits les plus opiniatres; mais si elles manquent leur coup, elle se dissipent peu à peu, et ne frappent que les oreilles, sans produire aucun effet. Mais les livres ne s' evanuissent pas si tost, mais persistent, et durent long temps, on les list, on les reist à loisir, ils sont comme des poignards, ou des épées dans la main d' un homme vaillant et courageux, qui couchent de plus prés, et qui demandent plus d' addresse et de force de ceux, qui veulent s' en servir: que s'ils manquent leur coup à la premiere et à la seconde attaque, ils le font à la trosieme, à la quatrieme, ou à la cinquieme, et donnent si souvent de la pointe, qu' enfin l' ennemy percé de ses blessures tombe par terre. Aussi l' experience nous a fait voir jusques à present, que toutes les sectes, qui ont regné dans le monde, n' ont jamais esté combattuës, ny abbatuës autrement, que par la vertu des bons livres. Et je puis dire en particulier, que c' est une chose deplorable, qu' y ayant eu un si grand nombre de Chrestiens, qui ont fait des merveilles contre toutes les autres sectes; il ne s' en est pas trouvé un seul depuis plus de mille ans en ça, que la secte de Mahomet subsiste, et regne avec des progrez prodigieux, qui par je ne sçay quel assoupissement ait osé entreprendre de la Combattre par ecrit, au moins dans une langue, qu' ils puissent entendre.*

Aubertus Miraeus in Elogiis illustrium Belgii scriptorum cent. I. 1602. 12. *Cum — Societatis Jesu quidam ante annos plus minus XXV. Argirium Mauretaniae profectus esset, lytrum captivis reducendis laturus: Rex eum in suam duxit bibliothecam, varia librorum suppellectile instructam: varios hic illi codices visendos porrigit, atque in his libellum hunc* (Thomae Kempisii de imitando Christo) *vulgari Turcarum lingua versatum; adjecitque: pluris se unicum illum facere, quam reliquos omnes Muhametanorum. Praeclarum sane vel ab hoste expressum testimonium, quod, nisi gravissimis testimoniis uteretur, incredibile videri posset.*

Et de ipso magno Mogore, seu potentissimo Indostaniae Rege, haec est Petri Larrici Tholosani (in Thesauro rerum Indicarum p. 504-506.) narratio: *Legatum* etc. *cum litteris ad socios goanos* misit etc. In illis haec erant: *Meum ut in vos affectum, amoremque testatum faciam, Ebadolam, Legatum meum, simul et Dominicum Brizum, illius interpretem, ad vos misi; quibuscum ut duos vestrum, qui litterarum sacrarum cognitione excellant, mittatis,* (et ut hi) *simul* etc *praecipuos Legis Evangelicae libros secum deferant, inprimis rogo* etc. Cum igitur *legis divinae volumen, quo ille nomine scripturam sacram intelligebat, videre cuperet: Regia illi Biblia, aliquot distincta tomis, scite compacta et deaurata, ei dono dederunt.* (Cum) *magna ille recipere reverentia, et singula inspicere, et supplex exosculari, ac deinde in caput sustollere, quod magni honoris ac reverentiae apud eos signum est: fiebat hoc in optimatum praefectorumque conspectu, quorum potissima pars Mahommedica dogmata sequebatur.* Interrogabat *dein, quonam tomorum sacra continerentur Evangelia? quae demonstrata inspexit attentius, iterumque exosculatus est, atque* sicut antea fecerat, *capiti imposuit: ac deinde in conclave referri jussit, atque eleganti arcae inclusit* etc. *Pentateuchum quidem, Psalterium, et Evangelia omnes admittunt* (Muhammedani) *sed* etc. (non) *habent.* Subjungit Larricius: Regem saepe binos, qui missi ad eum fuerant, Jesuitas ad linguam, qua utebatur, ediscendam excitasse, ut solus sine interprete cum ipsis possit agere. Per quendam suorum

suo, ita adesse velit, ut in lectoribus salutare lumen accendat! Hoc tandem quoque efficiat, ut, quibus licet convenitque propius, integris nationibus Christiani nominis esse suasores, monitores atque duces, exemplo etiam hoc nostro, tenuium hominum, moniti, suo curatius officio satisfacere studeant, apud illas maxime opulentiores et multiplicibus adfluentes opportunitatibus, ut Verbi divini usus in ea etiam loca, quae illo hucusque caruerunt, inferatur, et, quod ipsi ejusque fructui passim ex parte Europaeorum obstat atque opponitur, y) pro viribus tollatur. Scr. Halae d. 1. Junii CIↃIↃCCLVIII. D. Joh. Henr. Callenberg.

§. XVI.

Editiones.

Hactenus verbis Venerandi *Callenbergii* Versionis Indostanicae historiae expositae subjicimus editorum librorum sacrorum recensionem, omnes quidem debemus eidem *Schultzio*, at non omnes Veteris Testamenti libros in Indostanicum transtulit idioma. Novum vero Testamentum integrum ex ejus versione luci expositum est.

§. XVII.

Veteris Testamenti Partes.

Geneseos quatuor capita priora in linguam Indostanicam translata a viro plur. Reverendo Benj. Schulzio Evangelico in India Missionario. Edidit D. Jo. Henr. Callenbergius Theol. et Phil. Prof. publ. ord. Halae in Typographia orientali Instituti Judaici et Muhammedici. CIↃIↃCCXXXXV. 8. [I.]

Versionem ipsam absolvit Interpres Madrastae anno 1742. una cum Prophetia Danielis et libris apocryphis, Cantico nimirum trium puerorum, Historia Susannae et de Belo et Dracone. z)

Psalterium Davidis in linguam Indostanicam translatum a viro plur. reverendo Benj. Schulzio Evangelico in India Missionario. Edidit et praefatus est D. Jo. Henr. Callenbergius, Theol. et Phil. Prof. Publ. ord. Halae in Typographia orientali Instituti Judaici et Muhammedici. CIↃIↃCCXXXXVII. 8. [II.]

Titulum Latinum sequitur alter charactere Arabico majori ligno inciso expressus. Ex praefatione: — Nunc divini codicis libros, patrio ipsorum (Moslemorum illis etiam aperuisse, quamprimum suam intelligant linguam, se ipsis scrupulum aliquem indicaturum esse, a quo cupiat liberari.

y) De quo percepimus multos *Baldaei*, *Valentyni* ac *Veljenii* gemitus; *Werndlii* etiam observationes ex scriptione, cujus hic est titulus: Oratio inauguralis de linguarum Orientalium et Indicarum cognitione, necessaria Theologo ad Indos profecturo, habita Lingae A. D. XVII. Decembris anni CIↃIↃCCXXXVII. quum extraordinariam professionem in illustri gymnasio Lingensi solenni ritu auspicaretur. Amstelodami, ex officina Wetsteniana.

z) *Mich. Meieri* Missionsgeschichte cap. 6. §. 19. p. 161.

morum Indostanicorum) sermone expressos, illis exhibere aggredimur. Nuper quatuor priora Geneseos capita acceperunt: in praesenti tradiiur veteris Testamenti compendium, Davidis Psalterium. Versionem ope Viri Muhammedani, vulgo eruditioris, composuit — *Benjamin Schultzius*, cum Madrastae in littore Coromandelino praeconis Evangelici munere fungeretur. Absoluto Geneseos specimine, rogabat me, urgebatque, pro singulari suo in Indos studio, ut ad evulgandam illam impensis Instituti Judaici et Muhammedici — extemplo procederem. — Quod reliquum est, neo hoc tacendum puto virum admodum reverendum nullo esse pretii auctoramento conductum, sed elucubratas istas scriptiones suas gratis Instituto nostro addixisse. a)

[III.] Daniel in linguam Indostanicam translatus a — Benj. Schultzio — Edidit D. Jo. Henr. Callenbergius. Halae — CIↃIↃCCXXXXVIIII. 8.

Versionem absolvit Interpres die 6. Octobris 1742. Adhaerent apocrypha, Canticum trium puerorum, Historia Susannae, et de Belo et Dracone. b)

§. XVIII.

Novum Testamentum.

Novum Jesu Christi Testamentum in Linguam Indostanicam translatum a Viro Plur. Reverendo Benjam. Schultzio Evangelico in India Missionario. Edidit D. Jo. Henr. Callenbergius Theol. et Phil. Prof. Publ. ord. Halae in Typographia Orientali Instituti Judaici CIↃIↃCCLVIII. 8.

Duplici ornatur Titulo Novum Testamentum, altero latino, quem hic damus, altero Arabico et quidem typo majori ligno incisa. Initium vertendi N. T. factum est A. 1739. et finis mense Majo 1741. Integram versionem ex Oriente secum Halam apportavit Interpres, quo in loco singuli Libri seorsim prodiere: quibus in unum collectis Titulus praefixus est. c)

§. XIX.

Evangelia.

[I.] Evangelium Matthaei in Linguam Indostanicam translatum a Viro Plur. Reverendo Benj. Schultzio Evangelico in India Missionario. Edidit D. Jo. Henr. Callenbergius Theol. et Phil. Prof. publ. ord. Halae in Typographia orientali Instituti Judaici et Muhammedici MDCCLI. 8.

[II.] Evangelium Marci in Linguam Indostanicam translatum — Halae — MDCCLVIII. 8.

[III.] Evangelium Lucae in Linguam Indostanicam translatum — Halae MDCCXXXXVIIII. 8.

[IV.] Evangelium Johannis in Linguam Indostanicam translatum — Halae MDCCLVIII. 8.

Sin-

a) *Meieri* Missionsgesch. p. 160. Index Biblior. Wernigerod. p. 42. Catal. Biblioth. Baumgart. p. 46. *Hagemanni* Nachrichten von den fürnehmsten Uebersetzungen der h. Schrift, p. 63. 399. Acta histor. eccles. vol. 13. p. 278.

b) *Meierus* l. c. Acta histor. eccles. vol. 15. p. 289.

c) *Meierus* l. c.

Singula ita expressa sunt, ut in unum colligi queant volumen, duplexque cuique Evangelistae praefixus est titulus. [d])

§. XX.

Acta Apostolorum.

Acta Apostolorum in Linguam Indostanicam translata a Viro plur. Reverendo Benj. Schultzio Evangelico in India Missionario. Edidit D. Jo. Henr. Callenbergius Theol. et Phil. Prof. publ. ord. Halae in Typographia orientali Instituti Judaici et Muhammedici CIↃ IↃCC XXXXVIIII. 8.

Cum duplici titulo latino et Indostanico.

§. XXI.

Epistolae Apostolicae.

Pauli Apostoli Epistola ad Romanos, in linguam Indostanicam translata a Viro plur. Reverendo Benj. Schultzio Evangelico in India Missionario. Edidit D. Jo. Henr. Callenbergius Theol. et Phil. Prof. publ. ord. Halae in Typographia orientali Instituti Judaici et Muhammedici. CIↃIↃCC-XXXXVIIII. 8. [I.]

Singulae Epistolae Apostolicae eadem forma prodiere. Distinguuntur vero a quatuor Evangelistis externa forma. Titulus enim in superiori parte Arabice seu Indostanice, in inferiori vero latine scriptus est.

Pauli Apostoli prior Epistola ad Corinthios — Halae — CIↃ IↃCC XXXXVIIII. 8. [II.]
Pauli Apostoli posterior Epistola ad Corinthios — Halae — CIↃ IↃCC XXXXVIIII. 8. [III.]
Pauli Apostoli Epistola ad Galatas — Halae — CIↃ IↃCC XXXXVIIII. 8. [IV.]
Pauli Apostoli Epistola ad Ephesios — Halae — CIↃ IↃCCXXXXVIIII. 8. [V.]
Pauli Apostoli Epistola ad Philippenses — Halae — CIↃ IↃCC XXXXVIIII. 8. [VI.]
Pauli Apostoli Epistola ad Colossenses — Halae — MDCCL. 8. [VII.]
Pauli Apostoli prior Epistola ad Thessalonicenses — Halae — MDCCL. 8. [VIII.]
Pauli Apostoli posterior Epistola ad Thessalonicenses — Halae — MDCCL. 8. [IX.]
Pauli Apostoli prior Epistola ad Timotheum — Halae — MDCCL. 8. [X.]
Pauli Apostoli posterior Epistola ad Timotheum — Halae MDCCL. 8. [XI.]
Pauli Apostoli Epistola ad Titum — Halae — MDCCL. 8. [XII.]
Pauli Apostoli Epistola ad Philemonem — Halae — MDCCL. 8. [XIII.]
Pauli Apostoli Epistola ad Hebraeos — Halae — MDCCL. 8. [XIV.]
Apostoli Jacobi Epistola — Halae — MDCCL. 8. [XV.]
Apostoli Petri Epistola prima — Halae — MDCCL. 8. [XVI.]
Apostoli Petri Epistola secunda — Halae — MDCCL. 8. [XVII.]
Apostoli Johannis Epistolae — Halae MDCCL. 8. [XVIII.]
Apostoli Judae Epistola — Halae — MDCCL. 8. [XIX.]

§. XXII

Apocalypsis.

Apocalypsis S Johannis in Linguam Indostanicam translata a Viro plur. Reverendo Benj. Schultzio, Evangelico in India Missionario. Edidit D. Jo. Henr. Callenbergius, Theol. et Phil. Prof. publ. ord Halae in Typographia orientali Instituti Judaici et Muhammedici. MDCCLVIII. 8.

Sic

d) Acta histor. eccles. Vol. 15. p. 289.

Sic ultimo libro Sacrae Scripturae ultimo edendo loco integro operi colophonem imposuere Viri beatae memoriae, qui propagandae salutari veritati vitam et impensas consecrarunt. Non sine prudenti consilio factum est, ut singuli libri sacri seorsim emitterentur. Non nostratibus, nec Europaeis, sed Orientalibus destinati sunt, quorsum et data occasione Exemplaria transmittuntur; quae cum minoris sunt molis, commode a Missionariis in itineribus secum ferri, et aliis distribui possunt. Nec Muhammedani magnitudine molis a lectione sacrarum litterarum deterrentur. Concedat Deus seminibus ita sparsis largam denique messem!

§. XXIII.

Oratio Dominica.

Oratio Dominica in octo linguas orientales translata 1729.

Versiones in Oriente procuravit modo laudatus Missionarius Evangelicus *Benj. Schultzius*, ibidemque illas evulgavit. Easdem versiones beneficio ejusdem habemus in collectione omnium locupletissima diversarum versionum Orationis Dominicae, quae prostat sub titulo: Orientalischer und occidentalischer Sprachmeister, welcher nicht allein hundert Alphabete nebst ihrer Aussprache, so bey den meisten Europäisch- Asiatisch- Africanisch- und Americanischen Völkern und Nationen gebräuchlich sind, auch einigen Tabulis Polyglottis verschiedener Sprachen und Zahlen vor Augen leget, sondern auch das Gebet des Herrn in 200. Sprachen und Mund-Arten mit dererselben Characteren und Lesung nach einer geographischen Ordnung mittheilet. Aus glaubwürdigen Auctoribus zusammen getragen, und mit dazu nöthigen Kupfern versehen. Leipzig, zu finden bey Christian Friedrich Gessnern. 1748. 8. [e])

§. XXIV.

Singalica.

[I.] Het Heylige Evangelium onses Heeren en Zaligmakers Jesu Christi na de Beschryvinge van de Mannen Gods en H. Evangelisten Mattheus, Marcus, Lucas en Johannes, uyt het oorspronkelyke Grieks in de Singaleesche Tale overgebracht en behoorlyk gerevideert. Gedrukt to Colombo in s' Compagnies Boek - Drukkerye. Ao. 1739. 4. maj.

Lingua Singalica est vernacula incolarum insulae Indiae Orientalis, *Ceylon*, quam Societas mercatorum Belgicorum, vulgo Societas Indiae orientalis dicta, sibi subjectam reddidit. Praefectus Insulae *Gustavus Wilhelmus L. B. ab Imhof* non solum rebus publicis praeesse summa cura et quam felicissime, etiamsi in judicium vocatus sit, studuit, sed et rei sacrae prodesse, cognitionemque Evangelii propagare allaboravit. Instruxit itaque in urbe *Columbo* typographiam Singalicam, ex qua primo A. 1737. liber precum, et anno sequenti brevis fidei confessio impressa prodiit: quo opere finito, Versio quatuor Evangelistarum dirigente *Joh. Philippo Wetzelio*, Rectore Seminarii et Verbi divini Ministro anno 1738. praelo submissa est, ut et inter Ceylonenses verbum divinum celebrius redderetur. Praefationem belgice scriptam praemisit *Wetzelius*, qua, versionem quatuor Evangeliorum inter manuscripta defuncti *Guillelmi Konyn*, V. D. M. inventam fuisse testatur, quae beneficio Praefecti L. B. *ab Imhof* typis Singalicis exscripta procedit. Titulus operis est duplex, alter Belgicus, alter Singalicus. [f]) De

e) Vid. Part. I. Cap. III. §. XXXIX. n. 24. Nachricht von den fürnehmsten Uebersetzungen der H. Schrift, p. 400. Critische Nachrichten, vol. 2. p. 392.

f) Acta historico-ecclesiast. vol. 5. p. 905. Neue genealogisch historische Nachrichten part. 17. Lips. 1752. pag. 390. *Hagemanni*

De Handelingen der Apostelen beschreven door den Evangelist Lucas, wel eer in de Singaleesche Tale overgezet, door Twee Singaleesche taalekundige Tolken onder opzigt van den wel eerwarden Simon Cat, nu met gunstige Toestemminge van de Hoge Overheid deezes Eilands ter Bevordering van het E. Welzyn der Singaleezen behorlyk gerevideert, gecorrigeert en in het Light gegeven door de Predikanten Johann Joachim Fybrands en Henricus Philipsz. Te Colombo in's Compagnies Drukkery, door Johann Fredrik Christoph Dornheim. Anno 1771. 4. maj. [II.]

Secunda pars Versionis N. T. Singalicae. Utrum et Epistolae Apostolicae una cum Apocalypsi iamjam prodierint, definire nolumus. g)

Singaleesche Psalmen en Lofzangen op de gewoone Zangmaate onzer Kerke overgezet en bereimd — Colombo 1755. 8. [III.]

Singaleesche Psalmen en Lofzangen op de gewoone Zangmaate onzer Kerke overgezet en bereimd, en tot stigtinge de Singaleesche Christenen met volle Toestemminge van de Hooge Overheid deeses Eilands nu merkelyk vermeerderd en verbeterd op nieuw in t'ligt gegeeven onder opzigt van Sig. Abr. Bronsweld Bedienaar des H. Evangeliums, en Rector in t' Colombo's Kweek - School. Gedrukt te Colombo in 's Compf Boekdrukkery door J. F. C. Dornheim. Anno MDCCLXVIII. 8 maj. [IV.]

Secunda editio priori aliquantulum locupletior continet Orationem Dominicam, Decalogum, Canticum Simeonis et Psalmos I. II. VI. XXIII. XXIV. XXV. LI. LXXXVI. CIII. et CXVI. cum notis musicis et substrato textu Singalico. h)

§. XXV.

Sinica.

* Psalterium Sinice. [I.]

Pars Breviarii Romani a Ludovico Buglio in hanc linguam translata. i)

* Evangelia et Epistolae totius anni Sinice, interprete eodem Ludovico Buglio. [II.]

V. Missale Romanum lingua Sinensi ab ipso redditum. k)

* Evangelia Dominicalia totius anni Sinice ex Versione Emanuelis Dias cum ejus commentariis. XIV. Vol. l) [III.]

* Oratio Dominica Sinice, charactere Sinico, cum latina versione et notis Andreae Mülleri Greiffenhagii. 1676. 4. [IV.]

Orationem Dominicam „Sinicam hanc edo, scilicet ut specimen quoddam sit et omnium, quae editurus eram, et cujuscunque peritiae in litteratura Sinica. — Praeter hanc versionem nostram alia est, quam *Angelus Roccha* m) edidit, quamque ipse in Comment. de Monumento Sinico accentibus ornatam, at typographi culpa minus emendate recudi feci. Praesentem autem versionem e MSto edo, et e *Wilkii* opere supra laudato. Ambae hae editiones ex amussi conspirant. Id quod tanto magis mirandum est, quod MStum a Patribus Societatis Jesu sit, et *Wilkis* apographum

g) Critische Nachrichten, Bützov. vol. 1. p. 39.

h) Critische Sammlungen, Bützov. vol 2. p. 394.

i) V. Catalogus Patrum Soc. Jesu, qui apud Sinas fidem Christi propagarunt, p 24. Parisiis 16.. 4.° *Le Long* p. 14. vol 1. C.

k) V. Catalog. cit. p. 24. *Le Long* ibid.

l) V. Catalog. citat. p 13. *Le Long* ibid.

m) Bibliotheca Vaticana p. 376.

e Catechifmo operariorum Reformatae religionis.„ Haec fub initio notarum ab editore referuntur. n)

[V.] Oratio Dominica Sinice, typis latinis, edente Andrea Müllero Greiffenhagio. Berolini 1672. 4.

Quam modo laudarat *Mullerus* Orationis Dominicae verfionem Sinicam e *Rocchae* Bibliotheca Vaticana, addidit, ne pagina vacet, Indici locorum monumenti Sinici, quem excipit Commentarius novenfilis de Monumento Sinico. Multa de rebus Sinicis et fcripfit, et promifit *Müllerus*. Prioris generis funt, quae fub titulo proftant, et inter manus noftras funt: *Andreae Mulleri Greiffenhagii de Sinenfium rebus aliqua nonnulla opufcula. Eorum feriem oftendet averfa pagina*, quae 25. recenfet opufcula, quorum in numero primo fefe loco offert *Abdallae* Perfae hiftoria Sinenfis perfice, et deinde latine, et n. 13. Monumenti Sinici, quod anno Domini CIϽIϽCCXXV. terris in ipfa China erutum; feculo vero octavo Sinice, ac partim Syriace, in faxo perfcriptum effe, adeoque dogmatum et rituum Romanae Ecclefiae (ante annos quippe mille in extremo Oriente receptorum) antiquitatem magnopere confirmare perhibetur lectio feu phrafis, verfio feu metaphrafis, translatio feu metaphrafis plane uti Celeberrimus Polyhiftor P. Athanafius Kircherus, Soc. Jefu Presbyter, Romanus, in China fua illuftrata anno CIϽIϽCLXVII. fingula fingulariter edidit. Ceterum tonos vocibus addidit, inque nonnullis hujus Editionis Exemplis Kircherianae Defectus fupplevit, Errata fuftulit, omnia vero minio indicavit Andreas Müllerus Greiffenhagius. Berolini ex officina Rungiana Anno CIϽIϽCLXXII. Quod ipfum denique Orationis Dominicae verfionem Sinicam attinet, inferta illa legitur Collectionibus polyglottis, quae eandem in variis exhibent linguis. o)

[VI.] * Sententiae S. Scripturae et SS. Patrum in fingulos anni dies Sinice, ex interpretatione Jacobi Rho. p)

§. XXVI.

Verfio Formofana.

* Evangelia Matthaei et Johannis in linguam Formofanam translata, cum verfione Belgica, opera Dan. Gravii, cum ejusdem praefatione. Amftelodami 1661. 4. q)

[Infulam Formofam usque ad annum 1653. in poteftate habuerunt Lufitani, hinc Belgae, qui anno 1662. a Sinenfibus viciffim exinde pulfi funt. Tempore, quo Belgarum poteftati fubjecta fuit, *Robertus Junius* Delphenfis incolis religionem chriftianam annunciavit. Acceffit ipfi *Dan. Gravius*, qui duo Evangelia in linguam Infulae vernaculam transtulit: qua verfione ad fidem Chriftianam converfis, quorum quinquies mille et nongenti fuiffe dicuntur, haud confului potuit, quia antequam liber ifte Amftelodami impreffus, infulae oram attingere potuit, Belgae jam exinde repulfi fuerunt. r)

n) *Le Long* p. 145. col. 1. D.
o) V. Part. I. Cap. III. §. XXXIX.
p) V. Catalogum citat. p. 23. *Le Long* p. 594. cap. 42. p. 698. p. 145. col. 1. E.
q) *Le Long* p. 145. col. 2. A.
r) *Fabricii* falutaris Lux Evang. cap. 35.

PARTIS II.

PARTIS II. VOLVMINIS I.

INDEX CHRONOLOGICVS.

Genes.

Judae

A.

A.

A.

A. MDCLXXXVI.

Selecta Targumica Schaafii. Leidae. 8. f. II. §. XLIV. n. 1.

A. MDCLXXXVII.

Pentat. chald. triplex. Pragae. 4. f. II. §. X. n. 9.

Exod. C. VII. arab. et lat. Patav. 4. f. V. §. XVII. n. 2.

Orat. Dom. arab. et lat. Patav. 4. f. V. §. XXIX. n. 7.

Genefis Malaice. Amft. 4. f. XI. §. IV. n. 1.

A. MDCLXXXIX.

Pfalt. Malaice. Amft. 4. f. XI. §. V. n. 1.

A. MDCXCII.

Jonas chald. Leusdeni. Traj. 8. f. II. §. XXVII. n. 14.

Deut. VI. 3. chald. Jenae. 8. f. II. §. XLIV. n. 6.

Dicta S. Syr. Krebfii. Jenae. 8. f. IV. §. XXXV. n. 8

A. MDCXCIII.

Targum Onkelofi Dyrenf. 8. f. II. §. XV. n. 9.

Apocal. Syr. de Dieu. Amft. f. f. IV. §. XXXIV. n. 2.

A. MDCXCIV.

Jacobi Ep. Arab. Witt. 4. f. V. §. XXVI. n. 8.

A MDCXCV.

Targum Onkelofi. Pragae. 4. f. II. §. XVI. n. 15.

A MDCXCVI.

Targum Onkelofi. Pragae. Back. 8. f. II. §. XVI. n. 16.

Genef c. IV. Aethiop. Burcklini. Francof. 4. f. VI. §. X. n. 3.

A. MDCXCVII.

Jonas chald. Burcklini. Francof. 8. f. II. §. XXVII. n. 16.

A. MDCXCVIII.

N. T. Syr. Waltoni. Lond. f. f. IV. §. XXIX. n. 3.

N. T. Arab. Waltoni. Lond. f. f. V. §. XXII. n. 1.

N. T. Aethiop. Caftelli. Lond. f. f. VI. §. XVI. n. 4.

Evangel. IV. Perfice. Waltoni. Lond. f. f. VII. §. VI. n. 4.

N. T. Armen. Amft. 12. f. IX. §. VIII. n. 2.

A. MDCXCIX.

Orat. Dom. Syr. Witt. 4. f. IV. §. XXXV. n. 14.

Specimen Pfalt. aethiop. Francof. 4. f. VI. §. XIII.

A. MDCC.

Pf. CXIX. chald. Scheidii. Argent. 4. f. II. §. XXX. n. 8.

Pf. CXIX. Syr. Scheidii. Argent. 4. f. IV. §. XVI. n. 8.

Ep. ad Tit. et Philem. Syr. Scheidii. Argent. 4. f. IV. §. XXXIII. n. 11.

Biblia Arabica Ducarefti. f. f. V. §. XIV.

Genef. c. V. arab. Burcklini. Francof. 4. f. V. §. XVI. n. 1.

o N. T. Hebr. Molleri. Francof. 4. f. I. §. XXII.

A. MDCCI.

Targum Onkelofi. Amft. Mendes. 12. f. II. §. XVI. n. 2.

Cant. Cant. Chald. Amft. f. f. II. §. XXXVI. n. 8.

Pfalt. Aethiop. Ludolffi. Francof. 4. f. VI. §. XII. n. 4.

Pfalt. Aethiop. Ludolffi. Francof. 4. f. VI. §. XII. n. 5.

Cant. Cant. Aeth. Ludolffi. Francof. 4. f. VI. §. XIV. n. 4.

o Pfalt. Aethiop. Michaelis. Halae. f. VI. §. XIX.

A. MDCCII.

Genef. c. IV. Chald. Francof. 4. f. II. §. X. n. 13.

Targum Onkelofi. Venet. Vendram. 8. f. II. §. XIV. n. 14.

Hofeas chald. Hardtii. Helmft. 4. f. II. §. XXVII. n. 2.

Genef. c. IV. Samarit. Francof. 4. f. III. §. VI. n. 2.

Genef c. IV. Syr. Francof. 4. f. IV. §. XIV.

Ep. ad Coloff. Syr. Witt. 4. f. IV. §. XXXIII. n. 7.

Genef. c. IV. Arab. Francof. 4. f. V. §. XVI. n. 1.

Genef. c. IV. Aethiop. Francof. 4. f. VI. §. X. n. 1.

Genef. c. IV. Perfice. Francof. 4. f. VII. §. IV. n. 1.

A. MDCCIII.

Pentat. Chald. triplex. Amft. 4. f. II. §. X. n. 4.

Ruth. Chald. Carpzovii. Lipf. 4. f. II. §. XXXVII. n. 2.

N. T. Syr. Romae F. f. IV. §. XXX.

A MDCCIV.

Genef. c. IV. Samarit. Collini. Francof. 4. f. III. §. VI. n. 3.

Bi-

INDEX SVPPLENDORVM.

A. 1504. Apocalypſeos cap. VI. priora. Venet. ap. Aldum. 4.
A. 1520. Epiſtola Pauli ad Galatas. gr. Witebergae. 8.
A. 1528. Precationes ſelectiores gr. et lat. Lugd. ap. Gryphium. 12.
A. 1538. Aggaeus polyglottus. Salingiaci apud Soterum. 8.
A. 1544. N. T. gr. lat. Baſileae apud Brylingerum. 8.
A. 1555. Pentateuch. cum V. Megill. et Haphth. Ferariae.
A. 1589. Evang. Johann. gr. Nanſii. Lugdun. 8.
A. 1614. Pentat. hebr. et chald. Hanov. 8.
A. 1627. Evang. Johann. gr. Heinſii. Lugdun. 8.
A. 1684. Pſalterium triglott. in opp. Hieronymi. Francof. F.
A. 1708-19. N. T. gr. et angl. E. Welſii. Oxon. 4.
A. 1717. N. T. gr. Leusdenii. Amſteiod. 12.
A. 1720. N. T. gr. Gezelii. Aboae, per errorem ad annum 1728. relatum.
A. 1739-41. Biblia hebraica. Venetiis. Bragadini. Fol.
A. 1743. Biblia Gruſiniana ſeu Georgiana. Moſcov. F.
— Pſalt. hebr. ex edit. Houbigantii expreſſum. Lugd. 12.
A. 1745. Biblia Hebr. Venetiis. Vendramini. 8.
— N. T. graecum. Venet. 8.
A. 1746. Pſalmi XIV. priores h. et lat. Baueri. Witteb. 4.
A. 1749. N. T. gr. Baſileae. 8.
A. 1759. Acta Apoſt. gr. lat. ad uſum Gymnaſ. S. J. Auguſtae. Vind. 8.
A. 1767. Pentat. hebr. Metis.
A. 1769. Pſ. LXVIII. et CXLIV. Starckii. Regiom. 4.
A. 1774. Geneſ. et Pſ. VI. Ravii. Regiom. 4.
A. 1779. Specimen Pſalterii ad metrum revocati. Antonii. Witteb. 4.
— N. T. gr. Koppii, inchoatum, et nondum penitus editum.